CORPUS
APOLOGETARUM CHRISTIANORUM
SAECULI SECUNDI.

EDIDIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO.

VOLUMEN VI.

TATIANUS ASSYRIUS.

Μάλιστα παρὰ πολλοῖς μνημονεύεται διαβόητος αὐτοῦ λόγος ὁ πρὸς Ἕλληνας, ὅς δὴ καὶ δοκεῖ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ κάλλιστός τε καὶ ὠφελιμώτατος ὑπάρχειν.

Eusebius.

IENAE
PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.
MDCCCLI.

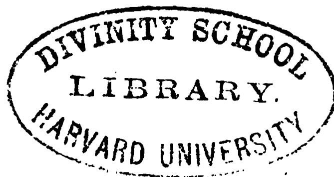
TATIANI

ORATIO AD GRAECOS.

AD OPTIMOS LIBROS MSS.
PARTIM DENUO COLLATOS RECENSUIT
SCHOLIIS PARISINIS NUNC PRIMUM INTEGRIS ORNAVIT
PROLEGOMENIS ADNOTATIONE VERSIONE INSTRUXIT
INDICES ADIECIT

IOANN. CAROL. THEOD. OTTO

PHILOSOPHIAE ET THEOLOGIAE DOCTOR
THEOLOGIAE IN ACADEMIA IENENSI PROFESSOR P. E. SOCIETATIS
LATINAE IENENSIS SOCIETATIS HISTOR.-THEOLOGICAE LIPSIENSIS
SOCIETATIS HAGANAE PRO VINDICANDA RELIGIONE CHRISTIANA
SODALIS.

CUM SPECIMINIBUS DUORUM CODICUM PARISINORUM.

IENAE

PROSTAT APUD FRIDER. MAUKE.

MDCCCLI.

VIRIS
EXCELLENTISSIMIS ILLUSTRISSIMIS

CHRIST. GUIL. SCHWEITZER

SERENISSIMI MAGNI DUCIS SAXONIAE VIMARIENSIS VERE INTIMO CONSILIARIO ET IN CIVITATE ADMINISTRANDA MINISTRO

ORDINUM MAGNIDUCALIS SAXONICI FALCONIS ALBI REGII SAXONICI VIRTUTIS CIVICAE ELECTORALIS HASSIACI LEONIS AUREI DUCALIS SAXO-ERNESTINI REGII LEONIS BELGICI SUMMIS INSIGNIBUS CONDECORATO ORDINUM REGII BORUSSICI AQUILAE RUBRAE CLASSIS PRIMAE IMPERIALIUM RUSSICORUM S. ANNAE CLASSIS PRIMAE ET S. VLADIMIRI EQUITI
etc. etc.

ATQUE

CAROLO BENEDICTO HASE

INSTITUTI FRANCIAE SOCIO PARISIIS SCHOLAE LINGUARUM QUAE VIGENT ORIENTALIUM PRAESIDI IN PARTE BIBLIOTHECAE NATIONALIS CODICES MANUSCRIPTOS COMPLECTENTE CONSERVATORI

ORDINIS FRANCICI LEGIONIS HONORIS PRAEFECTO ORDINUM IMPERIALIS RUSSICI S. VLADIMIRI REGIORUM BORUSSICORUM MERITI IN LITERAS ARTESQUE ET AQUILAE RUBRAE REGII GRAECI SALVATORIS REGII SAXONICI VIRTUTIS CIVICAE EQUITI
etc. etc.

GRATUM TESTIFICATURUS ANIMUM

HAEC STUDIA

IN EDENDO TATIANO POSITA

VULT SACRA ESSE

CAROLUS OTTO.

PRAEFATIO.

Quum diu sit ex quo S. Iustini Philosophi et Martyris operum quae feruntur omnium editionem anno 1842 inceptam absolverim: quae quidem viris in hoc studiorum genere excellentissimis — non in Germania solum, sed et in Anglia, Francia, Russia, aliis terris — probata est atque iterum (Corp. Apologg. christt. saec. sec. Voll. I — V) annis 1847 — 50 in lucem prodiit: Tatiani Assyrii apologiam pro causa christiana mihi licuit eodem tenore nunc demum edere. Nam et munus quo fungor academicum mea tempora occupavit, et ipse Tatianus moram interposuit; is scilicet, omnium longe difficillimus graecorum apologetarum, maxima obiecit impedimenta. Quam obscurum sit orationis genus quo utitur dici vix potest: quocirca fuere qui eum scite Heraclitum redivivum appellarent vel Tertullianum assyrium.

Caeteris apologetis, pariter graecis atque latinis, licet sit minime inferior: tamen post Worthum et Maranum, abhinc annos centum et quod excurrit, haud reperit qui opus ipsius apologeticum et emendaret et explicaret; nemo voluit negotium aggredi perquam difficile. Quodsi mea nunc opera qualiscunque quum

critica tum exegetica, quam in novam hanc editionem contuli, Deo iuvante effecerit ut rectius legatur Tatianus meliusque intelligatur, fructum me percepisse existimabo.

Depeculatus est quidam Anglus editor meam operum Iustini genuinorum editionem: valde opto ut istiusmodi facinus in Tatianum meum ne committat.

Dabam Ienae die Ascensionis Domini
a. MDCCCLI.

PROLEGOMENA
IN
ORATIONEM TATIANI AD GRAECOS.

I. De huius editionis ratione.

Textus Orationis Tatiani Assyrii πρὸς Ἕλληνας a me petitus est ex antiquissimo optimae notae codice Parisino n. 174, graeca manu exarato ac meae editionis gratia rursus perlustrato. Minime vero caeteros neglexi codices inferiori aetate scriptos aut parvi aestimavi; plerumque enim unus eorum, alterve testimonio suo auctoritatem Parisini primo loco positi magnopere auxit: interdum, fere quaterdecies, emendatiora suppeditarunt. Etiam fragmenta, quae Eusebius ex hac Oratione suae Praeparationi evangelicae inseruit, critica attulerunt subsidia: quibus passim, fere sedecies, a cunctis codicibus illis discessi. Non autem licet scriptorem coniecturis tentare nisi ubi summa corruptelae sit evidentia: ac tum demum, fere tricies, certam quamdam coniecturam sive ab aliis propositam sive a me ipso excogitatam absurdae omnium codicum lectioni praetuli; iustam enim audaciam equidem non reprehendo, sed temeritatem censeo coercendam. Sic igitur factum est ut in constituenda textus recensione Parisinum vetustate et auctoritate praevalentem, auxilio aliorum codicum aeque ac fragmentorum Eusebianorum et coniecturarum adiutus, tantummodo sexaginta circiter locis derelinquerem, idque saepenumero propter

errores eius apprime minutos. — Interpunctionem ad maiorem quam in editis comparet simplicitatem revocavi. Capita orationis eadem (1 — 42) agnovi quae in exemplari Maraniano exstant; margini autem apposui non modo numeros paginarum (141 — 174) et notas literarum (B. C. D) editionis Morellianae anno 1636 vulgatae, quacum usitatissima Coloniensis ex asse convenit, sed paragraphorum etiam numeros (1 — 64) in editionibus Gesneriana et Worthiana indicatos. — Fragmenta Tatianea Maranus tantum pauca publicavit: equidem omnia quae notuere in unum collegi ac digessi.

Adnotatio est critica et exegetica, quemadmodum in mea Iustini editione. Criticae ea ratio est ut et codicum manu exaratorum dissensionem et virorum doctorum measque coniecturas accurate indicet: unde quasi historia κρίσεως Tatianeae clare perspicitur. In exegetica autem eam viam ingressus sum ut quicquid (aliquo modo dignum memoratu) ex editorum animadversionibus aliorumque scriptis *) hauriri posset studiose colligerem et cum novis meis notis ad interpretationem pertinentibus proponerem. Tatianus unus omnium Apologetarum graecorum difficillimus censetur: non ignota est sermonis quo utitur obscuritas. Equidem magnam me ab eruditis viris gratiam initurum esse cognovi, si difficultates, quibus interpretes excruciantur, expedire et sententias occultas in lu-

*) De Tatiano inter recentiores perquam erudite commentatus est Herm. Adalb. Daniel: *Tatianus der Apologet*. Hal. 1837. 8°. Eius vestigia persequitur Mich. Ledermann: *Examen des hérésies de Tatien*. Argentor. 1845. 4°.

Specimen Codicis Parisini 174.

ἡ παρ' αὐτῶν προφητῶν μου. τῶν διὰ [illegible] διδασκόν
των ὑμᾶς :— ~ ~ :

τατιανοῦ πρὸς ἕλληνας :~ : ~ : ~

μὴ πάνυ φιλεχθρῶς διατίθεσθε πρὸς τοὺς βαρβάρους ὦ ἄν
δρες ἕλληνες· μηδὲ φθονήσητε τοῖς τούτων δόγμασι· ποῖον γὰρ ἐ
πιτήδευμα παρ' ὑμῖν [illegible] τὴν σύστασιν οὐκ ἀπὸ βαρβάρων
ἐκτήσατο; τελμισσέων μὲν οἱ δοκιμώτατοι. τὴν δι' ὀνείρων εὗρον
μαντικήν· κᾶρες δὲ τὴν δι' ἄστρων πρόγνωσιν· [illegible] ὀρνί

ὅπου δὴ τὸ ἐ
πιτήδευμα ὑμῶν
[illegible] καὶ [illegible]
ται· ἑλληνι
κὸν [illegible]
βαρβάρων

cem proferre studuissem. Itaque id egi ut accurato commentario opus instruerem atque in iusto brevitatis studio nihil praetermitterem quod ad rem faceret. — Scholia praestantissimi codicis Parisini supra memorati, haud indigna omnino quae prodeant, nunc primum integra edidi.

Versio est Maraniana, permultis locis a me emendata; saepissime effeci ut nova fere compareret.

Indices verborum aut posterae aetati aut Tatiano propriorum formularumque loquendi notatu dignarum, rerum memorabilium auctorumque memoratorum, locorum citatorum confeci quam diligentissime poterat fieri.

Denique, ut etiam hoc addam, ubi meas ad Iustini Phil. et Mart. Opera notas laudavi, usus sum editione altera.

II. De codicibus manuscriptis.

Reperiuntur hodie, quod sciam, sex Orationis Tatiani codices manu exarati: tres in Italia, duo in Francia, unus in Anglia; accedit septimus, qui ex oculis evanuit.

I. *Codex Parisinus CLXXIV* *), olim 1358 tum 2919, Parisiis in Bibliotheca Francogallorum Nationali asservatus, membranaceus formae quadratae, Fonteblandensis, foliorum 190, loco undecimo viginti folia complente (fol. 112, a — 132, a) Orationem Tatiani praebet. Titulus praefigitur: *Τατιανοῦ πρὸς*

*) Harles in Fabricii Biblioth. gr. Vol. VII. p. 89 et Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 78 hunc codicem perperam numero CLXXXI insigniunt.

Ἕλληνας. Is codex, quem in Opp. Iustin. Tom. II (= Corp. Apologg. Vol. III) Prolegg. p. XI sqq. descripsi, a Wortho (Praef. ad lect.) in saeculo undecimo reponitur; sed rectius a Montefalconio (Palaeogr. gr., Paris. 1708. Fol., p. 277 sq.) adiudicatur saeculo decimo. Est graecâ manu exaratus, et ut antiquitate sic praestantiâ eminet. In margine passim primâ manu (graece) et raro italâ ineuntis fere saeculi XVI (latine) suppeditat scholia grammatico-dogmatica. Variantes huius codicis lectiones protulit perpaucas Ducaeus, cui „ms. reg." dicitur; fere omnes autem primus Worthus repraesentavit, qui nonnulla quoque eius scholia luce donavit. Appellavit „Gall. 1" et Maranus „Reg. 1." Equidem lectiones, quae editori Anglicano pariter atque Benedictino latuerunt, una cum caeteris scholiis, quae nunc primum prodeunt, acceptas refero humanitati Caroli Benedicti Hase, illustrissimi librorum mstorum illius bibliothecae conservatoris; is quippe egregium venerandae antiquitatis codicem, rogante me, denuo inspexit et quae ipse accuratissime enotavit edenda mihi concessit. — Vocavi eum „Par. 1."

II. *Codex Mutinensis*, custoditus Mutinae in Bibliotheca Ducali, membranaceus decimi saeculi, sexto loco Orationem Tatiani suppeditat πρὸς Ἕλληνας. Cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXIX. — In magna rerum perturbatione, quae proximo tempore Italiam obtinebat, non licuit variantes huius codicis lectiones arcessere; maxime autem, si coniecturae locus dandus, cum Par. 1 convenire videtur.

III. *Codex Venetus CCCXLIII*, Venetiis in Bibliotheca S. Marci conditus, membranaceus saeculi duodecimi, Orationem Tatiani complectitur. Refert Iac. Morellus (Biblioth. msta gr. et lat. Tom. I, Bassani 1802. 4°, p. 223) de eo sic: „Tatiani Oratio ad Graecos anno 1546 Tiguri primum edita est iuxta exemplar, quod Io. Frisius ab Arn. Arlenio Venetiis acceperat: non illud tamen ex codice hoc fuerat expressum; qui ad Etonensem, de Bononiensi Canonicorum S. Salvatoris sumptum et a W. Worth in editione Oxoniensi adhibitum, praesertim accedit." — Is codex Venetus, nisi egregie fallor, fons fuit primarius, unde Valerianus (in monasterio S. Antonii Venetiis) hausit: de cuius apographis iam agendum est.

IV. *Codex Bononiensis*, Bononiae in Bibliotheca Coenobii Canonicorum Regularium S. Salvatoris in vigesimo secundo pluteo repositus et a Valeriano filio Albini Canonico Regulari S. Salvatoris anno 1533 scriptus duobus tomis, exhibet 1°. Eusebii Demonstrationem evangelicam, initio mutilam, 2°. Tatiani Orationem ad Graecos, viginti foliis comprehensam. Quod quidem praeter Possevinum in Apparatu sacro (Colon. 1608. Fol.) Tom. II. p. 449 Montefalconius in Diario italico (Par. 1702. 4°) p. 408 testatus est. — Ex hoc codice transscriptus est:

V. *Codex Aetonensis MDCCCLXXXVI*, in Bibliotheca Collegii Aetonensis sub arce Windesoria servatus: *Τατιανοῦ πρὸς ἕλληνας. ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷς ἕλληνες καλλωπίζονται ἑλληνικὸν ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρησιν ἔσχηκός.* Cf. Catalog. librorum

mstorum Angliae et Hiberniae Tom. II (Oxon. 1697. Fol.) p. 48. Cum excusis accurate collatus est a Wortho in aedibus Henrici Godolphin, Collegii Aetonae tunc Praesidis. „Est autem codex iste“, ut ille editor in Praef. ad lect. ait, „apographum [in fol.] transscriptum anno 1534 a Valeriano nescio quo Foro-Liviensi ex exemplari quodam in Bibliotheca Coenobii S. Salvatoris, illo ipso, ni fallor, Bononiae cuius meminit Possevinus in Apparatu sacro.“ — A Marano „Anglicanus“ in notis vocatus est; sed a me ut a Wortho „Aet.“

VI. *Codex Parisinus MMCCCLXXVI*, olim numeris 418. 446. 2167 notatus, in Bibliotheca Francogallorum Nationali asservatus, chartaceus, Fonteblandensis, quarto loco viginti foliorum (fol. 149, a — 169, b) Orationem Tatiani habet. Titulus literis rubris praefigitur: *Τατιανοῦ πρὸς ἕλληνας. ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷς ἕλληνες καλλωπίζονται ἑλληνικὸν ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρησιν ἐσχηκός.* Ultima syllaba —*ός* atramento in —*ε* mutata est, ut *ἔσχηκε* (debebat esse *ἔσχηκεν*) legeretur. Continentur praeterea (vid. Catalog. Bibliothecae Regiae P. II, ex typogr. regia 1740. Fol., p. 491) hoc codice: 1°. Asclepii, philosophi Tralliani, scholia in libros Nicomachi Arithmetices elementorum (fol. 1, a — 56, a). 2°. Nicomachi Geraseni Arithmetices elementorum libri duo (fol. 57, a — 101, b). 3°. Cleomedis De contemplatione orbium coelestium libri duo (fol. 103, a — 148, b). 5°. Gregorii commentatio De anima ad Tatianum (fol. 170, a — 172, b): *Γρηγορίου περὶ ψυχῆς πρὸς Τατιανόν.* Hunc Gregorii (Thaumaturgi)

Specimen Codicis Parisini 2376.

τατιανοῦ πρὸς ἕλληνας. ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων
οἷς ἕλληνες καλλωπίζονται ἑλληνικὰ ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὰς εὑρέσεις ἔχουσιν :—
Μὴ πάνυ φιλέχθρως διατίθεσθε πρὸς τοὺς βαρβάρους
ὦ ἄνδρες ἕλληνες. μηδὲ φθονήσητε τοῖς τούτων δόγμασιν. ποῖον γὰρ ἐπιτήδευμα παρ' ὑμῖν τὴν σύστασιν οὐκ ἀπὸ τῶν
βαρβάρων ἐκτήσατο; τελμισσέων μὲν γὰρ οἱ δι' ὀνείρων μαντείας τὴν
δι' ὀνείρων ἐξεῦρον μαντείαν. κᾶρες δὲ τὴν διὰ τῶν ἄστρων πρόγνωσιν. τὴν
δὲ δι' ὀρνίθων φρύγες. καὶ ἰσαύρων οἱ παλαιότατοι: κύπριοι

libellum, septem tantum capitulis comprehensum, Nourrius in Apparatu ad Bibliothecam Maximam vett. Patrum etc. P. I (Paris. 1703. Fol.) p. 529 ineditum putavit; sed vide sis Thom. Ittigii Historiae eccles. sec. saec. selectt. capp. (Lips. 1711. 4°) p. 19 sq. et Io. Alb. Fabricii Biblioth. graec., cur. Harles., Vol. VII (Hamb. 1801. 4°) p. 257. 6°. Georgii Gemisti Plethonis De virtutibus liber (fol. 173, a — 179, a). 7°. Eiusdem Antirrheticus, adversus ea quae Scholarius pro Aristotele scripserat (fol. 179, b — 213, a). 8°. Bessarionis cardinalis Ad Georgium Gemistum Plethonem quaestiones quattuor (fol. 213, b — 215, b). 9°. Georgii Gemisti Plethonis Ad Bessarionem responsio duplex (fol. 215, b — 221, a). 10°. Eiusdem De iis in quibus Aristoteles diversum sentit a Platone (fol. 222, a — 236, b). 11°. Eiusdem Zoroastreorum et Platonicorum dogmatum summa (fol. 237, a — 239, b). Tum, post folium literis non impletum, 12°. Eiusdem Thessaliae chorographia (fol. 241, a — 249, b). 13°. Eiusdem e Polybio de Italiae figura excerptum (fol. 250, a — 251, b). In hoc codice tres librariorum manus saeculi decimi sexti conspiciuntur. Nourrius l. c. eiusque vestigiis Montefalconius l. c. p. 96 et Daniel *Tatianus d. Apol.* p. 78 eum memorant anno 1534 a Bessarione monacho in monasterio S. Antonii Venetiis exaratum esse. At Car. Ben. Hase in hoc codice, quem a me rogatus pervolutavit, refert se nomen illius monachi non reperisse; hanc tantummodo notam a scriba literis rubricatis praeberi fol. 236, b: Ὁ ἀδελφὸς βαλεριανὸς ἔγραψε ταύτην βίβλον, ἐν τῷ μονα-

στηρίῳ τοῦ ἁγίου [sic, cum spir. leni] *ἀντωνίου ἐνετίῃσι* [= Venetiis] *ἔτει τοῦ κυρίου ἡμῶν ͵αφλθ*. [= 1539] *ψευδόμενος οὐδεὶς λανθάνει πολὺν χρόνον* ☩ Unde patet codicem a Valeriano Foroliviensi Canonico Albini filio in monasterio S. Antonii Venetiis scriptum esse, qui codicem quoque Eusebii Demonstrationis evangelicae Parisinum (Regium) n. 1901 (nunc 473) confecit, ubi teste Montefalconio l. c. p. 88 (coll. p. 108) ad calcem haec habentur: *Ὁ βαλεριανὸς φωρολιβιεὺς ὁ ἀλβίνου, κανονικὸς τῆς πολιτείας καλουμένης τοῦ σωτῆρος ἡμῶν* [= Canonicus Capituli S. Salvatoris], *ταύτην γε βίβλον ἐν τῷ τοῦ ἁγίου ἀντωνίου μοναστηρίῳ ἐνετίῃσιν* [sic] *ἔγραψε, ἔτει τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ͵αφμγ* [= 1543] *τετάρτῃ μηνὸς σεπτεμβρίου ἱσταμένῃ. δόξα τῷ θεῷ ἡμῶν* *). Idem igitur Valerianus et Demonstrationem Eusebii et Orationem Tatiani pluries descripsit; originem enim ab hoc librario ducunt codices Aetonensis et Bononiensis (Dem. Eus.), quibus Frisianus haud dubie adnumerandus est. Linguam autem graecam parum cognitam habuit; nemo nimirum ortu Graecus *ἐνετίῃσι* (sine *ν*) scripsisset sed hiatum evitasset **). Scholia ad Tatiani Orationem calamo scriptorio exaratam non suppeditantur; tantummodo aliquot lectiones variae vel

*) Teste „Catalogue des Manuscrits grecs de la Bibliothèque de l'Escurial, par E. Miller" (Par. 1848. 4°) p. 292, etiam codex Scor. 343 a Valeriano scriptus est, qui haecce praebet fol. 112, a: *Ἐγράφησαν καὶ ταῦτα τοῦ Εὐκλείδου Δεδομένα ἤτοι τῆς Θέωνος ἐκδόσεως ͵αφμβʹ* [= 1542] *νοεμβρίου πρώτῃ διὰ χειρός μου Οὐαλεριανοῦ Φορολιβιέως ὁ* [sic] *Ἀλβίνου ἐν τῷ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου μοναστηρίῳ μοναχοῦ.*

**) C. B. Hase: „Oft habe ich von den Bauern in Attika und Kleinasien sagen hören *οἱ νῶμοι* statt *οἱ ὦμοι*, aller Orthographie zum Trotz."

potius emendationes medio fere saeculo decimo sexto ad marginem coniectae sunt manu alicuius Graeci occidentalis. — Hunc codicem neque siglo Worthiano „Gall. 2“ neque Maraniano „Reg. 2“ designavi, sed appellavi „Par. 2.“

VII. *Codex Frisianus*, qui Orationem Tatiani continet, a Ioanne Frisio anno 1545, quum in itinere italico ageret Venetiis, ex amici Arnoldi Arlenii Peraxyli liberalitate ad Tigurinos deportatus est. Is vero, si superest, ubi hodie asservetur equidem nescio *). Titulus: *Τατιανοῦ πρὸς ἕλληνας. ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷς ἕλληνες καλλωπίζονται, ἑλληνικὸν ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρησιν ἔσχηκός.* In margine variantes comparent alius codicis lectiones vel emendationes. Hic codex, qui ab eodem illo Valeriano Foroliviensi Venetiis in monasterio S. Antonii videtur exaratus esse, in editione Tatiani principe (Tiguri 1546) diligenter typis descriptus est. Cf. Frisii Epist. dedic. in Edit. princ. p. 276. — A Wortho et Marano designatur per „Tigur.“; a me per „Fris.“

Equidem vero auctoritati antiquissimi praestantissimique Parisini 1, cui Mutinensis videtur consimillimus esse, in textu constituendo quantum fieri potuit obsequendum censui. Caeteri codices, ab illo Valeriano quarto saeculi decimi sexti decennio confecti (potissimum, opinor, iuxta exemplar Venetum saeculi duodecimi), quamvis singuli interdum scripturas habeant

*) Daniel l. c. scribens: „Wahrscheinlich ist er später nach Venedig zurückgekommen und ist derselbe der in dem Cataloge der S. Markusbibliothek erwähnt wird“ — verbis Morelli supra (p. XV) allatis refellitur.

peculiares, ad unam tamen eamdemque familiam pertinent: id quod ex permultis patescit indiciis, inprimis ex consensione lectionum creberrime conspicua: nimirum ex Bononiensi (a. 1533) effluxit Aetonensis (a. 1534) atque ex alterutro Parisinus 2 (a. 1539); utrum autem Frisianus (ex Veneto) prius quam exemplar Bononiense scriptus sit, nec ne, id non liquet.

Iam alia accedunt subsidia critica, quibus in mea editione usus sum. Etenim permulta ex opere Tatianeo, cc. 31 et 36—43, Eusebius episcopus Caesariensis in *Praeparationis evangelicae* lib. X. cap. 11 transscripsit, ita quidem, ut interdum interpretis aut emendatoris provinciam susciperet: in nonnullis librarii Eusebiani peccaverunt. Itaque mihi hoc curae fuit ut duas „Eusebii Pamphili Praeparationis evangelicae" editiones sedulo conferrem, quae eodem fere tempore prodierunt: Heinichenianam et Gaisfordianam. Ac Heinichenus quidem, gymnasii Annaemontani prorector, illam Praeparationem evangelicam Lipsiae a. 1842 sq. (2 Tom.) edidit ad Vigerianam textus recensionem maxime conformatam; Gaisfordus vero, linguae graecae in academia Oxoniensi professor, eamdem Praeparationem evangelicam Oxonii a. 1843 (4 Tom.) recensuit ad codices manuscriptos, quorum ope textum vulgatum saepe emendavit. Ex numero autem codicum integrorum, quippe qui librum etiam Praeparationis decimum (c. 11) complectantur, hice sunt memorandi:

I. *Parisinus* Bibliothecae Nationalis n. 466 membranaceus, saeculo XIV exeunte pulcherrime scriptus. — Est Gaisfordo cod. C, mihi Eus. Par. 1.

II. *Parisinus* Bibl. Nat. n. 467 chartaceus, recens. — Gaisf. = D, mihi = Eus. Par. 2.

III. *Parisinus* Bibl. Nat. n. 468 chartaceus, recens. — Gaisf. = E, mihi = Eus. Par. 3.

IV. *Florentinus* Bibliothecae Mediceae plut. VI. 6 membranaceus, saec. XV. — Gaisf. = F, mihi = Eus. Flor. 1.

V. *Florentinus* Bibl. Med. plut. VI. 9 chartaceus, saec. XIV. — Gaisf. = G, mihi = Eus. Flor. 2.

VI. *Venetus* Bibliothecae Marcianae n. 341 chartaceus, saec. XV. — Gaisf. = I, mihi = Eus. Ven.

Praeter illos codices Gaisfordianos exstat:

VII. *Oxoniensis* Collegii S. Ioannis Baptistae, „liber melioris notae" (Routh: Reliqq. sacrr. Vol. II, ed. 2. Oxon. 1846, p. 82), a Wortho collatus.

Codices Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. in plerisque concordant; Par. 3 ex Ven. descriptus videtur.

III. De codicibus editis.

Tatiani Oratio ad Graecos primum, una cum aliis veterum Patrum scriptis, Tiguri anno 1546 e prelo prodiit. Titulus editionis hic est: *„Ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ ἔνεστι τάδε· ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΩΝ ἐκ διαφόρων τῶν τε καθ' ἡμᾶς καὶ τῶν θύραθεν βιβλίων τόμοι τρεῖς. ΜΑΞΙΜΟΥ κεφαλαίων περὶ τελείας ἀγάπης καὶ ἄλλων ἀρετῶν ἑκατοντάδες δ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ πρὸς Αὐτόλυκον περὶ θεοῦ καὶ πίστεως Χριστιανῶν βιβλία γ. ΤΑΤΙΑΝΟΥ Ἀσσυρίου λόγος κατὰ ἐθνῶν.* Hoc volumine continentur: Sententiarum sive capitum, theologicarum praecipue, ex sacris et profanis libris Tomi tres, per

Antonium et Maximum monachos olim collecti. Antonii Loci Melissa inscripti numero sunt 175, Maximi vero 71. Abbae Maximi, philosophi, confessoris et martyris, Aphorismorum seu capitum de perfecta charitate et aliis virtutibus christianis ad Elpidium presbyterum centuriae IIII. Theophili sexti Antiochensis episcopi de Deo et fide Christianorum contra Gentes Institutionum libri tres ad Autolycum. Tatiani Assyrii, Iustini martyris discipuli, Oratio contra Graecos. Omnia nova et antea nunquam edita, praeter Maximi Centurias, nunc etiam castigatiores. Christophorus Froschoverus excudebat Tiguri, Anno M.D.XLVI." Fol. — Principem hanc Tatiani Orationis editionem (p. 277 — 291) Ioannes Frisius Tigurinus parandam curavit. Is enim codicem quem Venetiis a. 1545 nactus est (vid. supra p. XIX) civi suo CONRADO GESNERO tradidit, qui eum summa diligentia Tiguri a. 1546 typis vulgavit una cum scriptis antea memoratis et (p. 276) epistola Frisii dedicatoria ad Hieronymum Frick Bernatem. In margine editionis praebentur non lectiones tantum codicis Frisiani marginales, notulâ „*al.*" vel obelisco vel stellulâ insignitae, sed etiam Conradi Gesneri, illius polyhistoris, coniecturae et emendationes, voculis „*forte*" et „*lego*" aliisve huiuscemodi indicatae. Oratio divisa est in 64 paragraphos („portiones"). Animadversiones dedit Henricus Stephanus in calce huius libri: Iustini Phil. et Mart. Epistola ad Diognetum et Oratio ad Graecos, nunc primum luce et latinitate donatae; Tatiani, discipuli Iustini, quaedam. Par. 1592. 4°. p. 107 — 111.

Iterum Tatiani Oratio prodiit in hac collectione a IOANNE HEROLDO parata: „Orthodoxographa theologiae sacrosancta ac syncerioris fidei Doctores numero LXXVI." etc. Basileae (per Henricum Petri) a. 1555. Fol. p. 189—220. — Textus graecus una cum notis marginalibus (tantum non omnibus) ex editione Tigurina (omissis paragraphorum numeris) repetitus est; in perpaucis ab ea aberrat. Accedit versio Gesneriana. Auctor editionis Oxoniensis (in Praef. ad lectorem) et Nourrius (l. c. p. 530) Orationem „haud semel" inter Orthodoxographa prodiisse scribunt. Sed nulla post annum 1555 Orthodoxographorum editio habetur, in qua illa seu graece seu latine exstet.

Eamdem Tatiani Orationem in calce Operum Iustini Phil. et Mart., una cum Athenagorae, Theophili, Hermiae scriptis, edidit FEDERICUS MORELLUS Parisiis anno 1615 et, aliquot locis emendatis, denuo 1636. Fol. Append. p. 141—174. — Textum editionis Tigurinae absque notis exhibuit, ita tamen, ut coniecturas et emendationes Gesneri marginales in eum tacite admitteret. Praeterea versionem eiusdem Gesneri adiecit. Equidem altero Morelli exemplari usus sum. Quod quidem ex asse expressit editio quae COLONIAE seu potius Vitebergae anno 1686 lucem vidit, aucta Christiani Kortholti commentario, Kilonii antea a. 1675 Fol. publici iuris facto. Vide quae de his editionibus in Opp. Iustin. Tom. I (= Corp. Apologg. Vol. I) Prolegg. p. XXV sq. dixi.

Ex editione Tigurina FRONTO DUCAEUS (Le Duc) Tatiani Orationem cum versione latina inseruit

(quartae) Parisiensis Patrum Bibliothecae (a. 1624) auctario graeco-latino, h. e. „Bibliothecae veterum Patrum seu scriptorum ecclesiasticorum“ Tomo primo, Parisiis (per Sonnios fratres et Hieronymum Drovardum) M.DC.XXIV, cum privilegio Regis, Fol. p. 160—187. Cf. Thom. Ittig De Bibliothecis et Catenis Patrum (Lips. 1707) p. 92. — In eo tantum ab exemplari Tigurino abiit, quod emendationes coniecturasque Gesneri supra memoratas et interdum lectiones codicis Par. 1 cum silentio textui Orationis inseruerit. Ad calcem Tomi (p. 42 — 44) suas in Tatianum notas coniecit: quibus aut vitiosos aliquot locos ex Eusebio ac potissimum ex Par. 1 („ms. reg.“) correxit, aut nonnulla illustravit quae de quibusdam gentilibus viris et mulieribus scriptor memoravit.

Editionibus Iustini Phil. et Mart. ineunte saeculo decimo octavo Oxoniae prelo commissis (cf. Opp. Iustin. l. c. p. XXVI sq.) haecce conformis est: „*Τατιανοῦ πρὸς Ἕλληνας. Ἑρμίου διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων. Ἐκ θεάτρου ἐν Ὀξονίᾳ, ἔτει θεογονίας ,αψ'.* Alter titulus: „Tatiani Oratio ad Graecos. Hermiae Irrisio gentilium philosophorum. Ex vetustis exemplaribus recensuit, adnotationibusque integris Conradi Gesneri, Frontonis Ducaei, Christiani Kortholti, Thomae Galei, selectisque Henrici Stephani, Meursii, Bocharti, Cotelerii, utriusque Vossii, aliorum, suas qualescunque adiecit Wilhelmus Worth, A. M. Oxoniae, e theatro Sheldoniano, An. Dom. MDCC. Impensis Ioannis Oweni.“ 8°. — Editor eruditissimus, archidiaconus Vigorniensis, in dedicatoria ad episcopum suum epistola pronuntiat inter alia: „Cum omnes

atheismi machinas in hoc conversas viderem ut, impetitâ publice religione nostrâ omnique adeo divinitus revelatâ, sub specie *naturalis religionis* excolendae paganismo via sterneretur, incidebam forte in hanc Tatiani Orationem πρὸς Ἕλληνας. Avide autem perlectam ipsam ac penitius paulo introspectam cum pluribus de causis mirifice probarem, tum eo praesertim nomine quod luculentissime demonstret *religionem* hanc omnem *naturalem*, quam dicimus, misellum quiddam esse, parumque admodum valere ad excolendum animum moresque informandos, nisi insuper legis christianae nostrae lumen accesserit. Tum vero ad hanc Orationem accuratius paulo adhuc examinandam me accinxi" etc. *). In Praefatione ad lectorem dicit se ex editionibus superioribus Tigurinae summam habuisse rationem, „utpote in multis longe purioris et emaculatioris posterioribus, quae a textu Tigurino pro editorum arbitrio saepiuscule recessere"; quum tamen editionem (Morelli) Parisiensem maxime ac propemodum solam studiosorum manibus tritam videret, omnino consultum duxit ipsius in sua editione vestigiis insistere **). Quamquam in plurimis locis lectionem genuinam restituit, raro quidem in ipso textûs corpore, frequentius autem in notis textui subiectis. Nactus enim est codicum manu exaratorum omnino trium lectiones va-

*) Daniel l. c. p. 83: „Wollte man in unsern Tagen von ähnlichem Gesichtspunkte aus eine neue Ausgabe des Apologeten motiviren, so dürfte man darauf hinweisen, wie Tatian, ein völlig historisch gebildeter, mit skeptischem Misstrauen positive Thatsachen durchforschender Mann, an der historischen Grundlage des Christenthums, die er einer genauen Prüfung unterwarf, keinen Anstoss nahm."

**) Usus est prima Morelli editione (a. 1615).

riantes. „Duos suppeditavit Bibliotheca Regia Parisiensis: unum membranaceum, ante annos quod creditur sexcentos exaratum [= Par. 1], chartaceum alterum, seculo superiore sub Henrico II Galliarum Rege [?] scriptum“ [= Par. 2]. Horum collationes Michael Lequien Io. Millio transmiserat: qui editori tradidit. Tertium codicem, in Bibliotheca Collegii Aetonensis asservatum, ipse contulit. Orationem, iuxta editionem principem in paragraphos 64 distribuit, Gesneri versionem („paucis hinc inde, quod necesse erat, mutatam“) exhibuit, integras eiusdem pariter atque Ducaei adnotationes repetiit, multa insuper quae a viris doctis in Tatianum reperit adnotata suis locis disposuit. His omnibus adiecit Tatiani sententiam de filii τῷ συναϊδίῳ a Bullo in Defensione fidei nicaenae explicatam (p. 143 — 151), Kortholti adnotationes (p. 152 — 155), Pearsonii coniecturas ad oram libri sui notatas (p. 155), Frisii et Gesneri epistolas dedicatorias (p. 157 sq.), Nourrii dissertationem (p. 159 — 209), Cavei in Historia literaria de Hermia iudicium (p. 210 — 212), Hermiae Gentilium philosophorum irrisionem gr. et lat. (p. 213 — 229), Indices rerum et auctorum (p. 230 — 252), denique [abbatis Ludovici du Four de Longuerue] dissertationem in Tatianum beneficio P. Halloixii acceptam, „nunc primum editam“ (p. I — XXVII) et postea a Ioanne Vogt in Bibliotheca historiae haeresiologicae Tom. I. Fasc. 2. (Hamb. 1723) p. 201 sqq. recusam. — Cf. Acta eruditorum anno 1701 publicata (Lips.) p. 268 sqq., Bernardi Nouvelles de la republ. des lettres, mois de Sept. 1701 (Amstel.) p. 317 sqq.,

Tentzelii Curieuse Bibliothec, Tom. I (1704) p. 226 sqq..

Novo posthac vestitu prodierunt opera Apologetarum graecorum curâ PRUDENTII MARANI Parisiis (Hagae Comitum) anno 1742. Fol. mai.. De hac editione in Opp. Iustin. l. c. p. XXX sq. pluribus egi. — Oratio Tatiani p. 243 — 276 legitur, in capita 42 bene distributa. Doctus ille presbyter et monachus Benedictinus e Congregatione S. Mauri nova codicum auxilia non comparavit: attamen textum passim sanavit, locos obscuriores interdum luce donavit, versionem Gesnerianam sic emendavit ut nova possit videri. Interdum cum Morello, cuius editionem typothetae tradidit, in vitiis graeci textus concordat. In Praefationis Parte III exponit p. XCVII sqq. de Tatiani studiis literarum et conversione (c. 10), de haeresi in quam lapsus est et de secta Encratitarum ab eo conflata (c. 11), de eius scriptis (c. 12). — Marani exemplar paginis paullulum immutatis recusum est Venetiis anno 1747 Fol. mai.. Oratio Tatiani p. 256 — 293 praebetur.

Ad hoc Venetum Marani exemplar Orationem eamdem graece et latine edidit ANDREAS GALLANDI: Bibliotheca veterum Patrum antiquorumque Scriptorum ecclesiasticorum. Tom. I (Venet. 1765. Fol. mai.) p. 636 — 670. Doctus ille Congregationis Oratorii presbyter perpaucas adnotationes Maranianis addidit. Prolegomena de Tatiano p. XCVIII sqq. praemisit. Ad textum graecum quod attinet, ea accurate notavi quae recedunt ab editione Marani; consulto Gallandius mutavit nuspiam, sed interdum Veneto exem-

plari isto, quippe mendoso, in errores inductus est. — Absque notis secundum idem exemplar oratio graece et latine inserta est Opp. Patrum graecorum [cura Fr. Oberthür] Vol. III (Wirceb. 1779. 8°) p. 24 — 103.

IV. De codicibus in alias linguas versis.

Eodem anno, quo editio princeps graece vulgata est, latina Tatiani translatio auctore Conrado Gesnero prodiit. Index idem est quem supra (p. XXI) memoravi: „Hoc volumine continentur: Sententiarum sive capitum“ etc. „Christophorus Froschoverus excudebat Tiguri, Anno M.D.XLVI.“ Fol. Cf. Ittig. l. c. p. 26 sq.. — Haec versio Gesneriana Georgio Laeto, „Augustae Vindelicorum archigrammateo perfectissimo“ dicata et prolixis adnotationibus ornata est. Mendis minime vacat, ut ipse auctor in praefatione concedit: „Ubi rudis interpretatio occurret ignoscas; non enim licuit mihi variis negotiis intricatissimo, non dico ut vellem sed neque ut possem, stilum accuratius expolire.“ Tentzelius in Miscellann. ecclesiast. (Lips. 1708. 4°) P. I. p. 218 eam Conrado Clausero tribuit: quem quidem errorem iam Ittigius in Historiae eccles. sec. saec. selectt. capp. p. 16 refutavit. — Haec versio repetita est in editionibus Tatiani Heroldiana, Morellianis, Ducaeana, Worthiana, quas supra recensui. Etiam inserta est Bibliothecae SS. Patrum, a Margarino de la Bigne adornatae, edit. 1. Tom. VIII (Par. 1575. Fol.) p. 47 sqq., ed. 2. Tom. IV (1589) p. 1246 sqq., ed. 3. Auctar. (1610),

Magnae Bibliothecae veterum Patrum (Colon. 1618. Fol.) Tom. II. nr. 5, Maximae Bibliothecae veterum Patrum (Lugd. 1677. Fol.) Tom. II. P. 2. p. 194 sqq., partim Francisci Rous Mellae Patrum etc. (Lond. 1650. 8) p. 66 sqq..

Novam fere translationem exhibuit Prudentius Maranus in sua Tatiani editione (cf. supra p. XXVII), unde repetierunt non tantum Gallandius et Oberthürius, sed etiam Caillau et Guillon in Collectione selecta SS. ecclesiae Patrum etc. Tom. II (Par. et Lips. 1829. 8) p. 5—42.

Praeterea translatio Orationis italica et germanica invenitur:

Orazione di Taziano ai Greci, e frammento del dialogo di Bardesane sul destino. Recate dal gr. in ital., c. prefaz. e note, da Giovanni Battista Gallicciolі. In Venezia 1800. 8.

Sämmtliche Werke der Kirchen-Väter; aus dem Urtexte in das Teutsche übersetzt. Kempten, Köselsche Buchhandlung. 1830. 8. Tom. II. p. 139—192: „Tatian's Rede an die Heiden."

Excerpta offerunt: germanice Chr. Fr. Rössler in Biblioth. Patrum eccles. Tom. I. p. 255—261; gallice Mar. Nic. Sylv. Guillon in Biblioth. select. Patrum eccles. Tom. I. p. 327—335.

V. De Tatianea dictione.

Constat christianos apologetas saeculi secundi, Athenagora excepto, in scriptis suis plerumque incomto dicendi genere usos esse, id quod ipsi ingenue sunt

professi. Putaverunt enim christianam causam per semet ipsam ita viribus pollere ut ornatu orationis ad eam defendendam haud esset opus; insuper comtam dictionem dissuasit summa scriptorum sacrorum simplicitas: quae quidem inter alia effecit ut Tatianus nomen Christo daret. C. 29: *Καί μοι πεισθῆναι ταύταις* (h. e. *γραφαῖς βαρβαρικαῖς*) *συνέβη διά τε τῶν λέξεων τὸ ἄτυφον καὶ τῶν εἰπόντων τὸ ἀνεπιτήδευτον.*

Ipsum audiamus Tatianum: in dicendo quis quondam fuerit, arte rhetorica institutus, et qualis postea optaverit esse, christiana disciplina imbutus *). Gentilium enim dictionem c. 1 perstrinxit sic: *Τὸ πάντων ἀτοπώτατον, τὰς μὴ συγγενεῖς ὑμῶν ἑρμηνείας τετιμήκατε, βαρβαρικαῖς τε φωναῖς ἐσθ' ὅτε καταχρώμενοι συμφύρτην ὑμῶν πεποιήκατε τὴν διάλεκτον. Τούτου χάριν ἀπεταξάμεθα τῇ παρ' ὑμῖν σοφίᾳ* (h. e. *ῥητορικῇ*), *κἂν εἰ πάνυ σεμνός τις ἦν ἐν αὐτῇ. Κατὰ γὰρ τὸν κωμικὸν*

Ταῦτ' ἔστιν ἐπιφυλλίδες καὶ στωμύλματα
Χελιδόνων μουσεῖα, λωβηταὶ τέχνης.

Apte adiiciuntur verba c. 26: *Παύσασθε λόγους ἀλλοτρίους θριαμβεύοντες καὶ ὥσπερ ὁ κολοιὸς οὐκ ἰδίοις ἐπικοσμούμενοι πτεροῖς. Ἑκάστη πόλις ἐὰν ἀφέληται τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀφ' ὑμῶν λέξιν, ἐξαδυνατήσουσιν ὑμῖν τὰ σοφίσματα.* Patet igitur eum primo rhetoribus favisse qui, velut graculus Aesopi, splendidis pennis undique collectis orationem effecerunt pictam ac tumidam, et magnam in sophistico illo genere gloriam consecutum

*) Iam H. A. Danielis „Commentationis de Tatiano Apologeta Specimen“ (Hal. 1835. 8) p. 16 sqq. expositionem praebet. Equidem vero interdum ab hoc specimine recessi: nempe iustis de causis quaedam omisi, vel emendavi, alia adieci.

esse. Neque ignarus fuit Atticorum sermonis *), quod quidem ex loco c. 26 intelligitur: *Τί γάρ, ἄνθρωπε, τῶν γραμμάτων ἐξαρτύεις τὸν πόλεμον; Τί δὲ ὡς ἐν πυγμῇ συγκρούεις τὰς ἐκφωνήσεις αὐτῶν διὰ τῶν Ἀθηναίων ψελλισμῶν, δέον σε λαλεῖν φυσικώτερον; Εἰ γὰρ ἀττικίζεις οὐκ ὢν Ἀθηναῖος, λέγε μοι τοῦ μὴ δωρίζειν τὴν αἰτίαν. Πῶς τὸ μὲν εἶναί σοι δοκεῖ βαρβαρικώτερον, τὸ δὲ πρὸς τὴν ὁμιλίαν ἱλαρώτερον;* Tandem, simulac Christo nomen dedisset, has de candore et splendore sermonis sollicitudines negligere coepit. C. 27: *Τί δ' ἂν ὠφελήσειε λέξις Ἀττικὴ καὶ φιλοσόφων σωρεία καὶ συλλογισμῶν πιθανότητες;... Τὸ γὰρ περὶ τοιαύτην ἀσχολεῖσθαι ζήτησιν νομοθετοῦντός ἐστιν ἔργον ἑαυτῷ τὰ δόγματα.* C. 35: *Χαίρειν εἰπὼν καὶ τῇ Ῥωμαίων μεγαλαυχίᾳ καὶ τῇ Ἀθηναίων ψυχρολογίᾳ* **). Et ipsam orationem prorsus alio dicendi genere composuisse fatetur c. 12: *Ταῦτα δὲ ἡμῶν λεγόντων οὐκ ἀπὸ γλώττης οὐδὲ ἀπὸ τῶν εἰκότων ἐννοιῶν, συντάξεώς τε σοφιστικῆς, θειοτέρας δέ τινος ἐκφωνήσεως λόγοις καταχρωμένων*: eam dicit qua scripturae sacrae *ἄτυφον* et *ἀνεπιτήδευτον* (c. 29) imitando assequeretur ***).

---

*) Inde, saltem quod attinet ad etymologicam grammaticae partem, atticum servat colorem. Duae dumtaxat comparent formationes ab Atticistis reiectae: *ὤνατο* c. 8 pro *ὤνητο* (Phrynich. ed. Lobeck. p. 12: *ὠνάμην, ὤνασο, ὤνατο· πάντα ἀδόκιμα*) et *ἐδεδίεσαν* c. 34 pro *ἐδεδίσαν* (Phrynich. p. 180: *λέγε τετρασυλλάβως ἄνευ τοῦ ε*).

**) C. 26: *Ἀρχὴ τῆς φλυαρίας ὑμῖν γεγόνασιν οἱ γραμματικοί.* C. 27: *Τὰ δὲ τῶν ὑμετέρων λόγων ἐπιτηδεύματα κατὰ τὸν ἀμετροεπῆ Θερσίτην γίνεται.*

***) Daniel *Tatianus d. Apol.* p. 73: „Wenn man bedenkt, wie innig eine gewohnte und liebe Schreibweise mit unserm ganzen geistigen Sein verwächst, so lässt sich vermuthen Tatian habe nicht sogleich und auf ein Mal sich seines rhetorischen Stiles entäussern können, er müsse noch oft aus der erwählten Einfachheit in seine frühere Schreibweise gerathen sein. Wirklich bietet die merkwürdige Diction der Apologie

Hoc sane extra omnem dubitationem positum est Tatianum, tametsi satis idoneis argumentis summoque ingenii acumine adversarios oppugnasse facile concedamus, tamen non omni quae par est in oratione literis mandanda usum esse diligentiâ neque omnia limâ prosecutum. Etenim turbat lectorem ordo rerum saepe neglectus et confusa descriptionis ratio; parem affert molestiam quod auctor passim sententias multas breviusculas coacervaverit et arte quadam neque disposuerit neque ornaverit; accedunt transitiones plane singulares et audaces, quibus ad alia non tam transire quam transilire videtur, ita ut oratio oriatur amputata et abscissa *). Exempla habes c. 12 sq.: *Χρήσασθε τοῖς δόγμασιν ἡμῶν, κἂν* etc.. *Καὶ τὰ μὲν προειρημένα*

---

von diesem Schwanken ein getreues Bild, das Bild eines Mannes der mit einer gewissen saloppen Schreibweise kokettirt, der ein Bettlerkleid über ein reich gesticktes Gewand geworfen und nicht verhindern kann dass zwischen den Fetzen der Schimmer hindurchbricht."

*) Sententiarum ordinem in universum servavit, ut „Argumentum Orationis" infra exhibitum ostendit, quamvis interdum a proposito aberret neque transitus commodos faciat. — Daniel l. c. p. 61: „Was Inhalt und Anordnung der Apologie angeht, so ist Tatian vielfach völlige Planlosigkeit und ungeschickte Vertheilung des Stoffes zum Vorwurf gemacht. Allerdings lässt sich nicht verkennen dass unser Schriftsteller sich häufig durch Zwischengedanken von seinem Hauptgegenstande auf längere Zeit ablenken lasse und es ihm namentlich an passenden, allmählich überleitenden Uebergängen zu mangeln scheint; mehr lässt sich aber nicht zugeben und darthun. Nur wenn man an sein Werk einen logischen Maasstab anlegen wollte, der den Werken der antiken Literatur im Allgemeinen nicht zusagt, wird man sich zu jenem harten Urtheil hingezogen fühlen." Möhler *Patrologie oder christl. Literärgesch.*, ed. Reithmayr, Tom. I (Ratisb. 1840) p. 261: „Seine Apologie ist sehr beredt, mit grossem Witz und vieler Gelehrsamkeit geschrieben. Es fehlt nicht an einzelnen sehr treffenden Bemerkungen, aber wohl lässt sich oft die ruhige Entwicklung der angefangenen Gedankenreihen vermissen." Cf. Schoell *Geschichte d. griech. Litteratur* Tom. II (Ber. 1830). p. 678.

παραφόρων δαιμόνων ἐστὶν ἀντισοφιστεύματα, τὰ δὲ τῆς ἡμετέρας παιδείας ἐστὶν ἀνωτέρω τῆς κοσμικῆς καταλήψεως. Οὐκ ἔστιν ἀθάνατος, ἄ. Ἕ., ἡ ψυχὴ καθ᾽ ἑαυτήν, θνητὴ δέ. C. 25 sq.: *Κρόνος τοὺς υἱοὺς ἀναλίσκει, καὶ ὁ Ζεὺς τὴν Μῆτιν καταπίνει. Παύσασθε λόγους ἀλλοτρίους θριαμβεύοντες καὶ ὥσπερ ὁ κολοιὸς οὐκ ἰδίοις ἐπικοσμούμενοι πτεροῖς.* Eadem in scribendo negligentia factum est ut multae sententiae laborent obscuritate sensuque admodum involuto excrucient interpretes; nam alia cursim et breviter attingit ipsoque brevitatis studio fit obscurus, alias de fidei dogmatis disputationes raro illustravit lumine, nec satis explicuit quae per se difficilia sunt intellectu. Quocirca non sine iusta causa alterius Heracliti instar obscuritatis famam apud viros doctos sibi contraxit. Nihilominus, quamquam Tatiani Orationem non elegantissime scriptam esse lubenter concesserimus, si non plurima at singula certe nitent, nec desunt loci qui eum in rhetorum umbraculis versatum esse prodant. C. 11: *Βασιλεύειν οὐ θέλω, πλουτεῖν οὐ βούλομαι* etc.. C. 19: *Τί γάρ ἐστι μαντική* etc.. C. 22 ubi in histrionem quemdam cavillatio est: *Εἶδόν τινα πολλάκις* etc.. C. 23 ubi pugiles et gladiatores describuntur: *Εἶδον ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς σωμασκίας βεβαρημένους* etc.. Lepide et facete Gentilium errores castigat. C. 10: *Καλὸς ἦν ὁ κύκνος, ὅτι μοιχὸς ἦν* etc.. C. 21: *Διὰ τί γὰρ οὐ κύει νῦν ἡ Ἥρα; Πότερον γεγήρακεν —;* At multa praeterea ex sophistarum more nove et velut paradoxa protulit, tamquam pristini sermonis, quem prorsus expellere non potuit, reliquias. C. 3: *Διόπερ μὴ παρασυρέτωσαν ὑμᾶς αἱ τῶν φιλοσόφων καὶ οὐ φιλοσόφων πανηγύρεις.* C. 6: *κἂν ἐν ποταμοῖς, κἂν ἐν θαλάτταις ἐκδαπανηθῶ.* C. 19: *Κρίσκης οὖν, ὁ ἐννεοτεύσας τῇ μεγάλῃ πόλει.*

C. 34: *ἐκύησε τριάκοντα παῖδας... ἀκρασίας τὰ ἀκροθίνια.* C. 22 vocat histrionem quemdam *δεισιδαιμονίας ἐπιτομήν* et *θησαυρὸν μανίας.* Item neminem fugit verborum rariorum eum praebere farraginem, sophistarum ingenio plane congruam *). Memoranda inprimis videntur haec, de quibus Stephani Thesaurum graecae linguae ex editione Car. Bened. Hase adeas: *αἱματεκχυσία, ἀῤῥητουργός, γραολογία, δοξομανία, ἐνάμαρτος, ἐπικόσμημα, ἐπίμοχθος, ζώωσις, θνητότης* **), *κοροκόσμιον, λαρυγγιάω, μονομερής, παριστάω, πωγωνοτροφέω, ῥιναυλέω* ***), *σχηματουργία* ****), *σωμασκία, ψυχρολογία, ὠμοβορία.* Singula Tatiano sunt propria: *ἀβδηρολόγος* c. 17, *γλωττομανία* c. 3, *ἔντυφος* c. 3, *θεατροκοπέω* c. 19, *καταβοθρόω* c. 34, *κορακόφωνος* c. 15, *λῃστοτροφέω* c. 23, *ῥητολογία* c. 40, *στιχοποιός* c. 24. Omnia vero in citerioribus graeci sermonis saeculis nata sunt, quae, quum subtilitas in sententiarum structura et particularum usu paullatim evanesceret, magna in verbis prodendis et componendis utebantur audacia: quo invento id assequi studuerunt ut sententiam verba consequerentur. Inde in multis huius aetatis vocabulis portentosum quid et quasi libidinosum licet conspicere. Neque ab hoc aevo absonum est poetarum verba admiscere sermoni pedestri, quamquam iam antea huius

---

*) Cf. Pearson. praefat. ad Moerid. p. XXI sqq..

**) Multa de substantivis in *οτης* desinentibus docuit Lobeck. ad Phrynich. p. 350.

***) C. 22: *ῥιναυλοῦσι τὰ αἰσχρά.* Clemens, Tatianum imitatus, spreta ista novata voce scripsit: *διὰ ῥινῶν ἐπιψοφοῦντες.*

****) Exstat c. 9. Occurrit haec vox praeter h. l. apud Epiphan. adv. haeres. p. 460. ed. Petav.; *σχηματογραφία* autem astrologis vox est propria de figuratione siderum, ut probat C. B. Hase ad Leon. Diac. Histor. VIII. c. 8. p. 478 sq..

consuetudinis exstant vestigia. In Tatiano conferas: ἀερόφοιτος, ἀθύρειν, ἀμετροεπής, διαπρύσιος, μαρμαρύττειν, ὁμήγυρις, σύμφυρτος, τεθηπέναι, τερπωλή. Alia, quae de eius dictione in medium proferri poterant, omnino omnibus qui sequiori graeci sermonis aevo scripsere sunt communia. Monere tamen volumus substantivum neutrale supra modum ab eo frequentatum esse: τὸ ἀδύνατον c. 20, τὸ ἀθάνατον cc. 7. 14. 15, τὸ αἴτιον c. 12, τὸ ἀλαζονικόν c. 3, τὸ ἀληθές c. 5, τὸ ἀμετροεπές c. 27, τὸ ἄναρχον c. 5, τὸ ἀνεπιτήδευτον c. 29, τὸ ἀόρατον c. 4, τὸ ἄτονον c. 32, τὸ ἄτυφον c. 29, τὸ αὐτεξούσιον cc. 1. 7. 11. 15, τὸ διαπεπηγός c. 20, τὸ ἔκπυρον c. 20, τὸ ἐξαίσιον c. 29, τὸ ἐῤῥωμένον c. 32, τὸ εὔδαιμον c. 2, τὸ εὐκατάληπτον c. 29, τὸ λυπηρόν c. 14, τὸ μοναρχικόν c. 29, τὸ νωθές c. 32, τὸ προγνωστικόν c. 29, τὸ πρωτόγονον c. 7, τὸ ψυχρόν c. 20.

VI. Argumentum Orationis *).

Tatianus in exordio Orationis suae, paullo post Iustini Martyris mortem in urbe Roma compositae, Graecos exagitat quod de praeclaris artibus et disciplinis tantopere glorientur: quum tamen eas non invenerint sed a barbaris mutuati sint, atque adeo iis perverse abutantur. Institutam enim esse rhetoricam ad iniustitiam, poeti-

*) Analysin etiam dederunt Nic. le Nourry l. c. p. 521 sqq. (coll. Worthi edit. Tat. p. 161 seqq.), Prud. Maran l. c. p. 241 sq. (unde Lumper Histor. theol.-crit. de vita, scriptis atque doctrina SS. Patrum etc. P. II, Aug. Vind. 1784, p. 339 sqq. et Permaneder Biblioth. patrist. Tom. II, Landish. 1842, p. 166 sqq. repetierunt), Remy Ceillier Histoire générale des auteurs sacrés et ecclés. Tom. II, Par. 1730. 4°, p. 126 sqq., Herm. Ad. Daniel l. c. p. 62 sqq., I. A. Möhler l. c. p. 257 sqq..

cam ad morum corruptelam (c. 1); ipsos etiam philosophorum principes suis quemque erroribus et vitiis insignes esse (cc. 2. 3). Immerito igitur Christianos odio haberi, quod eiusmodi instituta spernant, quippe verum deum cognoscentes et colentes (c. 4).

Iam in priori parte dogmata christianae religionis interiora apertius exponit, ut praestantiam eius demonstret: itaque pluribus edisserit quid de deo et logo, quid de mundi creatione et corporum resurrectione, quid de hominis lapsu et de lapsus reparandi modo Christiani doceant. Tandem comparat haec instituta cum institutis gentilibus.

Deus primum quidem solus fuit, ita tamen, ut ab aeterno inde *λογικὴν δύναμιν* secum haberet: ex qua postea *λόγος* prodiit ut mundum crearet (c. 5). — Haec autem de creatione doctrina confirmat fidem resurrectionis aliquando, post finem mundi, futurae iudicii causa. Ridetur haec doctrina; sed parvi pendunt Christiani, qui, quemadmodum creati sunt quum antea non essent, sic quamvis moriantur revicturos se aliquando confidunt, deo particulas corporum ex elementis colligente (c. 6). — Ut vero studia immortalitatis consequendae commoveantur, disserit scriptor quomodo homo et lapsus sit et ruinas possit sarcire. Ratiocinatio fere haec est. Logos coelestis creavit hominem, ita quidem, ut divini spiritus particeps ideoque immortalis esset; ante eum creavit angelos. Utrique libero arbitrio ornati sunt, ut pro meritis possent remunerari. Postquam autem homo primogenitum angelum secutus a lege divina discessit, mortalis factus est deserente eum spiritu divino. Primogenitus autem

ille angelus effectus est daemon; eiusque sectatores evaserunt daemones (c. 7). His peccati occasio homines fuerunt. Hominibus enim positiones siderum monstrarunt et sic fatum introduxerunt, cuius ipsi moderatores sub deorum nominibus feruntur (cc. 8. 9); deorum transformationes et hominum animaliumque improborum inter sidera consecrationes induxerunt (c. 10). Absurda est ista de fato sententia. Minime fató homines peccarunt sed libere: ab ipsis productum est malum, non a deo; qui vero produxerunt repudiare possunt (c. 11). Quomodo autem id assequantur sic exponit. Duo sunt spirituum genera: anima et spiritus divinus (c. 12). Nequit anima immortalis fieri nisi spiritui coniungatur. Per se enim immortalis non est, sed post mortem simul cum corpore perit et cum eodem resurgit in fine mundi, ita quidem, ut pia anima deinceps beate vivat et impia aeterno cruciatui tradatur. Itaque si degat solitaria, deorsum ad materiam vergit, una cum corpore moriens; cum spiritu autem copulata non caret auxilio, verum eo adscendit quo deducitur ab illo (c. 13). Multo satius est spiritum ducem sequi quam daemones, qui, etsi nunc non moriuntur ut homines, tempore tamen iudicii pari supplicio afficientur atque ipsorum sectatores (c. 14). Danda ergo opera ut animam cum spiritu coniungamus. Nequaquam, ut daemones, spe veniae caremus; sed victi rursus vincere possumus (c. 15). Si vero vincere volumus, cavendum est ne nobis illudant daemones, dum potentiam suam ostentant: vel mali aliquid infligendo, quod quidem potestate spiritûs coelestis repellemus (c. 16), vel sanitatem per occultas

dissensiones et per mortuorum reliquias promittendo (c. 17), vel rebus permissis alias vetitas adiungendo; non enim sanant sed hominibus illudunt (c. 18). Pravae cupiditates, quae in ipsis philosophis dominantur, fidem conciliant opinatis daemonum curationibus et praedictionibus (c. 19). Etiamsi materià adhibità curemur, gratiae eapropter deo agendae sunt, ac danda opera ut spretà materià illas spiritûs alas recuperemus, quibus amissis angeli e coelo detrusi et homines e paradiso eiecti sunt (c. 20).

Comparat scriptor cum institutis christianis nugas Gentilium. Ac Christianos, dum deum dicunt in forma hominis natum, minime desipere declarat, sed ipsos Graecos, dum eiusmodi deos colunt qui aut mortales sunt et improbi, aut, si ad physiologiam trahantur, ad nihilum decidunt (c. 21). Tum argute exagitat mimos (c. 22), athletas, gladiatores (c. 23), alia spectacula (c. 24). Neque sales eius effugiunt philosophi, quorum habitum, iactantiam, dissensiones acutis naribus suspendit. Quaerit cur discordes concordibus Christianis ac multo praestantiora docentibus bellum indicant, et cur Thyesteae coenae Christianis affingantur, quum eiusmodi facinora deorum exemplis comprobata sint (c. 25). Ridet etiam inanem Graecorum in quaestionibus inutilibus laborem et absurda grammaticae studia (c. 26). Quo tenaciores eiusmodi institutionum Graeci, eo magis vituperandi, dum multo praestantiora crimini vertunt Christianis. His vero mors frustra intentatur, ut suam religionem mentiantur aut nugas Graecorum probent (c. 27). Ne ipsae quidem Graecorum leges probandae, quae mirum in

modum variae sunt, quum eaedem deberent ubique esse (c. 28). Addit se, quum haec perspexisset ac forte in sacros Christianorum (V. T.) libros incidisset, omnibus veritatis notis quibus hi libri signati sunt captum christianae religioni nomen dedisse (c. 29), quae sit thesaurus plane inaestimabilis (c. 30).

Tum in altera parte demonstrat antiquitatem religionis christianae; philosophiam enim Christianorum longe antiquiorem esse Graecorum institutis. Id autem Homeri et Mosis, qui magno plane consensu antiquissimi omnium scriptorum habebantur, instituta comparatione probat.

De Homeri, inquit, aetate variae sunt opiniones; argumento est haec dissensio historias Graecorum recto talo non stare (c. 31). Apud Christianos vero ut nullum gloriae aucupium ita nulla dissensio: ab eorum doctrina nulla aetas aut conditio excluditur (c. 32). Gentiles rident mulierculas et virgines christianae disciplinae addictas; sed prorsus immerito, quum ipsi meretricium discipuli sint et meretricibus (c. 33) improbisque hominibus statuas posuerint (c. 34). Et ne quis haec falsa esse obiiciat, ipse has omnes statuas Romae suismet oculis se vidisse testatur (c. 35). Redit ad Mosen et Homerum, atque illum longe antiquiorem esse ostendit ex scriptoribus chaldaeis (c. 36) et phoenicibus, qui de Mose loquuntur (c. 37), et ex aegyptiis, qui eum tempore Inachi vixisse testantur (c. 38), hoc est annis ante bellum troianum quadringentis, ut patet ex serie regum Argivorum (c. 39). Ergo credendum est potius Mosi quam Graecis (c. 40). Immo scriptores Homero vetustiores superat Moses,

atque iis qui sapientes existimati sunt multo est antiquior (c. 41).

In conclusione (c. 42) declarat se in Assyria natum, primum institutis Graecorum imbutum, deinde rem christianam professum esse, cui se ita dicit adhaerescere ut eam abnegare nefas esse iudicet.

TATIANI ASSYRII

ORATIO AD GRAECOS.

APPENDIX: TATIANI FRAGMENTA.

[1] ΤΑΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

1. Μὴ [2] πάνυ φιλέχθρως διατίθεσθε πρὸς τοὺς βαρβάρους, ὦ P. 141
ἄνδρες Ἕλληνες, μηδὲ φθονήσητε τοῖς τούτων δόγμασι. [3] Ποῖον §. 1

1. ΤΑΤΙΑΝΟΥ ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ] Haec est inscriptio in antiquissimo Parisino primo. Caeteri codices inferiori aetate scripti (Aet., Par. 2, Fris.) addunt: ὅτι οὐδὲν τῶν ἐπιτηδευμάτων οἷς Ἕλληνες καλλωπίζονται ἑλληνικόν, ἀλλὰ ἐκ βαρβάρων τὴν εὕρησιν ἔσχηκός. *Quod nullum ex institutis quibus Graeci gloriantur graecum est, sed a barbaris inventum.* Vid. Prolegomena. Eadem verba editores quoque titulo adiunxerunt; solus Maranus expunxit: „non enim argumentum huius Orationis comprehendunt, ac instar scholii habentur [ad marg. exordii] in Regio [= Parisino] primo.“ Cum praestantissimo hoc codice Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 101 et Eusebius Hist. eccl. IV. c. 16 (coll. IV. c. 29) consentiunt. Ab Origene c. Cels. I. c. 16 ὁ πρὸς Ἕλληνας λόγος laudatur. — Hieronymus in Catalogo scriptt. eccl. c. 29 reddidit „*contra Gentes.*“ Itidem, ut duos tantum nostrae aetatis viros afferam, Baumgarten-Crusius (*Lehrb. d. chr. Dogmengesch.* P. I. p. 148) et Neander (*Allg. Gesch. d. chr. Rel. u. Kirche* ed. 2. P. II. p. 1160): „*Rede an die Heiden.*“ Voce quidem Ἑλλήνων, latiori sensu (non de regione sed de religione) usurpata, alieni a vero unius dei cultu sive Gentiles designantur (cf. Suicer. s. v. Ἕλλην): quos omnes Oratio Tatiani respicit. Ita Hellenes Christianis opponuntur, humana sapientia divinae. C. 29: *Sacri Christianorum libri* θειότεροι ὡς πρὸς τὴν Ἑλλήνων πλάνην. Cf. Daniel *Tatianus d. Apologet* p. 59. Equidem malui „ad (Maran. „adversus“) Graecos“ transferre, quum barbari aperte opponantur. Βάρβαροι enim, ut ad Iustini Apol. I. c. 5. n. 10 iam observavi, vocantur qui non sunt natione Graeci (c. 21), ne Romanis quidem exceptis; qui quum graecas literas recepissent, de barbarorum (incultorum) numero se exemerunt. C. 30: Πρὸς δὲ ὑμᾶς τοὺς Ἕλληνας ... μηδὲ εἰ βάρβαροι (*exteri*) λέγοιντο etc.. Similiter c. 1 βαρβαρικαὶ φωναὶ memorantur. C. 28: ὑπὸ βαρβάρων ... ὑπὸ Ῥωμαίων. Cf. Gibbon *Gesch. d. Verf. u. Unterg. d. röm. Reichs*, übers. von Schreiter, P. XIV. p. 405 sq. et Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I (Stuttg. 1839) p. 1059 sq.. Itaque sub illo nomine intelliguntur

TATIANI ORATIO AD GRAECOS.

1. Ne infensum omnino animum gerite in barbaros, Graeci, neve invidete eorum placitis. Quod enim apud vos insti-

omnes populi orientales, ut Telmisenses, Cares, Phryges, Isauri, Cyprii, Babylonii, Persae, Aegyptii, Phoenices. C. 1: *Ποῖον γὰρ ἐπιτήδευμα παρ' ὑμῖν τὴν σύστασιν οὐκ ἀπὸ βαρβάρων ἐκτήσατο; Τελμισέων μὲν γὰρ* etc.. Cf. Suicer. s. v. *Βάρβαρος*. Tum eo inprimis comprehenduntur Hebraei et, qui ex iis prodierunt, Christiani. C. 35: *Τατιανὸς... καινοτομεῖ τὰ βαρβάρων δόγματα.* C. 42: *Ταῦτα ὑμῖν... ὁ κατὰ βαρβάρους φιλοσοφῶν Τατιανὸς συνέταξα.* Sic Noster Iudaeorum et Christianorum doctrinam hoc nomine barbaram dicit. C. 35: *Διόπερ χαίρειν εἰπὼν καὶ τῇ Ῥωμαίων μεγαλαυχίᾳ καὶ τῇ Ἀθηναίων ψυχρολογίᾳ... τῆς καθ' ἡμᾶς βαρβάρου φιλοσοφίας ἀντεποιησάμην.* Mosen c. 31 *πάσης βαρβάρου σοφίας* principem appellat. C. 12: *μὴ ἀναξιοπαθήσητε παρὰ τοῖς βαρβαρικῇ νομοθεσίᾳ παρακολουθοῦσι παιδεύεσθαι.* Cf. Keil Opuscc. acad. ed. Goldhorn (Lips. 1821) p. 451. Item *τὰς βαρβαρικὰς γραφὰς* c. 29 nominat libros Veteris Testamenti: ex quibus *βάρβαρον σοφίαν*, h. e. *τὴν ἡμετέραν* (christianam) *φιλοσοφίαν* (c. 31), repudiatis religionibus se didicisse fatetur. Cf. Harles in Fabricii Biblioth. gr. Vol. VII. p. 88 sq.. Etiam Iustinus *βαρβάρους* (Iudaeos) opponit *Ἕλλησιν*, id quod Epist. ad Diogn. c. 5. n. 5 animadverti. Pariter Clemens Alex. Strom. II. c. 2. §. 5: *Ἡ μὲν οὖν βάρβαρος φιλοσοφία, ἣν μεθέπομεν* („d. i. die aus dem Judenthume hervorgegangene christliche Lehre: *ἡ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία*, wie er auf der folgenden Seite substituirt"), *τελεία τῷ ὄντι καὶ ἀληθής.* Cf. Redepenning *Origenes* P. I (Bonn. 1841) p. 149, coll. p. 95; idem alios locos p. 141 protulit. De alio vocabuli *βάρβαρος* usu c. 26. n. 17 adeas.

2. *πάνυ*] Par. 2 *πάντως*. — Mox idem *δόγμασιν* pro *δόγμασι*.

3. *Ποῖον γὰρ... Ἄτοσσα δὲ ὄνομα αὐτῇ ἦν*] Haec Clemens Alex. l. c. I. c. 16. §. 74—76 (coll. Euseb. Praepar. ev. X. c. 6) imitatus est. Incipit: *Οὐ μόνης δὲ φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάσης σχεδὸν τέχνης εὑρεταὶ βάρβαροι.* Simili modo Theodoretus De cur. Gr. affectt. lib. I non procul ab initio et Gregorius Naz. in Orat. 3 disputarunt. Cf. Redepenning l. c. p. 141. n. 4. — Kortholt: „Diogenes Laertius in

γὰρ ἐπιτήδευμα παρ' ὑμῖν τὴν σύστασιν οὐκ ἀπὸ [4] βαρβάρων ἐκτήσατο; [5] Τελμισέων μὲν γὰρ οἱ δοκιμώτατοι τὴν δι' ὀνείρων ἐξεῦρον μαντικήν, [6] Κᾶρες τὴν διὰ τῶν ἄστρων πρόγνωσιν, [7] πτήσεις ὀρνίθων Φρύγες καὶ Ἰσαύρων οἱ παλαιότατοι, [8] Κύ- B
πριοι θυτικήν, [9] ἀστρονομεῖν Βαβυλώνιοι, [10] μαγεύειν Πέρσαι, γεωμετρεῖν Αἰγύπτιοι, τὴν διὰ γραμμάτων παιδείαν Φοίνικες. Ὅθεν παύσασθε τὰς μιμήσεις εὑρέσεις ἀποκαλοῦντες. [11] Ποίησιν μὲν γὰρ ἀσκεῖν καὶ ᾄδειν Ὀρφεὺς ὑμᾶς ἐδίδαξεν, ὁ δὲ αὐτὸς καὶ μυεῖσθαι· [12] Τουσκανοὶ πλάττειν, ἱστορίας συντάττειν αἱ παρ' Αἰγυπτίοις τῶν χρόνων ἀναγραφαί. Μαρσύου δὲ καὶ Ὀλύμπου τὴν αὐλητικὴν ἀπηνέγκασθε· [13] Φρύγες δὲ οἱ ἀμφότεροι τὴν 142
διὰ σύριγγος ἁρμονίαν ἄγροικοι συνεστήσαντο. [14] Τυῤῥηνοὶ σάλ- 2

prooemio, quod libris suis de vitis illustrium philosophorum praemisit, omnem movet lapidem ut philosophiam non a barbaris, sed Graecis, initium habuisse demonstret.“ Immo Epicurus apud Clementem l. c. c. 15. §. 67 contendit *μόνους φιλοσοφῆσαι Ἕλληνας δύνασθαι.*

4. *βαρβάρων*] Par. 2 *τῶν βαρβάρων.*

5. *Τελμισέων . . . μαντικήν*] Clemens: *Τελμισεῖς τὴν δι' ὀνείρων μαντικήν*, scil. *ἐξεπόνησαν.* Cf. Pauly l. c. Tom. II (1842) p. 1121 et Tom. VI (1851) p. 1663. — Pro *Τελμισέων*, quod ex Par. 1. 2 reposui, caeteri codices msti (Aet., Fris.) et editi *Τελμισσέων* praebent. Utraque forma Graeci utebantur; cf. Aristophan. Fragmm. ed. Bergk (Berol. 1840) p. 270 sqq..

6. *Κᾶρες . . . πρόγνωσιν*] In Par. 2 post *Κάρες* (sic) articulus *τὴν* excidit. — Clemens: *Εἰσὶν δὲ οἳ Κᾶρας τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν ἐπινενοηκέναι λέγουσιν.* Cf. Pauly l. c. Tom. II. p. 1137.

7. *πτήσεις . . . παλαιότατοι*] Clemens: *Πτήσεις δὲ ὀρνίθων παρεφυλάξαντο πρῶτοι Φρύγες.... Ἴσαυροι δὲ καὶ Ἄραβες ἐξεπόνησαν τὴν οἰωνιστικήν.* Cf. Pauly l. c..

8. *Κύπριοι θυτικήν*] Par. 2 *πυθικὴν* in textu et veram lectionem *θυτικὴν* in marg. habet. Cyprii, ut Pausanias refert, suum exta inspicere et ex iis vaticinari primi omnium coeperunt. Colebant, teste Athenaeo, Iovem *Ἐλαπιναστὴν τε καὶ Σπλαγχνοτόμον.* Cf. Io. Meursi Cyprus (Amstel. 1675. 4°) p. 156 sq.. — Maranus: „Illam *θυτικὴν* videtur Gregorius [vid. n. 3] non haruspicinam sed victimarum immolationem intelligere. [Cf. Stephan. Thes. gr. ling. ed. Hase, Vol. IV. p. 468.] Ait enim: *Τὸ θύειν δὲ οὐ παρὰ Χαλδαίων εἴτ' οὖν Κυπρίων*; Sed leve est hoc discrimen; sive enim sacrificia in quibus exta inspiciuntur, sive ipsa inspiciendorum ars extorum tribuatur Cypriis, perinde est. At illud mirum est quod Gregorius Chaldaeos hic obtrudat; iis

tutum non a barbaris originem accepit? Nam Telmisensium spectatissimi artem invenerunt per somnia divinandi, Cares praesagium per astra, auspicia Phryges et Isaurorum antiquissimi, Cyprii haruspicinam, astronomiam Babylonii, magiam Persae, geometriam Aegyptii, disciplinam per literas Phoenices. Quapropter desinite inventa dicere quae imitatione expressa sunt. Nam poesim colere et cantare Orpheus vos docuit, idem etiam initiari; Tuscani plasticen, historias conscribere commentarii temporum apud Aegyptios. Marsyae autem et Olympi tibiarum modulationem adscivistis: ambo Phryges, homines agrestes, fistulae concentum invenerunt. Tyrrheni tubam, fabricam aerariam Cyclopes,

praecipue astrologia tribuitur. Clemens nec Cypriis nec Chaldaeis inventae haruspicinae dedecus adiudicat, sed, ut alii fere omnes scriptores, Etruscis, qui huius disciplinae Tagetem monstratorem ferebantur habuisse.“ *Καὶ*, inquit, *θυτικὴν ἠκρίβωσαν Τοῦσκοι, Ἰταλίας γείτονες*. Cf. Pauly l. c. p. 1157.

9. *ἀστρονομεῖν Βαβυλώνιοι*] Deest in Par. 1. 2 et Aet. illud *ἀστρονομεῖν*, pro quo Par. 2 in marg. *καὶ* offert. Clemens Alex. Protrept. c. 6. §. 70: *ἀστρονομίαν παρὰ Βαβυλωνίων*, scil. *μάνθάνεις*.“ Cf. Pauly l. c. Tom. I. p. 1035.

10. *μαγεύειν Πέρσαι*] Cf. Pauly l. c. Tom. IV (1846) p. 1395. — Clemens loc. n. 3 laud. (coll. Protr. l. c.) de Aegyptiis: *γεωμετρίας τε αὖ εὑρεταὶ γεγόνασιν*. Idem de Phoenicibus: *Φοίνικας καὶ Σύρους γράμματα ἐπινοῆσαι πρώτους λέγουσιν*.

11. *Ποίησιν ... μυεῖσθαι*] Cf. Pauly l. c. Tom. V (1848) p. 992. 994.

12. *Τουσκανοὶ πλάττειν*] Clemens: *Ἔτι φασὶ Τουσκανοὺς τὴν πλαστικὴν ἐπινοῆσαι*. Cf. Heinichen ad Euseb. Praep. ev. X. c. 6. n. 2. — Annales Aegyptiorum etiam infra c. 38 memorantur; item in Clementis Epist. I ad Cor. c. 25, qui, post narratam de Phoenice fabulam, dicit: *Οἱ οὖν ἱερεῖς ἐπισκέπτονται τὰς ἀναγραφὰς τῶν χρόνων καὶ εὑρίσκουσιν αὐτὸν πεντακοσιοστοῦ ἔτους πεπληρωμένου ἐληλυθέναι*. Cf. Pauly l. c. p. 1556 sq..

13. *Φρύγες δὲ οἱ ἀμφότεροι*] Frustra Gesnerus et Worthus ad maiorem et minorem Phrygiam confugiunt, ut Tatianum explicent. Loquitur de Marsya et Olympo, ambobus Phrygibus et agrestibus. *Maranus*. — Clemens: *Φρύγες* (sc. *ἐπενόησαν*) *αὐλόν· Φρύγες γὰρ ἤστην Ὄλυμπός τε καὶ Μαρσύας*. Cf. Pauly l. c. Tom. IV. p. 1598 et V. p. 928.

14. *Τυῤῥηνοὶ σάλπιγγα*] Clemens: *Τυῤῥηνοὶ σάλπιγγα ἐπενόησαν*. Vocabant eam *λιγῦν*. Cf. Pauly l. c. Tom. VI. p. 609 sq..

πιγγα, χαλκεύειν Κύκλωπες, [16] καὶ ἐπιστολὰς συντάττειν ἡ Περσῶν ποτε ἡγησαμένη γυνή, καθάπερ φησὶν Ἑλλάνικος· Ἄτοσσα δὲ ὄνομα αὐτῇ ἦν. Καταβάλλετε τοιγαροῦν τοῦτον τὸν τύφον, μηδὲ προβάλλεσθε ῥημάτων εὐπρέπειαν, οἵτινες, ὑφ' [16] ὑμῶν αὐτῶν ἐπαινούμενοι, συνηγόρους τοὺς οἴκοι κέκτησθε. Χρὴ δὲ τὸν νοῦν ἔχοντα τὴν ἀφ' ἑτέρων περιμένειν μαρτυρίαν, [17] συνᾴδειν τε καὶ ἐν τῇ τοῦ λόγου προφορᾷ. Νῦν δὲ μόνοις ὑμῖν B *ἀποβέβηκε μηδὲ ἐν ταῖς ὁμιλίαις ὁμοφωνεῖν· Δωριέων μὲν γὰρ οὐχ [18] ἡ αὐτὴ λέξις τοῖς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς, Αἰολεῖς τε οὐχ ὁμοίως τοῖς Ἴωσι φθέγγονται. Στάσεως δὲ οὔσης [19] τοσαύτης παρ' οἷς οὐκ ἐχρῆν, ἀπορῶ τίνα με δεῖ καλεῖν Ἕλληνα. Καὶ γὰρ τὸ [20] πάντων ἀτοπώτατον, τὰς μὴ συγγενεῖς ὑμῶν ἑρμηνείας τετιμήκατε, βαρβαρικαῖς τε φωναῖς ἔσθ' ὅτε καταχρώμενοι [21] συμφύρτην ὑμῶν πεποιήκατε τὴν διάλεκτον. Τούτου χάριν ἀπεταξάμεθα τῇ παρ' [22] ὑμῖν σοφίᾳ, κἂν εἰ πάνυ σεμνός τις ἦν ἐν αὐτῇ. Κατὰ γὰρ τὸν κωμικὸν*

— De Cyclopibus cf. Tom. II. p. 814 sq..

15. *καὶ . . . ἦν*] Codd. msti et editi *συντάσσειν* habent pro *συντάττειν*. Passim fluctuant illi in eiusmodi formis (sic paullo antea *συντάττειν* omnes praebent); quum vero pluribus locis non *σσ* sed *ττ* (cc. 4. 5. 10. 11. 12. 14. 15 16. 17. 19 etc.) compareat, id constanter recepi. Tum *Ἑλλανικὸς* male (cf. Lobeck. ad Phryn. p. 670) exhibent pro *Ἑλλάνικος*. — Clemens: *Καὶ πρώτην ἐπιστολὰς συντάξαι Ἄτοσσαν, τὴν Περσῶν βασιλεύσασαν, φησὶν Ἑλλάνικος*, nempe in *Περσικοῖς*. Fragmm. histor. gr. ed. Müller (Par. 1841) p. 68. De Atossa cf. Creuzer. ad Herod. Hist. III. 68 (ed. Bähr.). Haec autem non modum epistolarum scribendarum prima docuit, qui quidem multo illa regina est antiquior, sed (Galland.) tabularum epistolarium compaginandarum artem invenit, quo commodius a tabellariis deportarentur. Cf. Henr. Dodwelli Exercitatt. de aetate Phalaridis et Pythagorae (Lond. 1704) p. VIII.

16. *ὑμῶν*] Sic Aet., Ducaeus, Maranus; caeteri *ἡμῶν*. — Mox ad *κέκτησθε* Fris. in marg. *κέχρησθε*.

17. *συνᾴδειν τε*] Frustra Gesnerus et Worthus addendum putant *τοὺς μάρτυρας*: *ac testes ipsos inter se consentire.* Non testium in dicendo testimonio sed loquentium in sermonis pronuntiatione consensum requirit Tatianus. Hunc enim consensum opponit variis pronuntiandi modis inter Graecos vigentibus. Quamobrem negat eos iure sermonis elegantiam (*ῥημάτων εὐ-*

epistolas componere mulier quae Persis olim imperavit, ut ait Hellanicus; Atossa nomen ei erat. Deponite idcirco hunc fastum, neve ostentate verborum elegantiam, qui quidem, dum vos ipsos laudatis, domesticos adhibetis patronos. Oportet autem ut qui sapit aliorum exspectet testimonium, et in ipsa sermonis pronuntiatione cum aliis consentiat. Nunc vero vobis solis contigit ne in colloquiis quidem similes sonos edere; nam Doricorum non eadem dictio est atque Atticorum, neque Aeoles similiter ut Iones loquuntur. Quum autem tantum sit inter eos dissidium inter quos minime oportebat, dubito quem a me oporteat appellari Graecum. Etenim quod omnium absurdissimum est, dictiones vobis non affines in pretio habetis, et barbaris interdum vocibus utentes commixtam efficitis vestram linguam. Quamobrem valediximus vestrae sapientiae, quamvis omnino spectatus aliquis in ea essem. Nam secundum comicum

πρέπειαν) sibi vindicare: primo quidem quia aliorum exspectandum esset testimonium, deinde vero quia eadem pronuntiandi ratio inter Graecos adhibenda esset; aliis enim aliter pronuntiantibus iam statui non posse quinam sint Graeci. *Maranus.*

18. *ἡ*] Herold. omisit.

19. *τοσαύτης*] Aet. *τοιαύτης*.

20. *πάντων*] Sic Par. 1. 2 et Aet.; Fris. *πᾶν*, idque Gesner. (qui veram lectionem notavit) et Herold. praebent. — Monuit Maranum „vir eruditus D. D. de Monsoury, Abbas Orbacensis, pro *τετιμήκατε* legendum esse *ἠτιμήκατε*, *sprevistis*.“ Quam quidem legendi rationem ille necessariam esse non putat, „quia iam satis Tatianus exprobravit Graecis contemtum barbarorum, ut ea res legentium menti haereat, ac Graecos absurdissime facere intelligant, qui non solum inter se variis dialectis discrepant, sed etiam a barbaris quos spernunt vocabula mutuantur. Illud ergo absurdissimum videtur Tatiano, quod non solum se a suis dirimant Graeci sed etiam cum barbaris coniungant.“ — Clemens Alex. l. c. I. c. 21. §. 142: *Φασὶ δὲ οἱ Ἕλληνες διαλέκτους εἶναι τὰς παρὰ σφῖσι πέντε, Ἀτθίδα, Ἰάδα, Δωρίδα, Αἰολίδα καὶ πέμπτην τὴν κοινήν· ἀπεριλήπτους δὲ οὔσας τὰς βαρβάρων φωνὰς μηδὲ διαλέκτους ἀλλὰ γλώσσας λέγεσθαι.*

21. *συμφύρτην*] Sic scribo pro vulg. *συμφύρδην* (Par. 1. 2, Aet. — Duc., Maran.) vel *συμφέρδην* (sic caeteri editt. ex Fris.).

22. *ὑμῖν*] Sic Par. 1. 2, Aet., Duc., Maran.; caeteri editt. ex Fris. *ἡμῖν*. — Mox *ἦν*, quod omnes codd.

[23] *Ταῦτ' ἔστιν ἐπιφυλλίδες καὶ στωμύλματα,* C
Χελιδόνων μουσεῖα, λωβηταὶ τέχνης.

[24] *Λαρυγγιῶσί τε οἱ ταύτης ἐφιέμενοι, καὶ κοράκων ἀφίενται φωνήν. Ῥητορικὴν μὲν γὰρ ἐπ' ἀδικίᾳ καὶ συκοφαντίᾳ συνεστήσασθε, μισθοῦ πιπράσκοντες τῶν λόγων ὑμῶν τὸ αὐτεξούσιον* [25] *καὶ πολλάκις τὸ νῦν δίκαιον αὖθις οὐκ ἀγαθὸν παριστῶντες.* [26] *Ποιητικὴν δέ, μάχας ἵνα συντάττητε καὶ θεῶν ἔρωτας* 3
καὶ ψυχῆς διαφθοράν.

2. *Τί γὰρ* [1] *σεμνὸν φιλοσοφοῦντες ἐξηνέγκατε; Τίς δὲ τῶν πάνυ σπουδαίων ἀλαζονείας ἔξω καθέστηκεν;* [2] *Διογένης, πι-* D
θάκνης καυχήματι τὴν αὐτάρκειαν σεμνυνόμενος, πολύποδος ὠμοβορίᾳ πάθει συσχεθεὶς ἰλέῳ διὰ τὴν ἀκρασίαν ἀποτέθνηκεν. Ἀρίστιππος ἐν πορφυρίδι περιπατῶν [3] *ἀξιοπίστως ἠσωτεύσατο·*

msti agnoscunt, a Morello et Wortho male omissum est. Videtur hîc Tatianus potissimum artem sophisticam respicere seu rhetoricam, quam statím memorat. Cf. c. 35. n. 1.

23. *Ταῦτ' ... τέχνης*] Aristoph. Ran. 92 sq.. Comicus istis verbis, quibus alii quoque scriptores utuntur, inanes castigat poetas. Cf. quae Thiersch (1830) et Fritzsche (1845) ad ea observarunt. — Debebat Tatianus scribere *Ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ* etc.. Particula *καὶ* in Aet. deest.

24. *Λαρυγγιῶσι . . . φωνήν*] Haec verba omnes editores, Gesnero et Heroldo exceptis, ad normam versuum (*Λαρ.... ἐφιέμενοι, Καὶ... φωνήν*) dederunt. Minime vero conveniunt metro. Neque sunt Aristophanis neque alius poetae comici sed ipsius Tatiani, id quod iam Worthus et interpres Campidonensis animadverterunt. — *Ταύτης* scil. *τῆς σοφίας*. Pariter Valckenar. in Steph. Thes, gr. ling. ed. Hase Vol. V. p. 119 retulit. Pro *ἀφίενται* (frequentius act. *ἀφιέναι φωνήν*: Astii Lexic. Plat. Vol. I. p. 324) Par. 1. 2 et Aet. *ἐφίενται* habent. Infra c. 15 appellantur *κορακόφωνοι*.

25. *καὶ πολλάκις* etc.] Videtur alludere ad iustum et iniustum sermonem, cuius doctorem Socratem Aristophanes in Nebulis mentitur. *Gesnerus*. — Pro *παριστῶντες* Par. 2 *περιστῶντες* et in marg. *παριστῶντες*. Hesychius: *παριστῶ· ἀποδείκνυμι*. Raro (c. 33) illud (pro *παρίστημι*) invenitur; cf. Steph. l. c. Vol. VI. p. 521.

26. *Ποιητικὴν δέ*] Par. 1 in marg.: *κατὰ κοινοῦ τὸ συνεστήσασθε*. Nempe *συνεστήσασθε* communiter (gemeinschaftlich) et ad *ῥητορικὴν* et ad *ποιητικὴν* pertinere. Cf. c. 4. n. 4. c. 8. n. 9. — Pro *συντάττητε* (cf. n. 15) codd. msti et editi *συντάσσητε*. Fris. in marg. *συντάσσησθε*. — Pro *διαφθορὰν* Aet. *διαφοράν*.

1. *σεμνὸν*] Par. 2 *σοφόν*.

Haec sunt reiiculi racemi et loquacitas,
Hirundinum musaea, corruptores artis.

Ac dilatato gutture clamitant istam affectantes, et corvorum emittunt vocem. Rhetoricam enim ad iniustitiam et calumniam instituistis, mercede vendentes sermonum vestrorum libertatem et saepe id quod nunc iustum alias haud bonum repraesentantes. Poeticam vero, pugnas ut describeretis et deorum amores et animae corruptelam.

2. Quid enim praeclari philosophando protulistis? Quis ex iis qui praestantissimi fuerunt expers arrogantiae fuit? Diogenes, qui dolii ostentatione de continentia gloriabatur, quum polypum crudum vorasset, morbo correptus intestinorum propter intemperantiam periit. Aristippus, qui veste

2. *Διογένης*] Morell. *Διογένους*. Mox Gesner, et Herold. *τὸν* pro *τήν*. Par. 2 *ὠμορίᾳ* pro *ὠμοβορίᾳ*, quod vero in marg. praebet. Galland. *συσχεσθεὶς* pro *συσχεθείς*. Sic c. 3: *ὕδρωπι συσχεθείς*. Tu *ἰλεῷ* scripseris pro *ἰλέῳ*. *Ἴλεος* autem sive, id quod rectius se habere videtur, *ἰλεὸς* (alii *εἰλεὸς* dicunt) est morbus intestinorum: de quo plura videsis in Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. III. p. 237. — Worthus: „De Diogenis Cynici morte variae feruntur sententiae. Hieronymus c. Iovin. II. c. 9 febre periisse eum scribit. Ipsius necessarii (quod notat Antisthenes in *διαδοχαῖς* apud Laertium) dixerunt eum spiritu continendo animam exhalasse. Sunt et qui comestione crudi pedis bovis, *βοὸς πόδα φαγόντα*, interiisse aiunt: Laert. de vitt. philos. VI. c. 2. §. 76. Sed ibi legendum *πολύποδα* Menagius observarat. Et quidem eum ex polypo crudo devorato obiisse praeter Tatianum nostrum testantur Athenaeus lib. VIII. c. 5 [eum inter *ὀψοφάγους* recensens] et Iulianus prope initium Orat. VI."

3. *ἀξιοπίστως*] I. q. *ἀξίως πίστεως*, *ut persuasioni ipsius convenit*. Pariter Daniel *Tatianus d. Apolog.* p. 69 videtur intellexisse, liberius reddens: „Aristippus in seinem Purpurkleide wusste seine Schwelgerei in ein philosophisches System zu kleiden." Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 761. Worthus putat Tatianum ad hanc historiam respicere. Etenim narrat Laertius l. c. II. c. 8. p. 78 „iussisse aliquando Dionysium in convivio ut singuli in veste purpurea saltarent; renuisse id Platonem dicentem: *Οὐκ ἂν δυναίμην θῆλυν ἐνδῦναι στολήν.* Sumta vero Aristippum se induisse, et cum saltare inciperet dixisse: *Καὶ γὰρ ἐν βακχεύμασιν Οὖσ' ἥ γε σώφρων οὐ διαφθαρήσεται*" (Eurip. Bacch. 314 sq.). — Tertullianus

Πλάτων φιλοσοφῶν ὑπὸ Διονυσίου [4] *διὰ γαστριμαργίαν ἐπιπράσκετο. Καὶ Ἀριστοτέλης, ἀμαθῶς ὅρον τῇ προνοίᾳ θεὶς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐν οἷς ἠρέσκετο περιγράψας, λίαν ἀπαιδεύτως* [5] *Ἀλέξανδρον μὴ μεμνημένος μειράκιον ἐκολάκευεν· ὅστις ἀριστοτελικῶς πάνυ* [6] *τὸν ἑαυτοῦ φίλον διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτὸν* 143
προσκυνεῖν καθείρξας ὥσπερ ἄρκτον ἢ πάρδαλιν περιέφερε. Πάνυ γοῦν ἐπείθετο τοῖς τοῦ διδασκάλου δόγμασι, τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἀρετὴν συμποσίοις ἐπιδεικνύμενος, καὶ τὸν οἰκεῖον καὶ [7] *πάνυ φίλτατον διαπείρων τῷ δόρατι, καὶ πάλιν κλαίων καὶ* [8] *ἀποκαρτερῶν προφάσει λύπης, ἵνα ὑπὸ τῶν οἰκείων μὴ μισηθῇ. Γελάσαιμι δ' ἂν καὶ τοὺς μέχρι νῦν τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ* A
καταχρωμένους· οἳ τὰ μετὰ σελήνην ἀπρονόητα λέγοντες εἶναι, προσγειότεροι παρὰ τὴν σελήνην ὑπάρχοντες καὶ κατώτεροι τοῦ ταύτης δρόμου, προνοοῦσι τῶν ἀπρονοήτων· παρ' οἷς δὲ οὐκ B
ἔστι κάλλος, οὐ πλοῦτος, οὐ ῥώμη σώματος, οὐκ εὐγένεια, παρὰ τούτοις οὐκ ἔστι [9] *παρὰ τὸν Ἀριστοτέλην τὸ εὔδαιμον. Καὶ οἱ* [10] *τοιοῦτοι φιλοσοφείτωσαν.*

Apolog. c. 46 locum sic transtulit: „Aristippus in purpura sub magna gravitatis superficie nepotatur.“ Inde Gesnerus quoque istud *ἀξιοπίστως* reddidit: *utcumque graviter composito vultu.* Sed valde dubitat Maranus an Tatianeam mentem assecutus sit. Aristippus enim „non gravitatem inter voluptates sed iocum potius et lusum adhibebat, ut ex multis eius dicteriis apud antiquos memoratis perspicitur.“ Existimat igitur Tatianum ad dictum Aristippi respicere quod Lactantius Institt. div. III. c. 14 refert: „Illud inter me (aiebat Aristippus) et nepotes interest, quod isti percaro, ego gratis voluptates consequar.“ Unde editor ille censet *ἀξιοπίστως* idem valere apud nostrum scriptorem ac *gratis* apud Lactantium. „Iocatur ergo in Aristippum Tatianus, eumque libidines gratuito satiasse indicat, cum illum *ἀξιοπίστως* luxuriatum, id est pretii statim solvendi lege, veluti bonum aliquod nomen, immunem fuisse dicit.“ Sufficit hanc interpretationem memorasse.

4. *διὰ γαστριμαργίαν*] Herold. *διὰ* praetermisit. — Mendacium *γαστριμαργίας* Platonis adversarii protulerunt: repetiit Tatianus deceptus. Vestigiis eius Tertullianus quoque l. c.: „Plato Dionysio ventris gratia venditatur.“ Maranus: „Platonis famae nocuerunt siculae dapes. Carpit etiam Gregorius Naz. Orat. III siculam *illius voracitatem, ob quam ipse venditur ac ne ab ullo quidem discipulorum, immo nec ab homine graeco redimitur.*“ Cf. Ast *Platon's Le-*

indutus purpurea incedebat, persuasioni convenienter luxuriabatur. Plato philosophus a Dionysio propter heluationem venditus est. Atque Aristoteles, qui inscite terminum providentiae posuit et felicitatem iis rebus quibus delectabatur circumscripsit, nimis contra magistri officium Alexandro adulabatur oblitus adolescentulum eum esse; qui quidem prorsus aristotelice amicum suum, quod nollet ipsum adorare, inclusum instar ursi aut pardi circumferebat. Prorsus certe parebat magistri decretis, fortitudinem et virtutem in conviviis demonstrans, atque familiarem et valde carum hastili transfigens, ac postea plorans seque inediâ macerans per simulationem doloris, ne odium familiarium sibi concitaret. Rideo equidem istius etiam nunc decretorum sectatores: qui, quum sublunaria negent providentiâ regi, viciniores terrae quam luna huiusque orbe inferiores, rebus a providentia desertis provident; quibus autem non adest pulchritudo, non divitiae, non robur corporis, non nobilitas, ab iis abest secundum Aristotelem felicitas. Ac tales homines philosophentur.

ben u. Schriften (Lips. 1816) p. 26 sqq. .

5. *Ἀλέξανδρον μὴ μεμν.*] Editi quemadmodum Par. 1. 2 et Fris. *τε* pro *μὴ* inepte habent. Aet. *Ἀλέξανδρόν τε*, omisso *μεμνημένος*. Par. 2 in marg. *Ἀλεξάνδρῳ τετιμημένος*. Verba *λίαν ἀπαιδεύτως* vulgo ad *περιγράψας* referuntur. Illud vero *μή*, quod pro vulg. *τε* dedi, firmat Tertullianus qui Nostrum libere imitatus l. c. dicit: „Aristoteles . . . turpiter [*λίαν ἀπαιδεύτως*: *ut minime decet magistrum*] Alexandro regendo potius [*μὴ μεμν. μειράκιον*] adulatur.“ — Cotelerius Monumm. eccl. gr. Tom. III. p. 657 censet legendum *τε μεμνημένον μειρ.*, h. e. *furioso adolescenti assentabatur*, Maranus *τε μὴ μεμνημένος μειρ.*, *adolescentem esse oblitus.*

6. *τὸν ἑαυτοῦ φίλον*] Callisthenem Olynthium.

7. *πάνυ φίλτατον*] Clitum.

8. *ἀποκαρτερῶν*] Aet. *ἀποκρατερῶν.*

9. *παρὰ*] Sic omnes codd. msti. Praepositio saepe ista ratione (= *in Uebereinstimmung*, *gemäss*) cum casu quarto struitur; cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. II. p. 444. n. 4 et Weber ad Demosth. Or. in Aristocr. p. 521 sq. . Gesnerus vero coniecit *κατά*, idque Morell., Duc., Worth. textui temere inseruerunt.

10. *τοιοῦτοι*] Par. 2 in marg.

3. Τὸν [1] γὰρ Ἡράκλειτον οὐκ ἂν ἀποδεξαίμην, ἐμαυτὸν ἐδιζησάμην εἰπόντα, διὰ τὸ αὐτοδίδακτον εἶναι καὶ ὑπερήφανον. Οὔτ' ἂν ἐπαινέσαιμι κατακρύψαντα [2] τὴν ποίησιν ἐν τῷ τῆς Ἀρτέμιδος ναῷ, μυστηριωδῶς ὅπως ὕστερον ἡ ταύτης [3] ἔκδοσις γένηται· καὶ γὰρ οἷς μέλον ἐστὶ περὶ τούτων φασὶν Εὐριπίδην τὸν τραγῳδοποιόν, κατιόντα καὶ ἀναγινώσκοντα, διὰ μνήμης κατ' C
ὀλίγον τὸ [4] Ἡρακλείτου σκότος σπουδαίως παραδεδωκέναι. Τούτου μὲν οὖν τὴν ἀμαθίαν ὁ θάνατος [5] διήλεγξεν· ὕδρωπι γὰρ συσχεθείς, [6] καὶ τὴν ἰατρικὴν ὡς φιλοσοφίαν ἐπιτηδεύσας, βολβίτοις τε περιπλάσας ἑαυτόν, τῆς κόπρου κρατυνθείσης, συνολκάς τε τοῦ παντὸς ἀπεργασαμένης σώματος, σπασθεὶς ἐτελεύτησε. Τὸν γὰρ [7] Ζήνωνα, διὰ τῆς ἐκπυρώσεως ἀποφαινόμενον ἀνίστασθαι πάλιν τοὺς αὐτοὺς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, λέγω δὲ Ἄνυτον καὶ [8] Μέ-

μὲν addit. — Φιλοσοφ.: philosophos se esse glorientur (Worth.).

1. γὰρ] Par. 2 in marg. δέ. — Mox codd. msti et editi ἐμαυτὸν ἐδιδαξάμην praebent. Sed probe Maranus observavit ἐδιζησάμην legendum esse: „tum quia insulsa prorsus esset et Tatiani salibus indigna haec tautologia: *Heraclitum non probaverim, dicentem Ego me ipsum docui, quia a se ipso doctus erat et superbus;* tum quia memorabile est inprimis illud Heracliti dictum, quod refertur a Iuliano Orat. VI: Ἐδιζησάμην ἐμωυτόν.“ Ab aliis quoque refertur, quos Schleiermacher *Museum der Alterthums-Wiss.* Tom. I (Ber. 1808) p. 530 laudavit. Laertius de vitt. philos. IX. c. 1. §. 5: Ἤκουσέ (Heraclitus) τε οὐδενός, ἀλλ' αὑτὸν ἔφη διζήσασθαι καὶ μαθεῖν πάντα παρ' ἑαυτοῦ.

2. τὴν ποίησιν] Hoc opus Περὶ φύσεως (postea Μοῦσαι) inscriptum fuit. Quum valde obscurum esset, auctor iam a veteribus σκοτεινὸς cognominabatur. Tatianus quoque paullo post, ad opus illud respiciens, τὸ Ἡρακλείτου σκότος memorat. Cf. Brandis *Handb. d. Gesch. d. griech.-röm. Philosophie* P. I (Ber. 1835) p. 152 sq.. Euripides illud opus Socrati legendum dedit, cuius responsum Laertius retulit l. c. II. c. 5. §. 22. Locum Tatianeum recensuit Schleiermacher l. c. p. 323.

3. ἔκδοσις] Desideratur in Par. 1 et Aet.; sed margini illius adscriptum est prima manu. — Mox Aet. et Par. 2 pro οἷς μ. ἐ. π. τούτων habent οἷς μὲν λ¯ ἐστὶ περὶ τούτων. Ex quibus emendator in marg. Par. 2 haec fecit: ἔτεσι τριάκοντα πρὸ τούτων.

4. Ἡρακλείτου] Par. 1 et Aet. Ἡράκλειτον. Gesner. et Herold. ex Fris. ἡρακλείτειον.

5. διήλεγξεν] Aet. συνήλεγξας.

6. καὶ etc.] Medicinam eodem modo ac philosophiam pertractasse

3. Heraclitum enim non probaverim, qui, quum esset a seipso doctus et arrogans, dicebat: *Ipse me investigavi.* Nec laudaverim quod carmen in templo Dianae occultaverit, ut postea instar mysterii ederetur; etenim quibus ista curae sunt Euripidem tragicum dicunt, quum eo veniret et legeret, memoriae paullatim Heracliti tenebras diligenter tradidisse. Huius sane imperitiam mors redarguit; aqua enim intercute correptus, quum medicinam eodem modo ac philosophiam pertractasset, seque stercoribus boum circumlevisset, fimo indurato et totum corpus convellente dilaceratus interiit. Tum minime audiendus est Zeno, qui per conflagrationem pronuntiat eosdem rursus homines ad eadem resurgere, id est Anytum et Meletum ad accusandum, Bu-

dicitur Heraclitus, quia ab illis tenebris, quibus philosophiam demerserat, né hydropicus quidem factus in consulendis medicis discedere voluit. Nam, ut ait Laertius [IX. c. 1. §. 3], *τῶν ἰατρῶν αἰνιγματωδῶς ἐπυνθάνετο εἰ δύναιντο ἐξ ἐπομβρίας αὐχμὸν ποιῆσαι.* — Existimavit Worthus verba *σπασθεὶς ἐτελεύτησε* [interpres Campid.: *kam in Zuckungen um*] sic interpretanda esse: *dilaceratus a canibus interiit.* At nequaquam Tatianus dilaceratum a canibus Heraclitum dicit, sed ab illo bovis stercore quod totum corpus convellebat et dilacerabat. Sic etiam apud Tertullianum [ad martyr. c. 4] Heraclitus „se bubulo stercore oblitum exussisse" dicitur. Idem testatur Hermippus apud Laertium [l. c. §. 4]; nempe Heraclitum, cum pueris iussisset ut se bovis stercore oblinerent, *κατατεινόμενον δευτεραῖον τελευτῆσαι καὶ ταφῆναι ἐν τῇ ἀγορᾷ.* Fucum fecit erudite Anglo quod ait ibidem [§. 5] Neanthes Cyzicenus Heraclitum, *μὴ δυνηθέντα αὑτὸν ἀποσπάσαι τὰ βόλιτα, μεῖναι καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν ἀγνοηθέντα κυνόβρωτον γενέσθαι.* Sed hoc Neanthis testimonium pugnat illud quidem cum Hermippo de Heracliti sepultura, nequaquam autem de mortis genere; siquidem uterque Heraclitum bovis stercore oblitum periisse memorat, verum alter postridie sepultum dicit, alter a canibus voratum propterea quod agnitus non fuisset. *Maranus.*

7. *Ζήνωνα*] Maran. *Ζηνίωνα.* Mox pro *ἀποφαινόμενον* Morell. *ἀποφαινόμενοι.* — Sententia Stoicorum de conflagratione mundi cc. 6 et 25 accuratius exponitur.

8. *Μέλητον*] Sic Par. 1. Caeteri codd. msti pariter atque editi *Μέλιτον.* Eumdem errorem in Iustini Cohort. ad Gent. c. 20. n. 2 correxi. Cf. Stallbaum ad Plat. Euthyphr. p. 2. B. et Kaiser Histor. crit. Trag. graecc. p. 285. — Mox

λητον ἐπὶ τῷ κατηγορεῖν, Βούσιριν δὲ ἐπὶ τῷ ξενοκτονεῖν, καὶ
Ἡρακλέα πάλιν ἐπὶ τῷ ἀθλεῖν, παραιτητέον· ὅστις [9] ἐν τῷ κα- D
τὰ τὴν ἐκπύρωσιν λόγῳ πλείονας τοὺς μοχθηροὺς τῶν δικαίων
εἰσηγεῖται, Σωκράτους ἑνὸς καὶ Ἡρακλέους, καί τινων ἄλλων
τοιούτων γεγονότων ὀλίγων καὶ οὐ πολλῶν. Οἱ γὰρ κακοὶ
[10] πάνυ πλείους εὑρεθήσονται τῶν ἀγαθῶν. [11] Καὶ ὁ θεὸς κα-
κῶν ἀποδειχθήσεται κατ' αὐτὸν ποιητής, ἐν ἀμάραις τε καὶ σκώ-
ληξι καὶ ἀῤῥητουργοῖς καταγινόμενος. Ἐμπεδοκλέους γὰρ τὸ
ἀλαζονικὸν αἱ κατὰ τὴν Σικελίαν τοῦ πυρὸς ἀναφυσήσεις ἀπέ-
δειξαν, ὅτι μὴ θεὸς ὢν [12] τοῦτο παρ' ὀλίγον εἶναι κατεψεύδετο.
Γελῶ καὶ τὴν Φερεκύδους [13] γραολογίαν, καὶ τοῦ Πυθαγόρου 144
τὴν περὶ τὸ δόγμα κληρονομίαν, καὶ τὴν τοῦ Πλάτωνος, κἂν
τινες μὴ θέλωσι, τὴν περὶ τούτου μίμησιν. Τίς γὰρ ἂν ἐπι-

ἐπὶ ante τῷ ἀθλεῖν in Aet. omissum.

9. ἐν τῷ κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν λόγῳ] Nullus hîc liber Zenonis περὶ τῆς ἐκπυρώσεως aut περὶ τοῦ ὅλου citatur (Worth., Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 241), sed „quod ex illius de conflagratione sententia consequebatur id refellit Tatianus“ (Maran.). — Dein pro Ἡρακλέους Abbas de Monsoury (vid. c. 1. n. 20) existimavit Ἡρακλείτου reponendum esse. Non male. Iustinus Apol. I. c. 46: *Καὶ οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοί εἰσι ... οἷον ἐν Ἕλλησι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς.* — Tum pro τινων Daniel l. c. tacite τῶν scripsit. — Quod sequitur ἄλλων in Par. 2 excidit. — Denique pro ὀλίγων, quod Daniel l. c. omisit, Herold. ὀλίγον habet.

10. πάνυ] Hanc particulam, qua Tatianus lubentissime utitur, Maranus ex Par. 1 et Aet. reposuit. Reliqui editores cum Fris. praebebant πάλιν. Par. 2 in marg. πολύ.

11. Καὶ ... καταγινόμ.] C. 4: *Πνεῦμα ὁ θεός, οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης.* Perstringit doctrinam Stoicorum quum de fato tum de ratione disseminata. Cf. quae ad l. c. notavi. Clemens Alex. Protrept. c. 5. §. 66: *Οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς παρελεύσομαι, διὰ πάσης ὕλης καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης τὸ θεῖον διήκειν λέγοντας, οἳ καταισχύνουσιν ἀτεχνῶς τὴν φιλοσοφίαν.*

12. τοῦτο παρ' ὀλίγον] Codd. msti et editi τοῦθ' ὅπερ ἔλεγεν. Quum vero sic sententia claudicet, Maranus levissima mutatione scribendum coniecit τοῦτο παρ' ὀλίγον. „Non enim dicebat Empedocles se deum esse, sed astu consequi voluit ut deus haberetur, ac ea mente in ardentem Aetnam desiluit.

sirin ad hospites necandos, et Herculem ad repetendos certaminum labores; qui quidem in hac conflagrationis ratione plures improbos quam iustos inducit, quum unus tantum Socrates fuerit et unus Hercules, et quidam alii eiusmodi non multi exstiterint sed pauci. Mali enim omnino plures inveniuntur quam boni. Deus quoque deprehendetur malorum secundum illum auctor esse, et in cloacis et vermibus et nefanda patrantibus versari. Empedoclis porro iactantiam ignis in Sicilia eruptiones coarguerunt, quia, quum deus non esset, parum abfuit quin se deum esse mentiretur. Rideo etiam Pherecydis aniles garritus, et Pythagorae placiti haereditatem, et Platonis, etiamsi nonnullis secus videatur, eius imitationem. Quis autem caninas Cratetis nu-

Quare nihil propius factum est quam ut evanuisse et in coelum translatus esse crederetur. Sed illud commentum nudaverunt crepidae, quas ignis erumpens reiecit." Cf. S. Karsten Philosoph. graecc. vett. Reliqq. Vol. II (Amstel. 1838) p. 86. n. 95.

13. γραολογίαν] Scriptor hac voce non ad Pherecydis θεογονίαν (Gesner., Worth.) respicit, sed, ut etiam Scheffer (De natura et constitutione philosophiae italicae ed. Schurzfleisch Vitemb. 1701. p. 12) et Sturz (Pherecydis Fragmm., ed. 2. Lips. 1824, p. 14) censuerunt, ad μετεμψυχώσεως doctrinam quam ille ad Graecos transtulit. Dicit hanc de animarum migratione sententiam a Pherecyde Pythagoram accepisse et Platonem imitatione expressisse. Addit de Platone nonnullos aliter statuere. „Revera," ut Maranus animadvertit, „sic elaboravit Plato in hac illustranda sententia ut illius parens et architectus habitus sit." Idcirco Irenaeus adv. haeres. II. c. 33. § 2 de metempsychosi ac de Platone ita ait: „Ad haec Plato, vetus ille Atheniensis, qui et primus sententiam hanc introduxit, quum excusare non posset, oblivionis induxit poculum." Etiam Tertullianus, ad Platonem spectans, de anima c. 23: „Novum," inquit, „elaboravit argumentum, μαθήσεις ἀναμνήσεις [Phaed. p. 73. B], id est discentias reminiscentias esse." Utrumque locum Maranus protulit. Cf. Clausen Apologetae eccl. chr. ante-theodos. etc. (Havn. 1817) p. 179. — Articulum τὴν ante περὶ τούτου Maranus expunxit. Abest quidem ab Aet., sed in caeteris codd. comparet; neque inepte se habet. Sic iungas: καὶ τὴν τοῦ Πλ. μίμησιν τὴν περὶ τούτου scil. τοῦ δόγματος. Cf. Matthiae *Ausf. griech. Grammat.* (ed. 2) p. 562.

μαρτυρῆσαι [14] *τῇ Κράτητος κυνογαμίᾳ,* [15] *καὶ οὐ μᾶλλον παραιτη-
σάμενος τὴν ἔντυφον τῶν ὁμοίων αὐτῷ γλωττομανίαν ἐπὶ τὸ
ζητεῖν τὸ κατ' ἀλήθειαν σπουδαῖον τρέψεται; Διόπερ μὴ παρα-
συρέτωσαν ὑμᾶς αἱ τῶν* [16] *φιλοσόφων καὶ οὐ φιλοσόφων πανη-
γύρεις, οἵτινες ἐναντία μὲν ἑαυτοῖς δογματίζουσιν· κατὰ δὲ* [17] *τὸ
ἐπελθὸν ἕκαστος ἐκπεφώνηκε. Πολλὰ δὲ καὶ παρ' αὐτοῖς ἐστι* 6
[18] *προσκρούματα· μισεῖ μὲν γὰρ ἕτερος τὸν ἕτερον· ἀντιδοξοῦσιν* B
*δὲ ἑαυτοῖς, διὰ τὴν ἀλαζονείαν τόπους ἐπιλεγόμενοι τοὺς προὔ-
χοντας. Ἐχρῆν δὲ μήτε* [19] *βασιλέας προλήμματι θεραπεύειν ἢ κο-
λακεύειν τοὺς ἡγουμένους, περιμένειν δὲ μέχρις ἂν πρὸς αὐτοὺς
οἱ μεγιστᾶνες ἀφίκωνται.*

14. *τῇ Κρ. κυνογαμίᾳ*] Codd. msti et editi *τῇ Κρ. κοινογαμίᾳ*. Iam Worthus observavit *κυνογαμίᾳ* scribendum esse, duplici ratione ductus. 1°. Nusquam legimus Cratetem Cynicum *κοινογαμίαν*, *communes nuptias*, probasse; at Laertio teste meretrices nonnunquam convitiis insectatus est et unam uxorem Hipparchiam duxit. 2°. Crates ipse, id quod rem conficit, matrimonium suum *κυνογαμίαν* vocavit, ut Suidas s. v. *Κράτης* testatur: *Γήμας δὲ Ἱππαρχίαν τὴν Μαρωνεῖτιν κυνογαμίαν τὸν γάμον ἐκάλεσε.* Caninae autem nuptiae erant; nam, referente Theodoreto Graecc. affectt. curat. p. 173, Crates *τοῦ πάθους ἐπαναστάντος Ἱππαρχίαν τὴν Μαρωνεῖτιν δημοσίᾳ ἔγημε καὶ τὰ κυνογάμια ἐν τῇ Ποικίλῃ ἐτέλεσεν.* Iisdem fere verbis Clemens Alex. Strom. IV. c. 19. §. 123: *Μέμνημαι καὶ Κυνικῆς τινος, Ἱππαρχία δὲ ἐκαλεῖτο ἡ Μαρωνῖτις, ἡ Κράτητος γυνή, ἐφ' ᾗ καὶ τὰ κυνογάμια ἐν τῇ Ποικίλῃ ἐτέλεστο.* Editores, ipse Klotzius, hoc loco *γυνογάμεια* vitiose legunt. Utraque enim vocis forma occurrit: *ἡ κυνογαμία* (Suid.) et *τὰ κυνογάμια*. Pariter *ἡ κοινογαμία* et *τὰ κοινογάμια*: Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. IV. p. 1717. Maranus: „Gregorius Naz. Orat. XXIII. p. 15 *κοινογαμίαν* exprobrat Crateti. Sed Elias Cretensis l. c. in suo codice *κυνογαμίαν* legit; hanc enim potissimum causam affert cur Crates ita notetur, quod *in publica schola cum uxore sua corpus miscuerit.*" Ad eumdem Cynicum Lactantius respicere videtur, Institt. div. III. c. 15 dicens: „Nam quid ego de Cynicis loquar, quibus in propatulo coire cum coniugibus mos fuit?"

15. *καὶ οὐ μᾶλλον*] Aet. et Par. 2 *καὶ μᾶλλον*. — Mox Aet. et Fris. *τῶν ὁμοίων αὐτῶν αὐτῷ*. Inde Gesner. (errorem notans) et Herold. *τῶν ὁμοίων (αὐτῶν) αὐτῷ*. — Postea vulgo *γλωσσομανίαν*. Cf. c. 1. n. 15. C. 12 omnes codd. non *γλώσσης* sed *γλώττης* habent. — Tum pro *ἐπὶ τὸ ζητεῖν τὸ* (Par. 1) habet Par. 2 *ἐπιζητεῖν ἐπὶ τῷ*. In marg. *ἐπιζητεῖν τὸ*. Aet. *ἐπιζητεῖν ἐπὶ τό*. Fris. *ἐπὶ*

ptias testimonio suo probaverit, ac non potius, reiecto eius similium arroganti linguae furore, ad id quod vere bonum est inquirendum se convertet? Quare non abripiant vos philosophorum qui philosophi non sunt coetus solemnes: qui quidem secum ipsi pugnant; ut quaeque res in mentem venerit ita eam quisque effutivit. Multae autem etiam apud eos sunt offensiones: odit enim alter alterum; aemulis inter se opinionibus certant, propter arrogantiam loca eligentes praestantia. Oportebat vero ut neque principes anticipatis officiis colerent neque proceribus assentarentur, sed exspectarent donec magni ad eos veniant.

τὸ ζητεῖν ἐπὶ τό. Inde Gesner. et Herold. ἐπὶ τὸ ζητεῖν (ἐπὶ) τό. — Denique ad τρέψεται Fris. in marg. τρέψαι.

16. φιλοσόφων καὶ οὐ φιλοσόφων] Illud καὶ (*et tamen*, „und doch") per se offensionem non habet. Marano delendum videtur, ne griphi deformetur elegantia. „Erit enim elegantius si legas ut apud Clementem Alex. ἄκουσον μῦθον οὐ μῦθον [de div. serv. §. 42] et ἄνδρες τινὲς οὐκ ἄνδρες" [Protrept. c. 1. §. 3]. Inde a Daniele l. c. p. 44 praetermissum est. Magis vero placet quod Thirlbius in edit. Iust. Apoll. et Dial. p. 120 proposuit: φιλοψόφων (eorum qui strepitus amant vel faciunt) καὶ οὐ φιλοσόφων. Id enim bene quadrat ad ἔντυφον γλωττομανίαν antea memoratam et ad verba quae sequuntur κατὰ δὲ τὸ ἐπελθὸν ἕκαστος ἐκπεφώνηκε. Pariter Iustinus Apol. II. c. 3: . . . ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοψόφου καὶ φιλοκόμπου· οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνδρα. Caeterum Tatianus hic minime solum Crescentem (c. 19), ut Worthius censet, sed generatim perstringit philosophos.

17. τὸ] Deest in Aet.. — Deinde Fris. (cum eoque Gesner. et Herold.) ἐκπεφρόνηκε et in marg. ἐκπεφώνηκε. Cf. c. 33. n. 14.

18. προσκρούματα] Morell. προσκρούσματα. Par. 2 ἐπιπροσκρούματα. — Postea pro ἑαυτοῖς (Par. 1 et Aet.) editores, exceptis Ducaeo et Marano, αὐτοῖς exhibent.

19. βασιλέας] Sic Par. 1 et 2; sic etiam Morell., Duc., Worth., Gesneri coniecturam secuti. Caeteri editores, ut Aet. et Fris., βασιλείας (*imperia*, h. e. imperantes). Fortasse τοὺς βασιλέας legendum est. Mox enim τοὺς ἡγουμένους et οἱ μεγιστᾶνες. Facile potuit excidere illud τοὺς ob similitudinem syllabae praecedentis. — Par. 2 et Fris. non προλήμματι (Aet.; Morell., Duc., Maran.) sed προλήματι (sic reliqui editt.) habent. Veram lectionem Par. 1 indicavit, qui προσλήμματι praebet. — Particula ἢ ante κολακεύειν in Aet. desideratur. — Vox μεγιστᾶνες (dialecto alexandri-

4. Διὰ τί γάρ, ἄνδρες Ἕλληνες, ὥσπερ ἐν πυγμῇ συγκρούειν
βούλεσθε τὰς πολιτείας [1]καθ' ἡμῶν; Καὶ εἰ μὴ τοῖς [2]τινῶν νο-
μίμοις συγχρῆσθαι βούλομαι, τίνος χάριν καθάπερ μιαρώτατος
μεμίσημαι; [3]Προστάττει φόρους τελεῖν ὁ βασιλεύς; Ἕτοιμος πα-
ρέχειν. [4]Δουλεύειν ὁ δεσπότης καὶ ὑπηρετεῖν; Τὴν δουλείαν C
γινώσκων. Τὸν μὲν γὰρ ἄνθρωπον ἀνθρωπίνως τιμητέον, φο-
βητέον δὲ μόνον τὸν θεόν· ὅστις ἀνθρωπίνοις οὐκ ἔστιν ὁρα-
τὸς ὀφθαλμοῖς, οὐ τέχνῃ περιληπτός. Τοῦτον μόνον ἀρνεῖσθαι
κελευόμενος οὐ πεισθήσομαι, τεθνήξομαι δὲ μᾶλλον, ἵνα μὴ ψεύ-
στης καὶ [5]ἀχάριστος ἀποδειχθῶ. [6]Θεὸς ὁ καθ' ἡμᾶς οὐκ ἔχει
σύστασιν ἐν χρόνῳ, μόνος ἄναρχος ὢν καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν
ὅλων ἀρχή. [7]Πνεῦμα ὁ θεός, [8]οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης, πνευ-
μάτων δὲ ὑλικῶν καὶ τῶν ἐν αὐτῇ σχημάτων κατασκευαστής·
ἀόρατός τε καὶ ἀναφής, αἰσθητῶν καὶ ἀοράτων αὐτὸς γεγονὼς D

nae propria: Sturz De dial. maced. p. 182 et Lobeck ad Phryn. p. 197) spectat ad βασιλέας (qui dominium habent) et ad ἡγουμένους (qui auctoritate pollent).

1. καθ' ἡμῶν] Sic Maranus cum Par. 1. 2 et Aet.; idem iam Henr. Stephanus (in edit. Epist. ad Diogn. p. 111) coniecit. Caeteri editores cum Fris. καθ' ἡμᾶς.

2. τινῶν] Ita codd. msti. Gesnerus praeter necessitatem ὑμῶν coniecit legendum: id quod Morell., Duc., Worth. textui inseruerunt.

3. Προστάττει . . . παρέχειν] Iustinus Apol. I. c. 17: Φόρους δὲ . . . πειρώμεθα φέρειν, ὡς ἐδιδάχθημεν παρ' αὐτοῦ etc..

4. Δουλεύειν etc.] Par. 1 in marg.: κατὰ κοινοῦ [c. 1. n. 26] τὸ προστάττει. — Ad sententiam quod attinet, cfr. Iustinus l. c.: Ὅθεν θεὸν μὲν μόνον προσκυνοῦμεν, ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα χαίροντες ὑπηρετοῦμεν. Theophilus ad Autol. I. c. 11: Τοιγαροῦν μᾶλλον τιμήσω τὸν βασιλέα, οὐ προσκυνῶν αὐτῷ ἀλλὰ εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ· θεῷ δὲ τῷ ὄντως θεῷ καὶ ἀληθεῖ προσκυνῶ, εἰδὼς ὅτι ὁ βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ γέγονεν etc.. Τὸν δὲ βασιλέα τίμα εὐνοῶν αὐτῷ, ὑποτασσόμενος αὐτῷ, εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ. Tertullianus ad Scapul. c. 2 et Apolog. c. 30 sqq.. — Ad verba Τὴν δ. γινώσκων animo supple ex praecedentibus δουλεύω καὶ ὑπηρετῶ. De hoc participii usu disputarunt Hermannus ad Viger. (ed. 4) p. 768. 774 et Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* p. 1093 sq.. Duo codd., Par. 2 et Fris., in marg. praebent emendationem γινώσκω, quae a Stephano (l. c. p. 110) probata et a Ducaeo in oratione posita est.

5. ἀχάριστος] Fris. ἀκάριστος

4. Curnam, Graeci, sicut in pugilatu vultis instituta [aliorum] in nos incitare? Ac si quorumdam institutis uti nolo, cur tamquam scelestissimus odio habeor? Iubet tributa pendere princeps? Paratus sum solvere. Servire dominus et ministrare? Servitutem agnosco. Homo enim ut hominem decet colendus est, solus autem deus metuendus: qui quidem humanis non potest cerni oculis, non arte comprehendi. Hunc solum negare si iubear non parebo, sed moriar potius, ne mendax et ingratus deprehendar. Deus noster non esse coepit in tempore, quum solus sine principio sit et ipse universorum principium. Spiritus est deus, non pervadens materiam, sed materialium spirituum et figurarum quae in materia sunt opifex: et visu et tactu indeprehensus, quippe quum ipse sensibilium et invisibilium ex-

(sic Gesner. quoque et Herold.) et in marg. *ἀχάριστος*.

6. *Θεὸς . . . ἀρχή*] Clemens Alex. Strom. IV. c. 25. §. 164: *Ὁ θεὸς δὲ ἄναρχος, ἀρχὴ τῶν ὅλων παντελής, ἀρχῆς ποιητικός*. Tertullianus c. Marc. I. c. 8: „Deus tam alienus ab initio et fine est quam a tempore, arbitro et metatore initii et finis.“

7. *Πνεῦμα ὁ θεός*] Coll. Ioann. 4, 24. — Fragm. Clementis ap. Galland. Biblioth. vett. Patrr. Tom. III. p. 159: *Τί θεός; Θεός ἐστιν, ὡς καὶ ὁ κύριος λέγει, πνεῦμα*.

8. *οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης*] Pro *διήκων* (Par. 1. 2 — Duc.) Gesner. (ex Fris.), Herold., Maran. *διήκον* (sic) dederunt; Morell. et Worth. *διῆκον*. Scholion in marg. Par. 1: *Οὐ διήκων διὰ τῆς ὕλης, οἱονεὶ κατ' ἐμψυχίαν, ἵνα ἡ μὲν ὕλη ᾖ ἅτε σῶμα, τῆς δὲ ψυχῆς [ὁ θεὸς] λόγον ἐπέχῃ· ἀλλὰ δημιουργικῶς πάντα συντάσσων καὶ διακοσμῶν*. *Non permeans materiam, per modum animationis, ut materia sit quasi corpus, deus vero rationem animae habeat; sed tamquam materiae opifex omnia gubernans et ordinans.* C. 3 (n. 11): *Καὶ ὁ θεὸς κακῶν ἀποδειχθήσεται κατ' αὐτὸν* (Zenonem) *ποιητής, ἐν ἀμάραις τε καὶ σκώληξι καὶ ἀῤῥητουργοῖς καταγινόμενος*. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 177: „Petavius' Vorwurf (Theol. Dogm. de Deo I. c. 3. §. 5) „Deo certos limites constituit, dum illum materiam permeare negat“ ist ganz ungerecht. Der Apologet läugnet nicht die Allgegenwart und Allwirksamkeit Gottes, sondern streitet nur gegen die pantheistische Lehre des Stoicismus, nach welchem der *λόγος*, die bestimmende Vernunft in allen Naturgestalten verbreitet, der Wirksamkeit aller zum Grunde liegt.“

πατήρ. [9] Τοῦτον διὰ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ ἴσμεν, καὶ τῆς δυνά- 7
μεως αὐτοῦ τὸ ἀόρατον τοῖς ποιήμασι καταλαμβανόμεθα. Δη-
μιουργίαν τὴν ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένην χάριν [10] ἡμῶν προσκυνεῖν
οὐ θέλω. Γέγονεν ἥλιος καὶ σελήνη δι' ἡμᾶς· εἶτα πῶς τοὺς
[11] ἐμοὺς ὑπηρέτας προσκυνήσω; Πῶς δὲ ξύλα καὶ λίθους θεοὺς
ἀποφανοῦμαι; [12] Πνεῦμα γὰρ τὸ διὰ τῆς ὕλης διῆκον ἔλαττον
ὑπάρχει τοῦ θειοτέρου πνεύματος· ὅπερ δὲ ψυχῇ παρωμοιωμέ-
νον οὐ τιμητέον ἐπ' ἴσης τῷ τελείῳ θεῷ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἀνω-
νόμαστον θεὸν δωροδοκητέον· [13] ὁ γὰρ πάντων ἀνενδεὴς οὐ δια- 145
βλητέος [14] ὑφ' ἡμῶν ὡς ἐνδεής. Φανερώτερον δὲ ἐκθήσομαι τὰ
ἡμέτερα.

5. [1] Θεὸς ἦν ἐν ἀρχῇ, τὴν δὲ ἀρχὴν λόγου δύναμιν παρει-

9. *Τοῦτον . . . καταλαμβανόμεθα*] Coll. Roman. 1, 20.

10. *ἡμῶν*] Par. 2 *ὑμῶν*. Caeterum nota usum voculae *χάριν*, quippe genitivo antepositae, ut cc. 6. 7. 19 (*χάριν δὲ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως*). 21 (bis). 23 (bis). 34. Idem usus apud alios posterioris aetatis scriptores deprehenditur sequente infinitivo cum articulo. Cf. Iustin. Dial. c. Tr. c. 65 et Polyb. V. cc. 64. 88. 103. Interdum vero etiam Tatianus vulgarem regulam servat, ut supra: *τίνος χάριν*, et cc. 1. 18. 33. 34.

11. *ἐμοὺς*] Hanc vocem Ducaeus et Maranus ex Par. 1 apposuerunt: caeteri omiserunt.

12. *Πνεῦμα . . . θεῷ*] Scholion in marg. Par. 1: *Πνεῦμα τὴν δημιουργικὴν ἕξιν ἀκουστέον νῦν εἶτουν δύναμιν, ἣν τῇ ὕλῃ ἐγκατασπείρας θεὸς τὰς διαφόρους ἐν τῷ ὁρατῷ τούτῳ ἀπετέλεσε φύσεις, ζώων χερσαίων, ἐνύδρων, πτηνῶν, ζωοφύτων, φυτῶν. Per spiritum intelligimus habitum creativum sive potentiam, quâ materiae insertâ deus varias in hoc orbe visibili produxit naturas, animalium terrestrium, aquatilium, volatilium, plantanimalium, vegetabilium.* — Pro *ὅπερ δὲ* Aet., Par. 2, Fris. (pariter Gesner. et Herold.) *ὥσπερ δὲ* habent.

13. *ὁ γὰρ . . . ἐνδεής*] Coll. Actt. apostt. 17, 25. — Dii Gentilium c. 10 *δωρολῆπται* vocantur. Cf. Daniel l. c. p. 147 sq..

14. *ὑφ' ἡμῶν*] Gesner., Herold., Worth. cum Fris. *ὑφ' ὑμῶν*. Aet. *ὑφ' ἡμῖν*.

1. *Θεὸς ἦν ἐν ἀρχῇ* etc.] Coll. Ioann. 1, 1 sqq.. — Scholion in marg. Par. 1: *Ἔοικεν οὗτος ὁ ἀνὴρ μὴ πάνυ ἀπηλλάχθαι τῆς Ἀρειανικῆς ἑρεσχελίας. Ὀργανικὸν αἴτιον ὑφιστᾷ* [sic — coll. c. 1. n. 25] *τὸν υἱὸν ἐν οἷς φησι· Καθ ὁ π ᾶ σ α δ ύ ν., ὁ ρ. τ ε κ α ὶ ἀ ο ρ. α ὐ τ. ὑ π. ἦ ν ἤγουν οὐσίωσις, σ ὺ ν α. τ ὰ π ά ν τ α· σ ὺ ν α ὐ τ ῷ δ ι ὰ λ ο γ. δ υ ν. α ὐ τ. κ. ὁ λ ό γ ο ς . . . τ ο ῦ π α τ ρ ὸ ς γ ί-*

stiterit parens. Hunc ex iis quae creavit cognoscimus, et potentiam eius invisibilem ex operibus apprehendimus. Opus ab eo nostra causa factum adorare nolo. Sol et luna propter nos facta sunt: quomodo ergo meos ministros adorem? Quomodo ligna et lapides pronuntiem deos? Est enim spiritu diviniore inferior spiritus qui materiam pervadit: qui quidem, quum animae assimilatus sit, non eodem honore colendus est ac perfectus deus. Sed neque inenarrabilem deum muneribus afficere debemus; nam qui nullius rei indigus est non traduci debet a nobis tamquam egenus. Apertius autem nostra exponam.

5. Deus erat in principio, principium autem rationa-

νεται· τοῦτον ἴ. τοῦ κ. τὴν ἀρχήν. Ἰδοὺ γὰρ διὰ μὲν τοῦ ἀνωτέρω μικρὸν πρὸ τῆς ὁρατῆς κτίσεως μόνον εἰσάγει τὸν θεὸν ὄντα, ἔχοντα μέντοι ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ κόσμου οὐσίωσιν, ὥσπερ δὴ καὶ τὸν υἱόν· ὃ καὶ αὐτὸ δόγμα Ἀρειανῶν. [Istam scholii particulam iam suppeditavit Longuerue in sua Dissertatione de Tatiano p. XII.] *Φασὶ γὰρ οὗτοι τὸ Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ τὸν πατέρα φάσκειν τὸν εὐαγγελιστήν· οὗτος δὲ* [scil. Tatianus] *καὶ ἀσεβέστερον ἐκείνων διὰ τοῦ οὐσίωσιν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων φάσκει τὸν υἱόν, ἣν οὐσίωσιν δύναμιν ἔδοξεν ὀνομάζειν. Προβαίνων δὲ οὐκ ἐρυθριᾷ ὁμοταγῆ τῆς κτίσεως ποιῶν τὸν υἱόν· εἰπὼν δὲ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα διὰ λογικῆς δυνάμεως ὑποστῆσαι τὸν θεόν, ἐπερμηνεύων* [sic — pro *ἐφερμ.*] *ἑαυτὸν τὴν λογικὴν βούλεται δύναμιν καλεῖν. Ἐπιφέρει· Τῷ δὲ θελήματι τῆς ἁπλ. αὐτοῦ ἐκπηδᾷ* [sic — nam in textu codicis est *προπηδᾷ*] *λόγος· ὃν καὶ ἔργον πρωτότοκον τοῦ πατρὸς καὶ ἀρχὴν τοῦ κόσμου οὐκ ἐνάρκησεν εἰπεῖν. Εἶτα σαφέστερον τῇ βλασφημίᾳ χωρῶν, Γέγονεν, ἐπάγει, κατὰ μερισμόν, τῇ ποιήσει καὶ τὸ συναΐδιον τοῦ υἱοῦ ἀθετῶν, καὶ διὰ τὴν χρείαν τῆς κτίσεως ὑπὸ τοῦ πατρὸς προαγόμενος* [exspectabas: *τοῦ διὰ τὴν χρείαν ... προαγομένου*], *ὀργανικὴν διδοὺς τῷ υἱῷ τὴν αἰτίαν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἐτόλμησαν, ὡς ἔφημεν, εἰπεῖν οἱ ἄνθρωποι* [leg. *Ἀρειανοί*], *ἐκ τῶν τοῦ Πλάτωνος ὁρμηθέντες λήρων, ὡς, ἐπειδὴ ὁ θεὸς ὑπὲρ πᾶσαν σωματικὴν ἔννοιάν ἐστι, καὶ φθορᾶς ἁπάσης ὑπερανεστηκώς, καὶ αἰσθήσει ἀπροσπέλαστος, καὶ ἀρχῆς ἁπάσης ἐπέκεινα, ἀνάξιος καὶ ὁ ὑπὸ ἀρχὴν κόσμος τῆς τούτου προαγωγῆς. Εἰ γὰρ θεὸς προήγαγε τὸν υἱὸν ὡς ἂν διὰ ὀργάνου προσαγάγοι* [leg. *προαγάγοι*] *τόνδε τὸν αἰσθητὸν καὶ φθορᾷ*

λήφαμεν. [2]Ὁ γὰρ δεσπότης τῶν ὅλων, αὐτὸς ὑπάρχων τοῦ παντὸς ἡ ὑπόστασις, κατὰ μὲν τὴν μηδέπω γεγενημένην ποίησιν μόνος ἦν· καθὸ δὲ πᾶσα δύναμις, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων αὐτὸς ὑπόστασις ἦν, σὺν αὐτῷ τὰ πάντα· σὺν αὐτῷ διὰ λογικῆς δυνάμεως αὐτὸς καὶ ὁ λόγος, ὃς ἦν ἐν αὐτῷ, ὑπέστησε. [3]Θελήματι δὲ τῆς ἁπλότητος αὐτοῦ προπηδᾷ λόγος· ὁ δὲ λόγος, οὐ κατὰ κενοῦ χωρήσας, ἔργον πρωτότοκον τοῦ πατρὸς γίνεται. Τοῦ- B

συνόμιλον κόσμον, ταύτῃ καὶ ὁ υἱός, ἅτε ἀρχὴν ἐσχηκώς, τὰ δευτερεῖα τῆς ἀκραιφνοῦς θεότητος ἀποφέρεται. — Tatianus verbis τὴν δὲ ἀρχὴν λόγου δύναμιν παρειλήφαμεν etc. et τοῦτον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν etc. indicat se quamdam traditionem dogmaticam sequi. Sane doctrinam de logo quod attinet vestigiis insistit Iustini: quocum etsi non in verbis tamen ipsa re consentit. Clericus (Histor. eccles. duorum prim. saecc. p. 736), „si tersior esset scriptor Tatianus," legendum censeret: Θεὸς ἦν ἀρχή, ἐν ἀρχῇ δὲ λόγου δύναμιν παρειλήφαμεν. Petavius (Theol. Dogm. de Trinit. I. c. 3. §. 5) et Clericus (l. c.) vocem ἀρχῆς bis *initium* s. *originem rerum* interpretati sunt; rectius Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 152 sq.) et Kahnis (*Die Lehre v. heil. Geiste* P. I. p. 237) illud ἐν ἀρχῇ, prout in Scriptura usurpatur, de tempore ante mundi creationem („Gott war in Anfang des Seins") et τὴν ἀρχὴν proxime sequens de principio („das Princip des Seins war die λόγου δύναμις") explicuere: ita quidem, ut λόγου δύναμιν ille statueret principium esse dei, hic mundi. Paullo infra de logo: Τοῦτον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν. Sic etiam Iustinus Dial. c. Tr. c. 62 ἀρχὴν πρὸ πάντων τῶν ποιημάτων vocat. Ibidem c. 61 (cf. n. 1): ἀρχὴν πρὸ πάντων τῶν κτισμάτων ὁ θεὸς γεγέννηκε δύναμίν τινα ἐξ ἑαυτοῦ λογικήν. Denique λόγου δύναμις vel λογικὴ δύναμις Bullo (Defens. fid. Nic. sect. 3. c. 6), Nourrio (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrr. P. I. p. 534), Marano idem sonat atque ipsemet λόγος. Is c. 7 ἡ τοῦ λόγου δύναμις dicitur (videsis ibi n. 11); coll. Iustin. l. c. c. 61. p. 284. C, c. 105. p. 332. C, c. 128. p. 358. C. Sed quum Tatianus doceat λόγον quidem e deo prodire, λογικὴν vero δύναμιν in deo remanere non minutam: Petavio, Clerico, Danieli est *potentia* s. *facultas rationalis*, secundum quam deus omnia producere potest, „die ewige Vernunftkraft Gottes." Baur (*Die chr. Lehre von der Dreieinigkeit* P. I. p. 167) reddidit „der Logos seiner ideellen Bedeutung nach;" Kahnis (coll. Tholuckii *Litter. Anz. f. chr. Theol.* 1843. N. 38. p. 303): „die Potenz des Logos." Dicit enim Tatianus: Deus, ὑπόστασις universi (sive is per quem omnia subsistunt, „der immanente Grund alles Seins"), solus erat, quatenus logos nondum prodierat et mundus nondum actû

lem potentiam esse accepimus. Dominus enim universorum, qui ipse est universi substantia, quatenus quidem creatura nondum erat facta, solus erat; quatenus autem omnis potentia eorumque quae videntur et non videntur substantia erat, erant cum eo omnia: cum eo per rationalem potentiam ipse etiam logos, qui erat in eo, substitit. Voluntate autem simplicitatis eius prosilit logos; logos autem, non frustra progressus, fit opus primogenitum patris. Hunc

erat extra ipsum (κόσμος αἰσθητός); quatenus autem deus, qui omnia potest, ὑπόστασις universi erat (sive omnes res visibiles et invisibiles in se complectebatur), mundus una cum eo erat potentialiter („der Idee nach," „als Gedachtes") per λογικὴν δύναμιν quae in ipso erat. Per hanc igitur δύναμιν omnia, et ipse λόγος, in deo primum potentia sola ac facultate exstiterunt; dein vero ex illa λόγος prodiit, ἔργον πρωτότοκον τοῦ πατρός, seu suâ peculiari ὑπάρξει coepit exsistere, ut mundum conderet: τοῦτον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν.

2. Ὁ γὰρ ... ὑπέστησε] Haec Tertullianus adv. Prax. c. 5 libere (ut assolet: cf. c. 2. n. 5) imitatus est: „Ante omnia deus erat solus, ipse sibi et mundus et locus et omnia. Solus autem, quia nihil extrinsecus praeter illum. Ceterum ne tunc quidem solus; habebat enim secum quam habebat in semet ipso, rationem suam scilicet." — Pro γεγενημένην Keil (Opuscc. acad. ed. Goldhorn p. 486) et von Cölln (*Münscher's Lehrb. d. chr. Dogmengesch.* ed. 3. P. I. p. 172) inepte γεγεννημένην legerunt. — Gesnero et Heroldo exceptis editores, Morellum secuti, particulam γάρ, quae ab omnibus codd. mstis abest, verbis σὺν αὐτῷ adiecerunt. Maranus vero temere censuit haec omnia, σὺν αὐτῷ γάρ, eiicienda esse, ac reddidit: *quatenus ... erat, omnia cum eo per rationalem potentiam sustentabat ipsum etiam illud Verbum, quod erat in eo.*

3. Θελήματι ... γίνεται] Iustinus l. c. c. 100: πρὸ πάντων ποιημάτων ἀπὸ τοῦ πατρὸς δυνάμει αὐτοῦ καὶ βουλῇ προελθόντα. Coll. c. 128. Sic alii quoque patres: Semisch *Justin d. Märt.* P. II. p. 282. n. 4; cf. ibidem n. 1 de verbo προπηδᾶν. — Venema (Institt. histor. eccl. Tom. III. p. 423), Gesneri versionem (*Cum voluit autem ipse, Verbum ex eius simplicitate prosiliit*) secutus, pro τῆς ἁπλότητος legi maluit ἐξ ἁπλότητος: *ex simplici natura patris.* Eamdem coniecturam Baur (l. c. p. 166: „aus dem einfachen Wesen Gottes") tacite probavit. Quid? Lectio codicum si vera est, θέλημα ἁπλότητος dicitur pro θέλημα ἁπλοῦν. Ita iam Rössler *Biblioth. d. Kirchenvv.* P. I. p. 257 interpretatus est. Etiam Möhler (*Patrologie*, herausgeg. von Reithmayr, Tom. I. p. 263): „Durch seinen einfachen Willen aber geht der Logos hervor." Sensum Daniel

τον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν. [4]*Γέγονε δὲ κατὰ μερισμόν,* 8
οὐ κατὰ ἀποκοπήν· τὸ γὰρ ἀποτμηθὲν τοῦ πρώτου κεχώρισται, τὸ δὲ μερισθὲν οἰκονομίας τὴν αἵρεσιν προσλαβὸν οὐκ ἐνδεᾶ τὸν

(l. c. p. 155) recte constituit sic: „Das Hervorgehen des *λόγος* aus Gott war für Gott keine Nothwendigkeit, sondern reiner, freier Willensact.“ — Verba *οὐ κατὰ κενοῦ χωρήσας* Worthus mirum in modum interpretatus est: *non ex inani procedens*. „Id enim sibi vult Tatianus: patrem ex hac productione *λόγου* non exinanitum vel exhaustum esse divinitate sua.“ Melius Maranus transtulit: *in vacuum*. „Verbum non progressum est in vacuum et inane, quia statim atque progressum est mundus e nihilo eductus.“ Sensum illustravit verbis Tertulliani l. c. c. 7: „At ego nihil dico de deo inane et vacuum prodire potuisse“ etc.. Adstipulatus est Daniel (l. c.), recte sic pronuntians: „Der göttliche *λόγος* ist nicht vergeblich, nicht ohne Ursach aus Gott hervorgegangen; er ging hervor, und sogleich entstand die Welt: *τοῦτον ἴσμεν τοῦ κόσμου τὴν ἀρχήν*.“ Nempe *κατὰ κενοῦ* adverbialiter dictum est, ut *κατὰ κοινοῦ* (c. 1. n. 26), *καθ' ὅλου, κατὰ παντός*, et valet i. q. *frustra*. Exempla exhibet Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. IV. p. 1433. — De formula *ἔργον πρωτότοκον τοῦ πατρὸς* coll. Coloss. 1, 15. Etiam a Iustino logos *τέκνον πρωτότοκον τῶν ὅλων κτισμάτων* (l. c. c. 125), *πρωτότοκος πάσης κτίσεως* (cc. 85 et 138), *πρ. τῶν πάντων ποιημάτων* (c. 84), *πρ. τοῦ θεοῦ* (c. 100) vocatur. Dicit Trypho Iudaeus l. c. c. 64: *τοῦ θεοῦ τοῦ καὶ αὐτὸν τοῦτον* (Christum) *ποιήσαντος*, neque refutatur. Caeterum pro *τοῦ πατρός*, quod Par. 1 firmatur, Gesnerus (ex Fris.) caeterique editores, praeter Ducaeum et Maranum, mendose *τοῦ πνεύματος* dederunt. Ita paullo post: *ὁ λόγος προελθὼν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς δυνάμεως*. Et c. 7: *λόγος γὰρ ὁ ἐπουράνιος πνεῦμα γεγονὼς ἀπὸ τοῦ πατρός*. Pariter voces istae (*πρς* et *πνς*) in Iust. Dialogo c. 30 (n. 2) confunduntur. Similis error infra apud Tatianum deprehenditur: c. 39. n. 9.

4. *Γέγονε δὲ* etc.] Scriptor vestigia Iustini persequitur. Dial. c. 61 (n. 6): *Λόγον γάρ τινα προβάλλοντες, λόγον γεννῶμεν, οὐ κατ' ἀποτομήν, ὡς ἐλαττωθῆναι τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, προβαλλόμενοι. Καὶ ὁποῖον ἐπὶ πυρὸς ὁρῶμεν ἄλλο γινόμενον, οὐκ ἐλαττουμένου ἐκείνου ἐξ οὗ ἡ ἄναψις γέγονεν, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ μένοντος, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀναφθὲν καὶ αὐτὸ ὂν φαίνεται, οὐκ ἐλαττῶσαν ἐκεῖνο ἐξ οὗ ἀνήφθη.* C. 128: *Ἐν τοῖς προειρημένοις* (c. 61) *διὰ βραχέων τὸν λόγον ἐξήτασα, εἰπὼν τὴν δύναμιν ταύτην γεγεννῆσθαι ἀπὸ τοῦ πατρός, δυνάμει καὶ βουλῇ αὐτοῦ, ἀλλ' οὐ κατ' ἀποτομήν, ὡς ἀπομεριζομένης τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ὁποῖα τὰ ἄλλα πάντα μεριζόμενα καὶ τεμνόμενα οὐ τὰ αὐτά ἐστιν ἃ καὶ πρὶν τμηθῆ-*

scimus esse mundi principium. Natus est autem per participationem, non per resectionem; quod enim resectum est a primo separatur, quod vero particeps factum est, assumtâ oeconomiae electione, non egenum reddit eum ex quo de-

ναι· καὶ παραδείγματος χάριν παρειλήφειν τὰ ὡς ἀπὸ πυρὸς ἀναπτόμενα πυρά, ἃ ἕτερα ὁρῶμεν, οὐδὲν ἐλαττουμένου ἐκείνου ἐξ οὗ ἀναφθῆναι πολλὰ δύνανται, ἀλλὰ ταὐτοῦ μένοντος. — Transtulit Longuerue l. c. p. XIII κατὰ μερισμὸν *per partitionem* (Abtheilung: Gesner. *per divisionem*, Theilung); magis vero accommodate ad mentem scriptoris Clericus l. c. p. 737, quum μερισμὸς a μερίζεσθαι, *participem fieri* (cf. Steph. Thes. s. v.), derivatum sit, *per participationem* (Theilhaftwerdung: Maran. *per communicationem*, Mittheilung). Sensus: Participat λόγος, peculiarem ὕπαρξιν nactus, λογικὴν δύναμιν patris, ut fax accensa lucem participat facis ex qua accenditur. Οὐ κατὰ ἀποκοπήν: scilicet λόγος a deo non tamquam resectus (abscissus, amputatus) est, sed deus integram sibi servavit suam λογικὴν δύναμιν, e qua absque eius imminutione λόγος prosiliit, sicut fax accensa non minuit flammam eius facis unde accenditur. Pro ἀποκοπὴν exspectaveris ἀποτομήν, quum Iustinus ll. cc. hac voce utatur et Tatianus ipse statim dicat: τὸ γὰρ ἀποτμηθὲν etc.. Non muto. — Sed difficiliora sunt verba οἰκονομίας τὴν αἵρεσιν προσλαβόν. Gesnerus οἰκονομίαν explicuit in universum de functione: *quod vero dividitur, id functione donatum propria, nihil imminuit illum a quo vim suam sumpsit;* Maranus autem et Moehlerus (l. c. p. 264) de administratione mundi: *quod vero per communicationem progreditur, voluntariam administrationem suscipiens,* [„derjenige aber der das Wesen gemeinsam hat und die freiwillige Verwaltung der Welt übernimmt“ etc.] *id eum non imminuit ex quo desumtum est.* Pariter Clericus: *quod vero est particeps factum, creandi et gubernandi mundi partes in se suscipiens, non relinquit a quo desumtum est egenum;* „nisi forte haec sit auctoris mens: Rationem (λόγον) voluisse humanam naturam accipere.“ De natura divina, „*d. Natur des göttlichen Wesens,*“ intellexit Daniel (l. c. p. 164), ut sensus sit: „Was durch Mittheilung entstanden ist, [τὸ μερισθέν, *quod particeps factum est*] wie das an einem andern Lichte entzündete Licht, das hat zwar an der Natur dessen woher es genommen Theil und ist desselben Wesens, macht aber das von dem es genommen ist an dieser Natur nicht ärmer.“ Ad hanc vocis significationem probandam laudavit locum Tertulliani adv. Prax. c. 2: „Custodiatur οἰκονομίας sacramentum, quae unitatem in trinitate disponit, tres dirigens, patrem et filium et spiritum sanctum.“ Ad eumdem locum respiciens Baur (l. c. p. 178) hocce modo interpretatus est: „Das

ὅθεν εἴληπται πεποίηκεν. Ὥσπερ γὰρ ἀπὸ μιᾶς δᾳδὸς ἀνάπτεται μὲν πυρὰ πολλά, τῆς δὲ πρώτης δᾳδὸς διὰ τὴν ἔξαψιν τῶν πολλῶν δᾳδῶν οὐκ ἐλαττοῦται τὸ φῶς, οὕτω καὶ ὁ λόγος προελθὼν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς δυνάμεως οὐκ ἄλογον πεποίηκε τὸν [5] γεγεννηκότα. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ λαλῶ καὶ ὑμεῖς ἀκούετε, καὶ οὐ C
δήπου διὰ τῆς μεταβάσεως τοῦ λόγου κενὸς ὁ προσομιλῶν λόγου γίνομαι· προβαλλόμενος δὲ τὴν ἐμαυτοῦ φωνὴν διακοσμεῖν τὴν ἐν ὑμῖν ἀκόσμητον ὕλην προῄρημαι. Καὶ καθάπερ ὁ λόγος ἐν ἀρχῇ γεννηθεὶς ἀντεγέννησε τὴν καθ' ἡμᾶς ποίησιν, αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν ὕλην δημιουργήσας, οὕτω κἀγώ, [6] κατὰ τὴν τοῦ λόγου μίμησιν ἀναγεννηθεὶς καὶ τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατάληψιν πεποιημένος, [7] μεταῤῥυθμίζω τῆς συγγενοῦς ὕλης τὴν σύγχυσιν. Οὔτε γὰρ ἄναρχος ἡ ὕλη καθάπερ [8] ὁ θεός, οὐδὲ διὰ τὸ ἄναρχον καὶ αὐτὴ ἰσοδύναμος τῷ θεῷ· γεννητὴ δὲ καὶ [9] οὐχ ὑπό του ἄλλου γεγονυῖα, μόνον δὲ ὑπὸ τοῦ πάντων δημιουργοῦ προβεβλημένη. D

6. [1] Καὶ διὰ τοῦτο καὶ σωμάτων ἀνάστασιν ἔσεσθαι πε- 9
πιστεύκαμεν μετὰ τὴν τῶν ὅλων συντέλειαν, οὐχ ὡς οἱ Στωϊκοὶ δογματίζουσι κατά τινας κύκλων περιόδους, γινομένων ἀεὶ καὶ ἀπογινομένων τῶν αὐτῶν οὐκ ἐπί τι χρήσιμον, ἅπαξ δέ, τῶν καθ' ἡμᾶς αἰώνων πεπερασμένων, καὶ εἰς τὸ παντελὲς διὰ μόνων τῶν ἀνθρώπων τὴν σύστασιν ἔσεσθαι χάριν κρίσεως. Δι-

Abgeschnittene ist von der Substanz getrennt, das als Theil Unterschiedene aber, das durch freie Selbstbestimmung die Oekonomie, die Vielheit in der Einheit, hinzunimmt, verursacht in dem aus welchem es ist keinen Mangel. Es ist also ein Unterschied in der Einheit, aber ein solcher welcher innerhalb der Substanz Gottes bleibt." — Pro προσλαβὸν Morell. προσλαβὼν mendose. Par. 2 non ἐνδεᾶ sed ἐνδεῆ habet; utraque forma Iustinus l. c. c. 88 (n. 1) utitur.

5. γεγεννηκότα] Gesner., Herold., Morell., Worth. γεγενηκότα. Sic male etiam Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. II. (Hal. 1763) p. 76.

6. κατὰ] Galland. omisit.

7. μεταῤῥυθμίζω] Aet., Par. 2, Fris., quocum Gesner. et Herold. faciunt, μεταρυθμίζων. Sed in marg. Par. 2 et Fris. μεταρυθμίζω offerunt; idem caeteri editores praebent. Antea pro πεποιημένος (sic omnes codd.) non est quod admittamus μεμνημένος, ut scriptor evidentius ad baptismum respiciat. Cf. Daniel l. c. p. 216. — Per ὕλην συγγενῆ haud aliud in-

sumtum est. Quemadmodum enim ab una face accenduntur multi ignes, nec tamen primae facis propter plures accensas faces lux minuitur, sic etiam logos ex patris potentia [rationali] egressus genitorem rationis expertem non fecit. Nam ego quoque loquor et vos auditis, nec sane propter transmissionem sermonis ego qui alloquor sermone vacuus fio; sed vocem meam proferens materiam in vobis inornatam ornare instituo. Et quemadmodum logos in principio genitus vicissim mundum nostrum genuit, quum ipse sibi materiam produxisset, sic ego quoque, ad imitationem logi regeneratus et cognitione veritatis illustratus, materiae mihi cognatae confusionem emendo. Non etenim principii expers est materia quemadmodum deus, nec deo ut principii expers parem habet potestatem; verum creata est et non a quodam alio facta, sed a solo universorum opifice producta.

6. Et idcirco corporum quoque resurrectionem fore credimus post consummationem universorum: non ut Stoici decernunt secundum quosdam orbium circuitus, iisdem semper nascentibus et pereuntibus ad nullum finem utilem, sed semel, saeculis nostris absolutis, et omnino propter solorum hominum constitutionem iudicii causa. Iudicium autem de

telligit Tatianus, „quam homines caeteros sibi congeneres seu eiusdem cum ipso naturae, quos oratione hac informaturum se profitetur“ (Worth.).

8. *ὁ θεός*] Par. 1 *καὶ ὁ θεός*. — Platonis hic de materia sententiam vituperat. Cf. c. 12. n. 2.

9. *οὐχ*] Omnes codd. editi *οὐκ*, excepta Gallandii editione. Ducaeus *καὶ* ante *οὐχ* omisit. Morell., Worth., Maran. *ὑπὸ τοῦ* pro *ὑπό του* ediderunt.

1. *Καὶ διὰ τοῦτο* etc.] H. e. Quia deus *ὁ πάντων δημιουργὸς* est (c. 5), idcirco corpora post finem mundi (*μετὰ τὴν τ. ὅ. συντέλειαν* = *συντ. τ. κόσμου* c. 13 — interpr. Campid. ineptissime: *weil Alles vollkommen ist)* potest resuscitare. Hic autem finis cum resurrectione non per temporum vices (periodisch) evenit, ut Stoicis placet, sed semel et iudicii causa. C. 25: Dicunt (Stoici) *ἐκπύρωσιν ἀποβαίνειν κατὰ καιρούς, ἐγὼ δὲ εἰσάπαξ*. Tertullian. Apolog. c. 48: „ratio restitutionis destinatio iudicii est.“ — Verba *οὐκ ἐπί τι χρήσιμον* c. 34 repetuntur. Formulam autem *εἰς τὸ παντελές*, i. q. *παν-*

κάζουσι δὲ ἡμῖν οὐ Μίνως οὐδὲ [2]Ῥαδάμανθυς, ὧν πρὸ τῆς τε-
λευτῆς οὐδεμία τῶν ψυχῶν ὡς μυθολογοῦσιν ἐκρίνετο· δοκιμα- 146
στὴς δὲ αὐτὸς ὁ ποιητὴς θεὸς γίνεται. [3]Κἂν γὰρ πάνυ φληνά-
φους καὶ σπερμολόγους ἡμᾶς νομίσητε, μέλον οὐκ ἔστιν ἡμῖν,
ἐπεὶ τούτῳ τῷ λόγῳ πεπιστεύκαμεν. Ὥσπερ γὰρ οὐκ ὢν πρὶν
[4]ἢ γενέσθαι τίς ἤμην οὐκ ἐγίνωσκον, μόνον δὲ [5]ἐν ὑποστάσει
τῆς σαρκικῆς ὕλης ὑπῆρχον, γεγονὼς δὲ ὁ μὴ πάλαι διὰ τῆς
γενέσεως τὸ εἶναι πεπίστευκα· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ γενόμενος
καὶ διὰ θανάτου μηκέτι ὤν, αὖθίς τε μηκέθ' ὁρώμενος, ἔσομαι
πάλιν, ὥσπερ μὴ [6]πάλαι γεγονὼς εἶτα γεννηθείς. [7]Κἂν πῦρ
ἐξαφανίσῃ μου τὸ σαρκίον, ἐξατμισθεῖσαν τὴν ὕλην ὁ κόσμος B
κεχώρηκεν· κἂν ἐν ποταμοῖς, κἂν ἐν θαλάτταις ἐκδαπανηθῶ,
κἂν ὑπὸ θηρίων διασπασθῶ, ταμείοις ἐναπόκειμαι πλουσίου δεσπό-
του. Καὶ ὁ μὲν πτωχὸς καὶ ἄθεος οὐκ οἶδε τὰ ἀποκείμενα·

τελῶς, Maranus male *in perpetuum* vertit; cf. Iustin. De mon. c. 1. n. 11. Idem pro ἔσεσθαι (scil. σωμ. ἀνάστασιν πεπιστεύκαμεν) vitiose εἴσεσθαι edidit. Gesnerus vero praepositione διὰ omissa coniecit legendum esse μόνων τ. ά. τὴν ἀ ν ά σ τ α σ ι ν ἔσεσθαι.

2. Ῥαδάμανθυς] Worth. Ῥαδάμανθος, contra cunctos codd. mstos et editos. Locus gemellus est c. 25: ... κρίτας εἶναι Μίνω καὶ Ῥαδάμανθυν, ἐγὼ δὲ αὐτὸν τ ὸ ν θ ε ό ν. Iustinus Apol. I. c. 8: Πλάτων δ' ὁμοίως ἔφη Ῥαδάμανθυν καὶ Μίνω κολάσειν τοὺς ἀδίκους παρ' αὐτοὺς ἐλθόντας· ἡμεῖς δὲ τὸ αὐτὸ πρᾶγμά φαμεν γενήσεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τ ο ῦ Χ ρ ι σ τ ο ῦ. Tatianus non Christum sed ipsum dicit deum futurum iudicem, ut chiliasmum reiiciat parusiae illius adiunctum.

3. Κἂν . . . ἡμῖν] Coll. Actt. apostt. 17, 18. Ibi Paulus a gentilibus philosophis σπερμολόγος vocatus est, quod nuntium de Iesu et resurrectione iis traderet. — Pro μέλον Aet. vitiose μέλλον. — Τούτῳ τῷ λόγῳ (vitiose Galland. τούτῳ λόγῳ et Worth. τ. τῷ Λόγῳ): scil. qui affertur verbis proxime sequentibus Ὥσπερ γάρ etc..

4. ἢ] A Par. 2 abest.

5. ἐν ὑποστάσει] *Hypostasis* est prima materia, potentiâ solum non actu. A r g u m e n t u m tale videtur: Quaedam potentiâ tantum sunt, quaedam actu, quaedam neutro modo et omnino nihil: sed corporis nostri materia, post primam materiam semel conditam, semper existens potentia, tandem in actum producta est: sic etiam in corruptione, cum non ad nihilum redigatur, sed pristinam potentiam servet, qualem habuit antequam nasceretur, tam credibile est eam rursus ad secundum actum redituram, quam cer-

nobis non Minos nec Rhadamanthus faciunt, quorum ante obitum nulla ut fabulantur anima iudicabatur; sed arbiter est ipse creator deus. Etiamsi enim vobis omnino nugatores et blaterones videamur, parvi pendimus, quum hac ratione adducti crediderimus. Quemadmodum enim, quum non essem antequam nascerer, ignorabam quis essem, ac tantum in substantia carneae materiae exsistebam, natus autem qui olim non eram ex nativitate consecutus sum ut me exsistere non dubitem: eodem modo natus, et per mortem esse ac videri desinens, denuo exsistam, sicut quum olim non essem postea genitus sum. Etiamsi mea caro igne evanescat, diffusam instar vaporis materiam mundus excepit; etiamsi in fluminibus, etiamsi in mari absumar, etiamsi a feris dilanier, thesauris recondor divitis domini. Ac inopem quidem et atheum latent quae recondita sunt: deus autem

tum est in homine vivente eam praesentem habere actum. Cur enim quod semel factum est, conditione simili manente, non iterum quoque fiat? Atqui similis est conditio corporis corrupti et nondum geniti. *Gesnerus*. — Tertullian. l. c.: „Sed quomodo, inquis, dissoluta materia exhiberi potest? Considera temetipsum, o homo, et fidem rei invenies. Recogita quid fueris antequam esses: utique nihil; meminisses enim si quid fuisses. Qui ergo nihil fueras priusquam esses, idem nihil factus quum esse desieris, cur non possis esse rursus de nihilo eiusdem ipsius auctoris voluntate qui te voluit esse de nihilo? Quid novi tibi eveniet? Qui non eras, factus es; quum iterum non eris, fies. Redde si potes rationem qua factus es, et tunc require qua fies. Et tamen facilius utique fies quod fuisti aliquando, quia aeque non difficile factus es quod nunquam fuisti aliquando." Cf. Semisch *Justin d. Märt.* P. II. p. 139.

6. *πάλαι*] Aet., Par. 2, Fris. *πάλιν*. Ita etiam Gesner. et Herold.: quorum ille veram lectionem coniectura assecutus est.

7. *Κἂν πῦρ* etc.] Huc respexit Athenagoras De resurrect. c. 8: *Ἑνοῦται προσφυῶς ἕκαστον ἑκάστῳ, κἂν πυρὶ καυσθῇ, κἂν ὕδατι κατασαπῇ, κἂν ὑπὸ θηρίων ἢ τῶν ἐπιτυχόντων ζώων καταδαπανηθῇ, κἂν τοῦ πάντος σώματος ἐκκοπὲν προδιαλυθῇ τῶν ἄλλων μέρων.* Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 243. — Pro *μου τὸ σαρκίον* (Par. 1 et Aet.) praebent editores (excepto Marano) pariter atque Par. 2 et. Fris. *πᾶν τὸ σαρκίον*. Mox Aet. et Fris. non *κόσμος* sed mendose *κόσμου* (sic etiam Gesner., qui genuinam lectionem in marg. notavit, et Herold.) habent.

θεὸς δὲ ὁ βασιλεύων, ὅτε βούλεται, τὴν ὁρατὴν αὐτῷ [8] μόνῳ
ὑπόστασιν ἀποκαταστήσει πρὸς τὸ ἀρχαῖον.

7. Λόγος γὰρ ὁ ἐπουράνιος, [1] πνεῦμα γεγονὼς ἀπὸ τοῦ
πατρὸς καὶ λόγος ἐκ τῆς λογικῆς δυνάμεως, κατὰ τὴν τοῦ γεν-
νήσαντος αὐτὸν [2] πατρὸς μίμησιν εἰκόνα τῆς ἀθανασίας τὸν ἄν-
θρωπον ἐποίησεν, ἵνα, ὥσπερ ἡ ἀφθαρσία παρὰ τῷ θεῷ, τὸν C
αὐτὸν τρόπον [3] θεοῦ μοῖραν ἄνθρωπος μεταλαβὼν ἔχῃ καὶ τὸ
ἀθάνατον. Ὁ μὲν οὖν λόγος πρὸ τῆς τῶν [4] ἀνδρῶν κατασκευῆς
ἀγγέλων δημιουργὸς γίνεται. [5] Τὸ δὲ ἑκάτερον τῆς ποιήσεως
εἶδος αὐτεξούσιον γέγονε, τἀγαθοῦ φύσιν μὴ ἔχον, [6] ὃ πάλιν μό-
νον παρὰ τῷ θεῷ, τῇ δὲ ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως ὑπὸ τῶν
ἀνθρώπων ἐκτελειούμενον· ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολά-
ζηται, [7] δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός, ὁ δὲ δίκαιος χάριν τῶν
ἀνδραγαθημάτων ἀξίως ἐπαινῆται, κατὰ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ
θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοὺς ἀγγέλους D
καὶ ἀνθρώπους τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ τοῦ λόγου δύ- 11
ναμις ἔχουσα παρ' ἑαυτῇ προγνωστικὸν [8] τὸ μέλλον ἀποβαίνειν,

Dein Herold. κεχώρικεν fecit. Denique pro θαλάτταις vulgo θαλάσσαις (cf. c. 1. n. 15) legitur.

8. μόνῳ] Aet. et Fris. μόνην. Pariter Gesner. et Herold.; sed ille sinceram scripturam, Par. 1 et 2 probatam, indicavit. Argutius quam verius Barthius in Adversar. lib. LIV. c. 24 (Francof. 1624) p. 2565 legit μόνῳ λόγῳ, ut scriptor diceret „*solo uno verbo* deum illa efficere posse quae misellus homo impossibilia existimet.“

1. πνεῦμα] Recte Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 168): „Offenbar ist hier πνεῦμα generische Bezeichnung eines geistigen Wesens; es bezeichnet das Princip des hervorgegangenen λόγος.“ — De verbis λόγος ἐκ τῆς λογικῆς δυνάμεως c. 5. n. 1 adeas.

2. πατρὸς] Deest in Par. 2. — Cum verbis εἰκόνα τῆς ἀθανασίας coll. lib. Sapient. 2, 23: ὁ θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος (cf. Grimm ad h. l.) ἐποίησεν αὐτόν.

3. θεοῦ μοῖραν] Par. 2 θεοῦ μοίρας. Hac dei portione non animam (ψυχήν — Worth.) sed spiritum (πνεῦμα θεῖον cf. n. 12 — Keil Opuscc. acad. ed. Goldhorn p. 680) intelligit; quatenus is inhaerebat protoplastis, dei imaginem repraesentabant: ab hoc spiritu anima illorum accepit immortalitatem. Cf. Daniel l. c. p. 205. n. 4.

4. ἀνδρῶν] Fortasse ἀνθρώπων. Nam illud convenit dictioni poeticae. Sic Homero Iuppiter saepe πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε vo-

regnator, quando vult, conspicuam sibi soli substantiam reducet in pristinum statum.

7. Logos enim coelestis, spiritus a patre natus et logos ex rationali potentia, ad imitationem patris, a quo genitus est, imaginem immortalitatis hominem fecit: ut, quemadmodum immortalitas est apud deum, sic homo, dei portionis particeps factus, habeat etiam immortalitatem. Logos sane quidem ante homines creatos angelorum fit opifex. Utraque autem creaturae species libera facta est, non habens naturam boni, quod iterum est dumtaxat apud deum, ab hominibus autem libera animi inductione perficitur: ut malus merito puniatur, ut qui sua culpa improbus factus sit, iustus autem ob recte facta iure laudetur, ut qui libero utens arbitrio voluntatem dei transgressus non sit. Atque ita quidem se habent quae angelos et homines spectant. Logi autem potentia quum in se praevideret quid esset

catur. Menda facile esse potest ex non animadverso scripturae compendio, quo *ἀνων* poni solet pro *ἀνθρώπων*. Cf. Iustin. Opp. Tom. II (= Corp. Apoll. Vol. III) Prolegg. p. XVI. Coll. similem errorem infra c. 39. n. 9. Non muto.

5. *Τὸ...γέγονε*] Iustinus Apol. II. c. 7: *Αὐτεξούσιον τό τε τῶν ἀγγέλων γένος καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν ὁ θεός*. Cf. librum meum De Iustini Mart. scriptis et doctr. p. 141.

6. ὃ *πάλιν*] Aet., Par. 2, Fris. *ὅπλην*. Sic etiam Gesner. et Herold. dederunt. Ille *πλὴν* (pro *ὅπλην*) coniecit legendum, idque Morell. et Worth. in textu posuerunt. Duc. et Maran. ex Par. 1 ὃ *πλὴν* obtulerunt. Par. 2 in marg.: *ὅπερ μόνῳ πάρεστι τῷ θεῷ*. Inde non male forsan legeris *ὅ π ε ρ* [scil. *τὸ ἀγαθὸν*] *μόνον παρὰ τῷ θεῷ*. Sed secundum vestigia codicis Par. 1 cum Daniele (l. c. p. 207) scribendum esse videtur ὃ *π ά λ ι ν μόνον παρὰ τῷ θεῷ*. Pariter *πλὴν* et *πάλιν* in Aet. c. 12. n. 5 commutata sunt. Ita hoc commation respondet praecedenti: *ὥσπερ ἡ ἀφθαρσία π α ρ ὰ τ ῷ θ ε ῷ*. „Inest deo immortalitas“ — „porro (*πάλιν*, *wiederum*) *τ ὸ ἀ γ α θ ό ν*.“ Id quidem deo *φυσικῶς* inest, ab hominibus vero *τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως* perficitur. Similiter docuit Origen. De princip. I. 5, 3.

7. *δι' αὐτὸν*] Non opus est *δι' αὐτὸν* (Worth. —; illud scriptori tribuas qui ex sua mente loquitur) aut *δι' αὐτοῦ* (Daniel l. c. p. 206 —: cf. Bretschneideri Lex. man. in N. T. ed. 3. p. 94) scribere.

8. *τὸ μέλλον*] Melius *τοῦ μέλλοντος*, ut observat Worthus. *Maranus.* — Statim Aet. *ὑποβαί-*

*οὐ καθ' εἱμαρμένην, τῇ δὲ τῶν αἱρουμένων αὐτεξουσίων γνώμῃ,
τῶν μελλόντων προὔλεγε τὰς ἀποβάσεις· καὶ τῆς μὲν πονηρίας
κωλυτὴς ἐγίνετο δι' ἀπαγορεύσεων, [9]τῶν δὲ μενόντων ἀγαθῶν
ἐγκωμιαστής. [10]Καὶ ἐπειδή τινι φρονιμωτέρῳ παρὰ τοὺς λοι-
ποὺς ὄντι διὰ τὸ πρωτόγονον συνεξηκολούθησαν καὶ θεὸν ἀνέ-
δειξαν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὸν ἐπανιστάμενον τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ,
τότε ἡ τοῦ λόγου δύναμις τόν τε [11]ἄρξαντα τῆς ἀπονοίας καὶ
τοὺς συνακολουθήσαντας τούτῳ τῆς σὺν αὐτῷ διαίτης παρῃτή-
σατο. Καὶ ὁ μὲν κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ γεγονώς, χωρισθέντος* 147
ἀπ' αὐτοῦ [12]τοῦ πνεύματος τοῦ δυνατωτέρου, θνητὸς γίνεται·

νειν. Mox Herold. articulum *τῶν* ante *αἱρουμένων* praetermisit. Pro *αὐτεξουσίων* autem fortasse (Maran.) *αὐτεξουσίῳ* scribendum est; in errorem ducere poterat terminatio vocis praecedentis (—*νων*) et iota appositum (—*σιωι*).

9. *τῶν δὲ μ. ἀ. ἐγκωμ.*] Nourry in Appar. ad Biblioth. Max. velt. Patr. P. I. p. 542: *fructum autem, si* homines *boni permanerent, capiendum demonstrabat.* Daniel l. c. p. 208 verba respicere putat ad Gen. 1, 28 — 31, ideoque reddit: *bonorum autem, quae ipsis erant, exstitit laudator.*

10. *Καὶ ἐπειδὴ* etc.] Sic serpens *φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων* dicitur Genes. 3, 1. Diabolus autem secundum Tatiani sententiam (dicit enim *διὰ τὸ πρωτ.* = *ob primogenituram*) *πρωτόγονος* (ita paullo infra vocatur) angelorum ideoque inter eos prudentissimus (*φρονιμώτερος παρὰ τοὺς λοιποὺς*) fuit. Censuit Maranus scriptorem ad verba Iob. 40, 19 respexisse, quae de diabolo veteres interpretes intellexerunt: *τουτέστιν ἀρχὴ πλάσματος κυρίου.* Daniel l. c. p. 188 illam sententiam iudicat inde natam esse, quod antiqui Christiani (cc. 9. 12 — Semisch *Justin d. Märt.* P. II. p. 388. n. 3) deos Gentilium pro daemonibus haberent: quemadmodum inter deos Iuppiter antiquitate potentiâque caeteros superabat, ita antiquissimus ac potentissimus dicebatur diabolus, princeps daemonum. C. 8: *οἱ δαίμονες αὐτοὶ μετὰ τοῦ ἡγουμένου αὐτῶν Διός.* Hase (*Baumgarten-Crusius Compend. d. christl. Dogmengesch.* Tom. II. p. 216): „Die Vorstellung, dass Satan der Erstgeborne (bei Tatian), meint den Engelfürsten, der er gewesen.“ Coll. ibid. p. 200. Lactant. Div. institt. II. c. 8: „Deus . . . produxit similem sui spiritum, qui esset virtutibus dei patris praeditus; deinde fecit alterum, in quo indoles divinae stirpis non permansit“ etc.. — Maranus verba *συνεξηκολούθησαν* et *ἀνέδειξαν* non ad protoplastos (Daniel l. c. p. 206) vult referri sed ad posteros eorum. Cf. Iustin. Co-

eventurum, non quidem fato, sed libera eligentium voluntate: futurarum rerum eventus praedicebat, ac nequitiam interdictis vetabat, eos autem laudabat qui boni permanerent. At postquam homines unum aliquem praeter reliquos, propterea quod primogenitus erat, callidiorem assectati sunt et eum, etsi legi dei obluctabatur, pro deo habuerunt: tum logi potentia et inceptorem temeritatis et eius sectatores a sua consuetudine exclusit. Atque is quidem qui ad imaginem dei factus erat, discedente ab eo potentiore spiritu, fit mortalis; ille autem primogenitus propter trans-

hort. ad Gent. c. 21. n. 7. — Particula *καὶ* ante *τὸν ἐπανιστάμενον* in Aet. omissa est. Pro *τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ* Par. 2 in marg. *μόνῳ τῷ θεῷ.*

11. *ἄρξαντα*] Fris. in marg. *ἀρξάμενον.* — *Συνακολουθήσαντες τούτῳ (diabolo)* non sunt angeli lapsi (Daniel l. c. p. 209. n. 2) sed protoplasti; nam paullo ante: *τινὶ φρονιμωτέρῳ συνεξηκολούθησαν.* Cf. n. 10. Cum verbis *σὺν αὐτῷ* (cf. n. 7) subaudias *τῷ λόγῳ*, quum praecedat *ἡ τοῦ λόγου δύναμις.* Cf. c. 5. n. 1. Illos autem a sua consuetudine exclusit logos, quatenus diabolum e coelo et protoplastos e paradiso eiecit. C. 20: *Μετῳκίσθησαν οἱ δαίμονες, ἐξωρίσθησαν οἱ πρωτόπλαστοι· καὶ οἱ μὲν ἀπ' οὐρανοῦ κατεβλήθησαν, οἱ δὲ ἀπὸ γῆς μὲν ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης, κρείττονος δὲ τῆς ἐνταυθοῖ διακοσμήσεως.* — Hase (l. c. p. 215): „Es liegt in dieser Ansicht, dass der Sündenfall des Teufels dem des Menschen unmittelbar vorausging, und steht nichts entgegen, dass sich jener zunächst in der Verführung zu diesem äusserlich bethätigt habe, wie Justin (Tryph. c. 124) und Tatian (c. Graec. c. 7) es auffassen, letzterer jedoch die mosaische Erzählung hier nicht voraussetzend, sondern ein sich Anbetenlassen des erstgebornen Engels als Gott, der dadurch zum Teufel ward.“ Praeivit peccato diaboli in homines commisso peccatum superbiae. Comp. Daniel l. c. p. 197.

12. *τ. πνεύμ. τ. δυνατωτέρου*] Scil. *τῆς ψυχῆς.* Infra c. 12 *μεῖζον τῆς ψυχῆς* dicitur. H. e. illa *θεοῦ μοῖρα* (n. 3), *τὸ θεῖον πνεῦμα* (c. 13), *πν. τοῦ θεοῦ* (c. 13), *πν. τὸ οὐράνιον* (c. 20) s. *ἐπουράνιον* (c. 16), *πν. τὸ ἅγιον* (c. 15), *πν. τὸ τέλειον* (c. 20). C. 12: *Δύο πνευμάτων διαφορὰς ἴσμεν ἡμεῖς, ὧν τὸ μὲν καλεῖται ψυχή, τὸ δὲ μεῖζον μὲν τῆς ψυχῆς θεοῦ δὲ εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις· ἑκάτερα δὲ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς πρώτοις ὑπῆρχεν, ἵνα τὸ μέν τι ὦσιν ὑλικοί, το δὲ ἀνώτεροι τῆς ὕλης.*

διὰ δὲ τὴν παράβασιν [13] καὶ τὴν ἄγνοιαν ὁ πρωτόγονος δαίμων ἀποδείκνυται, [14] καὶ τοῦτον οἱ μιμησάμενοι, τούτου δὲ τὰ φαντάσματα, δαιμόνων στρατόπεδον ἀποβεβήκασι καὶ διὰ τὸ αὐτεξούσιον [15] τῇ σφῶν ἀβελτηρίᾳ παρεδόθησαν.

8. [1] *Ὑπόθεσις δὲ αὐτοῖς τῆς ἀποστασίας οἱ ἄνθρωποι γίνονται.* [2] *Διάγραμμα γὰρ αὐτοῖς ἀστροθεσίας ἀναδείξαντες, ὥσπερ οἱ τοῖς κύβοις παίζοντες, τὴν εἱμαρμένην εἰσηγήσαντο*
λίαν ἄδικον. [3] *Ὅ τε γὰρ κρίνων καὶ ὁ κρινόμενος καθ' εἱμαρ-* B
μένην εἰσὶ γεγονότες, καὶ οἱ φονεύοντες καὶ οἱ φονευόμενοι, καὶ οἱ πλουτοῦντες καὶ οἱ πενόμενοι, τῆς αὐτῆς εἱμαρμένης ὑπάρ-
χουσιν ἀπογεννήματα· [4] *πᾶσα τε γένεσις, ὥσπερ ἐν θεάτρῳ,* 12
τερπωλὴν παρέσχε τούτοις, παρ' οἷς, ὥς φησιν Ὅμηρος,

13. *καὶ τὴν ἄγνοιαν*] Particulam *καὶ* epexegetice capias; *παράβασις* enim cernebatur in *ἀγνοίᾳ*, *ignoratione* veri dei, dum divinum sibi cultum primogenitus angelorum arrogaret. Praeter necessitatem Maranus mallet *κ. τ. ἀπόνοιαν*. Alius *κ. τ. ἄνοιαν*, h. e. *propter dementiam* (Thorheit, Frevel gegen Gott), coniecerit.

14. *καὶ τοῦτον οἱ μιμ., τούτου δὲ τ. φαντ.*] Sic recte Par. 1 et 2; accedunt Aet. et Fris., nisi quod uterque *τούτων* mendose offert pro *τοῦτον*. Particula *δὲ* offensionem non habet; saepe enim ponitur ubi antecedentibus aliquid adiungitur quo illa explicantur. Notum est, ut unum tantummodo exemplum afferam, illud *λέγω δέ*, quo Tatianus cc. 3. 15 (*λοιποῖς δὲ οὐδαμοῦ, λέγω δὲ τοῖς ψυχικοῖς*) et alibi utitur; pariter Iustinus, e. g. Dial. c. Tr. cc. 69 et 120. Scholion in marg. Par. 1: *συνεξακουστέον τὸ δ α ί μ ο ν ε ς, ἵνα ᾖ· καὶ τοῦτον οἱ μιμησάμενοι δαίμονες ἀποδείκνυνται* [= *fiunt*]. S e n s u s: ii ex angelorum numero, qui illum primogenitum imitati sunt, evaserunt (*ἀποβεβήκασι*, h. e. *facti sunt*, *sind geworden:* Ast Lex. Plat. Vol. I. p. 228) daemonum exercitus. Cf. Keil l. c. p. 588. n. 26. — Sed aliter ac supra exstat in editis. Gesnerus enim, quem Herold. secutus est, ex Fris. *καὶ τούτων οἱ μιμ. τούτου δὲ τ. φαντ.* (sic etiam Daniel l. c. p. 187) exhibuit. Quum vero intelligeret vitium in illis verbis culpâ librariorum inesse, *τούτων* et *δὲ* uncis inclusit. Atque caeteri editores easdem voculas e textu prorsus eiecerunt. Keil l. c. p. 587 ex *δαιμόνων στρατ.* tacite *δαιμόνιον στρατ.* fecit.

15. *τῇ σφῶν ἀβελτηρίᾳ*] Fris. in marg. *τῆς ἀβελτηρίας*. Etiam c. 12 *τῇ σφῶν ἀβελτηρίᾳ*. C. 16 *χειμῶνι τῆς σφῶν ἀβελτηρίας*. Pro *ἀβελτηρίᾳ*, si per codicum consensum liceret, *ἀβελτερίᾳ* scripserim. Sed istam formam, per *η*,

gressionem et ignorationem daemon fit; et qui hunc imitati sunt, huius videlicet inania visa, daemonum exercitus evaserunt ac propter arbitrii libertatem suae stultitiae traditi sunt.

8. Materia autem defectionis iis homines sunt. Nam quum iis tabulam positionis siderum ostendissent, velut qui tesseris ludunt, fatum introduxerunt valde iniustum. Nam et qui iudicat et qui iudicatur tales secundum fatum facti sunt, et qui occidunt et qui occiduntur, et divites et pauperes, eiusdem sunt fati effectus: ac tota genitura, tamquam in theatro, oblectamentum istis praebuit, apud quos, ut ait Homerus,

valde frequentant scriptores christiani, ut Hase ad Leon. Diac. p. 193. D (p. 409 ed. Bonn.) probavit.

1. *Ὑπόθεσις...γίνονται*] Iustinus Dial. c. Tr. c. 124 satanam magno casu cecidisse dicit *διὰ τὸ ἀποπλανῆσαι τὴν Εὔαν*. Sic etiam (Maran.) Irenaeus adv. haer. III. c. 33. §. 8: „Serpens initium et materiam apostasiae suae habens hominem.“ — Sermo hic est de daemonibus, diis Gentilium (c. 7. n. 10). Propter homines defecerunt; nam superbiâ inflati, quemadmodum diabolus (c. 7. n. 11. 13), ideoque divinitatem affectantes (cc. 9. 12), studuerunt illos a deo abducere ac sibi facere addictos: unde fatum (cum astrologiae inventione — cc. 8. 9) induxerunt.

2. *Διάγραμμα γ. α. ἀστροθεσίας ἀναδ.*] Astrologiam homines a daemonibus edoctos fuisse declarat Tertullianus De idololatria c. 9. [Adde Apolog. c. 35.] *Maranus.* — Sensus: Daemones hominibus monstrarunt siderum figuras, ex quibus ineluctabile cuiusvis posset fatum cognosci. Cum verbis *ὥσπερ οἱ τοῖς κύβοις παίζοντες* coll. c. 9: *εὐαρεστοῦσι δὲ αὐτοῖς οἱ ἑπτὰ πλανῆται, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς πεττοῖς ἀθύροντες*. Ut tesserarum iactus dissimiles sunt, sic diversi inter se sunt siderum positus. Cf. c. 9. n. 6.

3. *Ὅ τε γὰρ κρ.* etc.] Ostendit hoc absurdum sequi, admisso fato, ut ab una eademque causa res contrariae efficiantur, cum aliae tum iustae et iniustae: quod partim fieri non potest, partim etiam impium est. *Gesnerus.*

4. *πᾶσά τε γένεσις, ὥσπερ ἐν θεάτρῳ*] Verbis *πᾶσα γένεσις* non designatur *mundi inferioris natura* [Gesner.], sed *tota* illa ut vocant astrologi *genitura*, quae ex tabula positionis siderum constituitur. Hinc ait Tatianus c. 9 iracundum et laboriosum, [animosum et lassum,] temperantem et intemperantem, „ab iisdem geniturae gubernatoribus ta-

[5]"Ἄσβεστος δ' ἄρ' ἐνῶρτο γέλως μακάρεσσι θεοῖσιν.

Οἱ γὰρ τοὺς [6]μονομαχοῦντας βλέποντες καὶ θάτερος θατέρῳ σπουδάζων, καὶ ὁ γαμῶν καὶ παιδοφθορῶν καὶ μοιχεύων, γελῶν τε καὶ ὀργιζόμενος, φεύγων τε καὶ τιτρωσκόμενος, [7]πῶς οὐχὶ θνητὸς εἶναι νομισθήσεται; Δι' ὧνπερ γὰρ ἑαυτοὺς ὁποῖοί τινες πεφύκασι τοῖς ἀνθρώποις πεφανερώκασι, διὰ τούτων τοὺς C ἀκούοντας ἐπὶ τὰ ὅμοια προετρέψαντο. Καὶ μήτι γε οἱ δαίμονες αὐτοὶ μετὰ τοῦ ἡγουμένου αὐτῶν Διὸς ὑπὸ τὴν εἱμαρμένην πεπτώκασι, τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ὥσπερ καὶ οἱ ἄνθρωποι κρατηθέντες; Καὶ ἄλλως δὲ πῶς τιμητέον [8]τούτους παρ' οἷς δογμάτων ἐναντιότης ἐστὶ πολλή; [9]Ῥέαν μὲν γάρ, ἣν οἱ ἀπὸ τῶν Φρυγίων ὀρῶν Κυβέλην φασίν, ἀποτμήσεις αἰδοίων νενομοθετηκέναι διὰ τὸν ἐρώμενον ταύτης Ἄττιν· Ἀφροδίτη δὲ γάμου πλοκαῖς ἥδεται. [10]Μάγος ἐστὶν Ἄρτεμις, θεραπεύει ὁ Ἀπόλλων. Καὶ μετὰ τὴν Γοργοῦς καρατομίαν, τῆς Ποσειδῶνος ἐρωμένης, ἀφ' D ἧς Πήγασος ὁ ἵππος καὶ [11]ὁ Χρυσάωρ ἀνέθορε, τὰς σταγόνας τῶν αἱμάτων ἡ Ἀθηνᾶ καὶ Ἀσκληπιὸς διενείμαντο· [12]καὶ ὁ μὲν

les exstitisse." Et c. 11: *Πῶς οὖν γένεσιν τὴν καθ' εἱμαρμένην ἀποδέξομαι;* [H. e. *Quomodo igitur nativitatem*, s. *genituram*, *a fato pendere concedam*. Cf. Baumgarten-Crusius *Comp. d. christl. Dogmengesch.* P. II (ed. Hase) p. 111.] — Ad verba *ὥσπερ ἐν θεάτρῳ* audiendus Clemens Alexandrinus. Eos qui deorum nuptias et liberorum procreationes et adulteria et convivia et risus induxerunt sic [Protrept. c. IV. §. 58] compellat: *οἴ μοι τῆς ἀθεότητος· σκηνὴν πεποιήκατε τὸν οὐρανόν*. *Maranus*. — Pro *τούτοις* Fris. in marg. *τοῖς τοιούτοις*.

5. *Ἄσβεστος ... θεοῖσιν*] Hom. Il. I. 599 et Od. VIII. 326.

6. *μονομαχοῦντας*] Gesner. *μονομαχοῦντες* errore. — Sic Paridem cum Menelao certantem Venus abripuit; Mars a Diomede vulneratus fugit. Caetera quae Tatianus diis exprobrat haud opus est exemplis probare. — Castigat etiam *γαμοῦντας*. Hic vero quum de nuptiis agat deorum, non patet quid, ubi haec scribebat, de hominum nuptiis statuerit: quas postea quidem certo reprobavit. Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 259 sqq..

7. *πῶς οὐχὶ θνητὸς*] Enallage numeri, pro *θνητοὶ εἶναι νομισθήσονται*. *Gesnerus*. — De daemonibus, qui sub deorum nominibus colebantur, quaerit Tatianus: quomodo non existimentur mortales? non quod eos mortales crederet, sed quia illos *per totam vitam mori*, ut ait c. 14, ac *toties mori* putabat *quoties sectatores suos ad peccandum erudiunt*. *Maranus*.

Inexstinctus risus exortus est beatis diis.

Nam qui singulari certamine certantes spectant et alter alteri [certantium] favent, qui matrimonia init et pueros stuprat et moechatur, qui ridet et irascitur, qui fugit et vulneratur, quomodo non mortalis existimetur? Per quae enim se ipsi hominibus quales essent aperuerunt, per ea audientes ad similia facinora hortati sunt. Atque an non ipsi daemones cum duce ipsorum Iove sub fatum ceciderunt, iisdem ac homines cupiditatibus superati? Praeterea autem quomodo isti colendi sunt apud quos magna est opinionum dissensio? Nam Rheam, quam Phrygiorum montium incolae Cybelen dicunt, pudendorum exsectiones [dicunt] lege sancivisse propter Attin quem amabat; Venus coniugii complexibus delectatur. Magus est Diana, medicus Apollo. Et post abscissum Gorgonis caput, quam Neptunus amabat, unde Pegasus equus et Chrysaor prosiluerunt, sanguinis guttas Minerva et Aesculapius partiti sunt: atque ex iis

8. *τούτους*] Fris. in marg. *αὐτούς*.

9. *Ῥέαν... Κυβέλην φασίν,... νενομοθετηκέναι*] Ita codd. msti, Gesner., Herold., Maran.; hic autem comma ante *φασὶν* posuit et cum verbis *ἣν... Κυβέλην* subaudivit *καλοῦσιν*. Par. 1 in marg.: *κατὰ κοινοῦ* [c. 1. n. 26] *τὸ φασίν*. H. e. *φασὶν* non solum ad *Κυβέλην* sed ad *νενομοθ*. etiam pertinere. Gesnerus infinitivo *νενομοθετηκέναι* censuit *λέγεται* addendum esse vel *νενομοθέτηκε* legendum; inde Morell., Duc., Worth. receperunt: *Ῥέαν* (sic —: solus Duc. *Ῥέα*)... *Κυβέλην φασίν*, ... *νενομοθέτηκε*. — Fris. ad *ταύτης* in marg. *αὐτῆς*, ad *Ἄττιν* ibidem *Ἄτιν*. Heroldus *Ἄττην* scripsit. De diversis huius nominis formis videsis Hemsterhusium et Graevium ad Lucian. Tom. II. p. 283 et IX. p. 832 atque Salmasium ad Solin. p. 50. De Rhea et Atti (Ovid. Fast. IV. 223 sqq.) cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. VI. p. 405 sq. 408. Illius sacerdotes erant eunuchi.

10. *Μάγος ἡ Ἄρτεμις*] Dianam magiae et veneficis praefuisse constat: Lunam enim volunt Dianam esse, quam veneficae suis carminibus e coelo detrahere ferebantur. *Gesnerus*.

11. *ὁ*] Herold. omisit. Aet. *χρυσάορ*, omisso articulo.

12. *καὶ ὁ μὲν* etc.] Aesculapius cruore Gorgonis (Medusae), ut Apollodorus narrat, ad homines resuscitandos usus est. Cf. Pauly l. c. Tom. I. p. 188. Minerva autem

ἀπ' αὐτῶν ἔσωζεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν ὁμοίων λύθρων ἀνθρωποκτό-
νος καὶ πολεμοποιὸς ἐγίνετο. Ταύτην [13] *μοι δοκοῦσιν Ἀθηναῖοι* 13
μὴ βουληθέντες διαβάλλειν καὶ τὸν ἀπὸ τῆς Ἡφαίστου μίξεως
γινόμενον τῇ γῇ προσάπτειν, ἵνα μὴ νομίζηται καθάπερ ἡ
[14] *Ἀταλάντη διὰ τὸν Μελέαγρον οὕτω καὶ ἡ Ἀθηνᾶ διὰ τὸν*
Ἥφαιστον τῆς ἀνδρείας ἐστερῆσθαι. Ὁ γὰρ ἀμφιγυήεις, ὡς 148
εἰκός, ὁ πόρπας καὶ [15] *γναμπτὰς ἕλικας δημιουργῶν, τοῖς κορο-*
κοσμίοις ἠπάτησε τὴν ἀμήτορα παῖδα καὶ ὀρφανήν. Ποσειδῶν
ναυτίλλεται, πολέμοις Ἄρης ἥδεται, κιθαριστής ἐστιν ὁ Ἀπόλ-
λων, Θηβαίοις Διόνυσος τυραννεῖ, Κρόνος [16] *τυραννοκτονεῖ.*
Ζεὺς καὶ [17] *θυγατρὶ συγγίνεται, καὶ ἡ θυγάτηρ ἀπ' αὐτοῦ κύει.*
Μαρτυρήσει μοι νῦν Ἐλευσὶς καὶ δράκων ὁ μυστικὸς καὶ Ὀρ-
φεὺς ὁ

[18] *Θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις*

λέγων. Ἀϊδωνεὺς ἁρπάζει τὴν Κόρην, καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ

in scuto suo caput illius Gorgonis habebat.

13. *μοι*] Ita Par. 1, Aet., et Maranus. Caeteri codd. msti (Par. 2, Fris.) *μὴ* habent, sed in marg. Par. 2 *μοι* et Fris. *ἤ*, id quod debebat esse *ἤ* *(sane)*. Legunt Gesner. et Herold. *μή*, sed ille *μοι* reponendum recte suspicatus est, Worth. cum Morello et Ducaeo *ἤ* (sic). — Ille *ἀπὸ τῆς Ἡφαίστου μίξεως γινόμενος* est Erechtheus, e terra natus (*αὐτόχθων*), de quo adeas Pauly l. c. Tom. III. p. 232.

14. *Ἀταλάντη*] Aet. *Ἀτλάντη*. — Mox *ἁγνείας* pro *ἀνδρείας* mallet Worthus. At, ut Maranus scite monuit, ea vox omnino retinenda. „Proprium enim est Minervae *τὸ ἀνδρικόν*, ut ait Iustinus in Orat. ad Gent. c. 2, ut quae nihil prorsus muliebre perageret. Quamobrem si ei Vulcanus virginitatem eripuisset, simul eam virilitate illa privasset.“ Cf. Wesseling Observatt. p. 180.

15. *γναμπτὰς*] Par. 1. 2 et Aet. *γναπτάς*. — Vulcanus ap. Homer. Il. XVIII. 401: Apud Eurynomen et Thetin novennium fabricavi artificiosa multa, *Πόρπας τε γναμπτάς θ' ἕλικας, κάλυκάς τε καὶ ὅρμους*. — Minerva *ἀμήτωρ παῖς καὶ ὀρφανὴ* dicitur, quia ex Iovis tantum cerebro nata est.

16. *τυραννοκτονεῖ*] Gesner. interpretatus est *crudeliter occidit*, „ut qui filios sibi natos devorarit.“ Iam Ducaeus hanc interpretationem repudiavit. Neque placet Davisii (ad Cicer. de nat. deor. III. c. 21) coniectura *τεκνοκτονεῖ*. Recte Maranus: „Quid vetat Saturnum tyrannicidam dici ob patrem solio deturbatum virilibus exsectis?“ Itidem Iuppiter, exemplum patris secutus,

quidem hic salutem afferebat, illa autem ex eodem cruore homicida et bellorum auctor exstitit. Videntur mihi Athenienses, quum de huius fama detrahere nollent, filium ex Vulcani coitu natum etiam terrae attribuere, ne ut Atalanta per Meleagrum ita Minerva per Vulcanum virilitate existimetur privata esse. Hic enim utrimque claudus, fibularum et flexarum inaurium opifex, his, ut verisimile est, puellarum ornamentis orbatam matre et pupillam infantem decepit. Neptunus navigat, bellis Mars delectatur, citharoedus est Apollo: Thebanos Bacchus tyrannide premit, Saturnus tyrannum occidit. Iuppiter etiam cum filia miscetur, et filia ex eo concipit. Testes mihi nunc erunt Eleusis et draco mysticus et Orpheus

Portas occludite profanis

dicens. Pluto rapit Proserpinam, et facinora eius fiunt

τυραννοκτόνος a Gregorio Naz. Orat. III. p. 107 vocatur. Uterque Iustino Apol. I. c. 21 *πατροφόντης* audit.

17. *θυγατρὶ*] Intelligit Proserpinam: quae quidem, Iovis et Cereris filia, a patre sub draconis specie violata Dionysum genuit. C. 10: *δράκων δὲ* (*fit*) *ὁ Ζεὺς διὰ τὴν Φερσέφατταν.* Athenagoras Supplic. p. Christ. c. 20: *Φερσεφόνῃ τῇ θυγατρὶ ἐμίγη, βιασάμενος καὶ ταύτην ἐν δράκοντος σχήματι, ἐξ ἧς παῖς Διόνυσος αὐτῷ.* Coll. ibid. c. 32. Clemens Alex. Protr. c. 2. §. 16: *Μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὑτοσὶ Ζεὺς τῇ Φερσεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρί, . . . δράκων γενόμενος.* Arnobius adv. nat. V. c. 21: „Quia nefarium videbatur satis patrem cum filia comminus uxoria coniugatione misceri, in draconis terribilem formam migrat." — Hinc *δράκων ὁ μυστικός*, quem Tatianus statim inter illius rei testes affert. Certe, ut Worthus observavit, asserit Clemens l. c. §. 22 hunc draconem, in mysteriis Eleusiniis adhibitum (*μυστικόν*), extractum fuisse a sinu *τελουμένων* ad exprimendam Iovis incontinentiam, qui sub draconis specie filiam vitiaverat. *Ἐλευσὶς* autem designat sacra Eleusidos seu Eleusinia; cf. Iustin. Orat. ad Gent. c. 2. n. 4. Quod vix memorassem, nisi Nourrius in Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrum P. I. p. 548 rem perverse tractasset.

18. *Θύρας . . . βεβήλοις*] De hoc Pseudo-Orphei fragmento adeas Iustin. Cohort. ad Gent. c. 15. n. 3, ubi Lobeckius laudatur. — Lectio *βεβήλοις* omnibus codd. mstis firmatur: quamquam Morell., Duc., Worth. *βέβηλοι*, ut apud Iustinum aliosque, fecerunt.

γεγόνασι μυστήρια· κλαίει Δημήτηρ τὴν θυγατέρα, [19] καί τινες
ἀπατῶνται διὰ τοὺς Ἀθηναίους. Ἐν τῷ τεμένει τοῦ [20] Λητοΐδου B
καλεῖταί τις Ὀμφαλός· ὁ δὲ Ὀμφαλὸς τάφος ἐστὶν Διονύσου.
Ἐπαινῶ σε νῦν, ὦ Δάφνη· τὴν ἀκρασίαν τοῦ Ἀπόλλωνος νική-
σασα ἤλεγξας αὐτοῦ τὴν μαντικήν, ὅτι μὴ προγνοὺς [21] τὰ περὶ
σὲ τῆς αὐτοῦ τέχνης οὐκ ὤνατο. [22] Λεγέτω μοι νῦν ὁ ἑκατη- 14
βόλος, πῶς Ὑάκινθον διεχρήσατο Ζέφυρος. Ζέφυρος αὐτὸν
νενίκηκε· καί, τοῦ τραγῳδοποιοῦ λέγοντος

[23] Αὔρα θεῶν ὄχημα τιμιώτατον,

ὑπὸ βραχείας αὔρας νικηθεὶς ἀπώλεσε τὸν ἐρώμενον.

9. Τοιοῦτοί τινές εἰσιν οἱ δαίμονες· οὗτοι οἳ τὴν εἱμαρμέ-
νην ὥρισαν. [1] Στοιχείωσις δὲ αὐτοῖς ἡ ζώωσις ἦν. Τὰ γὰρ C
ἐπὶ τῆς γῆς ἑρπετὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς ὕδασι νηκτὰ καὶ τὰ ἐπὶ τοῖς ὄρεσι τετράποδα, μεθ' ὧν ἐποιοῦντο τὴν δίαιταν ἔκβλητοι τῆς ἐν οὐρανῷ διαίτης [2] γεγενημένοι, ταῦτα τῆς ἐπουρανίου τιμῆς ἠξίωσαν, ἵνα τε νομισθῶσιν αὐτοὶ διατρίβειν ἐν οὐρανῷ [3] καὶ τὴν ἄλογον ἐπὶ γῆς πολιτείαν εὔλογον διὰ τῆς ἀστροθεσίας ἀποδείξωσιν. Ὥστε ὁ θυμικὸς καὶ ὁ ἐπίμοχθος, καὶ ὁ ἐγκρατευόμε-

19. *καὶ ... Ἀθηναίους. Ἐν* etc.] Sic Maranus recte interpunxit. Reliqui: ...*θυγατέρα. καὶ ... Ἀθηναίους ἐν ... Λητοΐδου. καλεῖται* etc.. Ducaeus *διὰ τ. Ἀθ.* vertit *propter Athenienses.* Sed supra quoque *διά (vermittelst, per) τὸν Μελέαγρον* et *διὰ τὸν Ἥφαιστον.* Cf. c. 7. n. 7. Maranus: „Ait Tatianus *Ceres filiam luget et nonnulli per Athenienses decipiuntur,* quia videlicet ex illo Cereris luctu originem mysteriorum repetebant, et, quos his mysteriis initiabant, iis multa quidem bona et, ut ait Cicero de legg. II. c. 14, spem meliorem moriendi promittebant: sed eos decipi pronuntiat Tatianus, quibus inanissimae illae spes illudebant.“

20. *Λητοΐδου*] Aet. et Fris. et ex hoc Gesner. *Λητωΐδου.* — *Ὀμφαλὸν* scriptor non Delphos appellat (Worth.), sed locum in Apollinis (*τοῦ Λητοΐδου*) templo ubi Bacchus sepultus est (Maran.). Scholion in marg. Par. 1: *ὁ ἐν τῷ ναῷ τῷ ἐν Δελφοῖς Ὀμφαλὸς ὀνομαζόμενος τάφος ἦν Διονύσου.*

21. *τὰ περὶ σὲ*] Constat Daphnen, quum libidinem Apollinis fugeret, laurum induisse. — Antea Maranus absque necessitate legendum censuit *ἢ τὴν ἀκρασίαν* etc..

22. *Λεγέτω* etc.] Hic Apollinem misere destituebat ars illa,

mysteria: Ceres filiam luget, et quidam per Athenienses decipiuntur. In templo Latoidae est locus qui Omphalus dicitur: Omphalus autem sepulcrum est Bacchi. Laudo te nunc, o Daphne: victâ Apollinis intemperantiâ convicisti eius divinationem, quippe quum rei tibi eventurae ignarus fructum ex arte sua non perceperit. Dicat mihi nunc eminus iaculans Apollo, quomodo Hyacinthum Zephyrus occiderit. Zephyrus eum vicit; et, quum tragicus poeta dicat

Aura deorum vehiculum pretiosissimum,

ipse ab exigua aura victus perdidit quem amabat.

9. Tales sunt daemones; hi sunt qui fatum definierunt. Elementum autem iis fuit animalium in coelo collocatio. Nam animalia, quibuscum coelo eiecti degebant, in terris repentia vel in aquis natantia vel in montibus quadrupedes, coelesti honore dignati sunt, ut ipsi in coelo versari existimarentur et vitam in terra a ratione alienam rationi consentaneam esse per siderum positionem persuaderent. Itaque animosus et lassus, et temperans et intem-

quam sibi arrogabat, vaticinatrix. Si enim fatum Hyacinthi sibi adamati praescisset Apollo, neutiquam discum illum emisisset, quem Zephyrus flatu suo in caput Hyacinthi convertit, puerumque interemit. Eodem modo Apollinem perstringit Theophilus ad Aut. [I. c. 9] tanquam τὸν Ὑακίνθου μόρον ἀγνοοῦντα. *Worthus.* — Cf. Pauly l. c. Tom. III. p. 1534.

23. Αὔρα... τιμιώτατον] Tragici incerti fragmentum: Poetar. trag. graecc. fragmm. ed. Wagner, Vol. III (Vratisl. 1848) p. 238. Barnesius inter Euripidea retulit.

1. Στοιχείωσις] *Principium* (Worth.) cui fatidicam rem superstruebant. C. 17: τῶν ῥιζῶν αἱ ποικιλίαι etc. στοιχείωσίς ἐστι τῆς τῶν δαιμόνων μοχθηρίας. Ζώωσις, *vivificatio* s. *animatio*, i. q. (Gesner.) situs vel figurae animalium in coelo. Cf. c. 8. p. 147. A.

2. γεγεννημένοι] Herold. γεγενημένοι.

3. καὶ τὴν ἄλογον etc.] Daemones per siderum [in forma animalium] positionem perfecisse dicit ut vita a ratione aliena rationi consentanea videretur, quia scilicet per tabulam positionis siderum fatum induxerunt, et, sive quis virtutem colat sive vitiosus sit, ab iisdem geniturae gubernatoribus talis exstitit, non propria voluntate. Similia habemus paullo ante c. 8. *Maranus.* — Cf. c. 8. n. 4.

νος καὶ ὁ ἀκρατής, καὶ ὁ πτωχεύων [4] καὶ ὁ πλουτῶν, ἀπ' αὐ-
τῶν ἐστι τῶν νομοθετησάντων τὴν γένεσιν. Ἡ γὰρ τοῦ ζωδια-
κοῦ κύκλου γραφὴ θεῶν ἐστι ποίημα. Καὶ τὸ [5] ἐπικρατῆσαν, ὥς D
φασιν, ἑνὸς αὐτῶν φῶς τοὺς πλείονας παραβραβεύει· καὶ ὁ νι-
κώμενος εἰς αὖθις νῦν ἐπικρατεῖν εἴωθεν. [6] Εὐαρεστοῦσι δὲ
αὐτοῖς οἱ ἑπτὰ πλανῆται, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς πεττοῖς ἀθύροντες.
Ἡμεῖς δὲ καὶ εἱμαρμένης ἐσμὲν ἀνώτεροι, καὶ ἀντὶ πλανητῶν
δαιμόνων ἕνα τὸν ἀπλανῆ δεσπότην μεμαθήκαμεν, καὶ οὐ καθ'
εἱμαρμένην ἀγόμενοι τοὺς ταύτης νομοθέτας παρῃτήμεθα. Λέγε
μοι πρὸς τοῦ θεοῦ, Τριπτόλεμος ἔσπειρε τοὺς πυρούς, καὶ με- 149
τὰ τὸ πένθος εὐεργετεῖ τοὺς Ἀθηναίους; Διὰ τί δὲ ἡ Δημήτηρ
τῆς θυγατρὸς μὴ [7] ἀπολωλυίας τῶν ἀνθρώπων εὐεργέτις οὐκ
ἐγένετο; Κύων ὁ τῆς Ἠριγόνης ἐν οὐρανῷ δείκνυται καὶ Σκορ-
πίος ὁ τῆς Ἀρτέμιδος βοηθὸς καὶ Χείρων ὁ Κένταυρος [8] καὶ ἡ
ἡμίτομος Ἀργὼ καὶ ἡ Καλλιστοῦς ἄρκτος. Εἶτα πῶς πρὶν τού-
τους περὶ τὰς προειρημένας πράξεις γενέσθαι ἀκόσμητος ἦν ὁ

4. *καὶ ὁ πλουτῶν*] Haec vulgo omissa sunt: adieci monitu Gesneri. C. 8 in eodem argumento afferuntur *καὶ οἱ πλουτοῦντες καὶ οἱ πενόμενοι*. Facile illa excidere potuerant ob repetitum *—ων*. Worthus locum sic interpolandum censuit: *ὥστε ὁ θυμικὸς [καὶ ὁ πραΰς], καὶ ὁ ἐπίμοχθος [καὶ ὁ σχολάζων], καὶ ὁ ἐγκρατευόμενος καὶ ὁ ἀκρατής, καὶ ὁ πτωχεύων [καὶ ὁ πλούσιος]*. Wortho fucum fecit illud *ἐπίμοχθος*, quod Gesnero praeeunte reddidit *laboriosus*. Sed opponitur praecedenti *θυμικός*. Inde Maranus reddidit: *iracundus et patiens*. *Ἐπίμοχθος* vero, quod perraro apud veteres scriptores legitur, idem valet quod valde frequentatum *ἐπίπονος*, ut Pape (*Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 795) recte monuit, h. e. *lassescens*: quae quidem significatio Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. III. p. 1744 exemplis probatur. — Antea Gesner. et Herold. *ἀκραστὴς* cum Fris., qui veram lectionem *ἀκρατὴς* in marg. suppeditat. Tum pro *ἀπ' αὐτῶν*, quod Par. 1 et Maranus recte habent, caeteri codd. msti et editores *ἐπ' αὐτῶν* dederunt. Denique Aet., Par. 2, Fris. non *νομοθετησάντων* sed *ὀνομοθετησάντων* (sic) exhibent. Nescio equidem cur Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 180) verbum *ἐστι* expunxerit et *ὀνομαθετησάντων* scripserit. Iam Gesner. eumque secutus Herold. in textu quidem *ὀνομοθετησάντων* inepte posuerunt, sed *νομοθετησάντων*, quod ille legendum coniectavit et Par. 1 firmat, in marg. indicarunt: unde receperunt reliqui editores.

perans, et pauper et dives, ab iisdem geniturae gubernatoribus tales exstiterunt. Nam zodiaci circuli descriptio deorum est opus. Quodsi dominetur (ita enim loquuntur) lux unius eorum, pluribus caeteris honorem praeripit: et qui alias vincitur nunc vincere solet. Delectantur autem iis septem planetae, velut qui tesseris ludunt. Nos autem et fato superiores sumus, et pro errantibus daemonibus unum dominum non errantem didicimus, et, quum fato non regamur, eius gubernatores reiicimus. Dic mihi per deum, fruges sevit Triptolemus, et post luctum beneficium in Athenienses contulit? Sed cur Ceres ante quam filiam amitteret bene de hominibus non merebatur? Canis Erigones in coelo ostenditur et Scorpius Dianae auxiliator et Chiron Centaurus et Argo dimidiata et Callistûs ursa. Quomodo igitur ante quam isti praedicta facinora ederent inornatum erat coe-

5. *ἐπικρατῆσαν*] Planetam dicit, qui plura habet testimonia fortitudinis, ut cum astrologis loquar. Hic ipsis dicitur thematis dominus sive gubernator. Sic geniturae dominus vocatur qui fortissimus est in natalitio themate seu figurâ coelesti sic dictâ. *Worthus.* — Paullo post Maranus voces *εἰσαῦθις* (sic vulgo, non divise) *νῦν* iubet transponi. Non muto.

6. *Εὐαρεστοῦσι δὲ etc.*] Male ista verba interpretati sunt Worthus de astrologis, qui in arte sua divinatrice oblectentur septem planetis, et Maranus de diis, qui septem planetis delectentur. Recte Gesnerus sic accepit ut septem planetae oblectentur zodiaci signis. Zodiacus enim est *ποίημα θεῶν* h. e. *δαιμόνων*: quo quidem opere daemones, quippe planetae (mox: *ἀντὶ πλανητῶν δαιμόνων*, *pro planetis* h. e. *erraticis daemonibus)* septem, etiam nunc delectantur. Daniel l. c.: „Des Zodiacus freuen sich die sieben Planeten, die ihre Thiere in ihn versetzt: wohlgefällig wandeln sie zwischen ihnen hindurch, von einer Stelle zur andern rückend und verschiedene Stellungen gegen einander einnehmend, wie die Steine im Bretspiel.“ Cf. c. 8. n. 2. Caeterum constat multos patres planetas pro daemonibus habuisse. — Vulgo *πεσσοῖς*. Cf. c. 1. n. 15.

7. *ἀπολωλυίας*] Aet., Par. 2, Fris. *ἀπολωμίας*. Etiam Gesner. et Herold.: sed ille verum adnotavit.

8. *καὶ*] Vulgo desideratur.

οὐρανός; Τίνι δὲ οὐ γελοῖον [9] εἶναι δόξει τὸ κατὰ μέν τινας διὰ τὴν Σικελίαν ἀστροθετούμενον Δελτωτόν, κατ' ἐνίους δὲ B
τῆς τοῦ Διὸς προσωνυμίας πρωτότυπον στοιχεῖον; Διὰ τί γὰρ οὐχὶ καὶ ἡ Σαρδὼ καὶ ἡ Κύπρος ἐν [10] οὐρανῷ τετίμηνται; Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐχὶ καὶ τῶν τοῦ Διὸς ἀδελφῶν, οἳ διενείμαντο τὰς βασιλείας, γραμμάτων [11] σχηματουργίαι κατεστηρίχθησαν; Πῶς τε ὁ πεδηθεὶς Κρόνος καὶ τῆς βασιλείας ἔκβλητος γενόμενος τῆς εἱμαρμένης οἰκονόμος καθίσταται; Πῶς τε [12] βασιλείας ὁ μηκέτι βασιλεύων δίδωσι; [13] Καταβάλλετε τοιγαροῦν τὸν λῆρον, καὶ μὴ διὰ τὸ μισεῖν ἡμᾶς ἀδίκως παρανομήσητε.

10. Μεταμόρφωσις ἀνθρώποις μεμυθολόγηται· μεταμορ- C
φοῦνται δὲ παρ' ὑμῖν καὶ οἱ θεοί. [1] Δένδρον ἡ Ῥέα γίνεται, 16
δράκων δὲ ὁ Ζεὺς διὰ τὴν Φερσέφατταν, αἴγειροι αἱ τοῦ Φαέθοντος ἀδελφαί, καὶ ἡ Λητὼ ζῷον εὐτελές, δι' ἣν Ὀρτυγία Δῆλος ἡ νῦν κέκληται. [2] Θεὸς εἰπέ μοι κύκνος γίνεται, καὶ τὴν ἀετοῦ μορφὴν ἀναλαμβάνει, καὶ δι' οἰνοχοΐαν τοῦ Γανυμήδους τῇ παιδεραστίᾳ σεμνύνεται; Τί μοι σέβειν θεοὺς δωρολήπτας,

9. εἶναι] Deest in Aet. et Par. 2. Mox hic ἀστροθετευόμενον Galland. errore. μετὰ μὲν pro κατὰ μέν. — Δελτωτὸν astrum trianguli formam habet ut Δ; triangula species est Siciliae quoque, unde (Plin. Hist. nat. III. 8, 14) Triquetra dicebatur. Scholion ad h. l. in marg. Par. 1: Τινὲς δὲ διὰ τὸ ἐν Αἰγύπτῳ καλούμενον Δέλτα φασίν· οὐ [leg. ὃ] ποιοῦσιν ἄνωθεν μὲν ὁ Νεῖλος, διϊστάμενος ἀφ' ἑνὸς τοῦ ἑαυτοῦ ῥεύματος εἰς δύο, κάτωθεν δὲ ἡ πρὸς Ἀλεξάνδρειαν θάλασσα, εἰς ἣν τὰ στόματα τοῦ Νείλου ἐκδιδοῖ.

10. οὐρανῷ] Fris. in marg. ὀλύμπῳ.

11. σχηματουργίαι] Vulgo σχηματουργίᾳ. Videlicet antiquiores libri habebant —ΓΙΑΙ, quod esse potest non solum —γίᾳ (iota in dativo adscribebatur: c. 7. n. 8) sed etiam —γίαι. Inde error natus. Hac autem emendatione, iam a Marano commendata, locus sanatur. Worthus minus recte censuit τὰ ὀνόματα ante τῶν τοῦ Διὸς ἀδελφῶν (h. e. Plutonis et Neptuni) deesse; pariter etiam Gesnerus (coll. Hase ad Leon. Diac. p. 478. ed. Bonn.) reddidit: *Quare non a l i i quoque f r a t r e s Iovis... nominum suorum literis sideribus adscripti sunt?*

12. βασιλείας] Pontanus de rebus coel. VIII. c. 2 a Gesnero laudatur: „Si geniturae gubernaculum accipienti Saturno, opportunoque in loco collocato, opportuno etiam ac

lum? Quis autem non rideat Deltotum illud propter Siciliam, ut quibusdam placet, vel, ut nonnullis, propter primam Iovis appellationis literam inter astra consecratum? Curnam non Sardiniae quoque et Cypro coelum concessum est? Quam ob causam non Iovis quoque fratrum, qui partiti sunt regna, literarum figurae in coelo fixae sunt? Quomodo vinctus Saturnus et regno eiectus fati moderator constituitur? Et quomodo regna donat qui non iam regnat? Proiicite igitur has nugas, neve iniusto in nos odio fas et iura violate.

10. Narratur fabulosa hominum transformatio: transformantur apud vos etiam dii. Rhea fit arbor, Iuppiter draco propter Proserpinam, populi Phaetontis sorores, et Latona vile animal, propter quam Ortygia vocata est quae nunc Delus est. Deus age fit cygnus, et aquilae formam suscipit, et dum Ganymedem a poculis habet de turpi puerorum amore gloriatur? Quid attinet deos colere munera

felici e loco beneficae stellae suffragium contulerint sitque diurna genitura: natus ille futurus est nobilis, praeclarisque in actionibus ac negotiis versabitur, honores, dignitates magistratusque eos consecuturus, quos signa, loca signorumque ipsorum domini eorumque configurationes pollicebuntur.“

13. *Καταβάλλετε*] Duc. *καταβάλετε*. Aet. et Par. 2 *καββάλλετε*. — Pro *παρανομήσητε* iidem codices *παρανομίσητε*.

1. *Δένδρον* etc.] Ovidius Metam. X [104] Attin puerum, Rheae delicias, in pinum arborem mutatum scribit; de ipsa autem Rhea nihil tale legi. *Gesnerus*. — De Iove sub draconis forma Proserpinam violante adeas c. 8. n. 17. Vulgo *Φερσέφασσαν* (c. 1. n. 15) legitur. — Quod scriptor de Latona narrat id Apollodorus et Hyginus de Asteria, illius sorore, referunt: quae in coturnicem (*ὄρτυγα*) mutata se in mare demisit, ex eaque insula enata est, quae Ortygiae ac postea Deli nomen accepit. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 876. Ducaeus: „Alii maluerunt Latonam ipsam sub tempus pariendi in coturnicem versam in insulam volavisse et sub ea forma latuisse Iunonem, unde postea Ortygiam insulam nominavit, quae eam exceperat. Vide Natalem Comitem Mythologiae lib. IX. c. 6.“

2. *Θεὸς* etc.] Iuppiter in cygnum mutatus est, ut Ledam vitia-

καὶ ὀργιζομένους ἂν [3] μὴ λάβωσιν; [4] Ἐχέτωσαν οὗτοι τὴν εἱμαρμένην· τοὺς πλανήτας προσκυνεῖν οὐ βούλομαι. [5] Τίς ἐστιν ὁ Βερενίκης πλόκαμος; Ποῦ δὲ οἱ ἀστέρες αὐτῆς πρὶν τὴν προειρημένην ἀποθανεῖν; [6] Πῶς δὲ ὁ τεθνεὼς Ἀντίνοος μειράκιον ἐν τῇ σελήνῃ ὡραῖον καθίδρυται; [7] Τίς ὁ ἀναβιβάσας αὐτόν, εἰ μή τις καὶ τοῦτον, ὡς τοὺς βασιλέας μισθοῦ δι' ἐπιορκίας τις, τοὺς θεοὺς καταγελῶν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνεληλυθέναι φήσας πεπίστευται, κατὰ τὸ ὅμοιον θεολογήσας τιμῆς καὶ δωρεᾶς ἠξίωται; Τί [8] μοι τὸν θεὸν σεσυλήκατε; Τί δὲ αὐτοῦ τὴν ποίησιν ἀτιμάζετε; Θύεις πρόβατον, τὸ δ' αὐτὸ [9] προσκυνεῖς· ταῦρός ἐστιν ἐν οὐρανῷ, καὶ [10] τὴν εἰκόνα σφάττεις αὐτοῦ. Ζῷον D

ret, et bis aquilae formam suscepit, tum propter Asterien tum ut Ganymedem pocillatorem sibi futurum raperet. *Gesnerus.*— De vocabulo οἰνοχοΐα = οἰνοχοεία cf. Lobeck. ad Phryn. p. 493.

3. μὴ] In Par. 1 (prima manu) supra lineam scriptum est.

4. Ἐχέτωσαν... βούλομαι] C. 9: Ἡμεῖς δὲ καὶ εἱμαρμένης ἐσμὲν ἀνώτεροι, καὶ ἀντὶ πλανητῶν δαιμόνων ἕνα τὸν ἀπλανῆ δεσπότην μεμαθήκαμεν.

5. Τίς etc.] Minime post mortem demum Berenices capillus eius inter astra consecratus est (Pauly l. c. p. 1098). Unde Is. Vossius (Observv. in Catull. p. 264) pro ἀποθανεῖν scribendum putavit ἀποταμεῖν, scil. τὸν πλόκαμον. Non muto; nam interdum Tatianus a vulgari traditione recedit: cf. n. 1.

6. Πῶς δὲ etc.] Cf. Iustini Apol. I. c. 29. n. 6.

7. Τίς... ἠξίωται] Ità, ut supra in textu, Par. 1 et 2: nisi quod εἰ μή τι pro εἰ μή τις et κατὰ τὸν ὅμοιον pro κατὰ τὸ ὅμοιον habent; utramque coniecturam Marano debemus. Illud τὸν ὅμ. vix poteris defendere supplendo τρόπον. Formula κατὰ τὸ ὅμοιον cc. 12 et 24 reperitur. Cum codicibus Parisinis consentit Aetonensis; in eo differt quod αὐτὸν praebet pro οὐρανὸν et θεολογῆσαι pro θεολογήσας. Consentit cum illis etiam Frisianus, qui vero ἢ ante δι' ἐπιορκίας exhibet et θεολογῆσαι pro θεολογήσας. Hunc codicem secutus est Gesnerus. Cum eo Heroldus facit; sed τοὺς ante βασιλέας omisit. Faciunt cum eodem Morellus et Worthus; sed τι post εἰ μὴ expunxerunt et ille βασιλείας pro βασιλέας dedit. Gesnerus: „Si legas κατὰ τὸν Ὅμηρον pro κατὰ τὸν ὅμοιον, id est *Homericam Theologiam imitatus*, clarior [!] sensus erit.“ Inde Ducaeus edidit: εἰ μήτι καὶ ...ἢ δι' ἐπιορκίας . . . πεπίστευται, κατὰ τὸν Ὅμηρον θεολογίσας [sic] τιμῆς etc.. Equidem nolui ab ista emendatione Maraniana recedere.

accipientes, ac nisi acceperint irascentes? Habeant illi fatum: stellas errantes adorare nolo. Quis est ille Berenices crinis? Ubi stellae eius erant ante quam ipsa moreretur? Quomodo mortuus Antinous adolescens formosus in luna collocatus est? Quis eo istum evexit: nisi forte, quemadmodum fidem invenit si quis reges mercede conductus in coelum adscendisse non sine periurio ac deorum irrisione affirmaret, aliquis etiam hunc in deos simili ratione referens praemio et munere affectus est? Cur deum spoliastis? Cur ea quae creavit dedecoratis? Mactas ovem, et eamdem adoras: *taurus* est in coelo, et imaginem eius

Quamquam locus, sed minus convenienter, etiam sic constitui potest: ... *εἰ μήτι καὶ τοῦτον, ὡς τοὺς βασιλέας* [*perinde ut reges*], *μισθοῦ δι' ἐπιορκίας τις* etc. *φήσας πεπίστευται, καὶ* [id pro *κατὰ* maluit Gisb. Cuperus: Apotheos. Homeri, Amst. 1683, p. 111] *τὸν ὅμοιον* [*similem*, h. e. hominem] *θεολογήσας τ. κ. δ. ἠξίωται*; — vel sic: ... *καὶ κατὰ τὸ ὅμοιον* [id Worthus commendavit] *θεολογήσας* etc.; Grabius (in Iustin. Apol. I edit. p. 42) pro *τοὺς θεοὺς καταγελῶν*, „quia haud regit accusativum," *τ. θ. καταγγελῶν* reposuit. At interdum occurrit *καταγελᾶν τινα*. Euripides Bacch. 286: *καὶ καταγελᾷς νιν*. Cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 1144. — De sententia audias Iustinum Apol. I. c. 21: *Καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ὑμῖν αὐτοκράτορας, οὓς ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιοῦντες καὶ ὀμνύντα τινὰ προάγετε ἑωρακέναι ἐκ τῆς πυρᾶς ἀνερχόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν κατακαέντα Καίσαρα;*

8. *μοι*] Fris. in marg. *μου*. Casus dativus offensionem non habet. — Gentiles autem spoliabant deum, quod nomen eius ac cultum transferrent in res creatas. C. 18: *Τί δέ μοι θεοποιεῖς τὰ ἐν κόσμῳ;* Sic (Maran. in Add.) c. 12 daemones quoque vocantur *λῃσταὶ θεότητος*.

9. *προσκυνεῖς*] Duc. *καὶ προσκυνεῖς*. — Gesnerus: „Fortasse illud dicit propter Arietem, quo conscenso Phryxus et Helle transfretarunt, inter sidera locatum: nam et proxime aliorum quoque coelestium signorum mentionem subiicit; tribuebant autem sideribus plerique Gentilium divinos honores. Aut forte quod Iuppiter Ammon Arietis specie in Lybia coleretur." Caeterum etiam Iustinus l. c. c. 24: *Ὅτι γὰρ οὖν τὰ αὐτὰ παρ' οἷς μὲν θεοί, παρ' οἷς δὲ θηρία, παρ' οἷς δὲ ἱερεῖα νενομισμένα ἐστίν, ἀκριβῶς ἐπίστασθε.*

10. *τ. εἰκόνα*] H. e. *similem* taurum, in terra.

πονηρὸν [11] *ὁ ἐνγόνασι ἐκθλίβει· καὶ τὸν ἀνθρωποποιὸν Προμη-*
θέα καταφαγὼν ἀετὸς [12] *τετίμηται. Καλὸς* [13] *ὁ κύκνος, ὅτι μοι-* 150 17
χὸς ἦν· καλοὶ δὲ καὶ [14] *οἱ ἑτερονήμεροι Διόσκουροι, τῶν Λευ-*
κιππίδων οἱ ἁρπασταί. [15] *Κρείττων ἡ Ἑλένη, τὸν μὲν ξανθὸν Μενέλαον καταλιποῦσα, τῷ δὲ μιτρηφόρῳ καὶ πολυχρύσῳ Πάριδι κατακολουθοῦσα. Δίκαιος καὶ* [16] *Σώφρων, ὁ τὴν ἐκπορνεύσασαν εἰς Ἠλύσια πεδία μετατεθεικώς. Ἀλλ' οὐδὲ* [17] *ἡ Τυνδαρὶς ἀπηθανάτισται· καὶ σοφῶς ὁ Εὐριπίδης ὑπὸ Ὀρέστου τῆς προειρημένης γυναικὸς τὴν ἀναίρεσιν παρεισήγαγε.*

11. [1] *Πῶς οὖν γένεσιν τὴν καθ' εἱμαρμένην ἀποδέξομαι,*
τοιούτους αὐτῆς τοὺς οἰκονόμους θεωρῶν; Βασιλεύειν οὐ B

11. *ὁ ἐνγόνασι*] H. e. *ὁ ἐν γόνασι καθήμενος ἀνήρ* (Hercules). Est signum in coelo: Ingeniculatus (Vitruv. IX. 6) vel Ingeniculus (Firmic. VIII. 17) vel Geniculatus, scil. Hercules (Vitruv. l. c.). Gesnerus: „Est Hercules, qui, dextro genu nixus, sinistro pede capitis Draconis dextram partem opprimere conatur.“ Scholion in marg. Par. 1, manu Itali circiter ineunte saeculo XVI scriptum, sic habet: „*Δράκων ὁ τὰ ἑσπέρια μῆλα φυλάττων·* de his Ovidius in Fastis.“ Cf. Pauly l. c. Tom. III. p. 1169. — Gesner. et Herold. divise *ὁ ἐν γόνασι* dederunt; sed tum, propter sequentem vocalem, debebat esse *ὁ ἐν γόνασιν*. Duc. male *ὁ Ἐνγόνασις*. Pro *ἐκθλίβει* Aet. et Par. 2 *θλίβει*.

12. *τετίμηται*] Scil. haec aquila in coelo collocata est; itidem Prometheus. Plenius c. 9: *ἐν οὐρανῷ τετίμηνται*. — Paullo ante Galland. *τὴν* pro *τὸν* vitiose.

13. *ὁ κύκνος*] Cf. c. 10. n. 2. Cygnus quoque inter sidera consecratus est. — Ironice Tatianus hic loquitur.

14. *οἱ ἑ. Διόσκουροι*] Pollucem ait Homerus concessisse Castori fratri dimidiam vitam, itaque alternis diebus eorum quemque lucere. Vide Hyginum. — Leucippi filiae tres fuerunt, quarum nomina recenset Pausanias Messenic. c. 31; idem vim eis illatam a Dioscuris memorat Laconic. c. 17. 18. *Gesnerus*.

15. *Κρείττων ἡ Ἑλένη*] Helena, soror Dioscurorum, fuit non minus libidine infamis quam fratres. De Helena stella [nautis invisa] vide Plinium Hist. nat. II. c. 37. *Gesnerus*. — Illa autem ut dea adorata est a Graecis et Romanis, ut Selecta histor. et liter. (Regiom. 1719) p. 205 sq. testimoniis probant.

16. *Σώφρων*] Vulgo *σώφρων*, „*honestus*.“ Censet Worthus (in Add.) Euripidem designari, fretus Theodoreti Therapeuticis Serm. III. p. 511: *καὶ τὴν Ἑλένην δὲ* ...

trucidas. Is qui Engonasi vocatur premit animal noxium; et honore affecta est aquila opificem hominum Prometheum peredens. Praeclarus est cygnus, quoniam adulter erat; praeclari etiam sunt alternis diebus viventes Dioscuri, filiarum Leucippi raptores. Praestantior his est Helena, quae relicto flavicomo Menelao mitrigerum et abundantem auro Paridem secuta est. Aequus etiam exstitit Sophron, qui hanc meretricem in Elysios campos transtulit. Sed neque Tyndaris immortalitate donata est; ac sapienter Euripides hanc modo memoratam mulierem ab Oreste occisam tradit.

11. Quomodo igitur illam ex fato genituram probem, quum tales eius moderatores videam? Regnare nolo, di-

εἰς τὸν οὐρανόν (sed dicit Noster *εἰς Ἠλύσ. πεδία*), *ἥ φησιν Εὐριπίδης, ἀνήγαγον.* Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 68) ad Menelaum retulit, qui Helenam, quippe meretricem, in campos Elysios duxerit (*μετατεθεικώς?*). Equidem, Marano praeeunte, vocem (in codd. mstis nomina propria minusculis literis exarantur) de Sophrone accipio, cuius ipse Tatianus c. 34 mentionem fecit. Celeberrimus is erat mimographus, de quo plura disputavit Bode *Gesch. d. dram. Dichtk. d. Hell.* Tom. III. P. II (Lips. 1840) p. 87 sqq.; adde Pauly l. c. Tom. V. p. 34 sq.. — Tantum abest ut placidam Helenae fruitionem Menelao relinquant, ut Achillis etiam umbrae istam post fata in Elysio nupsisse non unus auctor narraverit. Cf. Selectt. hist. et lit. p. 201. Scholion in marg. Par. 1: *Ἀχιλλεὺς ἐν τοῖς Ἠλυσίοις συνοικεῖν λέγεται τῇ Μηδείᾳ καὶ τῇ Ἑλένῃ.*

17. *ἡ Τυνδαρίς*] Clytemnestram eo nomine indicatam esse Worthus existimat. Hanc Tyndarei filiam ab Oreste filio suo interfectam Euripides in *Oreste* narrat. Ad Helenam vero (scriptor partt. *ἀλλ' οὐδὲ* pergit) illam vocem referunt Gesnerus et Daniel (l. c.). Fabulatur Euripides l. c. 1361 sqq. insidias ei ab Oreste structas et tantum non vitam ereptam: cui tamen periculo a diis subrepta sit. Itaque Tatianus, ut interdum (cf. n. 5) solet, aliter tradidit: in eo tamen recte habet quod ista mortem oppetierit violentam. Plura de Helenae exitu in Selectt. p. 198 sq. exponuntur. — Pro *ὑπὸ Ὀρ.* Aet. *ἀπὸ Ὀρ.*. Cf. praeterea c. 12. n. 20.

1. *Πῶς... ἀποδέξομαι*] Cf. c. 8. n. 4. Sensus: Non a fato pendet genitura; nam moderatores fati, sidera supra cc. 9 et 10 memorata, sub deorum nominibus molitione daemonum ex improbis hominibus et animalibus originem habent, ideoque nihil valent nec dominationem in

[2]θέλω, πλουτεῖν οὐ βούλομαι, [3]τὴν στρατηγίαν παρῄτημαι, πορ-
νείαν μεμίσηκα, ναυτίλλεσθαι διὰ τὴν ἀπληστίαν οὐκ ἐπιτηδεύω, στε-
φάνους ἔχειν οὐκ ἀγωνίζομαι, [4]δοξομανίας ἀπήλλαγμαι, θανά-
του [5]καταφρονῶ, νόσου παντοδαπῆς ἀνώτερος γίνομαι, λύπη
μου τὴν ψυχὴν οὐκ ἀναλίσκει. [6]Δοῦλος ἐὰν ὦ, δουλείαν ὑπο-
μένω· κἂν ἐλεύθερος ὑπάρχω, τὴν εὐγένειαν οὐ σεμνύνομαι.
[7]Τὸν ἥλιον ὁρῶ πάντων τὸν αὐτόν, ἕνα δὲ κατὰ πάντων τὸν
θάνατον δι' ἡδονῆς καὶ ἐλαττώματος. Ὁ πλούσιος σπείρει,
καὶ ὁ πένης τῆς αὐτῆς σπορᾶς μεταλαμβάνει· τελευτῶσιν οἱ πλου- C
σιώτατοι, καὶ οἱ μεταιτοῦντες τὴν αὐτὴν ἔχουσι τοῦ βίου περι-
γραφήν. Πλειόνων χρῄζουσιν οἱ πλουτοῦντες, καὶ [8]δι' ἀξιοπι-
στίας μετὰ τῆς δόξης γίνονται· πένης δὲ καὶ ὁ μετριώτατος τῶν
καθ' ἑαυτὸν ἐφιέμενος εὐμαρέστερον περιγίνεται. [9]Τί μοι καθ' 18
εἱμαρμένην ἀγρυπνεῖς διὰ φιλαργυρίαν; Τί δέ μοι καθ' εἱμαρμέ-
νην πολλάκις ὀρεγόμενος πολλάκις ἀποθνήσκεις; Ἀπόθνησκε τῷ
κόσμῳ, παραιτούμενος τὴν ἐν αὐτῷ μανίαν· ζῆθι τῷ θεῷ, διὰ
τῆς [10]αὐτοῦ καταλήψεως τὴν παλαιὰν γένεσιν παραιτούμενος.

homines exercent. Qui quidem, ut scriptor in iis quae sequuntur exponit, libera sua voluntate agunt. Itaque neutiquam fato peccarunt: non deus sed ipsi produxerunt malum; sed qui produxerunt fugere et repudiare possunt.

2. θέλω] Gesner. et Herold. θέλως.

3. τὴν στρατ. παρῄτ.] Huc commode referri potest Tertulliani illud Apolog. c. 46: „Christianus nec aedilitatem affectat.“ *Worthus.* — Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 16): „Die Worte πλουτεῖν οὐ βούλομαι werfen einiges Licht auf seine äusseren Verhältnisse.“

4. δοξομανίας] Sic Par. 1. 2, Aet., Duc., Maran.; caeteri (ex Fris.) δοξημανίας. Cf. c. 19. n. 12. Illa vero forma praestantior est, ut alia exempla docent: δοξοκαλία, δοξοκομπία, δοξολογία, δοξοσοφία. Reperitur etiam adiectivum δοξομανὴς apud Athenaeum, Iamblichum et Suidam. Cf. Stephan. Thes. gr. ling. ed. Hase s. v. (Vol. II). Alii utuntur voce δοξοκοπία, ut Lucian. in Peregr. 2; eodem sensu profert δοξοφαγία Polybius VI. c. 9. §. 7.

5. καταφρονῶ] Aet. καταφρονῶν.

6. Δοῦλος ... ὑπομένω] Cf. 1 Cor. 7, 21.

7. Τὸν ἥλιον etc.] Hoc argumento infra [c. 26] §. 43 perstringit Graecos hosce, sibi solis sapientiae gloriam arrogantes. *Worthus.*

8. δι' ἀξιοπιστίας] Bona enim nomina existimantur. Pro καὶ ... γίνονται Marano legendum videtur

tescere non lubet, praeturam recuso, scortationem odi, navigare ob insatiabilem avaritiam non cupio, de coronis consequendis non dimico, ab insano gloriae amore liber sum, mortem contemno, quovis morbi genere superior sum, moeror animum non peredit. Si servus sum, servitutem sustineo; si liber sum, ingenuitatem non ostento. Solem video omnium eumdem, et unam omnium mortem, sive in voluptate vivas sive inopiâ labores. Dives seminat, et pauper eadem semente perfruitur; moriuntur ditissimi, et eumdem vitae exitum habent mendici. Pluribus rebus indigent divites, et ob fidem ipsis habitam gloriosi evadunt; pauper autem et moderatissimus ea quae sorti suae conveniunt desiderans facilius consequitur. Cur ex fato vigilas propter avaritiam? Cur, ex fato saepe appetens, saepe moreris? Morere mundo, repudians eius insaniam: vive deo, per ipsius cognitionem veterem originem repúdians.

κἂν...γίνωνται: *„quamvis fides illis et honos habeatur.“* — Gesner. *εὐμαρ. περιγίν.* reddit: *tranquillius vivit.*

9. *Τί μοι* etc.] Tua, inquit, culpa, tua stultitia, non fatum, improbis et nimiis acquirendi desideriis te obstringit. Qui autem suae cupiditati vivit is deo moritur. Peccatum enim mortem trahit comitem: sic alibi [c. 14] daemones toties mori ait quoties hominem aliquem deceperint. *Gesnerus*. — Nota scriptoris breviloquentiam primo adspectu obscuram. Verba *Τί... φιλαργυρίαν* hoc significant: Quî fit ut admisso fato prae avaritia vigiles? Id nequit fieri. Quodsi non avarus esses, non vigilares. Ergo tu, utpote libere agens, in culpa es, nec fatum te ad vigilantiam impellit. Verba autem quae sequuntur, *Τί... ἀποθνήσκεις*, solvas sic: Quid est cur, dum fatum in omnibus concupiscentiis tuis admittis, toties moriaris quoties concupiscas? Scilicet non fato sed tua sponte concupiscis. Ergo simul atque concupivisti tuâ culpâ spiritualiter mortuus es; cupiditati vivis, moreris deo. Verbum enim (*ἀπο*)*θνήσκειν* metaphorice de morte morali interpreteris, ut interdum reperitur: c. 13. p. 152. C et c. 14. p. 153. B. C. — Pro *Τί μοι... Τί δέ μοι*, cuius locutionis exempla c. 10. n. 8 (coll. c. 26) habes, male coniecit Gesnerus *Τί μὴ... Τί δὲ μή*, eamque coniecturam Morellus et Ducaeus in oratione posuerunt.

10. *αὐτοῦ*] Codd. msti et editi *ἑαυτοῦ*, ut sensus sit (Gesner.): *per comprehensionem*, s. *cognitionem, tui veterem statum* (Worth.: *veterem geniturum* s. *veterem hominem) repudians*. Sed Maranus

Οὐκ ἐγενόμεθα πρὸς τὸ ἀποθνήσκειν, ἀποθνήσκομεν δὲ δι' ἑαυ- D
τούς. Ἀπώλεσεν ἡμᾶς τὸ αὐτεξούσιον· [11] δοῦλοι γεγόναμεν οἱ
ἐλεύθεροι, διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐπράθημεν. Οὐδὲν φαῦλον ὑπὸ
τοῦ θεοῦ πεποίηται, τὴν πονηρίαν ἡμεῖς ἀνεδείξαμεν· οἱ δὲ ἀνα-
δείξαντες δυνατοὶ πάλιν [12] παραιτήσασθαι.

12. Δύο πνευμάτων διαφορὰς ἴσμεν ἡμεῖς, ὧν τὸ μὲν
καλεῖται ψυχή, τὸ δὲ μεῖζον μὲν τῆς ψυχῆς [1] θεοῦ δὲ εἰκὼν καὶ
ὁμοίωσις· ἑκάτερα δὲ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς πρώτοις ὑπῆρ-
χεν, ἵνα τὸ μέν τι ὦσιν ὑλικοί, τὸ δὲ ἀνώτεροι τῆς ὕλης. Ἔχει 151
δὲ οὕτω. Πᾶσαν ἔστιν ἰδεῖν τοῦ κόσμου τὴν κατασκευήν, σύμ-
πασάν τε τὴν ποίησιν, [2] γεγονυῖαν ἐξ ὕλης, καὶ τὴν ὕλην δὲ
αὐτὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ προβεβλημένην, ἵνα τὸ μέν τι αὐτῆς ἄμο-
ρον καὶ ἀσχημάτιστον νοῆται πρὸ τοῦ διάκρισιν λαβεῖν, τὸ δὲ
κεκοσμημένον καὶ εὔτακτον μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ διαίρεσιν. Ἔστιν 19
οὖν [3] ἐν αὐτῇ ὁ οὐρανὸς ἐξ ὕλης [4] καὶ τὰ ἄστρα τὰ ἐν αὐτῷ·
καὶ ἡ γῆ δὲ καὶ πᾶν τὸ ἀπ' αὐτῆς νοούμενον τὴν ὁμοίαν ἔχει
σύστασιν, ὡς εἶναι κοινὴν πάντων γένεσιν. Τούτων δὲ οὕτως B
ὑπαρχόντων, διαφοραί τινες τῶν ἐξ ὕλης εἰσίν, ὡς εἶναι τὸ μὲν

et Kahnis (*D. Lehre v. heil. Geiste* P. I. p. 253) scite αὐτοῦ commendarunt. Irenaeus adv. haer. V. c. 12. §. 4: „Agnitio dei renovat hominem.“ Haec dei cognitio est pluris aestimanda quam munera quae mundus praebet (c. 32); anima per eam consequitur beatam immortalitatem (c. 13). Nullo modo fas est eam cum istis conferre qui in materia et rerum corporearum amore volutantur (c. 21).

11. δοῦλοι...ἐπράθημεν] Coll. Roman. 7, 15.

12. παραιτήσασθαι] Aet. παραιτῆσαι. — C. 15: δυνατὸν δὲ πάντι τῷ νενικημένῳ πάλιν νικᾶν.

1. θεοῦ δὲ εἰκὼν κ. ὁ.] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.“ Haec petita sunt ex Vulg. Psalm. 4, 7. — Cf. de duobus hîc memoratis spirituum generibus c. 7. n. 3 et 12. Utrumque genus, quorum alterum animam vocat, alterum animâ maius deique imaginem referens, protoplastis datum erat. Postquam vero peccarunt, posterius spiritûs genus (τὸ θεῖον πνεῦμα), quod immortalitatis fons ipsis erat, ab iis discessit (c. 7. p. 146. D. 147. A), ita tamen, ut quasdam spiritualis virtutis scintillas retinerent ipsorum posteri (c. 13. p. 152. D). Inde potest etiam nunc quisque eorum, dummodo velit, virtute colenda in eius societatem redire et immortalitatem

Non facti sumus ut moreremur, sed morimur nostrâ culpâ. Perdidit nos libera voluntas: servi facti sumus qui liberi eramus, per peccatum venditi sumus. Nihil mali factum est a deo, nos ipsi improbitatem produximus: eam vero qui produxerunt denuo possunt repudiare.

12. Duo spirituum discrimina novimus, quorum alter vocatur anima, alter animâ praestantior dei imago et similitudo; uterque autem primis hominibus inerat, ut partim ex materia constarent, partim materiâ praestantiores essent. Res autem sic se habet. Universam patet mundi constructionem et universum opus ex materia esse factum, ipsam autem materiam a deo productam: ita ut partim rudis et informis intelligatur, antequam divisionem acciperet, partim ornata et digesta, post peractam in ea divisionem. Coelum igitur et stellae in eo ex materia constant; et terra ac quidquid ea continetur similem habet constitutionem, ita ut communis sit omnium origo. Quamvis autem haec ita se habeant, sunt tamen quaedam eorum quae ex materia con-

consequi (c. 15. p. 154. D, c. 20. p. 159, comp. c. 13. p. 153. A). In quo omnibus, ut ipsis contingat, studiose est elaborandum. C. 15: *Καὶ χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ὅπερ ἔχοντες ἀπολωλέκαμεν τοῦτο νῦν ἀναζητεῖν, ζευγνῦναί τε τὴν ψυχὴν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ τὴν κατὰ θεὸν συζυγίαν πραγματεύεσθαι.* C. 20: *Καὶ χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ἐπιποθήσαντας τὸ ἀρχαῖον παραιτήσασθαι πᾶν τὸ ἐμποδὼν γινόμενον.* — Similiter Irenaeus adv. haeres. V. c. 6 sqq. al. docuit. Cf. Baumgarten - Crusius *Compend. d. christl. Dogmengesch.* ed. Hase Tom. II. p. 225. — Pro *τὸ μὲν ... τὸ δὲ* Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. II. p. 78 sine ratione *τῷ μὲν ... τῷ δὲ* commendavit. Illa formula paullo post (bis) repetitur.

2. *γεγονυῖαν*] Sic Par. 1, Duc., Maran.; caeteri *καὶ γεγονυῖαν*. Putavit igitur Tatianus materiam non esse principii expertem (c. 5. p. 145. C) sed a deo creatam (tamquam rudem molem) ac postea (ut mundus exsisteret) formatam. Similiter Iustinus docuit. Cf. meum librum De Iust. Mart. scriptis et doctr. p. 130.

3. *ἐν αὐτῇ*] Scil. *τῇ διαιρέσει*, qua *ἡ τοῦ κόσμου κατασκευὴ* effecta est.

4. *καὶ*] In Aet. deest. Mox pro *ἐν αὐτῷ* Fris. (Gesner. et Herold.) *μὲν αὐτῷ*, sed veram lectionem in marg. habet. Idem pro *ἡ γῆ* offert *ἐν γῇ*, idque pariter Ges-

τι κάλλιον, τὸ δὲ καὶ αὐτὸ μὲν καλὸν [5] πλὴν ὑπό τινος κρείττονος ἐλαττούμενον. Ὥσπερ γὰρ ἡ μὲν τοῦ σώματος σύστασις μιᾶς ἐστιν οἰκονομίας, περὶ δὲ [6] αὐτό ἐστι τοῦ γεγενῆσθαι τὸ αἴτιον· καὶ τούτων οὕτως ὄντων, διαφοραί τινές εἰσι δόξης ἐν αὐτῷ, καὶ τὸ μὲν ὀφθαλμός [7] τίς ἐστιν, τὸ δὲ οὖς, τὸ δὲ τριχῶν διακόσμησις καὶ ἐντοσθίων οἰκονομία, μυελῶν τε καὶ ὀστέων καὶ νεύρων σύμπηξις· θάτερον δὲ θατέρου ὂν διάφορον, κατ' οἰκονομίαν συμφωνίας ἐστὶν ἁρμονία· παραπλησίως καὶ ὁ κόσμος, C κατὰ τὴν τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν δύναμιν [8] τὰ μέν τοι φαιδρότερα, τὰ δέ τινα τούτοις ἀνόμοια κεκτημένος, θελήματι τοῦ δημιουργήσαντος [9] πνεύματος μετείληφεν ὑλικοῦ. [10] Τὰ δὲ καθ' 20 ἕκαστα δυνατὸν κατανοῆσαι τῷ μὴ κενοδόξως ἀποσκορακίζοντι [11] τὰς θειοτάτας ἑρμηνείας, αἳ κατὰ χρόνον διὰ γραφῆς ἐξειλεγμέναι πάνυ θεοφιλεῖς τοὺς προσέχοντας αὐταῖς πεποιήκασιν. [12] Ὅμως δὲ οὖν καὶ οἱ δαίμονες (οὓς ὑμεῖς οὕτω φατέ), σύμπηξιν ἐξ ὕλης λαβόντες, κτησάμενοί τε πνεῦμα τὸ ἀπ' αὐτῆς,

ner. (qui genuinam scripturam coniectura assecutus est) et Herold. receperunt.

5. πλὴν] Aet. πάλιν.

6. αὐτό] Gesner. et Herold. (ex Fris.) αὐτῷ. Sed ille αὐτὸ vel ταὐτὸ coniecit legendum esse: prius Par. 1. 2 et Aet. firmatur. — Caeterum egregia est a Tatiano hîc proposita comparatio mundi cum corpore humano.

7. τίς] Fris. in marg. τί.

8. τὰ μέν τοι] Sic Par. 1 et 2; sic Maranus quoque. Caeteri codd. msti et editores τὰ μέν τι. Conieceris τὰ μέν τινα, quum τὰ δέ τινα sequatur: qua quidem mutatione haud est opus. Cf. Epist. ad Diogn. c. 2. n. 4.

9. πνεύματος μετειλ. ὑλικοῦ] Scholion in marg. Par. 1: πνεῦμα καὶ τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀκουστέον δημιουργικὴν δύναμιν καθ' ἣν ἕκαστον εἶδος· τοῖς ὑπ' αὐτὸ τὸ ὅμοιον τοῦ προαγαγόντος ὑφίστησιν. — Pearsonus argutius quam verius pro ὑλικοῦ mallet ὁλικοῦ. Est autem πνεῦμα ὑλικὸν i. q. (c. 4) πνεῦμα τὸ διὰ τῆς ὕλης διῆκον. Haec mundi anima non eodem cum divino spiritu sed inferiori potius loco habenda est; ἔλαττον ὑπάρχει τοῦ θειοτέρου πνεύματος (c. 4). Inest in omnibus creaturis: in stellis, angelis, hominibus, animalibus, plantis; et quamvis una in omnibus (quod qualitatem eius attinet) eademque sit, diverso tamen modo singulis inhaeret (infra: ἓν δὲ ὑπάρχον καὶ ταὐτὸν διαφορὰς ἐν αὐτῷ κέκτηται): v. c. plus illius inest angelis quam hominibus, hominibus plus quam animalibus, animalibus plus quam plan-

stant discrimina, ita ut aliud quidem pulchrius sit, aliud vero pulchrum sed tamen ab alio praestantiori superatum; Quemadmodum enim corporis constitutio unius est descriptionis, et circa illud versatur nascendi causa; et quamvis haec ita se habeant, tamen quaedam sunt in eo dignitatis discrimina, et aliud est oculus, aliud est auris, aliud capillorum ornatus et intestinorum distributio, et medullarum et ossium et nervorum compages; et quum aliud ab alio differat, summus est in communi distributione concentus: similiter mundus, secundum auctoris sui potestatem quaedam splendidiora, quaedam his dissimilia continens, voluntate opificis spiritum accepit materialem. Haec autem singulatim perspicere potest qui non superbe respuit divina oracula, quae tempore procedente literis consignata omnino amicos deo eos fecerunt qui animum ipsis advertunt. Daemones igitur (ita enim appellatis), quum ex materia compacti essent, et spiritum ex ea traxissent, intemperantes

tis etc.. — Prorsus aliter Stoici de anima mundi docebant: nempe eam non pro dei opificio sed pro ipso deo habebant, qui seipsum uniret partibus mundi. Cf. c. 4. n. 8.

10. *Τὰ*] Hoc Maranus ex Par. 1 pro vulg. *τὸ* reposuit.

11. *τὰς θειοτάτας ἑρμηνείας*] Quidni intelligat auctor noster versionem LXX interpretum, quam philosophis hisce, graecis scilicet, perlegendam proponit? *Worthus*, Contra Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 138): „Es sind wohl im Allgemeinen die Aussprüche der heiligen Autoren zu verstehen, welche als die *ἑρμηνεῖς* des sich offenbarenden Gottes angesehen werden." — Pro *διὰ γραφῆς* (divise: sic Par. 1 et Aet.) Gesner., Herold., Morell., Worth. *διαγραφῆς*, ut est in Fris. et Par. 2.

12. *Ὅμως . . . πολιτευόμενοι*] De partt. *ὅμως δὲ οὖν* cf. Klotz. ad Devar. Vol. II. p. 679. Morellus pro *οὕτω* vitiose *οὔτε* dedit. Pro *τε* (ante *πνεῦμα*) tu forsan *τὸ* scripseris: *daemones, ex materia compacti, spiritu ex ea sumto intemperantes* etc.. Noli mutare. Gesner., Herold., Morell., Worth. non *ἀπ' αὐτῆς* (Par. 1, Aet.) sed *ὑπ' αὐτῆς* (Fris., Par. 2) dederunt. Pro *κ. τ. ὅμ. αὐτῇ* Aet. *κ. τ. ὅμ. αὐτοί.* — Ad verba *σύμπηξιν ἐξ ὕλης λαβόντες* (cf. c. 15. n. 12) est scholion in marg. Par. 1: *δαίμονες* [h. e. angeli boni et mali] *σύνθετοι ἐξ ὕλης καὶ εἴδους*. Cf. n. 9. Vocantur hoc loco (coll. c. 20) *δαίμονες* ut apud scriptores

ἄσωτοι καὶ λίχνοι γεγόνασιν, οἱ μέν τινες αὐτῶν ἐπὶ τὸ καθα- D
ρώτερον τραπέντες, οἱ δὲ τῆς ὕλης ἐπιλεξάμενοι τὸ ἔλαττον καὶ
κατὰ τὸ ὅμοιον αὐτῇ πολιτευόμενοι. [13] Τούτους δέ, ἄνδρες Ἕλ-
ληνες, προσκυνεῖτε, γεγονότας μὲν ἐξ ὕλης, μακρὰν δὲ τῆς εὐ-
ταξίας εὑρεθέντας. Οἱ γὰρ προειρημένοι, τῇ σφῶν ἀβελτηρίᾳ
πρὸς τὸ κενοδοξεῖν τραπέντες καὶ ἀφηνιάσαντες, [14] λῃσταὶ θεό-
τητος γενέσθαι προεθυμήθησαν· ὁ δὲ τῶν ὅλων δεσπότης ἐν-
τρυφᾶν αὐτοὺς εἴασε μέχρις ἂν ὁ κόσμος πέρας λαβὼν ἀναλυ-
θῇ, καὶ ὁ δικαστὴς παραγένηται, καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι, διὰ
τῆς τῶν δαιμόνων ἐπαναστάσεως ἐφιέμενοι τῆς [15] τοῦ τελείου 152
θεοῦ γνώσεως, τελειοτέραν διὰ τῶν ἀγώνων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως
τὴν μαρτυρίαν λάβωσιν. Ἔστιν οὖν πνεῦμα ἐν φωστῆρσι, πνεῦ-
μα ἐν ἀγγέλοις, πνεῦμα ἐν φυτοῖς καὶ ὕδασι, [16] πνεῦμα ἐν ἀν-
θρώποις, πνεῦμα ἐν ζώοις· ἓν δὲ ὑπάρχον καὶ ταὐτὸν διαφο-
ρὰς ἐν αὑτῷ κέκτηται. Ταῦτα δὲ ἡμῶν λεγόντων οὐκ ἀπὸ γλώτ- 21
της οὐδὲ ἀπὸ τῶν εἰκότων ἐννοιῶν, συντάξεώς τε σοφιστικῆς,
θειοτέρας δέ τινος ἐκφωνήσεως [17] λόγοις καταχρωμένων, οἱ βου-
λόμενοι μανθάνειν σπεύσατε. Καὶ οἱ τὸν Σκύθην [18] Ἀνάχαρσιν
μὴ ἀποσκορακίζοντες καὶ νῦν μὴ ἀναξιοπαθήσητε παρὰ τοῖς βαρ- B
βαρικῇ νομοθεσίᾳ παρακολουθοῦσι παιδεύεσθαι. Χρήσασθε τοῖς

classicos in universum *numina superiora*, die höheren Wesen. Inde οὓς ὑμεῖς οὕτω φατέ. Cf. Baumgarten-Crusius l. c. p. 194. Pariter scholion ad verba οἱ μέν τινες etc. in marg. Par. 1: τοῦτο πλατωνικόν, εἰς δύο διαιροῦν εἴδη τοὺς δαίμονας, ἀϋλοτέρους καὶ ὑλικωτέρους, καὶ τοὺς μὲν ἀϋλοτέρους ἀγαθοὺς εἶναι, τοὺς δὲ ὑλικωτέρους πονηροὺς καὶ κακοποιούς. Minime autem, ut Worthus censuit, designantur angelorum liberi quos post lapsum ex humanis mulieribus procrearunt (Iust. Apol. I. c. 5, II. c. 5), sed angeli isti quorum lapsus c. 7 (cf. ibid. n. 14) moratur. Daniel (l. c. p. 188): „Selbst die Dämonen — was ihr darunter zu verstehen pflegt — welche von der Materie genommen und welche von der Weltseele belebt worden sind, wurden üppig und übermüthig. Zwar einige von ihnen wandten sich zum Bessern, die andern suchten sich einen niedrigern Standpunkt in der materiellen Welt und handelten demgemäss.“ Inde c. 16: Τούτους δὲ νικᾶν ἄν τις θελήσῃ, τὴν ὕλην παραιτησάσθω.

13. *Τούτους . . . προσκυνεῖτε*] Adoratis hos daemones, quorum dux Iuppiter est. Cf. c. 7. n. 10.

et gulosi evaserunt, alii quidem ad puriorem materiam conversi, alii autem viliorem eligentes et ad eius similitudinem vitam instituentes. Hos adoratis, Graeci, factos quidem ex materia, longe autem a recto ordine remotos. Hi enim modo memorati, suâ stultitiâ ad inanem gloriam conversi, fraenis excussis latrones divinitatis fieri conati sunt; universorum autem dominus tamdiu illudere eos sivit dum mundus ad finem perductus dissolvatur, et iudex adveniat, et omnes homines, qui perfecti dei cognitionem, licet a daemonibus oppugnati, desiderant, perfectius propter certamina testimonium in die iudicii consequantur. Spiritus igitur est in stellis, spiritus in angelis, spiritus in plantis et aquis, spiritus in hominibus, spiritus in animalibus: quamvis vero unus et idem sit, habet tamen in se discrimina. Quumque haec disseramus non linguâ nec probabilibus rationibus aut sophistarum apparatu, sed divinioris cuiusdam vocis sermonibus utamur: qui discere vultis festinate. Et qui Scytham Anacharsin non respuitis etiam nunc ne indignemini ab iis erudiri qui barbaricam disciplinam sequuntur. Dogmata nostra adsciscite, saltem ut Babyloniorum di-

14. *λῃσταὶ θεότητος*] Quippe superbia impulsi daemones, dii Gentilium, divinum sibi cultum arrogabant. Pariter de hominibus c. 10 (cf. ibid. n. 8): *Τί μοι τὸν θεὸν σεσυλήκατε;*

15. *τ. τελείου θ.*] Vid. Daniel. l. c. p. 146.

16. *πνεῦμα ἐν ἀνθρώποις*] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Virgilius in VI°: *Spiritus intus alit totamque infusa per artus* etc.“ Aen. VI. 726. — *Διαφορὰς* animae mundi, quae statim memorantur, ad illius referas quantitatem in singulis materiae formis diversam; cf. n. 9. Ex *αὐτῷ* (cf. c. 7. n. 7) Worthus effecit *αὐτῷ*.

17. *λόγοις*] Sic cum Par. 1 et Marano scripsi. Caeteri codd. msti et editores *λόγῳ*. — Mox pro *οἱ* Aet., Par. 2, Fris. (Gesner., Herold.) *οὓς οἱ*.

18. *Ἀνάχαρσιν*] Hunc Graeci valde admirabantur, ut eum inter septem sapientes numerarent. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 452.— Pro *μὴ* Gesner. et Herold. *καὶ* dederunt ex Fris.; is vero in marg. genuinam lectionem, reliquis codicibus probatam, offert. Deinde in codd. mstis et editis non *ἀναξιο-*

δόγμασιν ἡμῶν, [19] κἂν ὡς τῇ κατὰ Βαβυλωνίους προγνωστικῇ· καταχούσατε λεγόντων ἡμῶν, κἂν ὡς δρυὸς μαντευομένης. Καὶ τὰ μὲν [20] προειρημένα παραφόρων δαιμόνων ἐστὶν ἀντισοφιστεύματα, τὰ δὲ τῆς ἡμετέρας παιδείας ἐστὶν ἀνωτέρω τῆς κοσμικῆς καταλήψεως.

13. [1] Οὐκ ἔστιν ἀθάνατος, ἄνδρες Ἕλληνες, ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν, θνητὴ δέ. Ἀλλὰ δύναται ἡ αὐτὴ καὶ μὴ ἀποθνήσκειν.

καθήσητε („entrüstet euch nicht wie über etwas euch Unwürdiges," cf. Pape in Lex. s. v.) sed ἀξιοκαθήσητε inepte legitur, id quod Worthus ante me notavit. De βαρβαρικῇ νομοθεσίᾳ c. 1. n. 1 adeas.

19. κἂν] Gesner. et Herold. pariter atque Fris., Aet. et Par. 2 μὴ addunt. In Par. 1 μὴ supra lineam scriptum est a recentiori manu. Male editores ante Maranum distinxerunt sic: κἂν ... προγνωστικῇ καταχρύσατε etc.: ita ut reponendum esset κἂν ὡς τῆς κ. Β. προγνωστικῆς, et claudo pede sequeretur κἂν ὡς δρυὸς μαντευομένης. — Babylonios supra (c. 1. n. 9) astronomiae inventores esse dixit; sed etiam astrologiam colebant et ex sideribus futura divinabant. Verbis κἂν ὡς δρυὸς μαντευομένης (Gesner.) „Dodonaeum oraculum insinuare videtur; aiunt enim ex Aegypto geminas columbas advolavisse, utramque nigram, unam in Africam, alteram in Dodonam, quae fago insidens humana voce elocuta sit. Est autem fagus de genere quercuum."

20. προειρημένα] Scil. ἡ κατὰ Βαβ. προγνωστικὴ et δρῦς μαντευομένη. Perperam interpretes: *quae supra recensuimus.* Sic paullo ante οἱ γὰρ προειρημένοι sunt daemones *modo memorati;* coll. c. 10 τῆς προειρ. γυναικός, c. 18 τοὺς προειρημένους (sc. δαίμονας), c. 41 τῶν προειρημένων (septem sapientium). Inde etiam patet verba τὰ δὲ τῆς ... καταλήψεως non (cum Daniele l. c. p. 228) referenda esse ad dogma quod c. 13 exponitur, sed respicere potius ad ea quae antecedunt (Χρήσασθε τοῖς δόγμασιν ἡμῶν — καταχούσατε λεγόντων ἡμῶν) et generalem sententiam inferre. Iustinus Apol. II. c. 15: Οὐκ ἔστι δὲ ἡμῶν τὰ διδάγματα κατὰ κρίσιν σώφρονα αἰσχρά, ἀλλὰ πάσης μὲν φιλοσοφίας ἀνθρωπείου ὑπέρτερα.

1. Οὐκ ἔστιν ... πεποιημένη] Locus difficillimus est; inde variae exstiterunt interpretationes. 1°. Scholiastes putavit Tatianum per mortalem animam intelligere vim illam qua animal consistat, animalibus cunctis communem, quae simul cum corpore pereat: non item rationalem facultatem (hanc enim excipi) a qua artes et disciplinae prodeant. Scholion in margine omnium codicum comparet: Ψυχὴ θνητή· τὴν ζωογόνον [Fris. et Aet. ζωολόγιον mendose] λέγει δύναμιν, ἥτις κοινὴ πάντων ζώων ἐστίν,

vinationem; aurem nobis dicentibus accommodate, saltem ut quercui vaticinanti. Sunt haec quidem quae modo memoravimus furentium daemonum praestigiae, nostra autem disciplina sublimior est quam ut eam mundus possit comprehendere.

13. Non est immortalis, Graeci, anima per se, sed mortalis. Potest tamen eadem non mori. Moritur enim et

ἢ καὶ συμφθείρεται τοῖς σώμασιν [Fris. αἵμασιν]· οὐ μέντοι καὶ [haec vocula in Fris. et Aet. omissa est] ἡ λογικὴ δύναμις [scil. θνητή]· αὕτη γὰρ ἐξῄρηται, ἀφ' ἧς αἱ τέχναι καὶ [Fris. et Aet. ἢ καὶ] ἐπιστῆμαι προβάλλονται. Idem fere pronuntiavit Nourrius in Apparatu ad Bibl. Max. vett. Patrum P. I. p. 540. Iam Gesnerus contra scholiastam monuit: „Quamquam ipse Tatianus [c. 12] duo spirituum genera proponens alterum animam vocat, alterum animâ praestantius ad imaginem dei factum esse dicit: hoc loco tamen animam a nobiliore mente non satis distinguere videtur. Nam si animam non rationalem intelligit, cur de eadem dicit: τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ πεποιημένη, quod solius rationalis est?" 2°. Gesnerus censuit Tatianum hoc loco ψυχοπαννυχίαν docuisse, h. e. animas post mortem dormire. Quam doctrinam Tertullianus De anim. c. 58 reprobavit: „Quid ergo fiet in tempore isto? Dormiemus? At enim animae nec in viventibus dormiunt; corporum enim est somnus." Cf. Hagenbach *Lehrb. d. Dogmengesch.* (ed. 2) P. I. p. 198. Sed obstant evidenter illi sententiae verba θνήσκει μὲν γὰρ καὶ λύεται μετὰ τοῦ σώματος. 3°. Worthus opinatus est in dogmate de anima Tatianum cum Iustino facere, eumque non animae immortalitatem denegare ex dei voluntate pendentem, sed naturae ipsius animae tributam. Exposuit quidem Martyr animam beneficio dei, non per se, immortalem esse (Dial. c. Tr. c. 5. n. 5), id vero Assyrius suae menti convenienter excoluit; atque ille, ut alias differentias (Semisch *Justin d. Märt.* P. II. p. 464 sq.) mittam, animae et corporis discidium inducit, hic utramque hominis partem dicit (c. 15. n. 2. 9) arctissime consociatam esse. 4°. Ab editore Anglicano non dissidet Maranus, qui insuper contendit in toto hoc capite mortem animae non esse accipiendam de dissolutione sed de peccato ac vitioso rerum corporearum amore. At lubenter Tatianus (e. g. c. 14 — coll. c. 11. n. 9) voces θανάτου et (ἀπο)θνήσκειν significatione propriâ et metaphoricâ componit in una eademque enuntiatione; nec quidquam de verbis θνήσκει μὲν γὰρ καὶ λύεται μετὰ τοῦ σώματος editor Benedictinus curatius statuit. 5°. Morelius, Ducaeus (uterque in nota marginali), Oporinus (Histor. doctr. de immort. mortt. p. 345), Tellerus (Fid. dogm. de resurr. carn. p.

Θνήσκει μὲν γὰρ καὶ λύεται μετὰ τοῦ σώματος μὴ γινώσκουσα C
τὴν ἀλήθειαν· ἀνίσταται δὲ εἰς ὕστερον [2] ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ
κόσμου σὺν τῷ σώματι, θάνατον διὰ τιμωρίας ἐν ἀθανασίᾳ λαμ-
βάνουσα. Πάλιν τε οὐ θνήσκει, κἂν πρὸς καιρὸν λυθῇ, [3] τὴν
ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ πεποιημένη. Καθ' ἑαυτὴν γὰρ σκότος [4] ἐστίν,
καὶ οὐδὲν ἐν αὐτῇ φωτεινόν. Καὶ τοῦτο ἔστιν ἄρα τὸ εἰρημέ-
νον· [5] Ἡ σκοτία τὸ φῶς οὐ καταλαμβάνει. Ψυχὴ γὰρ οὐκ αὐ- 22
τὴ [6] τὸ πνεῦμα ἔσωσεν, ἐσώθη δὲ ὑπ' αὐτοῦ, [7] καὶ τὸ φῶς τὴν
σκοτίαν κατέλαβεν. [8] Ὁ λόγος μέν ἐστι τὸ τοῦ θεοῦ φῶς, σκό-

180) existimarunt Tatianum hoc velle: post mortem animas piorum gratiâ dei mox immortales esse, impiorum vero exstingui; in fine mundi cum corpore illas iterum copulari, has resuscitari ad aeternos cruciatus. Dicit quidem scriptor animam piam, quippe deum cognoscentem (coll. c. 11. n. 10), *οὐ θνήσκειν κἂν πρὸς καιρὸν λυθῇ*, sed illud *οὐ θνήσκειν* indicat eam neutiquam *θάνατον διὰ τιμωρίας ἐν ἀθανασίᾳ* accipere, qui impiae obtingit. Neque illud *κἂν λυθῇ* valet i. q. *etiamsi solvatur a c o r p o r e*, sed (Tatianeae de anima sententiae congruenter) est animo supplendum *μετὰ τοῦ σώματος*: *etiamsi dissolvatur* (pereat) *c u m c o r p o r e*. 6°. Praeeuntibus Dodwello (Epistolary discourse that the soul is a principle naturally mortal etc., Lond. 1706, p. 37), Daniele, Redepenningio (*Origenes* P. II. p. 106) locum interpretor sic: Per se anima immortalitatem non consequitur, verum est morti obnoxia. Dei autem voluntate anima, quae ipsum cognovit, post mortem quidem simul cum corpore, cuius membris inerat, ad tempus dissolvitur, sed eadem cum corpore die iudicii resurgit ut deinceps nullo modo moriatur ac beate vivat in aeternum. Improbi quoque anima, quae divina veritate est destituta, post mortem cum corpore quidem dissolvitur, sed cum eodem resurgit tempore iudicii ut in ipsa immortalitate morti quippe perpetuis suppliciis (der ewigen u n s e l i g e n Fortdauer) tradatur. Tale quid secta quaedam Arabica medii saeculi tertii (refutata ab Origene) docuit, teste Eusebio Hist. eccl. VI. c. 37: *τὴν ἀνθρωπείαν ψυχὴν τέως μὲν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν ἅμα τῇ τελευτῇ συναποθνήσκειν τοῖς σώμασι καὶ συνδιαφθείρεσθαι, αὖθις δέ ποτε κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν σὺν αὐτοῖς ἀναβιώσεσθαι.* A Damasceno *θνητοψυχῖται* vocantur. Cf. Baumgarten-Crusius *Compend. d. christl. Dogmengesch.* ed. Hase, Tom. II. p. 378. — Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 228 sq.): „Das *πνεῦμα ἅγιον* und das *πνεῦμα* im Menschen sind bei Tatian identisch; daher die Paradoxe dass alle Menschen nach dem Falle blos aus zwei Theilen, *σῶμα* und *ψυχή*, bestehen [c. 12. n. 1] und sich blos durch die articulirte

dissolvitur una cum corpore quae veritatem ignorat; resurgit autem postea in fine mundi una cum corpore, mortem per supplicia in immortalitate accipiens. Rursus autem non moritur, etiamsi ad tempus dissolvatur, quae dei cognitione instructa est. Per se enim nil est nisi tenebrae, nec quidquam in ea luminosum. Atque id ipsum est quod dicitur: *Tenebrae lucem non comprehendunt.* Non enim anima spiritum servavit, sed ab eo servata est, et lux tenebras comprehendit. Sane logos quidem est divina lux, tenebrae vero

Stimme von den Thieren unterscheiden [c. 15]. Nur in den Herzen der Frommen wohnt wie in einem Tempel Gott, *διὰ τοῦ πρεσβεύοντος πνεύματος* [c. 15]; der *διάκονος τοῦ πεπονθότος θεοῦ* [in fin. huius cap.] vereinigt sich mit der Seele, welche Gott erkannt hat, und macht sie der ewigen seligen Fortdauer fähig und gewiss. Dass aber die Seele des Frommen eben so wie die des Gottlosen auf eine Zeitlang sich auflöst, das liegt mit Nothwendigkeit in ihrer Natur gegeben und bedingt. Sie ist zu eng mit dem Körper, in dessen Gliedern sie als *πολυμερές τι* [c. 15] wohnt, verbunden als dass sie nicht jedes Schicksal mit ihm theilen müsste. Der Leib zerfällt, die Seele mit ihm: der Leib steht auf, ebenso die Seele: und nun verherrlicht sich die Kraft des himmlischen Gastes an der erleuchteten und frommen. Sie ist durch die Gemeinschaft mit ihm dem ewigen wahren Tode, der Qual, entronnen und empfängt *ἐν ἀθανασίᾳ τὸ ἀθάνατον μετὰ ἀπολαύσεως*, die Seele des Gottlosen dagegen *μετὰ ἀθανασίας τὸ λυπηρόν*" [c. 14]. — Caeterum in Aet. et Par. 2 verba *καθ' ἑαυτὴν* praetermissa sunt: quae praetermissio non probanda (Worth.) sed vituperanda (Maran. et Daniel l. c.) est.

2. *ἐπὶ συντελείᾳ τ. κόσμου*] Cf. c. 6. n. 1.

3. *τ. ἐπίγνωσιν τ. θεοῦ κεκ.*] Cf. c. 11. n. 10.

4. *ἐστὶν*] Sic codices msti; editores, Gesnero et Heroldo exceptis, *ἐστί.*

5. *Ἡ σκοτία ... καταλαμβάνει*] Ioann. 1, 5.

6. *τὸ πνεῦμα*] Scil. *τὸ θεῖον.* Cf. c. 7. n. 3. 12.

7. *καὶ τὸ φῶς τὴν σκοτίαν κατέλ.*] H. e. divinus illuminator (*πνεῦμα* s. *λόγος*) animam tenebricosam apprehendit.

8. *Ἡ*] Hoc Par. 1 et 2 suppeditarunt. Caeteri codd. msti pariter atque editi *ὁ* praebent. Scriptor autem hic non *πνεῦμα* (*θεῖον*) sed *λόγος* dixit, quod respiceret Ioannem prologum, ex quo locum paullo ante (n. 5) attulit. *Ἀνεπιστήμων* appellatur *ψυχή*, h. e. (ut verbis supra usurpatis utar) *μὴ γινώσκου-*

τος δὲ ἡ ἀνεπιστήμων ψυχή. [9] Διὰ τοῦτο μόνη μὲν διαιτωμένη
πρὸς τὴν ὕλην νεύει κάτω, συναποθνήσκουσα τῇ σαρκί· συζυ- D
γίαν δὲ κεκτημένη τὴν τοῦ θείου πνεύματος οὐκ ἔστιν ἀβοήθη-
τος, [10] ἀνέρχεται δὲ πρὸς ἅπερ αὐτὴν ὁδηγεῖ χωρία τὸ πνεῦμα·
[11] τοῦ μὲν γάρ ἐστιν ἄνω τὸ οἰκητήριον, τῆς δὲ κάτωθέν ἐστιν
ἡ γένεσις. [12] Γέγονε μὲν οὖν συνδίαιτον ἀρχῆθεν τὸ πνεῦμα
τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ πνεῦμα ταύτην [13] ἕπεσθαι μὴ βουλομένην αὐ-
τῷ καταλέλοιπεν. Ἡ δὲ ὥσπερ ἔναυσμα τῆς δυνάμεως αὐτοῦ
κεκτημένη, καὶ διὰ τὸν χωρισμὸν τὰ [14] τέλεια καθορᾶν μὴ δυ-
ναμένη, ζητοῦσα τὸν θεὸν κατὰ πλάνην πολλοὺς θεοὺς ἀνετύ- 153
πωσε, τοῖς [15] ἀντισοφιστεύουσι δαίμοσι κατακολουθήσασα. Πνεῦ-
μα δὲ τοῦ θεοῦ παρὰ πᾶσιν μὲν οὐκ ἔστι, παρὰ δέ τισι τοῖς
[16] δικαίως πολιτευομένοις καταγόμενον καὶ [17] συμπλεκόμενον τῇ
ψυχῇ διὰ προαγορεύσεων ταῖς λοιπαῖς ψυχαῖς τὸ κεκρυμμένον
ἀνήγγειλε· καὶ αἱ μὲν πειθόμεναι σοφίᾳ [18] σφίσιν αὐταῖς ἐφείλ-
κοντο πνεῦμα συγγενές, αἱ δὲ μὴ πειθόμεναι καὶ [19] τὸν διάκο-
νον τοῦ πεπονθότος θεοῦ παραιτούμεναι θεομάχοι μᾶλλον ἤπερ
θεοσεβεῖς ἀνεφαίνοντο.

σα τὴν ἀλήθειαν, utpote spiritûs divini consortio destituta.

9. Διὰ τοῦτο etc.] C. 20: Κόσμος γὰρ ἡμᾶς ἔτι καθέλκει, καὶ δι' ἀτονίαν τὴν ὕλην ἐπιζητῶ. Πτέρωσις γὰρ ἡ τῆς ψυχῆς τὸ πνεῦμα τὸ τέλειον, ὅπερ ἀποῤῥίψασα διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔπτη ὥσπερ νεοττὸς καὶ χαμαιπετὴς ἐγένετο· μεταβᾶσα δὲ τῆς οὐρανίου συνουσίας τῶν ἐλαττόνων μετουσίαν ἐπεπόθησεν.

10. ἀνέρχεται δὲ] Nempe anima cum spiritu divino coniuncta cognoscit coelestem veritatem et ita vitam consequitur.

11. τοῦ] Par. 2 τούτου. Spiritûs divini sedes est sublimis: est enim θεοῦ μοῖρα (c. 7) vel εἰκὼν (c. 12. n. 1). Animae origo est inferne: h. e. ex spiritu (anima) materiam permeante, qui in hominibus ψυχὴ vocatur (c. 12 et ibid. n. 9, c. 15. n. 2). — Scholion in marg. Par. 1: οἱονεὶ ἀπήχημα.

12. Γέγονε etc.] Cf. c. 12. n. 1. — Ἀρχῆθεν, in protoplastis.

13. ἕπεσθαι] Aet., Par. 2, Fris. ἔσεσθαι. Sic etiam Gesner. et Herold., qui insuper (cum Fris.) μὴ omiserunt. Ille vero lectionem genuinam, Par. 1 probatam, coniectura consecutus est.

14. τέλεια] Fris. (Gesner. et Herold.) τελεταί, sed in marg. τέλεια. Par. 2 τελευταῖα.

15. ἀντισοφιστεύουσι] Sic etiam supra [c. 12] artes daemonum vocabat ἀντισοφιστεύματα. *Maranus.*— Ad κατακολουθήσασα Fris.

ignara anima. Quapropter sola degens deorsum ad materiam vergit, una cum carne moriens; cum divino autem spiritu copulata non caret auxilio, sed eo adscendit quo deducitur a spiritu: huius enim sedes est in supernis, istius origo est in inferioribus. Et initio quidem convivebat spiritus cum anima; spiritus vero hanc sequi nolentem deseruit. Illa autem quum eius virtutis quasdam veluti scintillulas retineret, sed ab eo separata intueri res sublimiores non posset, dum deum quaerit, opinionis errore multos deos effinxit, praestigias daemonum sequens. Porro spiritus dei non omnibus inest, sed apud quosdam iuste viventes devertens et cum anima eorum complicatus per praedictiones reliquis animabus res absconditas nuntiavit; et quae sapientiae quidem paruerunt cognatum sibi spiritum attraxerunt, quae vero non paruerunt et ministrum dei passi reiecerunt cum deo potius pugnare quam eum colere deprehensae sunt.

in marg. *κατακολουσοῦσα*. Gesner. errore *κατακολουθήσατα*, quod Herold. in *κατακολουθήσαντα* inepte mutavit.

16. *δικαίως*] Sic (cum Par. 1) Duc. et Maran.; caeteri *δικαίοις*. Iam Gesnerus illud lectum voluit. Literae autem *οι* et *ω* saepe a librariis commutantur; cf. Iust. Dial. c. Tr. c. 17. n. 5. — Ad verba *παρὰ δέ τισι* etc. scholion in marg. Par. 1: *τοῦτο οὐ καλῶς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν Διονυσίου τοῦ πάνυ* [Areopagitae?] *σκοπόν*.

17. *συμπλεκόμενον*] Fris. in marg. *περιπλεκόμενον*. — De sententia c. 20: *ἡμεῖς δὲ τὰ ὑφ' ἡμῶν ἀγνοούμενα διὰ προφητῶν μεμαθήκαμεν, οἵτινες ... τὰ ὅσα μὴ ἐγίνωσκον αἱ λοιπαὶ ψυχαὶ προὔλεγον*.

18. *σφίσιν αὐταῖς*] Duc. male *σφίσιν αὐταῖς*. — *Πνεῦμα ψυχῇ συγγενὲς* quid sit patet ex verbis supra pronuntiatis: *Γέγονε μὲν οὖν συνδίαιτον ἀρχῆθεν τὸ πνεῦμα τῇ ψυχῇ*. Spiritus quidem ab anima discessit, ita tamen, ut spiritualis virtutis tamquam scintillulae remanerent.

19. *τ. διάκονον τ. πεπονθ. θεοῦ*] Similiter infra c. 15 *τοῦ πρεσβεύοντος πνεύματος* fit mentio. — Appellationes *Ἰησοῦς* et *Χριστὸς* nuspiam in Oratione deprehenduntur; sed haud dubie orthodoxiae convenienter Tatianus de salvatore docuit. Pariter enim ut hîc Christum *θεολογεῖ* c. 21: *Οὐ μωραίνομεν ... θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ γεγονέναι καταγγέλλοντες*. Huc Caius videtur respexisse, in fragmento apud Routh. Reliqq. sacr. (ed. 2) Tom. II p. 129, qui in li-

14. Τοιοῦτοί τινές ἐστε καὶ ὑμεῖς, ὦ Ἕλληνες, ῥήμασι μὲν 23
στωμύλοι, γνώμην δὲ ἔχοντες ἀλλόκοτον, [1] καὶ τὴν πολυκοιρανίην B
μᾶλλον ἤπερ τὴν μοναρχίαν ἐξησκήσατε, καθάπερ ἰσχυροῖς νο-
μίζοντες δαίμοσι κατακολουθεῖν. Ὥσπερ γὰρ ὁ λῃστεύων, ἀπάν-
θρωπος ὤν, διὰ τόλμης τῶν ὁμοίων ἐπικρατεῖν εἴωθεν, οὕτω
καὶ οἱ δαίμονες, εἰς πολλὴν κακίαν ἐξοκείλαντες, τὰς [2] μεμονω-
μένας παρ' ὑμῖν ψυχὰς δι' ἀγνοιῶν καὶ φαντασιῶν ἐξηπατήκα-
σιν. [3] Οἳ θνήσκουσι μὲν οὐ ῥᾳδίως, σαρκὸς γὰρ ἀμοιροῦσι·
ζῶντες δὲ θανάτου πράττουσιν ἐπιτηδεύματα, τοσαυτάκις καὶ
αὐτοὶ θνήσκοντες ὁσάκις ἂν τοὺς ἑπομένους αὐτοῖς τὰς ἁμαρτίας
ἐκπαιδεύσωσιν. Ὥσθ' ὅπερ ἐστὶν αὐτοῖς περιττὸν ἐν τῷ νῦν, C
μὴ ὁμοίως τοῖς ἀνθρώποις ἀποθνήσκειν, τοῦθ' ὁπότ' ἂν μέλλωσι
κολάζεσθαι παρὸν αὐτοῖς· οὐ μεθέξουσιν ἀϊδίου ζωῆς, [4] ἀντὶ θα-
νάτου ἐν ἀθανάτῳ μεταλαμβάνοντες. Ὥσπερ δὲ ἡμεῖς, οἷς τὸ 24
θνήσκειν [5] ῥᾳδίως ἀποβαίνει νῦν, εἰς αὖθις μετὰ ἀπολαύσεως ἢ

bris Iustini et Tatiani aliorumque patrum dicit Christum θεολογεῖσθαι. Temere Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. II. p. 77 ex τοῦ πεπ. effecit εὐπεπονθότος. „Diess würde eine Beschreibung Gottes seyn, der mitleidig, geneigt gegen diese Seelen heisset.“ Kahnis (*D. Lehre v. heil. Geiste* P. I. p. 244): „Diener des leidenden Gottes ist der h. Geist, nicht [sic Möhler *Patrologie* ed. Reithmayr, Tom. I, p. 263 explicuit] weil Christus durch sein Leiden die Mittheilung des h. Geistes uns verdient hat (denn es ist hier vom vorchristlichen Standpunkte die Rede), sondern als der grosse Prophet, welcher dem kommenden Heilande den Weg bahnt.“ — Scholion in marg. Par. 1 ad verba quae sequuntur: *Ἀλλά γε καὶ Παύλου τοῦ θείου ἀποστόλου τί τὸ Ἀποκαλύπτεται ὀργὴ τοῦ θεοῦ* [Rom. 1, 18]... *ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων βούλεται; Διότι, φησί, γνόντες τὸν θεὸν* [v. 21]... *ηὐχαρίστησαν, καὶ τὰ τούτων ἑξῆς. Εἰ γὰρ μὴ εἶχον πνεῦμα θεοῦ, τί καὶ κατάκριτοι ἐπιδιακρίνῳ* [in cod. ἐπὶ διακρίνῳ] *δυνάμει τοῦ ἐπὶ τὰ κρείττω ποδηγεῖν οἷόν τε ὄντος; Τί δὲ καὶ ἡ ἐν ἀδικίᾳ τοῦ θεοῦ ἀλήθεια κατεχομένη;*

1. καὶ τ. πολυκοιρανίην ... μοναρχίαν] Vocem μοναρχίας veteres Christiani lubenter ad unitatem dei designandam adhibebant (cf. Iustin. De mon. c. 1. n. 1); opponitur hic πολυκοιρανία, deorum multitudo, pariter atque in Iustin. Cohort. ad Gent. c. 17, ubi ad illud Homeri Il. II. 204 respicitur: *Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη* etc.. Pro

14. Tales estis etiam vos, Graeci, verbis quidem diserti, mente autem absurdi: ac principatum multorum potius quam unius professi estis, dum statuitis daemones assectari quasi potentes essent. Quemadmodum enim latro, quum inhumanus sit, audaciâ solet similes sui domare, sic daemones quoque, ad magnam improbitatem progressi, solitarias apud vos animas ignoratione et inanibus visis deceperunt. Qui quidem non facile moriuntur, sunt enim carnis expertes; viventes vero mortis instituta profitentur, toties nimirum et ipsi morientes quoties ad peccandum sectatores suos erudiunt. Itaque quod nunc praecipuum iis est, ut similiter ac homines non moriantur, id iis adfuturum est quando suppliciis tradentur: [tunc] non erunt aeternae vitae participes, quae pro morte in immortalitate assumitur. Quemadmodum autem nos, quibus nunc facile mori contingit, postea vel immortalitatem cum voluptate vel dolorem cum

ἐξησκήσατε Gesner. et Herold., ut Fris. et Aet., *ἐξηγκήσατε* dederunt. Princeps autem ille editor veram scripturam, Par. 1 et 2 firmatam, coniectavit.

2. *μεμονωμένας*] Omnes editores (Maranum excipias) cum Fris. *μεμωρωμένας (fatuas)* exhibuerunt. Genuinam lectionem Par. 1. 2 et Aet. offerunt. Anima *μεμονωμένη* quaenam sit, patet ex c. 13; est scilicet *μόνη διαιτωμένη*, h. e. *μὴ κεκτημένη συζυγίαν τοῦ θείου πνεύματος*. Quum idcirco deum ignoraret, daemonum artibus decepta est multosque deos effinxit. Dicuntur daemones c. 7 diaboli *φαντάσματα* imitati esse. — Paullo ante Duc. vitiose *ἐξωκείλαντες*.

3. *Οἳ θνήσκουσι ... ζῶντες δὲ θανάτου ... θνήσκοντες*] Cf. c. 8. n. 7 et c. 13. n. 1. — Pro *ἐκπαιδεύσωσιν* Aet. et Par. 2 *ἐκπαιδεύουσι*.

4. *ἀντὶ θανάτου*] Maranus legi vult *ἀντιθανάτου* (sic). In errorem eum duxit breviloquentia Tatianea. Animo enim cum *μεταλαμβάνοντες* subaudias *ταύτην*. Verbis autem *ἀ. θαν. ἐν ἀθ. μεταλαμβ.* praecedentia *μεθέξουσιν ἀϊδ. ζ.* explicantur; negatio igitur ad totam sententiam pertinet.

5. *ῥᾳδίως*] Aet. *ῥᾴδιον*. Morell. mox *ἀποβαίνειν*. Tum pro *εἰς αὖθις* (inde a die iudicii) vulgo *εἰσαῦθις* scribitur; itidem paullo post. Dein Gesner., Herold., Morell., Worth. non *ἀθανασίας* (Par. 1. 2) sed *ἀθανασίης* (Fris., Aet.) dederunt, id quod abhorret a consuetudine Tatiani. Quomodo autem

τὸ ἀθάνατον ἢ τὸ λυπηρὸν μετὰ ἀθανασίας προσλαμβάνομεν, οὕτω καὶ οἱ δαίμονες τῇ νῦν ζωῇ πρὸς τὸ πλημμελεῖν καταχρώμενοι, [6] διὰ παντὸς καὶ διὰ τοῦ ζῆν ἀποθνήσκοντες, εἰς αὖθις ἕξουσιν τὴν [7] αὐτὴν ἀθανασίαν, ὁμοίαν τῆς παρ' ὃν ἔζων χρό- D νον, κατὰ δὲ τὴν σύστασιν ὁμοίαν ἀνθρώποις τοῖς κατὰ γνώμην διαπραξαμένοις ἅπερ αὐτοῖς παρ' ὃν ἔζων χρόνον νενομοθετήκασι. Καὶ μήτι γε [8] τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἐλάττονα τῆς ἁμαρτίας ἐξανθοῦσι τὰ εἴδη διὰ τὸ μὴ πολυχρονίως βιοῦν, τοῖς δὲ προειρημένοις δαίμοσι τὸ πλημμελεῖν μειζόνως ἀποβέβηκε διὰ τὸ ἄπειρον τῆς βιότητος;

15. [1] Καὶ χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ὅπερ ἔχοντες ἀπολωλέκαμεν τοῦτο νῦν ἀναζητεῖν, ζευγνῦναί τε τὴν ψυχὴν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ τὴν κατὰ θεὸν συζυγίαν πραγματεύεσθαι. [2] Ψυχὴ μὲν οὖν ἡ τῶν ἀνθρώπων πολυμερής ἐστι καὶ οὐ μονομερής· συν- 154 θετὴ γάρ ἐστιν, ὡς εἶναι φανερὰν αὐτὴν διὰ σώματος· οὔτε γὰρ ἂν αὐτὴ φανείη ποτὲ χωρὶς σώματος, οὔτε ἀνίσταται ἡ σὰρξ χω-

τὸ ἀθάνατον (cc. 7. 15) et ἀθανασία differant, bene ex hoc loco cognoscitur. Ἀθανασία est *immortalitas* in universum, τὸ ἀθάνατον *beata immortalitas* (μ. ἀπολ.). De sententia c. 13. n. 1 inspicias.

6. διὰ παντὸς κ. διὰ τ. ζῆν ἀποθν.] H. e. *welche immer selbst während ihres Lebens sterben*. Supra: ζῶντες δὲ θανάτου πράττουσιν ἐπιτηδεύματα, τοσαυτάκις καὶ αὐτοὶ θνήσκοντες ὁσάκις ἂν τοὺς ἑπομένους αὐτοῖς τὰς ἁμαρτίας ἐκπαιδεύσωσιν. Cf. n. 3. — Maranus praeter necessitatem, verbis καὶ διὰ deletis, legi mallet διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἀποθνήσκοντες.

7. αὐτὴν] Id ex Par. 1. 2 et Aet. reposui. In editis desideratur. — Mox pro τῆς post ὁμοίαν Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 196) τῇ scripsit. Sed illud adiectivum interdum genitivo struitur: Xenoph. Anab. IV. c. 1. §. 17, Ioann. 8, 55. Quodsi scriptor paullo post iungit cum dativo, subtiliter egit. Cf. Bernhardy *Wissensch. Syntax d. griech. Spr.* p. 140. Verba ὁμοίαν ἀνθρώποις τοῖς κ. γ. διαπραξαμένοις, pro ὁμοίαν τῇ ἀνθρώπων τῶν κ. γ. διαπραξαμένων (*der Beschaffenheit nach aber eine eben solche Unsterblichkeit wie diejenigen Menschen sie erhalten welche* etc.), simili modo pronuntiata sunt atque illud Homeri Il. XVII. 51: κόμαι Χαρίτεσσιν ὁμοῖαι. Comp. Xenoph. Cyrop. V. c. 1. §. 4. — Pro κατὰ δὲ τὴν Aet. et Par. 2 κατὰ μὲν τήν.

8. τοῖς μὲν ἀνθρώποις] Par. 1 et Fris. τοῖς ἑπομένοις (sic, c. spir. leni) τοῖς, Aet. et Par. 2 τοῖς ἐσομένοις τοῖς. Certissima emenda-

immortalitate percipimus, sic daemones quoque praesenti vitâ ad peccandum abutentes, perpetuo etiam in vita morientes, postea eamdem immortalitatem habebunt, similem prioris dum viverent, conditione autem parem [immortalitati] istorum hominum qui sua sponte gesserunt quidquid viventibus [daemones] praescripserunt. Atque an non hominibus pauciores peccatorum species ob vitae brevitatem efflorescunt, praedictis autem daemonibus ob infinitum aevum magis peccare contingit?

15. Iam oportet ut quod habentes amisimus id nunc requiramus, et animam cum spiritu sancto copulemus et ad coniunctionem cum deo enitamur. Sane anima quidem hominum est multarum partium et non simplex; composita enim est, ita ut manifesta fiat per corpus: neque enim ipsa apparuerit unquam sine corpore, neque resurgit caro sine

tione Gesnerus τοῖς μὲν ἀνθρώποις restituit.

1. *Καὶ χρὴ ... πραγματεύεσθαι*] Cf. c. 12. n. 1. — Verba ζευγνῦναι etc. indicant quid sit quod homines antiquitus habuerint et nunc requirere debeant.

2. *Ψυχὴ ... χωρὶς ψυχῆς*] Hic inprimis locus Orationis agit de relatione corpus inter et animam intercedente. Morellus pro συνθετὴ (sic omnes codd. msti) admisit συνετή, quod quidem fortuito accidisse videtur, nimirum errore typographico; nam σ. γ. ἐστιν reddidit: *componitur enim*. Similiter in Epist. ad Diogn. c. 10. n. 4 erravit. Inepta autem scriptura in editionem Ducaeanam transiit; a Müntero (*Handb. d. ält. christl. Dogmen-Gesch.* Tom. II. P. I. p. 151) et Olshausenio (Opuscc. theol. p. 167) temere probata est. Gesnerus et Heroldus (cum Fris.) non αὐτή, ante φανείη, sed αὐτῇ dederunt. — *Πολυμερὴς* i. q. *multis partibus constans*, *vieltheilig*. Hesychius: πολυμερές· εἰς πολλὰ μεριζόμενον. *Μονομερὴς* i. q. *unius partis*, *simplex*. Cf. Steph. Thes. gr. ling. ed. Hase Vol. V. p. 1177. Itaque anima hominis non est simplex sed πολυμερής, non incomposita sed συνθετή, quia dispertita est per singula corporis membra; per eadem sese manifestat: omnino ita connexa est corpori ut ab eo separari non possit. Theophilus ad Aut. I. c. 5: διὰ τῆς κινήσεως τοῦ σώματος νοεῖται ἡ ψυχή. Sic Daniel quoque (*Tatian. d. Apol.* p. 204 sq.) et Ritter (*Gesch. d. chr. Philosoph.* P. I. p. 338) explicuere. Insuper ille, quo melius scriptoris

ρὶς ψυχῆς. Ἔστι γὰρ ἄνθρωπος οὐχ, ὥσπερ [3] οἱ κορακόφωνοι
δογματίζουσιν, ζῷον λογικόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· δει-
χθήσεται γὰρ κατ' αὐτοὺς [4] καὶ τὰ ἄλογα νοῦ καὶ ἐπιστήμης δε-
κτικά. Μόνος δὲ ἄνθρωπος εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις τοῦ θεοῦ· λέγω
δὲ ἄνθρωπον οὐχὶ τὸν ὅμοια τοῖς ζῴοις πράττοντα, ἀλλὰ τὸν
πόῤῥω μὲν [5] ἀνθρωπότητος πρὸς αὐτὸν δὲ τὸν θεὸν κεχωρηκότα.
Καὶ περὶ μὲν τούτου [6] ἐν τῷ περὶ ζῴων ἀκριβέστερον ἡμῖν συν-
τέτακται. Τὸ δὲ νῦν [7] συνέχον ῥητέον ποταπή τίς ἐστιν ἡ κατὰ 25 B
θεὸν εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις. Τὸ μὲν ἀσύγκριτον οὐδέν ἐστιν ἕτε-
ρον ἢ αὐτὸ [8] τὸ ὄν· τὸ δὲ συγκρινόμενον οὔτι ἕτερον ἢ αὐτὸ
τὸ παρόμοιον. Ἄσαρκος μὲν οὖν ὁ τέλειος θεός, ἄνθρωπος δὲ
σάρξ· [9] δεσμὸς δὲ τῆς σαρκὸς ψυχή, σχετικὴ δὲ τῆς ψυχῆς ἡ
σάρξ. Τὸ δὲ τοιοῦτον τῆς συστάσεως εἶδος [10] εἰ μὲν ὡς ναὸς

sententia intelligatur, haec monuit: „Nach Tatian ist die menschliche Seele nur ein Theil des πνεῦμα ὑλικόν, welches jede Partikel der Materie durchströmt. Körper und Seele sind demnach so nothwendig mit einander vereinigt dass keines ohne das andere sein kann. Die Seele ist daher nicht in einem Theile des Leibes vorzugsweise, sie strömt in allen Gliedern."

3. οἱ κορακόφωνοι] Quinam isti [cf. c. 1. n. 24] fuerint, haud liquet. Sextus Empiricus Pyrrhon. hypotyp. II. c. 5 inter varias hominis definitiones a philosophis factas et hanc quorundam fuisse dicit, hominem fuisse ζῷον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Haud absimile vero est Stoicos hîc intelligi, celebres nimirum ob artem quam dixerunt ἐριστικήν. *Worthus.* — Multi Patres hominem ζῷον λογικὸν (Vernunftwesen) dixerunt, ut Iustinus Dial. c. Tr. c. 93, De resurr. c. 8 (Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἢ τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συνεστὸς ζῷον λογικόν;), Tertullianus adv. Marc. II. c. 4 („animal rationale intellectus et scientiae capax"), Lactantius Institt. div. II. c. 1.

4. καὶ τὰ ἄλογα] Vide Sextum Empir. l. c. I. p. 13. *Worthus.*

5. ἀνθρωπότητος] Iuxta Tatianum ἀνθρωπότης est (Worth.) omne illud in homine quod ipsi cum reliquis animalibus commune est. — Homo, quatenus spiritus ei inest divinus, est imago et similitudo dei (coll. c. 12) et differt a brutis; quatenus autem spiritûs consortio destitutus est, praestat illis solâ voce articulatâ.

6. ἐν τῷ περὶ ζῴων] Scholion in marg. Par. 1: Καὶ περὶ ζῴων οὗτος ἀνὴρ ἔγραψεν. Ledermann Examen des hérésies de Tatien p. 4: „D'après le sens du passage devait se rattacher à l'anthropologie." Daniel l. c. p. 112: „Der

anima. Est enim homo non, ut corvorum instar crocitantes decernunt, animal rationale, mentis et scientiae capax; nam secundum eos ipsae belluae mentis et scientiae capaces ostendentur. Solus autem homo imago et similitudo dei; hominem autem dico non eum qui similia belluis faciat, sed qui procul ab humanitate constitutus ad ipsum deum pervenerit. Atque id equidem in libro *de animalibus* accuratius disserui. Quod autem nunc ad rem maxime pertinet disserendum est: qualis sit illa secundum deum imago et similitudo. Quod comparari non potest nihil est aliud quam ipsum ens; quod autem comparatur nihil aliud quam quod simile est. Sane carnis quidem expers perfectus deus, homo autem caro; vinculum carnis est anima, animam continet caro. Talis quidem naturae species si se instar tem-

Verlust des Buchs ist namentlich deshalb zu bedauern, weil sein Inhalt wahrscheinlich über Tatian's Lehre von der Seele Licht werfen würde.“ Cf. c. 16. n. 3. — Morell. *μὲν* omisit.

7. *συνέχον*] Morell. *συνέχων* vitiose. Formulam *τὸ συνέχον (was die Hauptsache in sich hält, ausmacht)*, repetitam c. 41 et interpretibus minus recte intellectam, Polybius frequentavit. — Pro *ποταπή τίς ἐστιν* (duplex interrogatio coarctata: cf. Heindorf. ad Plat. Hipp. mai. p. 298. A) editi *ποταπή τις ἐστὶν* —. De forma *ποταπὸς* adeas Lobeck. ad Phryn. p. 56 sqq..

8. *τὸ ὄν*] Summus deus. Cf. Iustin. Cohort. ad Gent. c. 22. — Mox omnes codd. msti *οὔτι ἕτερον ἢ αὐτὸ τὸ παρόμοιον* offerunt: nisi quod Fris., quocum Gesner. et Herold. faciunt, male *ὄντι* pro *οὔτι* habet. Legendum coniecit Gesnerus: . . . *ὄντι ἕτερον ἢ αὐτό, παρόμοιον δέ.* Eamque coniecturam Morell., Duc., Worth. in textu perperam collocarunt. Laudavit Maranus similem Tertulliani sententiam adv. Marc. II. c. 9: „Imago veritati non usquequaque adaequabitur; aliud est enim secundum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse.“

9. *δεσμὸς . . . ἡ σάρξ*] Anima quidem v i n c u l u m carnis est, quia per eam connectuntur et firmantur omnes corporis partes. *Gesnerus.* — Verbis *σχετικὴ δὲ τῆς ψυχῆς ἡ σάρξ* id vult Tatianus: carnem [s. corpus] comprehensivam animae esse, si ita barbare loqui liceat, seu domicilium et habitaculum ipsius. *Worthus.* — Vox *σχετικὴ* est stoicae originis: Ritter l. c. p. 337.

10. *εἰ μὲν . . . πνεύματος*] Coll. 1 Cor. 3, 16. — Supra c. 13 (n. 19) nominavit spiritum sanctum *διάκονον τοῦ πεπονθότος θεοῦ.*

ᾖ, κατοικεῖν ἐν αὐτῷ βούλεται θεὸς διὰ τοῦ πρεσβεύοντος πνεύ-
ματος· τοιούτου δὲ μὴ ὄντος [11] τοῦ σκηνώματος, προὔχει τῶν
θηρίων ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἔναρθρον φωνὴν μόνον, τὰ δὲ
λοιπὰ τῆς αὐτῆς ἐκείνοις διαίτης ἐστίν, οὐκ ὢν ὁμοίωσις τοῦ C
θεοῦ. Δαίμονες δὲ πάντες σαρκίον μὲν οὐ κέκτηνται, [12] πνευμα-
τικὴ δέ ἐστιν αὐτοῖς ἡ σύμπηξις, ὡς πυρός, ὡς ἀέρος. Μόνοις
[13] δὲ τοῖς πνεύματι θεοῦ φρουρουμένοις εὐσύνοπτα καὶ τὰ τῶν
δαιμόνων ἐστὶ [14] σώματα, τοῖς λοιποῖς δὲ οὐδαμοῦ, λέγω δὲ
[15] τοῖς ψυχικοῖς. Τὸ γὰρ ἔλαττον κατάληψιν οὐχ ἰσχύει ποιεῖσθαι
τοῦ κρείττονος. Διὰ τοῦτο γοῦν ἡ τῶν δαιμόνων ὑπόστασις
οὐκ ἔχει μετανοίας τόπον. [16] Τῆς γὰρ ὕλης καὶ τῆς πονηρίας
εἰσὶν ἀπαυγάσματα. [17] Ὕλη δὲ τῆς ψυχῆς κατεξουσιάζειν ἠθέ-
λησεν· καὶ [18] κατὰ τὸ αὐτεξούσιον οἱ μὲν θανάτου νόμους τοῖς 26
ἀνθρώποις παραδεδώκασιν· οἱ δὲ ἄνθρωποι μετὰ [19] τὴν τῆς ἀθα- D
νασίας ἀποβολὴν θανάτῳ τῷ διὰ πίστεως τὸν θάνατον νενική-
κασι, καὶ διὰ μετανοίας κλῆσις αὐτοῖς δεδώρηται κατὰ τὸν εἰπόν-
τα λόγον· [20] Ἐπειδή βραχύ τι παρὰ ἀγγέλους ἠλαττώθησαν. Δυ-
νατὸν δὲ παντὶ [21] τῷ νενικημένῳ πάλιν νικᾶν, τοῦ θανάτου τὴν

11. τ. σκηνώματος] Cf. Epist. ad Diogn. c. 6. n. 7. Praeterea c. 13. n. 1 inspicias.

12. πνευματικὴ etc.] C. 12 (n. 12) daemones σύμπηξιν ἐξ ὕλης λαβόντες dicuntur, h. e. qualis est ignis et aëris. Similiter Basilius de spir. sanct. c. 16. Cf. Baumgarten-Crusius *Comp. d. chr. Dogmengesch.* ed. Hase P. II. p. 201.

13. δὲ] Fris. in marg. γοῦν.

14. σώματα] Morell., Worth., Maran. σώματος, citra codd. auctoritatem. — Mox Duc. οὐδαμῶς sine causa.

15. τ. ψυχικοῖς] Non verendum est ne hanc vocem [repetitam c. 16] Tatianus eodem sensu usurpet ac Gnostici. Neque enim, ut illi, catholicos hac voce designat, sed eos tantum qui non ita vivunt ut in eis habitet spiritus sanctus. In quo quidem Tatianus auctorem habet apostolum qui ait 1 Cor. 2, 14: ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ. *Maranus.*

16. Τῆς . . . ἀπαυγάσματα] Scholion in marg. Par. 1: Διὰ τί δαίμοσιν ἐπιστροφὴ πρὸς τὸ κρεῖττον οὐκ ἔστιν; — Worthus: „Aperte [?] alludit ad Hebr. 1, 3, ubi Christus dicitur ἀπαύγασμα paternae gloriae. Sicut enim Christus eo nomine impeccabilis erat, sic ex adverso daemones, cum sint ὕλης omnisque malitiae ἀπαυγάσματα

pli habeat, lubenter id incolit deus per legatum spiritum; si vero tale non sit tabernaculum, praestat homo belluis sola voce articulata, caetera vero eiusdem est atque illae vivendi rationis, ut qui non sit similitudo dei. Porro daemones omnes nullam habent carnem, sed spiritualis est iis compages, ut ignis, ut aëris. Ii autem soli qui spiritu dei communiti sunt facile videre possunt etiam daemonum corpora, caeteri vero nequaquam, hoc est psychici. Nam praestantius ab inferiore comprehendi non potest. Propterea ergo daemonum natura non habet poenitentiae locum. Materia enim et nequitia in iis relucent. Materia autem potestatem in animam exercere voluit; ac secundum liberum arbitrium isti quidem leges mortis hominibus tradiderunt: homines vero post immortalitatis iacturam morte per fidem obeunda mortem superaverunt, et per poenitentiam vocatio iis concessa est secundum effatum quod dicit: *Quoniam paullulum inferiores angelis exstiterunt.* Potest autem quisquis victus est rursus vincere, si mortis condi-

[cf. Bretschneideri Lex. man. in libros Ni Ti p. 39], continuo in peccatum feruntur, neque aliud agunt quam ut homines in peccatum ac mortem trahant."

17. Ὕλη ... ἠθέλησεν] Quod ait materiam animae imperare voluisse id explicat c. seq., ubi docet daemones adhibita inferiore ac viliore materia operam dare ut nos vincant. Unde hortatur ut materiam repudiet quisquis illos vincere volet. *Maranus.*

18. κατὰ τὸ] Fris. et Aet., Gesner. et Herold., τὸ κατὰ τό.

19. τὴν ... ἀποβολὴν] Par. 2 τὰς ἀποβολάς. — M o r i p e r f i d e m (Gesner.) est deum sequi et a peccatis separari. C. 11: Ἀπόθνησκε τῷ κόσμῳ . . . ζῆθι τῷ θεῷ.

20. Ἐπειδὴ ... ἠλαττώθησαν] Psalm. 8, 5. — De verbis κ. τ. εἰπόντα λόγον Iust. Dial. c. Tr. c. 87. n. 2 adeas. Maranus: „Est aliquid subintelligendum atque ex supra dictis eruendum, ita ut haec sit sententia: Per poenitentiam vocatio hominibus concessa, quia inferiores sunt angelis secundum scripturam quae dicit" etc..

21. τῷ νενικημένῳ] Nimirum peccatis. Cf. c. 11. n. 12 et c. 12. n. 1. — Mox codd. msti et editi παραιτούμενον.

σύστασιν παραιτουμένῳ. Τίς [22] δέ ἐστιν αὕτη, εὐσύνοπτον ἔσται
τοῖς βουλομένοις ἀνθρώποις τὸ ἀθάνατον.

16. [1] Δαίμονες δὲ οἱ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτάττοντες οὔκ εἰσιν
αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί. Πῶς γὰρ ἂν γένοιντο δραστικαὶ [2] καὶ
μετὰ τὸ ἀποθανεῖν, χωρὶς εἰ μὴ ζῶν μὲν ὁ ἄνθρωπος ἀνόητος 155
καὶ ἀδύνατος γένοιτο, νεκρὸς δὲ γενόμενος λοιπὸν δραστικωτέρας
πιστεύοιτο μεταλαμβάνειν δυνάμεως; Ἀλλ' οὔτε τοῦθ' οὕτως ἐστίν,
[3] ὡς ἐν ἄλλοις ἀπεδείξαμεν. Καὶ χαλεπὸν οἴεσθαι [4] τὴν ἀθά-
νατον, ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος μερῶν ἐμποδιζομένην, φρονιμωτέ-
ραν, ἐπειδὰν ἀπ' αὐτοῦ μεταναστῇ, γίνεσθαι. Δαίμονες γάρ,
τῇ σφῶν κακοηθείᾳ [5] τοῖς ἀνθρώποις ἐκβακχεύοντες, ποικίλαις
καὶ ἐψευσμέναις δραματουργίαις [6] τὰς γνώμας αὐτῶν παρατρέ-
πουσι κάτω νενευκυίας, ὅπως μεταρσιοῦσθαι πρὸς τὴν ἐν οὐρα- B
νοῖς πορείαν ἐξαδυνατῶσιν. Ἀλλ' οὔτε ἡμᾶς τὰ ἐν κόσμῳ λέ- 27
ληθε, καὶ [7] ἡμῖν εὐκατάληπτον τὸ θεῖον τῆς ἀπαθανατιζούσης
τὰς ψυχὰς δυνάμεως ἡμῖν προσελθούσης. Βλέπονται δὲ καὶ ὑπὸ
[8] τῶν ψυχικῶν οἱ δαίμονες, ἐσθ' ὅτε τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτοὺς
ἐκείνων δεικνύντων, ἵνα τε [9] νομισθῶσιν εἶναί τινες, ἢ καί τι

22. *δέ ἐστιν*] Sic Par. 1. Ducaeus et Maranus *ἐστιν* omiserunt. Caeteri *δὲ γάρ*.

1. *Δαίμονες . . . ψυχαί*] Cf. Iust. Apol. I. c. 18. n. 7.

2. *καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν*] Anima enim post mortem cum corpore perit, tempore iudicii ad immortalitatem revocanda: c. 13. n. 1. — Editores (c. Fris.) inepte sic habent: . . . *ἀποθανεῖν χωρίς; εἰ μὴ ὁ ζῶν ἄνθρωπος μέν, ἀνόητος δέ, ἀδύνατος γένοιτο.* Excipias Ducaeum et Maranum. Ille enim ante *χωρὶς* signum interrogandi collocavit, hic vero etiam verba quae sequuntur immutavit: *χωρὶς εἰ μὴ ὁ ζῶν μὲν ἄνθρωπος ἀν. καὶ ἀδ. γένοιτο.* Dedi equidem sicut in Par. 1 et in marg. Fris. comparet. De formula *χωρὶς εἰ μὴ* (= *ἐκτὸς εἰ μή*, Ps.-Iust. Epist. ad Zen. et Ser. c. 7) Lobeck. ad Phryn. p. 459 disputavit. Nos: „Wie sollten die Seelen böser Menschen sogar nach dem Tode thatkräftig sein können? Man müsste denn annehmen dass der Mensch während seines Lebens thöricht und machtlos gewesen, durch den Tod aber eine wirksamere Kraft erhalten habe. Doch dies ist nicht der Fall.“

3. *ὡς ἐν ἄλλοις ἀπεδ.*] Amissum quendam hoc loco Tatianus librum designat, in quo fusius de natura daemonum se disseruisse testatur. *Worthus.* — Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 114: „Allein ob-

tionem repudiet. Quae autem haec sit, facile perspicere poterunt homines qui immortalitatem concupiscunt.

16. Daemones autem qui hominibus imperant non sunt hominum animae. Quomodo enim efficaces fuerint etiam post mortem: nisi forte homo quamdiu vivit insipiens et invalidus fuerit, mortuus vero efficaciore credatur deinceps praeditus potestate? Sed neque hoc ita se habet, ut alibi demonstravimus. Ac difficile est existimare animam immortalem, quae corporis membris impeditur, sagaciorem, quum ex eo migraverit, fieri. Daemones enim, dum pro sua nequitia in homines debacchantur, deorsum vergentia eorum ingenia variis et fallacibus machinationibus pervertunt, quominus ad viam coelorum erigi possint. Sed neque nos ea latent quae in mundo sunt, et divinum facile a nobis comprehendi potest, si vis quae animas immortales facit ad nos accesserit. Videntur autem etiam a psychicis daemones, quum ipsi nonnunquam hominum adspectui se exhibent: vel ut existimentur aliquid esse, vel etiam

gleich Tatianus wirklich mit Vorliebe die Dämonenlehre behandelt, so können doch jene Worte der Apologie füglich auf die Schrift περὶ ζώων [c. 15. n. 6] bezogen werden, wo jener Gegenstand auch zur Sprache kommen musste.“ Pariter Maranus in Praef. p. CV statuit.

4. τὴν ἀθάνατον] Scriptor ironice (n. 2) id de anima pronuntiat. Caetera dicit hypothetice: „Si posset fieri animae a corpore separatio, vix credibile esset illam, quippe separatam, sagaciorem fore et efficaciorem.“

5. τοῖς ἀνθρώποις] Par. 1 et 2 in marg. τοὺς ἀνθρώπους.

6. τ. γνώμας . . . κάτω νεν.] C. 13: μόνη μὲν διαιτωμένη πρὸς τὴν ὕλην νεύει κάτω... συζυγίαν δὲ κεκτημένη τὴν τοῦ θείου πνεύματος οὐκ ἔστιν ἀβοήθητος etc..

7. ἡμῖν ... ἡμῖν] Fris. et Aet., Gesner. et Herold., ὑμῖν ... ὑμῖν. Iam princeps editor illam lectionem, Par. 1 et 2 firmatam, coniectavit. Priori ἡμῖν in Aet. ἐστιν additum est. Substantivum δυνάμεως male deest in codd. editis et mstis. Designatur spiritus dei (n. 6).

8. τ. ψυχικῶν] Cf. c. 15. n. 15.

9. νομισθῶσιν] Aet., Par. 2, Fris., indeque Gesner. et Herold. νομίζουσιν, Par. 1 νομίζωσιν, magis accedens ad veram scripturam, quae reperitur in marg. Par. 2, unde Maran. quoque recepit; caeteri edi-

βλάψωσι καθάπερ πολεμίους φίλοι κακοὶ τὴν γνώμην ὑπάρχοντες, [10] ἢ τιμῆς εἰς αὐτοὺς τοῖς ὁμοίοις αὐτοῖς τὰς ἀφορμὰς παράσχωσιν. Εἰ γὰρ δυνατὸν αὐτοῖς, πάντως ἂν καὶ τὸν οὐρανὸν σὺν ἅμα τῇ λοιπῇ ποιήσει καθείλκυσαν. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν
πράττουσιν οὐδαμῶς· ἀδυνατοῦσι γάρ· ὕλῃ δὲ τῇ κάτω πρὸς C
τὴν ὁμοίαν αὐτοῖς ὕλην πολεμοῦσι. [11] Τούτους δὲ νικᾶν ἄν τις θελήσῃ, τὴν ὕλην παραιτησάσθω. [12] Θώρακι γὰρ πνεύματος ἐπουρανίου καθωπλισμένος πᾶν τὸ ὑπ' αὐτοῦ περιεχόμενον σῶσαι δυνατὸς ἔσται. Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ νόσοι καὶ στάσεις τῆς ἐν [13] ἡμῖν ὕλης· δαίμονες δὲ αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνουσιν, ἑαυτοῖς [14] προσγράφουσιν, ἐπιόντες ὁπόταν καταλαμβάνῃ κάματος. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ αὐτοὶ χειμῶνι τῆς σφῶν ἀβελτηρίας κραδαίνουσι τὴν ἕξιν τοῦ σώματος· οἳ λόγῳ θεοῦ
δυνάμεως πληττόμενοι δεδιότες ἀπίασι, καὶ ὁ κάμνων θερα- D
πεύεται.

17. Περὶ γὰρ τῶν [1] κατὰ τὸν Δημόκριτον συμπαθειῶν τε 28
καὶ ἀντιπαθειῶν τί καὶ λέγειν ἔχομεν, ἢ τοῦθ' ὅτι κατὰ τὸν κοινὸν λόγον ἀβδηρολόγος ἐστὶν ὁ ἀπὸ τῶν Ἀβδήρων ἄνθρωπος; [2] Ὥσπερ δὲ ὁ τῇ πόλει τῆς προσηγορίας αἴτιος, φίλος ὢν Ἡρακλέους ὥς φασιν, ὑπὸ τῶν Διομήδους ἵππων κατεβρώθη, τρόπῳ τῷ αὐτῷ καὶ ὁ τὸν μάγον Ὀστάνην καυχώμενος ἐν ἡμέρᾳ

tores νομίζωνται ex coniectura Gesneri. Idem error deprehenditur c. 40 (n. 5).

10. ἢ τιμῆς] Codd. msti et editi εἰ τοῖς, Fris. in marg. ἢ τῆς. Hic verbis εἰς αὐτοὺς adiungit θρησκείας, et sic editi quoque. Marani coniecturae debetur id quod posui in oratione. *EI* et *H* saepe a librariis commutantur: vid. Indd. edit. meae Iust. Tom. I. P. II. p. 477, Tom. II. p. 281, Tom. III. P. II. p. 373. C. 8 de daemonibus, Gentilium diis: πῶς τιμητέον τούτους. Ex παράσχωσιν Morell. temere fecit παρέχωσιν. — Τοῖς ὁμοίοις αὐτοῖς h. e. psychicis illis, hominibus spiritu divino destitutis. Inde infra: ὕλῃ δὲ τῇ κάτω πρὸς τὴν ὁμοίαν αὐτοῖς ὕλην πολεμοῦσι.

11. Τούτους . . . παραιτησάσθω] Cf. c. 12. n. 12 et c. 15. n. 17.

12. Θώρακι . . . ἔσται] Coll. Ephes. 6, 13. 14. 17.

13. ἡμῖν] Sic Par. 1 aliâ manu et Maranus. Reliqui omnes ὑμῖν.

14. προσγράφουσιν] Aet. προγράφουσιν.

1. κατὰ τὸν Δημόκριτον] Brandis: „Democritus scheint die Wechselbeziehung der Dinge und Wesen

aliquid tamquam inimicis noceant amici mala mente praediti, vel ut similibus sibi occasionem ipsorum colendorum praebeant. Nam si possent, profecto ipsum coelum cum caeteris rebus creatis subverterent. Nunc autem nequaquam id faciunt: non enim possunt; sed materiâ inferiore materiam sibi similem oppugnant. Hos si quis vincere velit, materiam repudiet. Loricâ enim spiritus coélestis armatus servare poterit quidquid ab eo circumdatum est. Sane habet quidem materia nostra morbos et tumultus; causas autem eorum, quum accidunt, daemones ipsi sibi adscribunt, eodem tempore accedentes quo morbus invadit. Interdum etiam ipsi tempestate stultitiae suae concutiunt habitum corporis [nostri]: qui verbo potentiae dei percussi discedunt territi, et aeger sanatur.

17. De occultis enim secundum Democritum consensionibus et dissensionibus quid dicere possimus, nisi id, quod communi sermone contritum est, abderiloquum esse hominem Abderâ oriundum? Quemadmodum autem is a quo urbs illa nomen accepit, Herculis ut ferunt amicus, a Diomedis equis devoratus est: sic etiam iste qui de mago

sehr weit ausgedehnt zu haben und, im Gegensatz gegen alle spätere Atomistik, der Magie nicht abhold gewesen zu sein." *Handb. der Gesch. d. gr.-röm. Philos.* P. I. p. 338 sq.. Cf. quae ibi memorantur. — Ad *ἀβδηρολόγος* quod attinet (qua voce solus Tatianus usus est), monendum est abderiticam mentem in proverbium abiisse de stupore. Cf. Pape *Wörterb. d. griech. Eigennamen* s. *Ἄβδηρα*.

2. *Ὥσπερ* etc.] Abderam, Thraciae urbem, Hercules eodem loco condidit quo Abderus amicus ab equis Diomedis laceratus est. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* P. I. p. 3. — *Ὁ τὸν μάγον Ὀστάνην καυχώμενος* est Democritus. Scholion ad illud *τ. μ. Ὀστ.* in marg. Par. 1: *παρὰ τοῖς Πέρσαις.* In marg. Fris. et Aet.: *Ὀστάναι οἱ μάγοι τοῖς Πέρσαις ἐκαλοῦντο.* Sic etiam Suidas s. v.. Worthus: „Duos certe Osthanas memorat Plinius Hist. nat. XXX. c. 2: unum, qui de magia primus commentatus Xerxem regem Persarum bello, quod is Graeciae intulit, comitatus est, alterum, qui Alexandri Magni temporibus *non levem auctoritatem addidit professioni.* Ad priorem respicere Tertullianum lib. de anima c. 57 adnotavit Pa-

συντελείας πυρὸς αἰωνίου βορᾷ παραδοθήσεται. Καὶ ὑμεῖς δέ,
τοῦ γέλωτος ἣν μὴ ἀποπαύσησθε, τῶν αὐτῶν [3] ὧνπερ καὶ οἱ
γόητες τιμωριῶν ἀπολαύσετε. Διόπερ, ὦ Ἕλληνες, κεκραγότος 156
[4] ὥσπερ ἀπὸ τοῦ μετεώρου κατακούσατέ μου, μηδὲ ἐπιτωθάζον-
τες τὴν ὑμετέραν ἀλογιστίαν ἐπὶ τὸν κήρυκα τῆς ἀληθείας με-
τάγετε. Πάθος οὐκ ἔστι δι' ἀντιπαθείας ἀπολλύμενον, οὐδὲ ὁ
μεμηνὼς [5] σκυτίδων ἐξαρτήμασι θεραπεύεται. [6] Δαιμόνων εἰσὶν
ἐπιφοιτήσεις· καὶ ὁ νοσῶν καὶ ὁ λέγων ἐρᾶν, καὶ ὁ μισῶν καὶ
ὁ βουλόμενος ἀμύνεσθαι, τούτους λαμβάνουσι βοηθούς. [7] Τρό-
πος δὲ αὐτοῖς τῆς μηχανῆς οὗτος. Ὥσπερ γὰρ οἱ τῶν γραμ- 29
μάτων χαρακτῆρες, [8] στίχοι τε οἱ ἀπ' αὐτῶν, οὐ καθ' ἑαυτοὺς
εἰσι δυνατοὶ σημαίνειν [9] τὸ συντασσόμενον, σημεῖα δὲ τῶν ἐν-
νοιῶν σφίσιν ἄνθρωποι δεδημιουργήκασι, παρὰ τὴν ποιὰν αὐ- B
τῶν σύνθεσιν γινώσκοντες ὅπως καὶ ἡ τάξις τῶν γραμμάτων
ἔχειν νενομοθέτηται, παραπλησίως καὶ τῶν ῥιζῶν αἱ [10] ποικι-
λίαι, νευρῶν τε καὶ ὀστέων παραλήψεις, οὐκ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς
δραστικαί τινές εἰσι, στοιχείωσις δέ ἐστι τῆς τῶν δαιμόνων μο-
χθηρίας, οἳ πρὸς ἅπερ [11] ἕκαστον αὐτῶν ἰσχύει ὡρίκασιν. Ἐπεὶ
δ' ἂν παρειλημμένην ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων θεάσωνται τὴν δι'

melius. Nec dubium quin de eodem hic agat Tatianus. De hoc autem Osthane gloriatus dicitur Democritus, sive quod ipsum inviserit ipsoque in peregrinationibus suis familiariter usus fuerit, seu etiam quod libros eius de re magica perlegerit. Certe testis est Clemens Alex. Strom. I. p. 304 Democritum Babylonem, Persidem et Aegyptum adiisse, τοῖς τε μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύοντα." Cf. Democriti Abd. Operum Fragmm. ed. Mullach (Ber. 1843) p. 44. — Ἐν ἡμέρᾳ συντελείας, scil. τῶν ὅλων (c. 6. n. 1) sive τοῦ κόσμου (c. 13. n. 2).

3. ὧνπερ] Fris. et Par. 2 ὧν περὶ habent; sic editi quoque (Morell. ὧν πέρι). Unus Maranus legitimam lectionem (Fris. in marg., Par. 1, Aet.) in textu posuit. Mox Par. 2 ἀπολαύσητε. Exposuit de vocabulo γόης Karsten Philosoph. graecc. vett. Reliqq. Vol. II. p. 27 sqq.. — De sententia cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 247.

4. ὥσπερ ἀπὸ τ. μετεώρου] *Clamantem ex loco superiori*, tamquam praeconem. Etiam Iustinus Apol. II. c. 12: Εἴθε καὶ νῦν τις ἂν τρ. φ. ἀνεβόησεν ἐπί τι βῆμα ὑψηλὸν ἀναβάς· Αἰδέσθητε etc..

5. σκυτίδων ἐξαρτ.] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Fortasse de Lupercis

Ostane gloriatur die consummationis igni depascendus tradetur. Vos quoque, nisi risum desinatis, eadem ac magi supplicia luetis. Quocirca, Graeci, velut ex loco excelso clamantem me audite, nec cachinnando vestram dementiam in praeconem veritatis transferte. Morbus non tollitur per occultam dissensionem, nec furiosus pelliculis appensis curatur. Daemonum sunt aggressiones: et qui aegrotat et qui amare se dicit, et qui odit et qui ulcisci cupit, hos capiunt adiutores. Modus autem machinationis eorum sic se habet. Quemadmodum enim literarum figurae, et versus qui ex iis constant, non possunt per se id quod componitur indicare, sed sibi homines signa cogitationum instituerunt, ex certa eorum constructione id percipientes cuius significandi causâ etiam ordo literarum institutus est: similiter radicum varietates, et nervorum ossiumque appositiones, non per se quidquam efficiunt, sed sunt elementum improbitatis daemonum, qui ad quid unumquodque illorum valeret definierunt. Ubi autem vident consentire homines ut sibi per eas res mini-

hoc intelligit.“ Gesnerus: „*Σκυτίδας* interpretor *pelliculas*; his enim aut linteis amuleta quaedam illigata stulti homines appendunt.“

6. *Δαιμόνων εἰσὶν ἐπιφοιτήσεις*] Sic infra [c. 18] §. 31 *οἱ νομιζόμενοι θεοὶ τοῖς τινων ἐπιφοιτῶντες μέλεσιν* etc.. Amuleta, philtra et alia magica damnat impietatis ob malum finem; saepius enim adulteriis vel inimicitiis promovendis adhibentur. Non reprehendit hîc medicinam artem sed magiam. *Gesnerus.*

7. *Τρόπος*] Gesner. (ex Fris.) et Herold. *τόπος*, quod quidem vitiose hîc legi iam ille observavit. — *Αὐτοῖς*, h. e. daemonibus.

8. *στίχοι*] Aet. *στοῖχοι*.

9. *τὸ συντασσόμενον*] Maran.: *id quod cogitatur et componitur.* — Mox Herold. *τῶν δὲ* pro *δὲ τῶν*.

10. *ποικιλίαι . . . παραλήψεις*] Morell. et Worth. *ποικίλαι*. Iidem cum Gesnero et Heroldo *παράληψις* (ex Fris.). — Pearsono verba *νευρῶν τε καὶ ὀστέων παράληψις* (sic) superflua videntur esse. At vero huc respiciunt verba infra posita: *Πῶς γὰρ*....*νεκροῦ δὲ ὄντος μου λείψανον τὸ ἐν ἐμοὶ*... *αἰσθητόν τι ἀπεργάσεται;* Tum Maranus *δραστικαί τινος* legendum male coniecit.

11. *ἕκαστον*] Aet. et Fris., Gesner. et Herold., *ἕκαστος*. Sed Fris. in marg. veram lectionem praebet. Mox pro *ἰσχύει* (Fris. in marg.)

*αὐτῶν ὑπηρεσίαν, [12]λαμβάνοντες σφίσιν αὐτοῖς δουλεύειν τοὺς
ἀνθρώπους ἀπεργάζονται. Πῶς [13]δ' ἂν ἀγαθὸν μοιχείαις ὑπη- C
ρετεῖν; Πῶς δὲ καὶ σπουδαῖον πρὸς τὸ μισεῖν τινας [14]παριόν-
τας βοηθεῖν; Ἢ πῶς ὕλῃ καλὸν [15]προσανάπτειν τὴν εἰς τοὺς
μεμηνότας βοήθειαν καὶ μὴ τῷ θεῷ; [16]Τέχνῃ γὰρ τῆς θεοσε-
βείας τοὺς ἀνθρώπους παρατρέπουσιν, πόαις αὐτοὺς καὶ ῥίζαις
πείθεσθαι παρασκευάζοντες. Ὁ δὲ θεός, εἴπερ αὐτὰ πρὸς τὸ
ποιεῖν ἅπερ οἱ ἄνθρωποι βούλονται κατεσκευάκει, πονηρῶν
ἂν ἦν πραγμάτων δημιουργός· ἐπεὶ αὐτὸς μὲν [17]πᾶν τὸ εὖ πως
ἔχον ἐδημιούργησεν, ἡ δὲ τῶν δαιμόνων ἀσωτία τοῖς ἐν τῷ κό-
σμῳ πρὸς τὸ κακοποιεῖν ἐχρήσατο, καὶ τούτων ἐστὶ [18]τῆς κα- D
κίας εἶδος καὶ οὐχὶ τοῦ τελείου. Πῶς γὰρ ζῶν μὲν ἥκιστα 30
μοχθηρὸς εἴην, νεκροῦ δὲ ὄντος μου [19]λείψανον τὸ ἐν ἐμοί, μη-
δὲν ἐμοῦ πράττοντος, τὸ μήτε κινούμενον ἀλλὰ μήτε αἰσθανό-*

codd. msti, Gesner. et Herold. *ἰσχύειν* habent. — Maranus: „Daemones definivisse dicit ad quid res eiusmodi valerent, h. e. quid per radicum varietates et ossium appositiones ipsi perficerent et quos in usus ista adhiberent, ad fucum hominibus faciendum.“ Non enim sanant daemones sed illudunt (c. 18). — De voce *στοιχείωσις* c. 9 n. 1 consulas.

12. *λαμβάνοντες*] Sic Par. 1. Caeteri codd. msti, Gesner. et Herold. *ὑπολαμβάνοντες*. Ille *ἐπιλαμβάνοντες* coniecit legendum, idque editores receperunt. — Iustin. Apol. I. c. 14: *διὰ μαγικῶν στροφῶν χειροῦνται πάντας*. Apol. II. c. 5: *τὸ ἀνθρώπειον γένος ἑαυτοῖς ἐδούλωσαν . . . διὰ μαγικῶν γραφῶν*.

13. *δ' ἂν*] Maran. *δὲ ἄν*. Dein Aet. et Fris. *μοιχείας*. Ita etiam Gesner., Herold., Worth.

14. *παριόντας*] Par. 2 *παριέντας*.

15. *προσανάπτειν*] Codd. msti et editi *προσυνάπτειν*. Debebat saltem esse *προσσυνάπτειν*, iterata litera *σ*, quod quidem Gatakerus ad Marc. Anton. IV. §. 21. p. 141 commendavit. Sed melius Ducaeus legit *προσανάπτειν*. C. 20: *τ. μαρτυρίαν προσάπτειν σε δεῖ τῷ θεῷ*.

16. *Τέχνῃ* etc.] C. 18: *τέχνῃ δὲ τοὺς ἀνθρώπους αἰχμαλωτεύουσι*. — Tum pro *πόαις* (Par. 1. 2 et in marg. Fris.) Aet. et Fris. atque editores, Ducaeo et Marano exceptis, *ποίαις* habent: quae forma minus erat frequentata, ut Lobeck. ad Phryn. p. 496 docet. Etiam infra c. 18: *διὰ πόας*. Maranus: „Non legitimum herbarum usum damnat Tatianus, nec medicinam daemonibus acceptam refert, sed in superstitiosas radicum et ossium ap-

stretur, tunc prehendunt eos et in servitutem suam redigunt. Quomodo autem honestum adulteriis ministrare? Quomodo item praeclarum procedendo opem ferre ut nonnulli odio habeantur? Aut quomodo decorum materiae attribuere furentium curationem ac non deo? Arte enim a dei cultu homines avertunt, dum eos adducunt ut herbis et radicibus fidem habeant. Deus autem, siquidem haec ad id efficiendum creasset quod hominibus lubet, malarum sane esset rerum opifex; quia ipse quidem omnia bene se habentia creavit, daemonum vero intemperantia iis quae in mundo sunt ad male agendum usa est, etiam horum est nequitiae species ac non perfecti dei. Quomodo enim vivus ego minime sim malus, mei autem mortui, nihil agente me, reliquiae, quae non moventur immo nec sentiunt, aliquid quod sentia-

positiones invehitur. *Aliud est enim*, inquit Augustinus De doctr. chr. II. c. 45, *dicere: Tritam herbam si biberis, venter non dolebit; et aliud est dicere: Istam herbam collo si suspenderis, venter non dolebit. Ibi enim probatur contemperatio salubris, hîc significatio superstitiosa damnatur.*"

17. *πᾶν τὸ εὖ πως ἔχον*] Coll. Gen. 1, 31.

18. *τῆς κακίας εἶδος*] *Nequitiae species*, ad magiam pertinens, de qua hîc agitur. — Fris. (Gesn. et Her.) *καὶ οὐχὶ τοῦ θεοῦ τοῦ τελείου*. Unde Morell., Duc., Worth. *κ. ο. τοῦ θεοῦ τελείου* dederunt. Reliqui codd. msti et Maran. *καὶ οὐχὶ τοῦ τελείου*. Cf. c. 12. n. 15.

19. *λείψανον τὸ ἐν ἐμοί*] Magi enim defunctorum ossibus [n. 10] non raro ad suas artes abutuntur. Eodem autem argumento probat nihil secundum naturam per ista effici posse, quo supra asseruit animas hominum non esse daemones. Nam si vel anima vel partes corporis tantum post mortem valerent, in vivis corporibus multo amplius valere deberent: quod cum non fiat, manifestum est falso quae dicuntur eis attribui. Si tamen nonnihil aliquando per cadaverum partes aut aliam materiam efficitur, id non facultate naturali aut effectu in rebus latente (quem sympathiam et antipathiam vocant) sed daemonum dolo contingit. *Gesnerus.* — Scholiasta in marg. Par. 1, non dubitans de vi reliquiarum, haec ad locum notavit: *Τοῦτο οὐκ αἰσίως παρελήφθη, καὶ κατὰ τῆς τῶν ἱερῶν μαρτύρων τῶν ἁγίων λειψάνων θαυματουργίας.*

μενον, αἰσθητόν τι ἀπεργάσεται; Πῶς δὲ ὁ τεθνεὼς [20] οἰκτίστῳ θανάτῳ δυνήσεται πρὸς τιμωρίαν τινὸς ἐξυπηρετῆσαι; Τοῦτο γὰρ εἰ οὕτως εἴη, πολλῷ μᾶλλον ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν οἰκεῖον ἐχθρὸν ἀμύνηται· δυνάμενος γὰρ καὶ ἄλλοις βοηθεῖν ἔκδικος πολλῷ μᾶλλον ἑαυτοῦ καταστήσεται.

18. *Φαρμακεία δὲ καὶ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ εἶδος τῆς αὐτῆς ἐστιν ἐπιτεχνήσεως. Εἰ γάρ τις ὑπὸ τῆς ὕλης θεραπεύεται,* 157
[1] *πιστεύων αὐτῇ, θεραπευθήσεται μᾶλλον αὐτὸς δυνάμει θεοῦ προσανέχων. Ὥσπερ γὰρ τὰ δηλητήρια συνθέσεις εἰσὶν ὑλικαί, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ ἰώμενα τῆς αὐτῆς ὑποστάσεώς ἐστιν.*
[2] *Εἰ δὲ τὴν φαυλοτέραν ὕλην παραιτούμεθα, πολλάκις καὶ διὰ τῆς ἐφ' ἕτερον τῶν κακῶν τινος ἐπιπλοκῆς ἰάσασθαί τινες ἐπιτηδεύουσι, καὶ τοῖς κακοῖς ἂν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καταχρήσονται. Καθάπερ* [3] *δὲ τῷ ληστεύοντι συνδειπνήσας, κἂν μὴ ληστὴς αὐτὸς ᾖ, ἀλλ' ὅμως διὰ τὸ συνεστιαθῆναι τιμωρίας μεταλαμβάνει,*
[4] *τρόπῳ τῷ αὐτῷ ὁ μὴ κακός, τῷ δὲ φαύλῳ ἀναμιγείς, πρὸς* B
[5] *τὸ νομιζόμενον καλὸν συγχρησάμενος, διὰ τὴν εἰς αὐτὸ κοι-*

20. *οἰκτίστῳ θανάτῳ*] Ut intelligatur Tatiani sententia, observandum est antiquos existimasse animas hominum violenter mortuorum multo plus posse in magicis operationibus, quam eorum qui sicca et matura morte obierunt. Hanc opinionem etiam confirmabat, quod illas ad ipsum sepulcrum detineri crederent. Cfr. Tertullianus De anima c. 57 et Porphyrius De abstinentia animalium II. p. 212. *Maranus.*

1. *πιστεύων αὐτῇ*] Medica ars reprehendenda est (cf. c. 17. n. 6), si materiae tribuat quod est dei faciatque ex causa materiali efficientem. Cf. c. 20.

2. *Εἰ δὲ...παραιτούμεθα, π. καὶ δ. τ. ἐφ' ἕ. τ. κακῶν...τ. κακοῖς...καταχρήσονται*] Sic Maranus ex Par. 1 reposuit. Interpres Campidon.: „Wenn nun wir die schlechte Materie verwerfen, so versuchen doch Einige“ etc.. Alius aposiopesin statuerit: *Εἰ δὲ...παραιτούμεθα* [*ὀρθῶς φρονοῦμεν* s. *πράττομεν*]. Cf. Winer *Gramm. d. neutest. Sprachidioms* (ed. 4) p. 537. Caeteri codd. msti: *εἰ δὲ...παραιτούμενα* (in marg. Fris. et Par. 2 *παραιτούμενοι*)· *πολλάκις γὰρ* (Aet. *καὶ*) *διὰ τ. ὑφ'* (Fris. in marg. et Aet. *ἐφ'*) *ἕτερον τῶν κακῶν...τοῖς κακοῖς* (Fris. in marg. et Aet. *τῶν καλῶν...τοῖς καλοῖς*) *...καταχρήσονται.* Sic etiam Gesner. (c. Fris.) et Herold.; sed coniecit ille, ut *παραιτούμενοι* quod in marg. Fris. invenit habeat quocum

tur efficiant? Quomodo autem qui morte miserrima mortuus est poterit ad alicuius ultionem operam navare? Hoc enim si ita esset, multo magis a se ipso proprium inimicum propulsaret; nam qui opem etiam aliis ferre potest multo magis sui ipsius vindex erit.

18. Medicandi autem ratio et quidquid ea continetur eiusdem est artificii. Nam si quis materià curatur, ei confidens, multo magis curabitur si ad potestatem dei confugiat. Quemadmodum enim ea quae nocent compositiones sunt materiales, sic etiam quae sanant eiusdem sunt naturae. Quodsi deteriorem materiam recusamus: saepe nonnulli etiam per malae alicuius rei cum alia coniunctionem mederi conantur, et malis ad bonum utentur. Quemadmodum autem is qui cum latrone coenavit, etiamsi ipse non sit latro, tamen quia convivatus est poenae fit particeps, sic qui non est malus, sed cum eo quod malum est implicatur, eo ad opinatum bonum utens, propter commercium

copuletur, *οἱ* pro *εἰ* scribendum esse: quae quidem lectio tolerari non potest. Caeteri editores: *οἱ δὲ* ... *παραιτούμενοι· πολλάκις γὰρ διὰ τ. ὑφ' ἕτερον τῶν καλῶν* ... *τοῖς καλοῖς* (Duc. *τῶν κακῶν* ... *τοῖς κακοῖς*) ... *καταχρήσονται*. Wortho locus ita videtur restituendus: ... *τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως ἐστιν εἴδη, τὴν φαυλοτέραν ὕλην παραιτούμενα*. — Maranus: „Videtur Tatianus *materiam deteriorem* intelligere non eam cuius naturae aliquid insit vitii (nihil enim non creatum a deo, nihil non bonum esse paulo antea monebat), sed eam quae, cum sua sponte nihil afferat ad morbi curationem, sine superstitione ac magicae operationis crimine ad morbos curandos adhiberi non potest. Quia autem saepe fiebat ut eiusmodi res, ad dissimulandum et occultandum scelus, cum aliis rebus sua sponte ad aegros levandos utilibus coniungerentur, ne sic quidem magicae operationis crimen evitari pronuntiat.“

3. *δὲ*] Duc. *δὲ ὁ*. — Ad verba proxima scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): *Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῖς ἁμαρτωλοῖς συνηστιάσατο.*

4. *τρόπῳ τῷ αὐτῷ*] Sic ex Par. 1 et 2 reposui. Editi (cum Fris.) *καὶ* addunt. Aet. *τρόπῳ δὲ αὐτῷ καὶ οὐ* (pro *ὁ*) *μὴ* etc..

5. *τὸ ν. καλὸν*] Codd. msti *τὸν ν. κακόν*. Sic etiam Gesner. et Herold.; quamquam ille in versione habet: *eoque ad bonum ut putat*

νωνίαν ὑπὸ [6] *τοῦ κρίνοντος θεοῦ κολασθήσεται. Διὰ τί γὰρ ὁ* 31
πιστεύων ὕλης οἰκονομίᾳ πιστεύειν οὐ βούλεται τῷ θεῷ; Τίνος
δὲ χάριν οὐ τῷ δυνατωτέρῳ προσέρχῃ δεσπότῃ, θεραπεύεις δὲ
μᾶλλον [7] *αὐτὸν ὥσπερ ὁ μὲν κύων διὰ πόας, ὁ δὲ ἔλαφος δι'*
ἐχίδνης, ὁ δὲ σῦς διὰ τῶν ἐν ποταμοῖς καρκίνων, ὁ δὲ λέων
διὰ τῶν πιθήκων; Τί δέ [8] *μοι θεοποιεῖς τὰ ἐν κόσμῳ; Τί δὲ*
θεραπεύων τὸν πλησίον εὐεργέτης [9] *ἀποκαλῇ; Λόγου δυνάμει*
κατακολούθησον. Οὐ θεραπεύουσι δαίμονες, τέχνῃ δὲ τοὺς ἀν- C
θρώπους αἰχμαλωτεύουσι· [10] *καὶ ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος*
ὀρθῶς ἐξεφώνησεν ἐοικέναι τοὺς προειρημένους λῃσταῖς. Ὥσπερ
γὰρ ἐκείνοις ἔθος ἐστὶ ζωγρεῖν τινας, εἶτα τοὺς αὐτοὺς [11] *μι-*
σθοῦ τοῖς οἰκείοις ἀποκαθιστᾶν, οὕτω καὶ οἱ νομιζόμενοι θεοὶ
τοῖς τινων ἐπιφοιτῶντες μέλεσιν, ἔπειτα [12] *δι' ὀνείρων τὴν εἰς*
αὐτοὺς πραγματευόμενοι δόξαν, δημοσίᾳ τε τοὺς τοιούτους προϊέ-
ναι κελεύσαντες, πάντων ὁρώντων, ἐπειδὰν τῶν ἐγκοσμίων ἀπο-
λαύσωσιν, [13] *ἀποπτάμενοι τῶν καμνόντων, ἣν ἐπραγματεύσαντο*
νόσον περιγράφοντες, τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀρχαῖον· ἀποκα- D
θιστῶσιν.

effectum abutatur. Morell. et Worth.: *τὸ ν. κακόν.* Veram scripturam *καλὸν* Fris. in marg. praebet. Mox *εἰς αὐτὸ* congruenter exhibui pro vulg. *εἰς αὐτόν*, quod quidem nequit ferri, ut iam Maranus vidit.

6. *τ. κρίνοντος*] Fris. et Par. 2 addunt *τοῦτον*. Idem est in editis: demum Maranus expunxit. „Nam superiora verba, *τῷ δὲ φαύλῳ ἀναμιγείς*, non significant coniunctionem cum hominibus malis sed cum rebus; eamque Tatianus vitiosam esse demonstrat, exemplo petito ex ipsa cum hominibus malis coniunctione."

7. *αὐτὸν*] = *σέ* (Hom. Od. VI. 27. XIV. 389), ut interdum apud recentiores scriptores. Cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 333. Fris. in marg. *σαυτόν*. Duc. *σεαυτὸν* admisit. Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 147) voluit *αὐτὸν* legi: sed formas *αὐτοῦ* etc. nuspiam agnoscunt codices Tatiani. — Maranus: „Non legitimum medicinae usum vituperat [cf. c. 17. n. 16 et c. 18. n. 1], sed, postquam incantationes notavit, nunc illud etiam praescribit ut medicinae non fidamus quasi ipsa in se aliud praeter materiales compositiones habeat, sed utilitatem quam ex ea percipimus ad deum referamus. Basilius in ultima longiorum Regularum pluribus demonstrat sic medicina utendum esse ut morborum levatio non huic arti sed deo accepta referatur." — Quae Tatianus de cane, corvo, sue, leone

quod cum eo habuit a deo iudice condemnabitur. Cur enim qui materiae dispositioni credit deo non vult credere? Cur vero ad potentiorem dominum non accedis, sed potius tibi mederis ut canis gramine, cervus viperâ, sus cancris fluvialibus, leo simiis? Cur divinitatem iis tribuis quae in mundo sunt? Cur proximum sanans beneficus vocaris? Verbi potentiam sequere. Non sanant daemones, sed arte homines capiunt; et valde admirandus Iustinus recte pronuntiavit similes esse modo memoratos latronibus. Quemadmodum enim isti quosdam solent capere vivos, deinde suis eos pretio restituere, sic etiam qui existimantur dii, postquam quorundam corporibus obrepserunt, ac deinde opinionem praesentiae suae per somnia fecerunt, in publicum eos prodire iubent, et omnibus spectantibus, quum mundanis rebus se expleverint, ab aegrotantibus avolant et, morbo quem inflixerant deleto, homines pristinae valetudini restituunt.

hic memorat alii quoque scriptores referunt, ut Plinius Hist. nat. XXV. c. 8, XXVIII. c. 42, XXXII. c. 19. Aelianus Var. Hist. I. c. 9.

8. *μοι*] Cf. c. 11. n. 9.

9. *ἀποκαλῇ*] Gesner. (c. Fris.), Herold., Duc., Worth. *ἀποκαλεῖ*. Inde Pearsonus legit *εὐεργέτην ἀποκαλεῖ*. Sed *ἀποκαλῇ* Par. 1. 2 et Aet. tuentur. — Quae sequuntur vulgo (Aet., Fris. — Gesn., Her., Morell., Worth.) cum praecedentibus iunguntur: *ἀποκ., λόγου δυν. κατακολουθῆς* [sic]; Fris. in marg. et Duc. habent *κατακολουθήσας*, Par. 2 *κατακολουθεὶς*. Genuinam scripturam *κατακολούθησον* ante me Maranus ex Par. 1 suppeditavit. *Λόγος* autem hic (coll. c. 25. n. 15) ad doctrinam divinam debet referri, in re christiana omnibus conspicuam.

10. *καὶ . . . λῃσταῖς*] De his verbis, etiam ab Eusebio Hist. eccl. IV. c. 16 laudatis, adeas meam Opp. Iustini editionem, Tom. II. p. 250. fragm. VII. Sed Iustinus aliter intellexisse videtur atque Tatianus.

11. *μισθοῦ*] Sic codd. msti; unus Par. 2 *μισθεὶ*, sed in marg. *μισθοῦ*. Fris. in marg. *μισθῷ*, id quod Morell., Duc., Worth. male in textu posuerunt.

12. *δι' ὀνείρων*] Iustinus Apol. I. c. 14: *ἀγωνίζονται γὰρ ἔχειν ὑμᾶς δούλους καὶ ὑπηρέτας, καὶ ποτὲ μὲν δι' ὀνείρων ἐπιφανείας . . . τοὺς ἔσθ' ὅπως ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἀγωνιζομένους.*

13. *ἀποπτάμενοι*] Fris. in marg. *ἀποστάμενοι*.

19. Ὑμεῖς δὲ τούτων οὐκ ἔχοντες τὴν κατάληψιν παρ' ἡμῶν 32
τῶν εἰδότων [1] ἐκπαιδεύεσθε, λέγοντες θανάτου καταφρονεῖν καὶ τὴν αὐτάρκειαν ἀσκεῖν. Οἱ γὰρ παρ' ὑμῖν φιλόσοφοι τοσοῦτον [2] ἀποδέουσι τῆς ἀσκήσεως, ὥστε παρὰ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως ἐτησίους χρυσοῦς ἑξακοσίους λαμβάνειν τινὰς εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ὅπως μηδὲ τὸ γένειον [3] δωρεὰν καθειμένον αὐτῶν ἔχωσι. [4] Κρίσκης οὖν, ὁ ἐννεοττεύσας [5] τῇ μεγάλῃ πόλει, [6] παιδεραστίᾳ μὲν πάντας ὑπερήνεγκεν, φιλαργυρίᾳ δὲ πάνυ προσεχὴς ἦν. [7] Θανάτου δὲ ὁ καταφρονῶν οὕτως αὐτὸν ἐδεδίει τὸν θάνατον, 158
[8] ὡς καὶ Ἰουστῖνον, καθάπερ καὶ ἐμέ, [9] ὡς κακῷ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσασθαι, διότι κηρύττων την ἀλήθειαν [10] λίχνους καὶ ἀπατεῶνας τοὺς φιλοσόφους συνήλεγχεν. Τίνας

1. ἐκπαιδεύεσθε] Herold. ἐκπαιδεύεσθαι. Maranus longam parenthesin induxit: ... ἐκπαιδεύεσθε. *Λέγοντες θανάτου ... ἀσκεῖν*, (οἱ γὰρ παρ' ὑμῖν ... ἡμᾶς εἴωθεν;) εἴ φατε μὴ δεῖν δεδ. etc. — Qui αὐτάρκειαν exercet nihil extra se desiderat, quum nullo vel auxilio vel subsidio indigeat.

2. ἀποδέουσι] Sic Par. 2 supra lineam et Maranus. Caeteri ἀποδεύουσι. Mox pro χρυσοῦς (cf. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* s. v. χρύσεος, Tom. II. p. 1305) editi omnes χρυσοὺς offerunt. Spectat Tatianus ad imperatorem Marcum Aurelium, qui philosophis et rhetoribus larga manu salaria constituit. Cfr. Salmasius ad Capitol. vit. Anton. Pii c. 11 (ubi etiam de summa a Tatiano memorata exponitur) et Bernhardy *Grundriss d. röm. Litteratur* (Hal. 1830) p. 127 sq.. Praecipue Cynicos carpit, ex quorum numero Crescens erat; hi nihil philosophorum habebant praeter barbam et pallium. Cfr. Salmasius ad Capitol. vit. Marci Anton. c. 23 fin. et Bernhardy *Grundriss d. griech. Litteratur* P. I (Hal. 1836) p. 405.

3. δωρεὰν] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): Τὸ δὲ δωρεὰν ἀντὶ τοῦ ἀμισθὶ δεῖ λαμβάνειν. — Antea pro γένειον Fris. et Aet. (Gesner et Herold.) habent γένει. Tum pro καθειμένον Par. 2 καθειμένων.

4. Κρίσκης ... συνήλεγχεν] Haec verba Eusebius Hist. eccl. IV. c. 16 (ed. Heinichen. Tom. I) p. 368 laudavit. — De forma Κρίσκης vide Iustin. Apol. II. c. 3. n. 3. Pro οὖν Eus. γοῦν. Articulum ὁ ante ἐννεοτ. Galland. errore omisit.

5. τῇ μεγάλῃ πόλει] Etiam c. 29 τῆς μεγάλης πόλεως. Minime Megalopolis in Arcadia designatur (Gesner. et Duc.), sed Roma; haec pari modo appellatur a Porphyrio, cuius verba exhibui ad Iustin. l. c. c. 12. n. 9. Idem nomen, ut Maranus observavit, interdum aliis urbibus defertur, ut Alexandriae ap.

19. Vos autem, qui haec non perspicitis, a nobis, qui scimus, erudimini: utcunque mortem a vobis contemni et continentiam exerceri dicatis. Vestri enim philosophi tantum absunt ab hac exercitatione, ut quotannis nonnulli a Romanorum rege sexcentos aureos accipiant ad nullum finem utilem, ne scilicet vel barbam gratis promissam gerant. Crescens quidem, qui in magna urbe nidum posuit, puerorum amore omnes superabat, et pecuniae studio omnino addictus erat. Iste autem mortis contemtor ita ipsam metuebat mortem, ut Iustino, non secus ac mihi, mortem veluti malum machinationibus inferre conatus sit, quia veritatem praedicans gulae et fraudis philosophos arguebat.

Evagrium II. c. 4 et Constantinopoli ap. Photium Nomocan. c. 2. tit. 8. — Pro *ἐννεοττεύσας* Morell. et Maran. *ἐννεοτεύσας*.

6. *παιδεραστίᾳ*] Sic ex Par. 1. 2 et ex Eusebio reposui. Vulgo *παιδεραστείᾳ*. — Mox Aet. *πάντων* pro *πάντας*.

7. *Θανάτου δὲ ὁ κ. οὕτως αὐτὸν ἐ. τ. ϑ.*] Eusebius perperam interpolavit: *Θανάτου δὲ ὁ καταφρονεῖν συμβουλεύων* (haec Duc. recepit) *οὕτως αὐτὸς* (hoc, pro *αὐτόν*, Pearson. quoque admisit) *ἐ. τ. ϑ.*

8. *ὡς καὶ Ἰουστῖνον* etc.] Iustinus Apol. II. c. 3: *Κἀγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπό τινος τῶν ὠνομασμένων ἐπιβουλευθῆναι καὶ ξύλῳ ἐμπαγῆναι, ἢ κἂν ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοψόφου καὶ φιλοκόμπου.*

9. *ὡς*] Codd. msti et editi *οὓς* habent. Fris. in marg. *οἷον*. Illud autem *ὡς* Gesneri debetur coniecturae, cui etiam Pearsonus („*οὓς* vel dele, vel lege *ὡς*“), Worthus, Maranus, Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 40), Semischius (*Justin d. Märt.* P. I. p. 53) calculum criticum adiecerunt. Literae *ω* et *ου* saepe a librariis commutantur. Mox Aet. *περιλαβεῖν* pro *περιβαλεῖν*. — Eusebius vero locum exhibet sic: *ὡς καὶ Ἰουστῖνον καθάπερ μεγάλῳ κακῷ τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν πραγματεύσασθαι.* Inde textum Tatiani mutandum esse Henr. Stephanus (in Praefatione editioni Epist. ad Diogn. praefixa), Ducaeus, Tentzelius (Miscellann. ecclesiast. P. I. p. 220), Nourrius (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrum P. I. p. 527) temere coniecerunt. Eusebius de industria videtur locum isto modo dedisse. Nam verba *καθάπερ καὶ ἐμὲ* nihil proposito eius conducebant; „probat enim (Maran.) ex hoc testimonio Iustinum insidiis a Crescente structis occisum fuisse: quod idem Tatiano non evenit.“

10. *λίχνους κ. ἀπατεῶνας τ. φ. συνήλ.*] Euseb. *λίχνους τ. φ. κ. ἀπατεῶνας ἐξήλεγχε.* Inde idem

δὲ ἂν καὶ διῶξαι τῶν φιλοσόφων εἰ μὴ [11] μόνους ὑμᾶς εἴωθεν;
Εἴ φατε μὴ δεῖν δεδιέναι τὸν θάνατον, κοινωνοῦντες ἡμῶν τοῖς
δόγμασι, μὴ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην [12] δοξομανίαν, ὡς Ἀνάξαρχος,
ἀποθνήσκετε, [13] χάριν δὲ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως τοῦ θανάτου
καταφρονηταὶ γένεσθε. Κόσμου μὲν γὰρ ἡ κατασκευὴ καλή, B
τὸ δὲ ἐν αὐτῷ πολίτευμα φαῦλον· καὶ καθάπερ ἐν πανηγύρει
[14] θεατροκοπουμένους ἔνεστιν ἰδεῖν τοὺς οὐκ εἰδότας τὸν θεόν.
Τί γάρ ἐστι μαντική; Τί δὲ ὑπ' αὐτῆς πεπλάνησθε; Τῶν ἐν 33
κόσμῳ πλεονεξιῶν ἐστί σοι διάκονος. Πολεμεῖν θέλεις, καὶ τὸν
Ἀπόλλω σύμβουλον τῶν φόνων λαμβάνεις. Κόρην ἁρπάσαι θέ-
λεις, καὶ τὸ δαιμόνιόν σοι συναγωνίσασθαι προαιρῇ. Νοσεῖς διὰ
σεαυτόν, καί, [15] ὥσπερ Ἀγαμέμνων δέκα συμφράδμονας, εἶναι
θέλεις μετὰ σεαυτοῦ θεούς. [16] Πιοῦσά τις ὕδωρ μαίνεται, καὶ
[17] διὰ λιβάνων ἔκφρων γίνεται, καὶ σὺ τὴν τοιαύτην μαντεύεσθαι C
λέγεις. Προγνώστης ὑπῆρχεν ὁ Ἀπόλλων καὶ τῶν μαντευομένων
διδάσκαλος· [18] ἐπὶ τῆς Δάφνης ἑαυτὸν ἐψεύσατο. [19] Δρῦς εἰπέ

in Chronico: ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ ὡς λίχνος καὶ ἀπατεών.

11. μόνους] Ita codd. msti; excipias Fris., unde Gesnerus (quocum Herold., Morell., Worth. faciunt) νόμους dedit. Maranus ex ὑμᾶς (sic omnes codd.) inepte effecit ἡμᾶς. Illud ad Cynicos referas, quos Iustinus persequi solebat. Tatianus eos antea indicavit: eosdem iam alloquitur. Pro εἴωθεν Fris. in marg. ὅθεν. Pearsonus mallet αὖ pro ἄν. — Cotelerius in Monumm. ecclesiae gr. Tom. III. p. 678 censuit locum scribendum sic: Τίνας δὲ ἂν καὶ διώξαι τῶν φιλοσόφων, εἰ μὴ μόνους ἡμᾶς εἰώθατε;

12. δοξομανίαν] Sic Duc. et Maran.; reliqui (cum Fris.) δοξημανίαν. Cf. c. 11. n. 4. — De morte Anaxarchi retulit Laertius de vitt. philos. IX. c. 10. §. 1; coll. Tertulliani Apolog. c. 50.

13. χάριν δὲ τῆς τ. θ. γνώσεως] Hoc non significat: *ut deum cognoscatis*, sed: *quia deum cognoscitis*. Contemtio mortis proficiscatur ex cognitione dei. C. 4: Τοῦτον μόνον ἀρνεῖσθαι κελευόμενος οὐ πεισθήσομαι, τεθνήξομαι δὲ μᾶλλον, ἵνα μὴ ψεύστης καὶ ἀχάριστος ἀποδειχθῶ.

14. θεατροκοπουμένους] Gesner.: *iis applaudi solere videmus qui deum nesciunt.* Solus Tatianus, quod sciam, isto verbo usus est. Manus itala in Par. 1 (cf. c. 10. n. 11), ora interiore: Ἤγουν ταραττομένους καὶ θλιβομένους, ὥσπερ ἐν τῷ θεάτρῳ συμβαίνει γίνεσθαι. Eadem manus, ora ext.: Θεατροκοπέω· Σουΐδα θαλαττοκοπέω, ματαιολογέω, ταράττομαι, θορυ-

Quosnam autem philosophorum nisi vos solos insectari solebat? Si dicitis mortem metuendam non esse, decretis nostris consentientes: ne mortem, ut Anaxarchus, propter insanum hominum gloriae amorem appetatis, sed propter dei cognitionem contemtores mortis efficiamini. Mundi enim constructio praeclara, sed prava in eo vivendi ratio; et tamquam in solemni conventu plausu exceptos licet videre eos qui deum ignorant. Quid enim est divinatio? Cur ab ea decipimini? Ministra est tibi vigentium in mundo cupiditatum. Vis bellum gerere, et Apollinem-consiliarium caedium capis. Vis virginem rapere, et deum aliquem tibi optas auxilio venire. Aegrotas tua culpa, et, ut Agamemnon decem consiliarios, deos tibi cupis adesse. Quaedam aquâ potâ furit et adhibito thure amens fit, et hanc tu vaticinari dicis. Praescius futurorum erat Apollo et vaticinantium magister: se ipse in Daphne frustratus

βοῦμαι· ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἤ, ὅταν ὑπὸ ἀνέμων ταραχθῇ, ἀλλήλοις συγκρούει τὰ κύματα. Cf. Suidae Lex. ed. Bernhardy Vol. I. P. II. p. 1103.

15. ὥσπερ Ἀ. δέκα συμφρ.] Coll. Hom. Il. II. 372. — Mox θέλεις in Aet. desideratur.

16. Πιοῦσά τις ὕδωρ μ.] Lucianus in *Bis Accusato* ridet laboriosam artem Apollinis, „cui nunc Delphis esse necesse est, paulo post Colophonem cursu petit, inde et Xanthum transit, postea Clarum currendo contendit, deinde Delum aut Branchidas, denique quocunque vates, *sacrum laticem pota* (πιοῦσα τοῦ ἱεροῦ νάματος), manducatâ lauro et concusso tripode venire iubet.“ Narrat Corn. Tacitus ad a. 771 apud Clarium Apollinem non feminam, ut apud Delphos, „sed certis e familiis et ferme Mileto“ accitum sacerdotem „haustâ fontis arcani aquâ edere responsa versibus.“ *Maranus.*

17. διὰ λιβάνων ἔ. γίν.] Legimus apud Dionem Cassium p. 42 exstitisse Apolloniae oraculum quoddam, ubi ex thure in ignem iniecto futura praenoscebantur. Eiusmodi oraculis operam videntur dedisse qui a Cyrillo Alex. in Iul. VI. p. 198 vocantur ἐμπυρομάντεις. *Maranus.*

18. ἐπὶ τ. Δ. ἑ. ἐψ.] Cf. c. 8. n. 21.

19. Δρῦς ε. μ. μαντεύεται] Cf. c. 12. n. 19. Verba καὶ πάλιν ὄρνιθες προαγορεύουσι, si ad columbam Dodonaeam referre nolis, de auguriis et auspiciis accipias (Gesner.); „haec ex avium volatu, illa garritu et voce sumebantur.“

μοι μαντεύεται καὶ πάλιν ὄρνιθες προαγορεύουσι, σὺ δὲ τῶν
ζώων καὶ φυτῶν ἐλάττων ὑπάρχεις; Καλὸν ἄρα σοι γενέσθαι
ξύλῳ μαντικῷ καὶ τῶν ἀεροφοίτων τὴν κτῆσιν λαμβάνειν.
Ὁ ποιῶν σε φιλάργυρον [20] οὗτος καὶ περὶ τοῦ πλουτεῖν σοι μαν-
τεύεται· στάσεις καὶ μάχας ὁ ἐγείρων καὶ περὶ τῆς ἐν πολέμῳ
νίκης προαγορεύει. Τῶν παθῶν ἂν ὑπάρχῃς [21] ἀνώτερος, τῶν
ἐν τῷ κόσμῳ πάντων καταφρονήσεις. Τοιούτους ἡμᾶς ὄντας D
μὴ ἀποστυγήσητε, ἀλλὰ παραιτησάμενοι τοὺς δαίμονας θεῷ τῷ
μόνῳ κατακολουθήσατε. [22] Πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ χωρὶς αὐτοῦ
γέγονεν οὐδὲ ἕν. Εἰ δέ ἐστιν ἐν τοῖς φυομένοις καὶ δηλητή- 34
ριον, τοῦτο [23] διὰ τὸ ἐνάμαρτον ἡμῶν ἐπισυμβέβηκεν. Ἔχω
δεικνύειν τὴν τούτων εἰκόνα· [24] μόνον ὑμεῖς κατακούσατε, καὶ
ὁ πιστεύων ἐπιγνώσεται.

20. Κἂν θεραπεύησθε φαρμάκοις (κατὰ συγγνώμην ἐπιτρέ-
πω σοι), τὴν μαρτυρίαν [1] προσάπτειν σε δεῖ τῷ θεῷ. Κόσμος
γὰρ ἡμᾶς [2] ἔτι καθέλκει, καὶ δι' ἀτονίαν τὴν ὕλην ἐπιζητῶ.
[3] Πτέρωσις γὰρ ἡ τῆς ψυχῆς τὸ πνεῦμα τὸ τέλειον, ὅπερ ἀποῤῥίψασα 159
διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔπτη ὥσπερ νεοττὸς καὶ χαμαιπετὴς ἐγένετο· μετα-
βᾶσα δὲ τῆς οὐρανίου συνουσίας τῶν ἐλαττόνων μετουσίαν ἐπεπόθη-
σεν. [4] Μετῳκίσθησαν οἱ δαίμονες, ἐξωρίσθησαν οἱ πρωτόπλαστοι·
καὶ οἱ μὲν ἀπ' οὐρανοῦ κατεβλήθησαν, οἱ δὲ ἀπὸ γῆς μὲν ἀλλ'
οὐκ ἐκ ταύτης, κρείττονος δὲ τῆς ἐνταυθοῖ διακοσμήσεως. [5] Καὶ

20. οὗτος] Cf. Ps.-Iust. Quaestt. et Respp. ad Orth. 65. n. 1.

21. ἀνώτερος] Abest a Par. 2, sed in marg. κρείττων.

22. Πάντα ... ἕν] Ioann. 1, 3.

23. διὰ τὸ ἐνάμαρτον] Quispiam coniecerit legendum διὰ τὸ ἐναμάρτητον. Non muto. Etiam ἐναμάρτως reperitur: Stephan. Thes. gr. ling. ed. Hase, Vol. III. p. 983. — C. 17: ἐπεὶ αὐτὸς (deus) μὲν πᾶν τὸ εὖ πως ἔχον ἐδημιούργησεν, ἡ δὲ τῶν δαιμόνων ἀσωτία τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς τὸ κακοποιεῖν ἐχρήσατο, καὶ τούτων ἐστὶ τῆς κακίας εἶδος. Theophilus ad Autol. II. c. 17: Οὐ γάρ τι κακὸν γέγονεν ὑπὸ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ πάντα καλὰ καὶ καλὰ λίαν· ἡ δὲ ἁμαρτία ἡ περὶ τὸν ἄνθρωπον κεκάκωκεν αὐτά. Cf. Daniel l. c. p. 209.

24. μόνον] Aet. et Fris., Gesner. et Herold., μίαν. Ille autem editor veram lectionem coniectura assecutus est.

1. προσάπτειν] Fris. in marg. προστάττειν. C. 17 (n. 15) προσανάπτειν. Quod sequitur δεῖ a Mo-

est. Quercus age divinat et rursus aves futura praenuntiant, tu vero animalibus et plantis ignobilior es? Praeclarum igitur tibi erat fieri lignum praesagum et avium volatum sumere. Qui te facit avarum is etiam de parandis divitiis tibi vaticinatur: qui seditiones et pugnas excitat is etiam de victoria in bello praedicit. Si perturbationes animi viceris, omnia quae in mundo sunt contemnes. Nos qui tales sumus nolite odio prosequi, sed daemonibus reiectis solum deum sectamini. *Omnia ab eo facta sunt et sine eo factum est nihil.* Si autem venenum in iis est quae nascuntur, id propter peccatum nostrum supervenit. Possum demonstrare horum imaginem: tantum vos auscultate, et qui credit intelliget.

20. Etiamsi pharmacis curemini (indulgenter id tibi concedo), oportet tamen ut testimonium [curationis] deo attribuas. Mundus enim nos adhuc trahit, et materiam propter imbecillitatem quaero. Alae enim erant animae spiritus perfectus, quem quum peccando proiecisset, volavit instar pulli et humi decidit; coelesti autem convictu delapsa inferiorum commercium appetivit. Transmigrarunt daemones, primi homines eiecti sunt; et isti quidem e coelo detrusi, hi autem e terra non hac quidem, sed hoc rerum or-

rello, Ducaeo, Wortho omissum est citra omnium codicum auctoritatem; sic enim interpunxere: *Κἂν θ. φ. κ. συγγνώμην, ἐπιτρέπω σ. τ. μ. π. σε τῷ θεῷ.* De sententia adi c. 18. n. 1.

2. *ἔτι καθέλκει*] Sic Duc. et Maran. cum Par. 1 et Aet.; sic etiam Fris. in marg.. Caeteri *ἐπικαθέλκει*, id quod Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 209) perperam probavit.

3. *Πτέρωσις . . . ἐκενόθησεν*] Cf. c. 7. n. 3, c. 12. n. 1, c. 13 n. 9. — Gesnerus: „Plato quoque [in Phaedro] nobilissimam animae partem alas vocat, quod per eam ad sublimium contemplationem efferatur.“ Pro *νεοττὸς* vulgo (c. 1. n. 15) *νεοσσὸς* legitur.

4. *Μετῳκίσθησαν . . . διακοσμήσεως*] Cf. c. 7. n. 11. Scholion in marg. Par. 1: *κατ' ἐξουσίαν διδασκαλικῶς, οὐκ ἀποδεικτικῶς ταῦτα.*

5. *Καὶ . . . γινόμενον*] Cf. c. 12. n. 1.

χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ἐπιποθήσαντας τὸ ἀρχαῖον παραιτήσασθαι πᾶν τὸ ἐμποδὼν γινόμενον. [6] *Οὐκ ἔστι γὰρ ἄπειρος ὁ οὐρανός, ὦ ἄνθρωπε, πεπερασμένος δὲ καὶ ἐπὶ τέρματι· τὰ δὲ ὑπὲρ τοῦτον, αἰῶνες οἱ κρείττονες, οὐ μεταβολὴν ὡρῶν ἔχοντες δι' ὧν* B
ποικίλαι νόσοι καθίστανται, πάσης δὲ εὐκρασίας μετειληφότες, ἡμέραν ἔχουσι διαμένουσαν καὶ φέγγος τοῖς ἐντεῦθεν ἀνθρώποις ἀπρόσιτον. [7] *Οἱ μὲν οὖν τὰς γεωγραφίας ἐκπονέσαντες, μέχρις ἦν δυνατὸν ἀνθρώπῳ, τῶν χωρίων τὴν ἀναγραφὴν ἐποιήσαντο·* [8] *τὰ δὲ ἐπέκεινα λέγειν οὐκ ἔχοντες, διὰ τὸ ἀδύνατον τῆς θεωρίας, ἀμπώτεις ᾐτιάσαντο, καὶ θαλαττῶν τὴν μὲν κρασώδη, τὴν δὲ πηλώδη, τόπων δὲ τῶν μὲν τὸ ἔκπυρον, τῶν δὲ τὸ ψυχρὸν καὶ διαπεπηγός. Ἡμεῖς δὲ τὰ* [9] *ὑφ' ἡμῶν ἀγνοούμενα διὰ προφητῶν μεμαθήκαμεν, οἵτινες, ἅμα τῇ ψυχῇ πεπεισμένοι* [10] *ὅτι* C
πνεῦμα τὸ οὐράνιον ἐπένδυμα τῆς θνητότητος κεκτήσεται, τὰ ὅσα μὴ ἐγίνωσκον αἱ λοιπαὶ ψυχαὶ προὔλεγον. [11] *Δυνατὸν δὲ παντὶ γυμνητεύοντι κτήσασθαι τὸ ἐπικόσμημα καὶ πρὸς τὴν συγγένειαν τὴν ἀρχαίαν ἀναδραμεῖν.*

21. *Οὐ γὰρ μωραίνομεν, ἄνδρες Ἕλληνες, οὐδὲ λήρους ἀπαγγέλλομεν,* [1] *θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ γεγονέναι καταγγέλ-*

6. *Οὐκ ἔστι* etc.] Tatianus distinxit inter coelum, in quo angeli commorabantur, et paradisum, qui sedes erat protoplastorum. Cf. Baumgarten-Crusius *Comp. d. christl. Dogmengesch.* P. II. p. 398. Paradisum autem (in quo beati aliquando erunt) non in terra collocavit sed supra convexis coeli. *Τὰ δὲ ὑπὲρ τοῦτον*: das über dem sichtbaren Himmelsgewölbe Liegende (das Paradies). Marano placuit *οὐρανὸν* de orbe terrarum explicare; pariter interpres Campidonensis. — Fris. in marg. pro *ἐπὶ* (ante *τέρματι*) habet *ἐν*.

7. *Οἱ μὲν οὖν* etc.] Respondet obiectioni, si quis forte rogaret: Quis te docuit de paradiso? Non, inquit, geographi, qui multa ignorant et ignorantiae suae locos ob fervorem aut frigus aut maris pericula inaccessos praetexunt, sed prophetae nostri divinitus instructi. *Gesnerus.* — Act. *καὶ* pro *τὰς* ante *γεωγραφίας*.

8. *τὰ δὲ ἐπέκεινα* etc.] Alludit ad locum Plutarchi in exordio vitae Thesei [c. 1], ubi geographos ait, dum situm orbis terrarum describunt, in margine tabularum annotare: *τὰ δ' ἐπέκεινα θῖνες ἄνυδροι καὶ θηριώδεις, ἢ πηλὸς ἀϊδνής, ἢ Σκυθικὸν κρύος, ἢ πέλαγος πεπηγός. Ducaeus.* — Pro *ἀμπώτεις* (Par. 1) editores omnes prae-

natu praestantiore. Iam oportet ut pristinae conditionis desiderio commoti quidquid obstat removeamus. Non enim infinitum est coelum, o homo, sed finitum et terminis circumscriptum; quae autem supra eum sunt, saecula praestantiora, quae tempestatum vicissitudinem nesciunt ex quibus varii morbi nascuntur, sed omni temperie praedita sunt, diem habent perpetuum ac lumen nostris hominibus inaccessum. Sane quidem qui terrae descriptiones elaboraverunt, quantum fas erat homini, regiones descripserunt; quum vero quae ultra sunt memorare nequeant, propterea quod invisi non possint, maris aestus causati sunt, et quod marium aliud algâ, aliud luto plenum sit, et locorum alia torrida, alia frigida et gelu concreta. Nos autem quae a nobis ignorantur per prophetas didicimus, qui quidem, simul animo certi mortalitatis indumentum spiritum coelestem acquisiturum esse, quaecunque reliquis animabus abscondita erant praenuntiabant. Potest autem quisquis nudus est hunc ornatum consequi et ad veterem cognationem redire.

21. Non enim desipimus, Graeci, nec nugas praedicamus, deum sub hominis forma natum pronuntiantes. Qui

ter Ducaeum *ἀμπώτις* (Aet., Par. 2, Fris.) legunt. Tum vulgo *θαλασσῶν*. Cf. c. 1. n. 15.

9. *ὑφ' ἡμῶν*] Maran. *ὑφ' ὑμῶν* tacite edidit, absque necessitate. Cf. n. 7. — Primas huius imaginis lineas videtur Tatianus duxisse ex Apocalypsi, quae magistro quoque (Dial. c. Tr. c. 81) nota erat. Perpetuam illam *εὐκρασίαν* quod attinet, comp. Apoc. 21, 4: *Καὶ ἐκλείψει πᾶν δάκρυον* etc.. Praedicatur *ἡμέρα διαμένουσα* ibid. 22, 5: *καὶ νὺξ οὐκ ἔσται, καὶ οὐ χρεία λύχνου καὶ φωτός.*

10. *ὅτι πνεῦμα ... κεκτήσεται*] H. e. animam cum spiritu coelesti (c. 7. n. 12) aliquando sese denuo coniuncturam esse. Cf. c. 13. — In codd. editis pariter atque in Par. 2 et Fris. legitur: *ὅτι πνεῦμα τὸ οὐρ. ἐπ. τ. θν. τὴν ἀθανασίαν κεκτ.*: ubi pro *πνεῦμα* Maranus reponi vult *σῶμα*, reddens sic: *qui quidem, cum certo tenerent corpus simul cum anima indumentum coeleste mortalitatis immortalitatem adepturum* etc.. Equidem *τὴν ἀθανασίαν*, quum a Par. 1 et Aet. absit, expunxi. Cf. Daniel l. c. p. 234.

11. *Δυνατὸν* etc.] Cf. c. 12. n. 1.

1. *θεὸν ... γεγονέναι*] Cf. c.

λοντες. Οἱ λοιδοροῦντες ἡμᾶς συγκρίνατε τοὺς μύθους ὑμῶν τοῖς ἡμετέροις διηγήμασι. [2] Δηΐφοβος, ὥς φασιν, ἦν ἡ Ἀθηνᾶ διὰ τὸν Ἕκτορα, καὶ χάριν Ἀδμήτου Φοῖβος ἀκειρεκόμης τὰς D
εἰλίποδας βοῦς ἐποίμαινε, καὶ πρεσβῦτις ἀφικνεῖται πρὸς τὴν Σεμέλην ἡ τοῦ Διὸς γαμετή. Τοιαῦτα δὲ μελετῶντες πῶς ἡμᾶς 36
διαγελᾶτε; Τέθνηκεν ὑμῶν ὁ Ἀσκληπιός, καὶ ὁ τὰς πεντήκοντα παρθένους μιᾷ νυκτὶ [3] Θεσπιάσι διακορεύσας βορᾷ πυρὸς ἑαυτὸν παραδοὺς οἴχεται. Προμηθεὺς τῷ Καυκάσῳ προσαρτηθεὶς τιμωρίαν χάριν τῆς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας ὑπήνεγκεν. Φθονερὸς ὁ Ζεὺς [4] καθ' ὑμᾶς, καὶ κρύπτει τὸν ὄνειρον τοῖς ἀνθρώποις βουλόμενος ἀπόλλυσθαι. [5] Διόπερ ἀποβλέψαντες πρὸς τὰ οἰκεῖα ἀπομνημονεύματα κἂν ὡς ὁμοίως μυθολογοῦν- 160
τας ἀποδέξασθε. Καὶ ἡμεῖς μὲν οὐκ ἀφραίνομεν, φλήναφα δὲ τὰ ὑμέτερα. Γένεσιν ἂν λέγητε θεῶν, καὶ θνητοὺς αὐτοὺς ἀποφανεῖσθε. [6] Διὰ τί γὰρ οὐ κύει νῦν ἡ Ἥρα; Πότερον [7] γεγήρακεν, ἢ τοῦ μηνύσαντος ὑμῖν ἀπορεῖται; Πείσθητέ μοι νῦν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, [8] μηδὲ τοὺς μύθους μηδὲ τοὺς θεοὺς ὑμῶν ἀλληγορήσητε. Κἂν γὰρ τοῦτο πράττειν ἐπιχειρήσητε, θεότης ἡ καθ' ὑμᾶς ἀνῄρηται [9] καὶ ὑφ' ὑμῶν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι παρ' ὑμῖν ὄντες οἱ δαίμονες, ὁποῖοι καὶ λέγονται, φαῦλοι τὸν τρόπον εἰσίν,

13. n. 19. Comp. Iustin. Apol. I. c. 21 n. 1.

2. Δηΐφοβος etc.] Minerva, ut Hectorem falleret, Deiphobi fratris speciem assumsit (Il. XXII. 227). Apollo boves pavit Admeti, quia eum amabat (Callim. Hymn. in Apoll. 49 sq.). — Pro ἀκειρεκόμης Fris. in marg. ἀκερσεκόμης.

3. Θεσπιάσι] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): Θεσπιάσι ἐπιῤῥηματικῶς [pro ἐν Θεσπίαις], ὡς Ὀλυμπιάσι. — Pro οἴχεται Morell. vitiose οἴθεται.

4. καθ' ὑμᾶς] Sic Par. 1 et in marg. Fris.; sic Maran. quoque. Caeteri καθ' ἡμᾶς. — Mox ad verba καὶ κρύπτει etc. scholion in marg. Par. 1 manu itala: Παρ' Ὁμήρῳ ταῦτα. Worthus male putavit ὄνειρον hic dici pro ὀνηρόν, auxiliatorem, ab ὄνημι. Sed scite Maranus: „Respicit Tatianus ad Il. II [6], ubi Iuppiter dicitur Agamemnoni Somnium perniciosum, οὖλον Ὄνειρον, misisse, ut Achillem honore afficeret ac multos perderet apud naves Achivorum. Sic Somnium iussu Iovis alloquebatur [v. 10—12] Agamemnonem: Θωρῆξαί ἑ κέλευε καρηκομόωντας Ἀχαιοὺς πανσυδίῃ· νῦν γάρ κεν ἕλοι πόλιν εὐρυάγυιαν Τρώων. Agamemnon, cum ambiguam illam vocem

nobis convicium facitis fabulas vestras conferte cum nostris narrationibus. Deiphobus erat, ut ferunt, Minerva propter Hectorem, et in gratiam Admeti Apollo intonsus flexipedes boves pascebat, et anus venit ad Semelem Iovis coniux. Qui talia excolitis quomodo nos irridetis? Obiit Aesculapius vester, et qui quinquaginta virgines una nocte Thespiis violavit, quum se voraci flammae tradidisset, vitam reliquit. Prometheus Caucaso affixus poenas ob collatum in homines beneficium persolvit. Iuppiter invidus est secundum vos, et abscondit somnium hominibus volens eos perire. Quapropter propria monumenta intuentes saltem nos ut similiter fabulantes approbate. Ac nos quidem non desipimus, vestra autem merae sunt nugae. Si originem deorum memoratis, etiam mortales eos declaratis. Cur enim nunc Iuno non praegnat? Utrum consenuit, an ab eo qui vobis nuntium attulit destituitur? Credite nunc mihi, Graeci, neve fabulas neve deos vestros ad allegoriam trahite. Nam si hoc facere tentetis, vestra etiam a vobis numina evertuntur; etenim si tales sunt apud vos daemones, quales dicuntur, improbis moribus sunt, aut, si transferuntur ad naturam,

πανσυδίη minus intelligeret, quae, ut observat Synesius De insomn. p. 149, Achillem et Myrmidonum phalangem complectebatur, stulte delusus est, quasi urbem primo impetu sine Achillis auxilio capturus."

5. *Διόπερ ... ἀποδέξασθε*] Tertullianus Apolog. c. 21: „Recipite interim hanc fabulam; similis est vestris." Cf. Semisch *Justin d. Märtyr*. P. II. p. 130. — Pro *πρὸς* Fris. in marg. et Par. 2 *εἰς*. Pro *ὡς* fortasse legendum *ἡμᾶς*. Duçaeus *ἡμᾶς* verbo *ἀποδέξασθε* praemisit.

6. *Διὰ ... ἀπορεῖται*] Pariter Gentiles perstringunt Athenagoras Legat. pro Christ. c. 18 et Theophilus ad Aut. II. c. 5.

7. *γεγήρακεν*] Aet. *γεγήρακας*. — Pro *μηνύσαντος* Stephanus in edit. Epist. ad Diogn. p. 111 *μηνύσοντος* coniecit legendum esse. Equidem pro *ἀπορεῖτε*, quod vulgo comparet, ex Parr. 1 et 2 *ἀπορεῖται* reposui; quae quidem lectio vera est, ut patescit quoque ex praecedente *μηνύσαντος*.

8. *μηδὲ ... ἀλληγορήσητε*] Cf. Semisch l. c. p. 155.

9. *καὶ ὑφ' ὑμῶν*] Sic Herold., Duc., Maran.; caeteri editt. (ut Aet. et Fris.) *καὶ ὑφ' ἡμῶν*. Veram scripturam Parr. 1 et 2 indicarunt:

ἢ μεταγενόμενοι [10]πρὸς τὸ φυσικώτερον οὐκ εἰσὶν οἷοι καὶ λέ- B
γονται. Σέβειν δὲ τῶν στοιχείων τὴν ὑπόστασιν [11]οὔτ' ἂν πει-
σθείην, οὔτ' ἂν πείσαιμι τὸν πλησίον. Καὶ [12]Μητρόδωρος δὲ 37
ὁ Λαμψακηνὸς ἐν τῷ περὶ Ὁμήρου λίαν εὐήθως διείλεκται,
πάντα εἰς ἀλληγορίαν μετάγων. Οὔτε γὰρ Ἥραν οὔτε Ἀθηνᾶν
οὔτε Δία τοῦτ' εἶναί φησιν ὅπερ οἱ τοὺς περιβόλους αὐτοῖς καὶ
τεμένη καθιδρύσαντες νομίζουσι, φύσεως δὲ ὑποστάσεις καὶ στοι-
χείων διακοσμήσεις. Καὶ τὸν Ἕκτορα δὲ καὶ τὸν Ἀχιλλέα δηλα-
δὴ καὶ τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ πάντας ἁπαξαπλῶς Ἕλληνάς τε καὶ
βαρβάρους σὺν τῇ Ἑλένῃ καὶ τῷ Πάριδι, τῆς αὐτῆς φύσεως
ὑπάρχοντας, χάριν οἰκονομίας [13]ἐρεῖτε παρεισῆχθαι, οὐδενὸς ὄν- C
τος [14]τῶν προειρημένων ἀνθρώπων. Ταῦτα δὲ ἡμεῖς προεπεί-
ναμεν [15]ὥσπερ ἐπὶ ὑποθέσεως· τὴν γὰρ ἡμετέραν περὶ τοῦ
θεοῦ κατάληψιν οὐδὲ συγκρίνειν ὅσιον [16]τοῖς εἰς ὕλην καὶ βόρβο-
ρον κυλινδουμένοις.

22. Οἷα γάρ ἐστιν ὑμῶν καὶ τὰ διδάγματα; [1]Τίς οὐκ ἂν χλευάσει τὰς δημοτελεῖς πανηγύρεις ὑμῶν, αἳ προφάσει πονη-

ὑφ' ἡμῶν καὶ ὑφ' ὑμῶν. — Tum Maranus mavult ἢ (pro οἱ) γὰρ τοιοῦτοι etc..

10. πρὸς τὸ φυσικώτερον] H. e. *si ad physicas rationes allegoriis trahuntur.* — Gesnerus: „Dilemma est prorsus argutum.“ Idem deprehenditur in Iustini Cohortatione ad Gent. c. 2: ἀνάγκη ὑμᾶς ἢ τοιούτους αὐτοὺς εἶναι νομίζειν (quales a poetis depinguntur), ἢ μηδ' ὅλως θεοὺς αὐτοὺς εἶναι πιστεύειν. Pariter alii Patres, quos l. c. (n. 34) laudavi.

11. οὔτ' ἂν πεισθείην] Morell. errore omisit.

12. Μητρόδωρος] Laertius de vitt. philos. II. c. 3. §. 7: Δοκεῖ δὲ πρῶτος (Anaxagoras) . . . τὴν Ὁμήρου ποίησιν ἀποφήνασθαι εἶναι περὶ ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης· ἐπὶ πλεῖον δὲ προστῆναι τοῦ λόγου Μητρόδωρον τὸν Λαμψακηνόν, γνώριμον ὄντα αὐτοῦ, ὃν καὶ πρῶτον σπουδάσαι τοῦ ποιητοῦ περὶ τὴν φυσικὴν πραγματείαν. Cf. Voss De historicis graec. ed. Westermann p. 43 sq.. — Praeter Metrodorum inprimis Theagenes, Stesimbrotus (c. 31), Glaucon (Plat. Ion. c. 1) inter eos recensentur qui Homeri fabulas allegoriis interpretati sint. Cf. Klausen *Hermeneutik des Neuen Testam.*, übers. v. Schmidt - Phiseldek (Lips. 1841), p. 88 sq. et Semisch l. c. p. 36 sq..

13. ἐρεῖτε] Morell. et Worth. ἐρεῖ τε (divise). Dixit scriptor supra: μηδὲ τοὺς μύθους μηδὲ τοὺς

non ii sunt qui dicuntur. Ad colendam vero elementorum naturam neque adducar ipse, neque quemquam adduxerim. Metrodorus autem Lampsacenus in libro de Homero prorsus stolide disseruit, omnia ad allegoriam revocans. Nam neque Iunonem neque Minervam, neque Apollinem id esse dicit quod existimant qui aedes illis et templa constituerunt, sed naturae partes et elementorum dispositiones. Hectorem etiam et Achillem et Agamemnonem et omnes omnino Graecos ac barbaros cum Helena et Paride, ad eamdem naturam referendos, dicetis dispositionis causa introductos esse, quum praedictorum hominum nullus exstiterit. Haec autem protulimus animi causa; nostram enim dei cognitionem ne conferre quidem fas est cum iis qui per materiam et lutum volutantur.

22. Quales enim sunt vestrae disciplinae? Quis non rideat solemnes vestros publice institutos conventus, qui pra-

θεοὺς ὑμῶν ἀλληγορήσητε. Nunc (Maran.) „demonstrat quid incommodi ex hac rerum explicandarum ratione consequatur.“ — Ad *παρεισῆχθαι* Fris. in marg.: *ἐν τῇ ποιήσει* [Homeri] *παρεισήχθησαν.*

14. *τῶν*] Hunc articulum, quem editores praeter Ducaeum et Maranum non receperunt, Par. 1 et Aet. suppeditarunt.

15. *ὥσπερ ἐπὶ ὑποθέσεως*] Male Gesnerus: *argumento sermonis invitati.* Paullo ante comparaverat res Christianorum cum ethnicorum rebus dicendo: „Propria intuentes monumenta saltem nos ut similia fabulantes approbate.“ Inde adductus est ut Metrodori nugas referret. Ne cui ergo videretur seriam comparationem instituisse inter res adeo dissimiles, declarat se haec dixisse „tamquam ex hypothesi“, id est supponendo, at minime statuendo aut concedendo res christianas cum graecis posse conferri. *Maranus.*

16. *τοῖς*] Morell., Duc., Worth. omiserunt contra codicum fidem.

1. *Τίς...περιτρέπουσιν*] Iust. Orat. ad Gent. c. 4: *Τὰς πανηγύρεις ὑμῶν μεμίσηκα· ἄμετροι γὰρ ἐκεῖ πλησμοναί, καὶ αὐλοὶ γλαφυροὶ ἐκκαλούμενοι πρὸς οἰστρώδεις κινήσεις, καὶ μύρων περίεργοι χρίσεις, καὶ στεφάνων περιθέσεις. Καὶ τῷ τοσούτῳ σωρῷ τῶν κακῶν τὴν αἰδῶ περιγράφετε, καὶ νοῦν πληροῦσθε, ὑπὸ ἀκρασίας ἐκβακχευόμενοι· καὶ ταῖς ἀνοσίαις καὶ λυσσώδεσι χρᾶσθαι εἰώθατε μίξεσιν.*

ρῶν δαιμόνων ἐπιτελούμεναι εἰς ἀδοξίαν τοὺς ἀνθρώπους περι-
τρέπουσιν; [2] Εἶδόν τινα πολλάκις, καὶ ἰδὼν ἐθαύμασα, καὶ 38
μετὰ τὸ θαυμάσαι κατεφρόνησα, [3] πῶς ἔσωθεν μέν ἐστιν ἄλλος, D
ἔξωθεν δὲ ὅπερ οὐκ ἔστι ψεύδεται, ἁβρυνόμενον σφόδρα καὶ
παντοίως διακλώμενον, καὶ τοῦτο μὲν τοῖς ὀφθαλμοῖς [4] μαρμα-
ρύττοντα, τοῦτο δὲ τὼ χεῖρε λυγιζόμενον, καὶ [5] διὰ πηλίνης
ὄψεως δαιμονῶντα, καὶ ποτὲ μὲν ὡς Ἀφροδίτην, ποτὲ δὲ [6] ὡς
Ἀπόλλωνα γινόμενον, [7] ἕνα κατήγορον πάντων τῶν θεῶν, δεισι-
δαιμονίας ἐπιτομήν, διάβολον ἡρωϊκῶν πράξεων, [8] φόνων ὑπο-
κριτήν, μοιχείας ὑπομνηματιστήν, [9] θησαυρὸν μανίας, κιναίδων
παιδευτήν, [10] καταδικαζομένων ἀφορμήν, καὶ τὸν τοιοῦτον ὑπὸ 161
πάντων ἐπαινούμενον. Ἐγὼ δὲ αὐτὸν παρῃτησάμην πάντα ψευ-
δόμενον, καὶ τὴν ἀθεότητα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ τὸν ἄν-

2. *Εἶδόν τινα* etc.] Gesnerus, Kortholtus, Ludov. de Longuerue (Dissert. de Tat. p. VIII), Worthus, Nic. le Nourry (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrr. P. I. p. 527), alii, putaverunt Crescentem Cynicum hîc tacito nomine depingi. Aperte erraverunt. Iam scholiastes (n. 4) recte indicavit Tatianum de aliquo mimo loqui. Atque id Maranus probavit ex toto orationis cursu. Verba enim *Τίς οὐκ ἂν χλευάσει τὰς δημ. πανηγύρεις ὑμῶν* disputationem de spectaculis aperte inferunt. „Tres autem ludorum species scriptor percurrit: mimos, pugiles, gladiatores. De duobus postremis nulla prorsus controversia [qui quidem c. 23 exagitantur]; neque etiam de primis ulla supererit, si attendamus haec verba: *πῶς ἔσωθεν μέν ἐστιν ἄλλος* usque ad *καὶ ποτὲ μὲν ὡς Ἀφροδίτην, ποτὲ δὲ ὡς Ἀπόλλωνα γινόμενον*. Haec ad scenam necessario sunt referenda, ubi, ut ait Tertullianus De spectac. c. 10, *quae privata et propria sunt scenae de gestu et flexu corporis mollitiae Veneris et Liberi immolant*, ubi, ut idem Apolog. c. 15 ait, *imago dei* alicuius *ignominiosum caput et famosum vestit* et *corpus impurum et ad istam artem effeminatione productum Minervam aliquam vel Herculem repraesentat*. Quod autem hunc hominem Tatianus *φόνων ὑποκριτὴν* et *μοιχείας ὑπομνηματιστὴν* vocat, id cum scena quadrare nemo non videt.“ Ex ipsa autem descriptione patet unum prae caeteris histrionem qui simul mimus erat depingi, quippe notum famaque conspicuum.

3. *πῶς*] Duc.: . . . *κατεφρόνησα. πᾶς ἔσωθεν* etc. contra codices.

4. *μαρμαρύττοντα*] Vulgo *μαρμαρύσσοντα*. Cf. c. 1. n. 15. — Scholion in marg. Par. 1: *Μαρμαρύττοντα τοῖς ἐν τοῖς θεάτροις ὑποκριταῖς* [leg. *θεαταῖς*]. Etiam in marg. Aet. exstat *τοῖς ἐν θεάτροις ὑποκριτῶν*, quod quidem

vorum daemonum occasione celebrati in ignominiam homines impingunt? Vidi quemdam saepenumero, et quum viderem miratus sum, et postquam miratus sum contemsi, ut qui intus sit alius, foris autem id quod non est mentiatur, valde gloriantem et omni modo mollitum, et partim oculis rutilantem, partim manus huc illuc versantem, et lutoso vultu insanientem, et nunc Veneri, nunc Apollini similem, unum omnium deorum accusatorem, superstitionis compendium, vituperatorem heroicarum actionum, caedium repraesentatorem, adulterii monstratorem, thesaurum insaniae, cynaedorum doctorem, sententiarum capitalium occasionem: et talem ab omnibus laudatum. Ego autem eum omnia mentientem abominatus sum, et impietatem eius et studia

Worthus male mutavit in *τῶν ἐν θεάτροις ὑποκριτῶν δίκην*. — Dein Par. 2 *λογιζόμενον* pro *λυγιζόμενον*.

5. *διὰ πηλίνης ὄψεως*] Designatur (Maran.) larva ab histrionibus adhiberi solita. Quum *πηλὸς* apud recentiores scriptores sit *vinum* (geschmierter Wein: Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* s. v.), *δ. π. ὄ.* fortasse est i. q. *vinoso* (faecibus peruncto) *vultu*. Worthus (in Add.) legi maluit *διὰ ποικίλης ὄψεως*. — Mox Herold. vitiose *δαιμονοῦντα*.

6. *ὡς*] Maran. mendose omisit.

7. *ἕνα κατήγορον πάντων τῶν θεῶν ... διάβολον ἡρωϊκῶν πράξεων*] Deorum et heroum facinora in scenam producebantur, ubi aut agebantur aut acta referebantur. — Maranus ad *δεισιδαιμονίας ἐπιτ.* recte: „Quia scilicet, ut paullo ante dixit, haec occasione pravorum daemonum fieri solebant. Sic etiam Tertullianus De spectac. c. 10 demonstrat res scenicas idololatriâ totas contineri, sive origo spectetur sive apparatus sive theatrum, quod *proprie sacrarium Veneris est.*“

8. *φόνων*] Fris., Aet., Gesner., Herold. *φόνον* (sic).

9. *θησαυρὸν μανίας*] Codd. msti et editi *θησαυρομανίας*. Frustra censet Maranus deesse *καί*, *et avaritiae*, ut pendeat ab *ὑπομνηματιστήν*. Equidem Pearsoni emendationem recepi. Mimus appellatur *θησαυρὸς μανίας* pari ratione atque antea *δεισιδ. ἐπιτομή* ac postea *καταδικ. ἀφορμή*.

10. *καταδικαζομένων ἀφορμήν*] Saepe usu evenit ut scenae insignium virorum accusatoribus viam aperirent. Unde Aristophanes cum Anyto et Meleto constituisse dicitur ut Socratem luderet in Nubibus. Sed praecipue in Christianos invehi solebant mimi et scenobatae. *Maranus.* Tertullianus l. c. c. 27: „Odisse debemus istos conventus et coetus ethnicorum, vel quod illic ...

θρωπον. Ὑμεῖς δὲ ὑπὸ τούτων [11] συλαγωγεῖσθε, καὶ τοὺς μὴ κοινωνοῦντας ὑμῶν ταῖς πραγματείαις λοιδορεῖτε. [12] Κεχηνέναι πολλῶν ᾀδόντων οὐ θέλω, καὶ τῷ νεύοντι καὶ κινουμένῳ παρὰ φύσιν οὐ βούλομαι συνδιατίθεσθαι. Τί θαυμαστὸν ἢ παρ' ὑμῖν ἐξῃρημένον διαπράττεται; [13] Ῥιναυλοῦσι τὰ αἰσχρά, κινοῦνται δὲ κινήσεις ἃς οὐκ ἐχρῆν, καὶ τοὺς ὅπως δεῖ μοιχεύειν ἐπὶ τῆς σκηνῆς σοφιστεύοντας αἵ θυγατέρες ὑμῶν καὶ οἱ παῖδες θεωροῦσι. Καλὰ παρ' [14] ὑμῖν τὰ ἀκροατήρια, κηρύττοντα πάνθ' B
ἅπερ ἐν νυκτὶ μοχθηρῶς πραγματεύεται καὶ τέρποντα τοὺς ἀκροατὰς αἰσχρῶν λόγων ἐκφωνήμασι. Καλοὶ δέ εἰσιν ὑμῶν καὶ οἱ ποιηταὶ ψευδολόγοι, καὶ διὰ σχημάτων ἐξαπατῶντες τοὺς ἀκροωμένους.

23. Εἶδον ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς σωμασκίας βεβαρημένους 39
καὶ φορτίον τῶν ἐν αὐτοῖς κρεῶν [1] περιφέροντας, οἷς ἔπαθλα καὶ στέφανοι πρόκεινται, παρακαλουμένων αὐτοὺς τῶν ἀγωνοθετῶν, οὐκ ἐπ' ἀνδραγαθίᾳ, [2] ὕβρεως δὲ καὶ στάσεως φιλονεικίᾳ, καὶ τὸν μᾶλλον πλήκτην στεφανούμενον. Καὶ ταῦτα μέν ἐστι C
τῶν κακῶν τὰ ἐλάττονα· [3] τὰ δὲ μείζονα τίς οὐκ ἂν ἐξειπεῖν ὀκνήσειεν; Ἀργίαν τινὲς ἐπανῃρημένοι διὰ τὴν ἀσωτίαν ἑαυτοὺς εἰς τὸ φονευθῆναι πιπράσκουσι· καὶ πωλεῖ μὲν ἑαυτὸν ὁ [4] πονῶν, ὁ δὲ πλουτῶν ὠνεῖται τοὺς φονεύοντας. Καὶ τούτοις οἱ

quotidiani in nos leones expostulantur, inde persecutiones decernuntur, inde tentationes emittuntur."

11. συλαγωγεῖσθε] Sic codd. msti. Par. 2 in marg. ψυχαγωγεῖσθε. Gesner. et Herold. συλλαγωγεῖσθε (sic). Ille δημαγωγεῖσθε coniecit legendum: idque Morell., Duc., Worth., qui δουλαγωγεῖσθε commendavit, textui inseruerunt. Veram lectionem Maranus restituit.

12. Κεχηνέναι . . . οὐ θέλω] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Κεχηνέναι οὐ θέλω, ηγουν θαυμάσαι, quod nostri hiare dixerunt. Virgilius...Inhiant aulas et limina." — C. 34: Τί μοι ...πρὸς τὴν Καλλιστράτου κεχηνέναι (intueri admirabundum) τέχνην;

13. Ῥιναυλοῦσι τὰ αἰσχρά] Scholion in marg. Par. 1, Aet. et Fris.: ἤτοι ῥινοκτυποῦσιν, οἱονεὶ τὸ πνεῦμα τοῖς ῥώθωσι συνέλκοντες [Aet. male συνελκόντων] ποιὸν [Worth. et Maran. inepte ποῖον] ἦχον ἐπὶ καταγέλωτι [illi καταγέλων] ἀποτελοῦσι. H. e. spiritum naribus concipientes sonum risus

et [totum] hominem. Vos autem capiunt eiusmodi homines, et eos qui communia vobiscum studia non habent convitiis exagitatis. Hiare nolo multis canentibus, et ab eo qui innuit oculis et movetur praeter naturam nolo me in eosdem affectus vocari. Quid mirabile aut egregium apud vos peragitur? Resonante naso turpia loquuntur, moventur indecore, et eos qui in scena moechandi artem docent filiae vestrae ac filii spectant. Praeclara sunt apud vos auditoria, quidquid nefarie noctu perpetratur praedicantia et turpium sermonum declamationibus auditores oblectantia. Praeclari autem sunt etiam poetae vestri mendaces, qui figuratis quoque sermonibus auditores a recta via abducunt.

23. Vidi homines corporis exercendi studio gravatos et pondus carnium suarum circumferentes, quibus praemia et coronae, adhortantibus eos agonothetis, proponuntur, non ad praeclarum facinus, sed ad faciendae iniuriae et excitandae discordiae contentionem: et qui magis percussor fuerit coronatur. Atque haec quidem minora sunt mala: maiora autem quis non dicere refugerit? Quidam inertiam profitentes propter luxuriam seipsos vendunt occidendos; et vendit se pauper, dives emit occisores. Ac sedent qui

excitandi gratia elidunt. Clemens Alex. Paed. III. c. 4. §. 29 de eiusmodi hominibus ait: *τὸ πορνικὸν ἀνέδην εἰς ἀσέλγειαν διὰ ῥινῶν ἐπιψοφοῦντες ἐπικιναίδισμα.*

14. *ὑμῖν*] Maranus ex Aet. probe reposuit. Caeteri *ἡμῖν*. Scriptor ironice loquitur. — Tum ex Par. 1 edidi *κηρύττοντα* pro vulg. *κηρύττονται*. — Ad *ἐκφωνήμασι* Fris. in marg. *ἐκφωνήματα*.

1. *περιφέροντας*] Aet. et Duc. *ἐπιφέροντας*. — Antea Galland. inepte *φορτίων* pro *φορτίον*.

2. *ὕβρεως*] Aet. *ὑβρίσεως*.

3. *τὰ δὲ μείζονα* etc.] Scholion in marg. Par. 1: *Τοὺς μονομάχους λέγει.* — *Μονομάχοι* et *πυκτεύοντες* sunt gladiatores: quorum quidem pugna alterius vel amborum morte terminatur. Antea pugiles describuntur, qui ultra verbera non progrediuntur: unde explices verba *Καὶ ταῦτα μέν ἐστι τῶν κακῶν τὰ ἐλάττονα.*

4. *πονῶν*] Fris. in marg. *παινῶν.*

μαρτυροῦντες καθίζονται, μονομαχοῦσί τε οἱ πυκτεύοντες περὶ οὐδενός, καὶ ὁ βοηθήσων οὐ κάτεισιν. Ἆρα γε τὰ τοιαῦτα ὑφ' ὑμῶν καλῶς ἐπιτελεῖται; Τὸ μὲν γὰρ στρατόπεδον τῶν μιαιφονούντων ὁ προὔχων ἐν ὑμῖν συναγείρει, [5] ληστοτροφεῖν ἐπαγγελλόμενος· οἱ δὲ ληστεύοντες ἀπ' αὐτοῦ πρoΐασι, καὶ πάντες ἐπὶ τὴν θέαν συνίετε κριταὶ γινόμενοι, τοῦτο μὲν πονηρίας ἀγωνο- D
θέτου, τοῦτο δὲ καὶ αὐτῶν τῶν μονομαχούντων. Ὁ δὲ τῷ φό- 40
νῳ μὴ περιτυχὼν λυπεῖται, διότι μὴ κατεκρίθη πονηρῶν [6] καὶ ἀθέων καὶ μιαρῶν ἔργων θεατὴς γενέσθαι. Θύετε ζῶα διὰ τὴν κρεωφαγίαν, καὶ ἀνθρώπους ὠνεῖσθε τῇ ψυχῇ [7] τὴν ἀνθρωποφαγίαν παρεχόμενοι, τρέφοντες αὐτὴν [8] αἱματεκχυσίαις ἀθεωτάταις. Ὁ μὲν οὖν ληστεύων φονεύει χάριν τοῦ λαβεῖν, ὁ δὲ πλουτῶν μονομάχους ὠνεῖται χάριν τοῦ [9] φονεύεσθαι.

24. Τί μοι συμβάλλεται πρὸς ὠφέλειαν [1] ὁ κατὰ τὸν Εὐριπίδην μαινόμενος καὶ τὴν Ἀλκμαίωνος μητροκτονίαν ἀπαγγέλ- 162
λων, ᾧ μηδὲ τὸ οἰκεῖον πρόσεστι σχῆμα, [2] κέχηνέ τε μέγα καὶ ξίφος περιφέρει καὶ κεκραγὼς πίμπραται καὶ φορέει στολὴν ἀπάνθρωπον; Ἐῤῥέτω καὶ τὰ [3] Ἀκουσιλάου μυθολογήματα, καὶ Μένανδρος [4] τῆς ἐκείνου γλώττης ὁ στιχοποιός. [5] Τί μοι καὶ τεθηπέναι τὸν μυθικὸν αὐλητήν; Τί δέ μοι καὶ [6] κατὰ Ἀριστόξενον τὸν Θηβαῖον Ἀντιγενίδην πολυπραγμονεῖν; Παραχωροῦμεν ὑμῖν

5. ληστοτροφεῖν] Gesner. et Herold. (c. Fris.) ληστοστροφεῖν. Solus Tatianus illo verbo utitur.

6. καὶ ἀθέων] Abest ab Aet..

7. τὴν] Gesner. et Herold. iuxta Fris. διὰ τήν. Sic Aet. quoque. — Caeterum verba praecedentia Θύετε ζῶα διὰ τὴν κρεωφαγίαν comparationi inserviunt; inde Ledermann (Examen des hérésies de Tatien p. 5 sq.) perperam ex illis concludit: „Il paraît se prononcer contre l'usage de la viande."

8. αἱματεκχυσίαις] Hoc Par. 1 et 2 suppeditarunt. Editi omnes cum caeteris codd. mstis corrupte αἱματοχυσίαις.

9. φονεύεσθαι] Ita Fris. in marg. et Maran.. Reliqui φονεῦσθαι. Fortasse (Worth.) πεφονεῦσθαι legendum est.

1. ὁ κατὰ τ. Εὐρ. . . . ἀπαγγέλλων] Fabulam Alcmaeonis, qui matrem interfecit ideoque ad insaniam adactus est, Euripides aliique poetae tractarunt: quorum tamen perierunt tragoediae. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 315. — Hic (ᾧ μηδὲ etc.) depingitur actor, perso-

testimonium de his ferant, ac singulare certamen ineunt gladiatores nullam ob causam, nec quisquam auxiliaturus accedit. An talia praeclare a vobis peraguntur? Qui enim inter vos dignitate praestat exercitum homicidarum colligit, seque latrones alere profitetur; prodeunt ab eo latrones, et omnes ad spectaculum convenitis iudices futuri, partim agonothetae improbitatis, partim ipsorum quoque gladiatorum. Dolet qui caedi non interfuit, quod spectandis nefariis et impiis et scelestis facinoribus non fuerit damnatus. Occiditis animalia ut carnem edatis, et homines emitis ut animae epulum humanae carnis paretis, eam sanguinis effusione valde impia pascentes. Latro igitur occidit ut accipiat, dives gladiatores emit ut occidantur.

24. Quid me iuverit ille secundum Euripidem furiosus et Alcmaeonis matricidium agens: qui ne habitum quidem suum retinet, ac maiorem in modum hiat et ensem circumfert et clamans incenditur et stolam inhumanam gerit? Valeant Acusilai fabulae, et Menander eiusdem generis versificator. Quid est quod fabulosum tibicinem admirer? Aut quid est quod secundum Aristoxenum de Thebano Antigenide curiosius inquiram? Concedimus vobis ista inutilia;

nam Alcmaeonis ob matricidium furiosi gerens.

2. *κέχηνε*] Par. 2 *κεχήνει.*

3. *'Ακουσιλάου*] Codd. msti et editi *'Ηγησιλάου.* Sed illam lectionem reponendam esse observarunt Ionsius De scriptorr. historiae philos. (Ien. 1716. 4) p. 24 et Sturzius Pherecydis fragmm. (ed. 2) p. 215.

4. *τῆς ἐκείνου γλώττης*] H. e. (Worth.) qui pariter atque Acusilaus in re mythica versatur. Marano subaudiendum videtur *ἕνεκα.*

5. *Τί μοι... Τί δέ μοι*] Maranus *Τί δέ μοι... Τί μοι* contra codd. fidem.

6. *κατὰ 'Αριστόξενον*] H. e. *Aristoxeni instar.* Is, discipulus Xenophili et Aristotelis, multa scripsit non solum philosophica sed etiam musica, ut librum (iam deperditum) *περὶ αὐλητῶν* et *περὶ αὐλῶν καὶ ὀργάνων.* Cf. Pauly l. c. p. 809. Antigenides autem (Thebanus) tibicen erat celeberrimus: Plin. Hist. nat. XVI. c. 36, Valer. Max. III. c. 7. §. 2, alii. Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): *Περὶ 'Αντιγενίδου Σουΐδας πολλά.*

τὰ μὴ ὠφέλιμα· καὶ ὑμεῖς ἢ πείσθητε τοῖς δόγμασι ἡμῶν, ἢ κατὰ τὸ ὅμοιον [7] τῶν ὑμετέρων ἡμῖν ἐκχωρήσατε. B

25. Τί μέγα καὶ θαυμαστὸν οἱ παρ' ὑμῖν ἐργάζονται φι- 41 λόσοφοι; [1] Θατέρου γὰρ τῶν ὤμων ἐξαμελοῦσι, κόμην ἐπιειμένοι πολλήν, πωγωνοτροφοῦσιν, ὄνυχας θηρίων περιφέροντες, καὶ λέγοντες μὲν δεῖσθαι μηδενός, [2] κατὰ δὲ τὸν Πρωτέα σκυτοδέψου μὲν χρῄζοντες διὰ τὴν πήραν, [3] ὑφάντου δὲ διὰ τὸ ἱμάτιον καὶ διὰ τὸ ξύλον δρυοτόμου, διὰ [4] δὲ τὴν γαστριμαργίαν τῶν πλουτούντων καὶ ὀψοποιοῦ. Ὦ ζηλῶν ἄνθρωπε τὸν κύνα, τὸν θεὸν οὐκ οἶδας καὶ ἐπὶ τὴν [5] ἄλογον μίμησιν μεταβέβηκας· ὁ δὲ κεκραγὼς δημοσίᾳ μετ' ἀξιοπιστίας ἔκδικος γίνῃ [6] σαυτοῦ, κἂν μὴ λάβῃς λοιδορεῖς, καὶ γίνεταί σοι τέχνη τοῦ πορίζειν τὸ C φιλοσοφεῖν. [7] Τοῖς Πλάτωνος ἕπῃ δόγμασι· καὶ ὁ κατ' Ἐπίκουρον σοφιστεύων διαπρύσιος ἀνθίσταταί σοι. Πάλιν τε εἶναι θέλεις [8] κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην· καί τις κατὰ τὸν Δημόκριτον λοιδορεῖταί σοι. Πυθαγόρας Εὔφορβος γεγενῆσθαί φησιν, [9] καὶ

— Frustra censuit Maranus „verba τὸν Θηβαῖον Ἀντιγενίδην aptius collocari posse post τὸν μυθικὸν αὐλητήν.“

7. τῶν ὑμετέρων] Maranus legi vult τῶν ἡμετέρων = *vel nostra nobis similiter relinquite.* Pariter interpres Campidonensis. Iam Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 68) improbavit, sic transferens: *oder lasset von euren Lehren in gleichem Maasse fahren wie wir euch eingeräumt.*

1. Θατέρου γὰρ etc.] Scholion in marg. Par. 1: Τοὺς Κυνικοὺς λέγει. Cynici habitum corporis moresque negligebant: Lucian. Bis accus. c. 6, Conviv. cc. 13. 14. 35. 44, Augustin. De civit. dei XIV. c. 20. Cf. Brucker Histor. crit. philos. Tom. II. p. 496 sqq.. — Ad verba Θατέρου τῶν ὤμων ἐξαμελοῦσι (nudum scil. habebant) Worthus haec observavit: „Cynici, qui et ἐξωμίαι saepius dicti sunt, pallium induebant humero dextro subiectum et in sinistrum coniectum, ante et retro duplicatum. Unde alterum humerum nudatum et exertum habebant, alterum duplicato pallii textu coopertum.“ Plura dedit Gataker ad Marc. Anton. Τῶν εἰς ἑαυτ. IV. §. 30. — Pro ἐξαμελοῦσι Aet. et Par. 2 ἐξαμπελοῦσι, et in marg. ἐξαπλῶσι.

2. κατὰ δὲ τὸν Πρωτέα] Cynicum dicit nomine Peregrinum, qui postea Protei cognomen accepit: Aul. Gell. Noctt. Attic. XII. c. 11. Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 54 et Denzinger *Ueber d. Aechtheit d. bisher. Textes d. Ignat. Briefe* (Wirceb. 1849) p. 85 sq..

3. ὑφάντου] Par. 2 ὑφάντων.

et vos vel credite dogmatibus nostris, vel similiter nobis a vestris decedite.

25. Quid magnum et mirabile faciunt apud vos philosophi? Alterum enim humerum negligunt, comam demittunt multam, barbam alunt, ungues ferinos circumferunt, et quum nullius rei se dicant egere, tamen Protei more coriario indigent propter peram, textore propter vestem et lignario propter baculum, divitibus et coquo propter ingluviem. O canis aemulator homo, deum ignoras et ad irrationabilem imitationem declinas; qui publice cum auctoritate clamas ulcisceris te ipse, ac nisi acceperis convitiaris, et fit tibi ars lucrandi philosophia. Platonis dogmata sequeris: et Epicureus sophista tibi alta voce adversatur. Ac rursus Aristotelem vis sectari: et aliquis Democriti sectator tibi convitiatur. Pythagoras Euphorbum se fuisse

4. *δὲ*] Morell. et Worth. omiserunt.

5. *ἄλογον*] Fortasse (Maran.) *ἀλόγων* legendum, *belluarum*. — Praecedens *τὸν κύνα* accipias de cynico philosopho.

6. *σαυτοῦ*] Aet. *αὑτοῦ*.

7. *Τοῖς Πλ.* etc.] Editores ante Maranum inepte (c. Fris.) legebant et distinguebant sic: ... *τὸ φιλοσοφεῖν τοῖς Πλ. ἐπὶ δόγμασι.* Illud *ἔπῃ*, quod in Par. 2 deest, Par. 1 et Aet. suppeditarunt. — Omnes Apologetae dissensiones philosophorum reprehendebant: Iustinus Cohort. ad Gent. c. 5. n. 7.

8. *κατὰ τ. Ἀριστ.*] Fris. in marg. addit *τε εἰ.*

9. *καὶ τοῦ Φερεκ. ... τὴν ἀθανασίαν*] Codd. msti et editi, verbis *καὶ* et *ὁ δὲ Ἀριστοτέλης* alieno loco positis, sic habent: ... *φησιν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τοῦ Φερεκύδους* [editt. praeter Maranum *Φερεκύδου* — sed vide c. 3] *δ. κλ. ἐστίν* [editt. inde a Morello *ἐστί*], *καὶ τῆς ψυχῆς δ. τὴν ἀθανασίαν.* Sed, ut Maranus recte monuit, duo maxima vitia insunt huic vulgatae scripturae. „1°. Aristotelem Pherecydis doctrinae haeredem facit. Id prorsus absurdum et veterum testimoniis repugnans, inprimis Tatiani, qui supra c. 3 non Aristotelem sed Pythagoram Pherecydis decretorum haeredem vocat. 2°. Non minus absurde Aristoteles Pherecydis imitator in exagitanda animae immortalitate diceretur, cum Pherecydes immortalis animae asseverandae princeps esse dicatur. Cf. Lactant. Institt. div. VII. c. 8. Dubium ergo non est quin legendum sit: ... *φησιν, καὶ τοῦ Φερ. ... ἐστί[ν]· ὁ δὲ*

τοῦ Φερεκύδους δόγματος κληρονόμος ἐστίν· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης
τῆς ψυχῆς διαβάλλει τὴν ἀθανασίαν. Στασιώδεις δὲ ἔχοντες
τῶν δογμάτων τὰς διαδοχὰς ἀσύμφωνοι [10] πρὸς τοὺς συμφώνους
ἑαυτοῖς διαμάχεσθε. [11] Σῶμά τις εἶναι λέγει θεόν, ἐγὼ δὲ ἀσώ-
ματον· ἄλυτον εἶναι τὸν κόσμον, ἐγὼ δὲ λυόμενον· [12] ἐκπύρωσιν
ἀποβαίνειν κατὰ καιρούς, ἐγὼ δὲ εἰσάπαξ· κριτὰς εἶναι Μίνω D
καὶ [13] Ῥαδάμανθυν, ἐγὼ δὲ αὐτὸν τὸν θεόν· [14] ἀπαθανατίζεσθαι
μόνην τὴν ψυχήν, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ σὺν αὐτῇ σαρκίον. Τί βλά-
πτομεν ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες; Τί δὲ τοὺς [15] λόγῳ θεοῦ κα-
τακολουθοῦντας καθάπερ μιαρωτάτους μεμισήκατε; [16] Παρ' ἡμῖν 42
οὐκ ἔστιν ἀνθρωποφαγία· ψευδομάρτυρες οἱ πεπαιδευμένοι γεγό-
νατε· παρ' [17] ὑμῖν δὲ ὁ Πέλοψ δεῖπνον τῶν θεῶν γίνεται, καὶ
Ποσειδῶνος ἐρώμενος, καὶ Κρόνος τοὺς υἱοὺς ἀναλίσκει, καὶ ὁ
Ζεὺς τὴν Μῆτιν καταπίνει.

26. Παύσασθε λόγους ἀλλοτρίους θριαμβεύοντες καὶ ὥσπερ 163
ὁ κολοιὸς [1] οὐκ ἰδίοις ἐπικοσμούμενοι πτεροῖς. Ἑκάστη πόλις ἐὰν

Ἀριστοτέλης τ. ψυχῆς etc.." Idem statuerunt Wesseling Probabilium lib. singul. p. 99, Sturz Pherecydis Fragmm. (ed. 2) p. 14, Daniel l. c. p. 227. — Paullo ante pro γεγενῆσθαι Fris. in marg. γεγονέναι. Pythagoras, quippe metempsychoseos dogma amplexus, quum aliorum tum illius quoque Euphorbi (Diog. Laert. VIII. c. 1. §. 4) personam gessisse iactavit. Cf. Sturz l. c. p. 208. Denique iam Gesnerus notavit: „Interpretes Aristotelici inter se dissentiunt, et adhuc sub iudice lis est [cf. Rixner *Handb. d. Gesch. der Philosoph.* P. I. p. 255 sq.], dum alii mortalem animam, alii immortalem Aristoteli creditam defendunt." Etiam Iustinus l. c. c. 6: Ἀριστοτέλης δέ, ἐντελέχειαν αὐτὴν ὀνομάζων, οὐκ ἀθάνατον ἀλλὰ θνητὴν εἶναι λέγει.

10. πρὸς τοὺς συμφώνους ἑαυτοῖς] H. e. cum Christianis.

11. Σῶμα τ. εἶναι λ. θεόν] Scholion in marg. Par. 1: Τῶν Στωϊκῶν αὕτη ἡ δόξα. Etiam ea quae statim sequuntur ad Stoicos, inprimis Zenonem, pertinent. — C. 15: Ἄσαρκος ... ὁ τέλειος θεός.

12. ἐκπύρωσιν . . . εἰσάπαξ] Scriptor idem dicit c. 6. p. 145. D (n. 1). Atque hoc est quod in Stoicis damnat, „non ipsam inflammationem; nam et Christianis proba haec sententia, sed sic modificata." Lipsius Physiol. Stoic. (Opp. ed. Antv. Tom. IV) p. 600. Cf. Baumgarten-Crusius *Compend. d. christl. Dog-*

ait, et Pherecydis doctrinae haeres est: Aristoteles vero exagitat immortalitatem animae. Vos autem, qui tumultuosas habetis dogmatum successiones, discordes cum concordibus pugnatis. Est qui deum corpus esse dicat, ego incorporeum; mundum esse indissolubilem, ego dissolvendum; conflagrationem variis temporibus evenire, ego semel eventuram; iudices esse Minoem et Rhadamanthum, ego deum ipsum; immortalitate donari solam animam, ego carnem quoque cum anima. Quid vos laedimus, Graeci? Cur eos qui verbum dei sequuntur tanquam scelestissimos odistis? Carnem humanam non edimus; falsi testes estis qui edocti estis ut id diceretis, apud vos autem fit Pelops deorum coena, quamquam a Neptuno amatus, et Saturnus filios devorat, et Iuppiter Metin deglutit.

26. Desinite alienos sermones velut in triumpho ostentare et velut graculus pennis ornari non vestris. Unaquae-

mengesch. Tom. II (ed. Hase) p. 396.

13. *Ῥαδάμανθυν*] Morell., Duc., Worth. *Ῥαδάμανθον*, absque codd. mstorum fide. De sententia adi c. 6 (n. 2).

14. *ἀπαθανατίζεσθαι ... σαρκίον*] Cf. c. 13. n. 1 et Daniel l. c. p. 227.

15. *λόγῳ θεοῦ*] C. 26: *τῶν ὑμετέρων οὐκέτι ψαύομεν, θεοῦ δὲ λόγῳ κατακολουθοῦμεν*. Cf. c. 18. n. 9.

16. *Παρ' ἡμῖν ... ἀνθρωποφαγία*] Hoc crimen (*Θυέστεια δεῖπνα*: cf. Iustin. Apol. I. c. 26. n. 29) Christianis intentatum est ex prava coenae sacrae interpretatione. Cf. Epist. ad Diogn. c. 5. n. 8. Caeterum hoc tantum Orationis loco Tatianus (Daniel l. c. p. 216) ad illam coenam respicit. — Mox codd. msti et editi *οἱ ἐπιτηδευόμενοι* praebent pro *οἱ πεπαιδευμένοι*. Excipias Par. 1, ex quo unus Maranus genuinam lectionem reposuit, sic probans: „Huius calumniae inventores (*οἱ ἐπιτηδ.*, *qui de industria id fingitis*) non erant hi quos alloquitur Tatianus, sed eam ab aliis [Iust. Dial. c. 17. n. 5] traditam ac sine certo auctore et capite, sine argumentis [Apol. I. c. 23. n. 7] iactatam probabant; unde eos Tatianus, itidem ut falsos testes, edoctos et subornatos fuisse dicit."

17. *ὑμῖν*] Herold. et Duc. *ἡμῖν*.

1. *οὐκ*] Herold. *οὔτι* (sic). Tum Par. 1 *ἐπικοσμούμενος*. „Qui pro-

ἀφέληται [2]τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀφ᾽ ὑμῶν λέξιν, ἐξαδυνατήσουσιν
ὑμῖν τὰ σοφίσματα. Ζητοῦντες τίς ὁ θεός, [3]τὰ ἐν ὑμῖν ἀγνοεῖτε·
κεχηνότες δὲ εἰς [4]τὸν οὐρανὸν κατὰ βαράθρων πίπτετε. [5]Λαβυ-
ρίνθοις ἐοίκασιν ὑμῶν τῶν βιβλίων αἱ ἀναθέσεις, οἱ δὲ ἀναγι-
νώσκοντες τῷ πίθῳ τῶν Δαναΐδων. Τί μοι μερίζετε τὸν χρό-
νον, λέγοντες τὸ μέν τι εἶναι παρῳχηκὸς αὐτοῦ, [6]τὸ δὲ ἐνεστός,
τὸ δὲ μέλλον; Πῶς γὰρ δύναται παρελθεῖν ὁ μέλλων, εἰ ἔστιν
ὁ ἐνεστώς; Ὥσπερ δὲ οἱ ἐμπλέοντες τῆς νεὼς φερομένης οἴονται B
διὰ τὴν ἀμαθίαν ὅτι τὰ ὄρη τρέχουσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς οὐ γινώ-
σκετε παρατρέχοντας μὲν ὑμᾶς, ἑστῶτα δὲ τὸν αἰῶνα, μέχρις ἂν
αὐτὸν [7]ὁ ποιήσας εἶναι θελήσῃ. Διὰ τί γὰρ ἐγκαλοῦμαι λέγων
τὰ ἐμά, τὰ δέ μου πάντα καταλύειν σπεύδετε; Μὴ γὰρ [8]οὐχ ὑμεῖς
κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον ἡμῖν γεγένησθε, τῆς αὐτῆς τοῦ κόσμου
διοικήσεως μετειληφότες; Τί φάσκετε σοφίαν εἶναι παρ᾽ ὑμῖν μό- 43
νοις, οὐκ ἔχοντες ἄλλον ἥλιον οὐδ᾽ ἀστέρων ἐπιφοιτήσεις καὶ
γένεσιν διαφορωτέραν, θάνατόν τε παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώ-
πους ἐξαίρετον; Ἀρχὴ τῆς φλυαρίας ὑμῖν [9]γεγόνασιν οἱ γραμ- C
ματικοί, καὶ [10]οἱ μερίζοντες τὴν σοφίαν τῆς κατὰ ἀλήθειαν σο-
φίας ἀπετμήθητε, τὰ δὲ ὀνόματα τῶν μερῶν ἀνθρώποις προσε-
νείματε· καὶ τὸν μὲν θεὸν ἀγνοεῖτε, πολεμοῦντες δὲ ἑαυτοῖς
[11]ἀλλήλους καθαιρεῖτε. Καὶ διὰ τοῦτο πάντες οὐδέν ἐστε·

verbialem illum Graculum Aesopicum nescit quaerat in Chiliadibus Erasmi“ (Gesn.).

2. τ. ἰδίαν αὐτῆς ... λέξιν] Cf. c. 1. p. 142. B.

3. τὰ ἐν ὑμῖν] Par. 1 et 2 τίνα τὰ ἐν ὑμῖν, Aet. et Fris. τίνα τὰ ἐν ἡμῖν (sic quoque Par. 2 supra lineam). Gesner. et Herold. lectionem Frisiani exhibent; Morell., Duc., Worth. τὰ ἐν ἡμῖν (omisso τίνα), sed reddunt cum Gesnero: *quid in vobis lateat.* Maran. recte τὰ ἐν ὑμῖν.

4. τὸν] Ex Par. 1 restitui.

5. Λαβυρ. etc.] Obscuritatem notat scriptorum gentilium, v. c. Heracliti (c. 3). De verbis autem οἱ δὲ ἀναγιν. etc. componas proverbium in Chiliadibus Erasmi: „Cribro aquam haurire.“ — Pro βιβλίων Par 2 βίβλων.

6. τὸ δὲ ἐνεστός] Codd. msti et editi ἐνεστώς. Maranus similem affert sententiam Eusebii De laud. Constant. c. 6, „ubi Eusebius docet aevum nec senescere nec interire, nec praesens apprehendi posse, nedum praeteritum aut futurum. Praeteritum enim tempus non est, quippe quod iam transiit; futurum vero nondum adest, ac proinde non est

que civitas si propriam a vobis dictionem repetitum veniat, vestra vos deficient sophismata. Dum quaeritis quid sit deus, quid in vobis agatur ignoratis; in coelum hiantes in foveas deciditis. Similes sunt labyrinthis librorum vestrorum pertractationes, et qui eos legunt Danaidum dolio. Quid mihi tempus dividitis, dicentes aliud praeteritum, aliud praesens, aliud futurum? Quomodo enim futurum elabi possit, si praesens adest? Quemadmodum autem navigantes praeterlabente nave putant prae imperitia montes currere, ita vos quoque non perspicitis vos quidem praetercurrere, aevum vero stare, quamdiu ipsum esse voluerit qui creavit. Cur enim mea exponens incusor, et cur mea omnia evertere studetis? Nonne enim vos simili ac nos modo nati estis, eiusdem mundi administrationis participes? Cur sapientiam esse apud vos solos dicitis, quum non alium solem neque alios siderum ortus, vel originem praestantiorem et mortem praeter caeteros homines eximiam habeatis? Initium nugandi vobis fuerunt grammatici, et qui sapientiam dividitis a vera sapientia abscissi estis, et partium [eius] nomina hominibus attribuistis; ac deum quidem ignoratis, dum autem inter vos digladiamini vos invicem evertitis. Quocirca nihil prorsus estis omnes: quamvis ser-

omnino; praesens autem apprehendi non potest, quia simul cum ipsa cogitatione ac locutione elabitur.“ Vid. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 240.

7. ὁ] Ex Par. 1 (Duc.) reposui.

8. *οὐχ*] Ita Ducaeus: caeteri *οὐκ*.

9. *γεγόνασιν*] In Par. 2 alia manu mutatum est in *γέγονεν*.

10. *οἱ μερίζοντες τὴν σοφίαν*] Loquitur de philosophiae divisione, circa quam occupantur philosophi, aliis aliter dividentibus, aut forte de ipsa sectarum varietate, quae a suis auctoribus denominantur, ut Aristotelici, Platonici, Epicurei: et hoc argumentum est illos non divinam, quae una et simplex est unique deo adscribenda, sed humanam sapientiam et hominum inventa secutos. *Gesnerus.* — Iustinus Dial. c. Tr. c. 2: *Τί ποτε δ' ἐστὶ φιλοσοφία ...τοὺς πολλοὺς λέληθεν· οὐ γὰρ ἂν Πλατωνικοὶ ἦσαν οὐδὲ Στωϊκοὶ* etc., *μιᾶς οὔσης ταύτης ἐπιστήμης. Οὗ δὲ χάριν πολύκρανος ἐγενήθη, θέλω εἰπεῖν.* Comp. locum quem ibi n. 4 laudavi.

11. *ἀλλήλους*] Sic Par. 1 et in

σφετερίζοντες μὲν τοὺς λόγους, διαλεγόμενοι δὲ καθάπερ τυφλὸς κωφῷ. [12] *Τί κατέχετε σκεύη τεκτονικά, τεκταίνειν μὴ γινώσκοντες;* [13] *Τί λόγους ἐπαναιρεῖσθε, τῶν ἔργων μακρὰν ἀφεστῶτες, φυσώμενοι μὲν διὰ δόξης, ἐν δὲ ταῖς συμφοραῖς ταπεινούμενοι;*
Παρὰ λόγον [14] *καταχρᾶσθε τοῖς σχήμασι· δημοσίᾳ μὲν γὰρ πομ-* D
πεύετε, [15] *τοὺς δὲ λόγους ἐπὶ τὰς γωνίας ἀποκρύπτετε. Τοιούτους ὑμᾶς ἐπιγνόντες καταλελοίπαμεν, καὶ τῶν ὑμετέρων οὐκέ-*
τι ψαύομεν, θεοῦ δὲ λόγῳ κατακολουθοῦμεν. Τί γάρ, ἄνθρωπε, 44
τῶν γραμμάτων ἐξαρτύεις τὸν πόλεμον; Τί δὲ ὡς ἐν πυγμῇ συγκρούεις τὰς ἐκφωνήσεις αὐτῶν [16] *διὰ τῶν Ἀθηναίων ψελλισμῶν, δέον σε λαλεῖν φυσικώτερον; Εἰ γὰρ ἀττικίζεις οὐκ ὢν Ἀθηναῖος, λέγε μοι τοῦ μὴ δωρίζειν τὴν αἰτίαν. Πῶς τὸ μὲν*
εἶναί σοι δοκεῖ [17] *βαρβαρικώτερον, τὸ δὲ πρὸς τὴν ὁμιλίαν* 164
ἱλαρώτερον;

27. *Εἰ δὲ σὺ τῆς ἐκείνων ἀντέχῃ παιδείας, τί μοι δόξας αἱρουμένῳ δογμάτων ὧν θέλω διαμάχῃ;* [1] *Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον τὸν μὲν λῃστὴν διὰ τὸ ἐπικατηγορούμενον ὄνομα* [2] *μὴ κολάζειν, πρὶν ἢ τἀληθὲς ἐπ' ἀκριβείᾳ καταμανθάνειν, ἡμᾶς δὲ προλήμματι λοιδορίας ἀνεξετάστῳ μεμισηκέναι;* [3] *Διαγόρας Ἀθη-*

marg. Fris., Duc. et Maran.; reliqui *ἀλλήλοις*.

12. *Τί κατέχετε σκεύη τ.*] Addit epexegesin. Quid effutitis multa verba et dicendi artes colitis? Haec instrumenta tantum sunt verae sapientiae, quae non in verbis tantum sed rebus et sapienter factis consistit. *Gesnerus.*

13. *Τί λόγους* etc.] Iust. Cohort. ad Gent. c. 35: *οὐ γὰρ ἐν λόγοις ἀλλ' ἐν ἔργοις τὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας πράγματα.* Athenag. Suppl. p. Christ. c. 33: *οὐ γὰρ μελέτῃ λόγων ἀλλ' ἐπιδείξει καὶ διδασκαλίᾳ ἔργων τὰ ἡμέτερα.* — Aet. *ἐφεστῶτες* pro *ἀφεστῶτες*.

14. *καταχρᾶσθε*] Herold. *καταχρᾶσθαι.*

15. *τοὺς ... ἀποκρύπτετε*] Quum Tatianus opponat philosophorum in angulis disputationes superbae in publicum proditioni, liquet eum loqui de doctrina, quam philosophorum plerique instar mysterii occultam tenebant. Vide Synesium Ep. 142. *Maranus.*— Philosophi enim, ut laterent, solebant angulos petere: unde *ψιθυρίζειν ἐν γωνίᾳ* (Plat. Gorg. p. 485. D, Themist. Or. 22) dicebantur. Praeter necessitatem Worthus pro *ἀποκρύπτετε* admisit *ἀποκηρύττετε.*

16. *διὰ τ. Ἀ. ψελλισμῶν*] No-

mones vobis quasi proprio iure vendicetis, tamen disseritis velut caecus cum surdo. Cur tenetis instrumenta fabrilia, qui fabricari non scitis? Cur sermones profitemini, qui ab operibus longe distatis: gloriâ nimirum inflati, in calamitatibus autem demissi? Actiones vestrae speciem habent a ratione alienam; nam in publico cum pompa inceditis, sermones autem in angulis occultatis. Missos vos fecimus quum tales cognosceremus, neque iam vestras res attingimus, sed verbum dei sequimur. Cur enim, o homo, literarum bellum excitas? Cur earum pronuntiationes ut in pugillatu attice balbutiendo collidis, quum te magis apte ad naturam loqui deceret? Nam si, quum Atheniensis non sis, atticissas, dic mihi cur non dorice loquaris. Quomodo hoc tibi asperius videtur, illud hilarius ad colloquium?

27. Quodsi te istorum tenet eruditio: cur mihi dogmatum quae mihi placent opiniones eligenti bellum indicis? Quomodo enim non absurdum est latronem quidem propter illud nomen cuius accusatur non puniri, antequam veritas diligenter explorata fuerit, nos autem per anticipatam ex convitiis sine examine opinionem odio haberi? Dia-

tat contractam vocum pronuntiationem. — Antea pro *συγκρούεις* Aet. *συγκρούσεις*.

17. *βαρβαρικώτερον*] *Βάρβαρος* hîc dicitur de sermone aspere sonante. Sic *βαρβαρόφωνος* apud Homerum (Il. II. 867) legitur. Plerumque illud vocabulum aliter usurpatur: c. 1. n. 1.

1. *Πῶς γὰρ* etc.] Iustinus Apol. I. c. 4: *Ἐξ ὀνόματος μὲν γὰρ ἢ ἔπαινος ἢ κόλασις οὐκ ἂν εὐλόγως γένοιτο, ἢν μή τι ἐνάρετον ἢ φαῦλον δι' ἔργων ἀποδείκνυσθαι δύνηται. Καὶ γὰρ τοὺς κατηγορουμένους ἐφ' ὑμῶν πάντας πρὶν ἐλεγχθῆναι οὐ τιμωρεῖτε, ἐφ' ἡμῶν δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔλεγχον λαμβάνετε.* Adde Athenag. Supplic. p. Christ. c. 2 et Tertullian. Apolog. c. 2.

2. *μὴ*] Aet. *καί*.

3. *Διαγόρας*] Hic, teste Suida s. v., *ἄθεος* fuit, ac mysteria sic contemsit ut etiam ea sectantes averteret; quare Athenienses talentum iis polliciti sunt qui eum interfecissent. Quod *Φρυγίους* Diagorae *λόγους* attinet, Vossius (De histor. gr., ed. Westerm., p. 13) putat illos tractasse eorum historiam quae ad Cybelen, matrem Phrygiam, pertinebant: ut homines a sacris eius deterrerentur. Quare apud Suidam *λόγοι ἀποπυργίζοντες* vocantur: istam

ναῖος ἦν, ἀλλὰ τοῦτον ἐξορχησάμενον τὰ παρ' Ἀθηναίοις μυστήρια τετιμωρήκατε· καὶ τοῖς Φρυγίοις αὐτοῦ λόγοις ἐντυγχάνοντες ἡμᾶς μεμισήκατε. [4] *Λέοντος κεκτημένοι τὰ ὑπομνήματα πρὸς τοὺς ἀφ' ἡμῶν ἐλέγχους δυσχεραίνετε· καὶ τὰς περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον θεῶν δόξας* [5] *Ἀπίωνος ἔχοντες παρ' ἑαυτοῖς ὡς* B *ἀθεωτάτους ἡμᾶς ἐκκηρύττετε. Τάφος τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καθ' ὑμᾶς δείκνυται,* [6] *κἂν ψεύδεσθαί τις τοὺς Κρῆτας λέγῃ. Τῶν πολλῶν* [7] *θεῶν ἡ ὁμήγυρις οὐδέν ἐστι. Κἂν ὁ καταφρονῶν αὐτῶν Ἐπίκουρος δᾳδουχῇ, τοὺς ἄρχοντας οὐδὲν πλέον τοῦ θεοῦ κατάληψιν ἣν ἔχω περὶ τῶν ὅλων ταύτην οὐκ ἀποκρύπτομαι.* [8] *Τί μοι συμβουλεύεις ψεύσασθαι τὴν πολιτείαν; Τί δὲ λέγων θανάτου καταφρονεῖν* [9] *διὰ τέχνης φεύγειν αὐτὸν καταγγέλλεις;* [10] *Ἐγὼ μὲν οὐκ ἔχω καρδίαν ἐλάφου· τὰ δὲ τῶν ὑμετέρων λό-* C

enim deam veteres turrigeram repraesentabant. Haud dubie autem in illis libris fabulae quoque descriptae erant aliorum numinum a Graecis e Phrygia receptorum. Cf. Mounier Disput. de Diagora Melio (Roterod. 1838) p. 83 sqq.. Diagoras autem et, qui statim memorantur, Leo Pellaeus et Apio grammaticus hanc deorum refellendorum viam sequebantur, ut eos vel homines esse (Arnob. adv. nat. IV. c. 29) probarent vel ad physicas rationes (Euseb. Praepar. ev. III. c. 1) revocarent. — Sensus: Vos, quamquam Diagoram ob impietatem sacrilegam damnavistis, tamen Phrygios eius libros legitis; id sane facitis: atqui infensum in nos animum non abiicitis. Maranus autem, ab Abbate de Monsoury (cf. c. 1. n. 20) monitus, pro *τετιμωρήκατε* commendavit *τετιμήκατε*. „Diagoram Atheniensem, quamvis mysteria evulgaverit, in pretio habetis; et qui Phrygios illius libros legitis nos odio habetis." In Par. 1 et 2 non *ἐντυγχάνοντες* sed *ἐντυγχάνοντας* errore comparet.

4. *Λέοντος*] Is *Αἰγυπτιακὰ* (Hygin. Poett. astron. II. 20) sive *περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον θεῶν* (Clem. Alex. Strom. I. c. 21. §. 106) scripsit. A Tertulliano De coron. milit. c. 7 Aegyplius et ab Arnobio l. c. Pellaeus appellatur. Adeas Westermannum ad Vossium l. c. p. 462. n. 5. — Ergo (Worth.): Leonis sc. falsorum numinum *ἐλέγχους* (coll. quae n. 3 monui) lubenter legitis, Christianorum vero *ἐλέγχους* aegro animo fertis.

5. *Ἀπίωνος*] Sic recte omnes codd. msti et editi. Unus Maranus *Ἀππίωνος* (Iustin. Cohort. ad Gent. c. 9. n. 9) dedit. Ille Apion infra c. 38 *ὁ γραμματικὸς* et *ἀνὴρ δοκιμώτατος* (cf. Voss. l. c. p. 235) appellatur, qui Aegyptiacorum libros quinque scripserit: ad quos Tatianus hîc respicit. Cf. Schliemann

goras Atheniensis erat, sed ei poenam irrogastis quod Atheniensium mysteria evulgasset: et qui Phrygios illius libros legitis odio nos habetis. Qui Leonis commentarios servatis moleste fertis nostras redargutiones; et qui Apionis de diis Aegyptiis opiniones apud vos habetis nos tamquam impiissimos relegatis. Sepulcrum Olympii Iovis apud vos monstratur, licet quidam Cretenses mentiri dicat. Nihil est illa multitudinis deorum congregatio. Quamvis contemtor eorum Epicurus taediferi munere fungatur, principes non diutius celo quam de deo eiusque universorum principatu cognitionem habeo. Cur mihi auctor es ut meum institutum mentiar? Et qui mortem a te contemni dicis cur hortaris ut eam astute declinem? At ego cor cervi non habeo: ve-

Die Clementinen etc. (Hamb. 1844) p. 111 sqq.. — Mox ἐκκηρύσσετε vulgo pro ἐκκηρύττετε (cf. c. 1. n. 15) legitur; sic paullo infra (p. 164. C) recte κηρύττουσιν exstat.

6. κἂν ψ. τις τ. Κρ. λέγῃ] Cretensium vanitas de Iovis apud se sepulcro, multaque id genus mentientium, in vulgi fabulam abiit. *Gesnerus.* — Illi potissimum idcirco ψεῦσται vocabantur quod iactarent sepulcrum apud se esse Iovis, quem reliqui Graeci esse putabant immortalem deorum patrem. Callimachus, ad quem Tatianus pronomine τις videtur respicere, Hymn. in Iov. v. 8 sq. (coll. Athenag. Supplic. p. Christ. c. 30):

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται· καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' οὐ θάνες· ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

Etiam Epimenides περὶ χρησμῶν fertur cecinisse: *Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται.* Plura dabunt recentiores interpretes Epist. ad Tit. 1, 12.

7. θεῶν ἡ ὁμήγυρις] Formula Homero usitata (Il. XX. 142). — Interpunctio debetur Marano; caeteri sic: ... οὐδέν ἐστι, κἂν ... δᾳδουχῇ τοὺς ἄρχοντας. οὐδὲν πλέον etc.. Worthus: „Innuit hoc loco Tatianus Epicurum, sicuti et alios philosophos, coactum solummodo poenae metu populari sententiae se accommodasse et hinc numerosam deorum turbam non manifeste denegasse.“ Cf. Iustin. Cohort. ad Gent. c. 20. n. 1.

8. *Τί μοι σ. ψ. τ. πολ.*] Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 17.

9. διὰ τέχνης] Cf. Iustin. Apol. I. c. 28. n. 5.

10. 'Εγὼ etc.] Minime tam ignavus sum (Hom. Il. I. 225: κραδίην ἐλάφοιο ἔχων) ut mortem timeam. Thersites ἀμετροεπὴς apud Homerum (l. c. II. 212) dicitur.

γων ἐπιτηδεύματα κατὰ τὸν ἀμετροεπῆ Θερσίτην γίνεται. Πῶς 45
πεισθήσομαι [11] τῷ λέγοντι μύδρον τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην
γῆν; Τὰ γὰρ τοιαῦτα λόγων ἐστὶν ἅμιλλα καὶ οὐκ ἀληθείας διακόσμησις. Ἢ πῶς οὐκ ἠλίθιον [12] πείθεσθαι τοῖς Ἡροδώρου βιβλίοις περὶ τοῦ καθ' Ἡρακλέα λόγου, γῆν ἄνω κηρύττουσιν, κατεληλυθέναι τε ἀπ' αὐτῆς λέοντα τὸν ὑφ' Ἡρακλέους φονευθέντα; Τί δ' ἂν ὠφελήσειε λέξις Ἀττικὴ καὶ φιλοσόφων σωρεία καὶ συλλογισμῶν πιθανότητες καὶ μέτρα γῆς καὶ ἄστρων θέσεις καὶ ἡλίου δρόμοι; Τὸ γὰρ περὶ τοιαύτην ἀσχολεῖσθαι ζήτησιν νομοθετοῦντός ἐστιν ἔργον ἑαυτῷ τὰ δόγματα. D

28. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς παρ' ὑμῖν κατέγνων νομοθεσίας. Μίαν μὲν γὰρ ἐχρῆν εἶναι καὶ κοινὴν ἁπάντων τὴν πολιτείαν· νυνὶ δὲ ὅσα γένη πόλεων τοσαῦται καὶ τῶν νόμων θέσεις, ὡς εἶναι τὰ παρ' ἐνίοις αἰσχρὰ παρά τισι σπουδαῖα. Νομίζουσι γοῦν Ἕλληνες φευκτὸν εἶναι τὸ [1] συγγίνεσθαι μητρί, κάλλιστον δὲ τὸ τοιοῦτόν ἐστιν ἐπιτήδευμα παρὰ τοῖς Περσῶν μάγοις· [2] καὶ παιδεραστία μὲν ὑπὸ βαρβάρων διώκεται, προνομίαις δὲ ὑπὸ Ῥω- 165
μαίων ἠξίωται, παίδων ἀγέλας ὥσπερ ἵππων φορβάδων συναγείρειν αὐτῶν πειρωμένων.

29. Ταῦτα οὖν ἰδών, ἔτι δὲ καὶ [1] μυστηρίων μεταλαβών, 46
καὶ τὰς παρὰ πᾶσι θρησκείας δοκιμάσας [2] διὰ θηλυδριῶν καὶ ἀνδρογύνων συνισταμένας, εὑρὼν δὲ παρὰ μὲν Ῥωμαίοις [3] τὸν κατ' αὐτοὺς Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν

11. τῷ λέγ. μύδρον τὸν ἥλιον] Intelligit Anaxagoram, qui solem μύδρον διάπυρον (Diog. Laert. II. c. 3. §. 4. 9) vocavit. Cf. Reinhold *Gesch. d. Philos.* Tom. I (Ien. 1845) p. 45 sq..

12. πείθεσθαι] Sic Par. 1. 2, Duc. et Maran.; reliqui πιθέσθαι. — Pro Ἡροδώρου codd. msti et editi inepte praebent Ἡροδότου. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. III. p. 1241. — Tum Aet. non βιβλίοις sed βίβλοις offert.

1. συγγίνεσθαι] Par. 2 συγγενέσθαι. — De Persarum more hîc memorato cf. Clement. Alex. Strom. III. c. 2. §. 11 et Tertullian. Apolog. c. 9.

2. καὶ] Herold. omisit. Tum pro vulg. προνομίας rescripsi ex Par. 1. 2 προνομίαις. Sic ἄξιοῦν τινα προσφθέγμασι apud Aeschyl. Agam. 877 legitur. De formula ὑπὸ

strarum autem literarum studia loquacissimum Thersiten imitantur. Quomodo credam dicenti solem esse massam ignitam lunamque terram? Haec enim verborum pugna sunt neque veritatis illustratio. Aut quomodo non stultum est Herodori de Herculis historia libris credere, terram superiorem praedicantibus, et inde delapsum leonem quem Hercules occidit? Quid enim profuerint stilus atticus et philosophorum sorites et syllogismorum probabilitates et mensurae terrae et astrorum positiones et solis cursus? Eiusmodi enim quaestionibus occupari hominum est sibi dogmata instar legis imponentium.

28. Quapropter vestras quoque legum institutiones contemsi. Unam enim oportebat esse et communem omnium vivendi normam; nunc autem quot civitates tot legum institutiones, ita ut quae apud nonnullos turpia sunt apud alios sint praeclara. Videtur nimirum Graecis fugiendum coniungi cum matre, praeclarissimum vero id habetur institutum apud Persarum magos; ac puerorum amor a barbaris damnatur, praerogativis vero a Romanis honorata est, qui puerorum greges instar equorum gregalium cogere student.

29. Haec quum vidissem, praeterea vero etiam mysteriorum particeps factus essem, ac varias ubique religiones explorassem quae ab effeminatis et androgynis procurantur, quumque reperissem apud Romanos Latiarem eorum Iovem

βαρβάρων...ὑπὸ Ῥωμαίων c. 1. n. 1 consulas. — De sententia cf. Iustin. Apol. I. c. 27. n. 3.

1. *μυστηρίων*] Procul dubio Eleusinia intelligit, quae *κατ' ἐξοχὴν* Mysteria dicebantur. Lobeck in Aglaophamo (Tom. I. p. 197) scripsit *τῶν μυστηρίων*.

2. *διὰ θηλυδρ.* etc.] Observat Augustinus libro VI de civ. dei sacra committi infamibus gallis, quibus ne in scenam quidem prodire liceat. *Maranus.* — Cf. c. 8. n. 9.

3. *τὸν κατ' αὐτοὺς Λατ. Δία*] Par. 1, Aet., Fris. corrupte *τὸν κατὰ τοὺς Λατιάριον Δία.* Sic Gesner. quoque et Herold.; caeteri editores, ut Par. 2, corrupta verba *κατὰ τοὺς* eiecerunt. Sed recte Henr. Stephanus (in edit. Epist. ad Diogn. p. 108) iussit *κατ' αὐτοὺς* (cf. c. 34 *τῇ κατὰ Ῥωμ. σοί*) re-

ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον, Ἄρτεμιν δὲ [4] οὐ μακρὰν τῆς
μεγάλης πόλεως τῶν αὐτῶν πράξεων ἐπανῃρημένην τὸ εἶδος,
[5] ἄλλον τε ἀλλαχῇ δαίμονα κακοπραγίας ἐπαναστάσεις πραγματευ-
όμενον, κατ' ἐμαυτὸν γενόμενος ἐζήτουν ὅτῳ τρόπῳ τἀληθὲς ἐξευ- B
ρεῖν [6] δύναμαι. [7] Περινοοῦντι δέ μοι τὰ σπουδαῖα συνέβη γρα-
φαῖς τισιν ἐντυχεῖν βαρβαρικαῖς, πρεσβυτέραις μὲν ὡς πρὸς τὰ
Ἑλλήνων δόγματα, θειοτέραις δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκείνων πλάνην·
καί μοι πεισθῆναι ταύταις συνέβη διά τε τῶν λέξεων τὸ ἄτυφον
καὶ τῶν εἰπόντων τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τῆς τοῦ παντὸς ποιή-
σεως τὸ εὐκατάληπτον καὶ τῶν μελλόντων τὸ προγνωστικὸν καὶ
τῶν παραγγελμάτων τὸ ἐξαίσιον καὶ τῶν ὅλων τὸ μοναρχικόν.
Θεοδιδάκτου δέ μου γενομένης τῆς ψυχῆς συνῆκα ὅτι [8] τὰ μὲν 47
καταδίκης ἔχει τρόπον, τὰ δὲ ὅτι λύει τὴν ἐν κόσμῳ δουλείαν, C
καὶ ἀρχόντων μὲν πολλῶν καὶ μυρίων ἡμᾶς ἀποσπᾷ τυράννων,
[9] δίδωσι δὲ ἡμῖν οὐχ ὅπερ μὴ ἐλάβομεν, ἀλλ' ὅπερ λαβόντες
ὑπὸ τῆς πλάνης ἔχειν ἐκωλύθημεν.

30. Τούτων οὖν τὴν κατάληψιν μεμνημένος καὶ [1] πεποιημένος βούλομαι καθάπερ τὰ νήπια τῶν βρεφῶν ἀποδύσασθαι.

ponendum esse: atque ita Par. 2 in marg. suppeditat. — Scholion in marg. Par 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Statius [? Lucanus Phars. 1, 198]: Et residens celsa Latialis Iup[p]iter Alba.“ De cruento Iovis Latiaris cultu exposui ad Iustini Apol. II. c. 12. n. 9.

4. οὐ μακρὰν τῆς μεγάλης πόλεως] H. e. non procul Româ (haec enim est μεγάλη πόλις — cf. c. 19. n. 5), nempe Ariciae. Pariter scholiastes in marg. Par. 1 (vide et supra n. 3) explicuit, Ἄρτεμιν intelligens de „Diana Aricina.“ Idem statuerunt Scaliger in Euseb. p. 56 et Thirlbius ad Iust. Apol. II. p. 128. De cultu Dianae Aricinae plura legas in Erschii et Gruberi *Allg. Encyclop. d. Wiss. u. Künste*, P. V (Lips. 1820), p. 238. Male Worthus indicatam putavit Hymniam Dianam, cuius templum non procul Megalopoli erat; sed sanguine non colebatur humano. — Lobekio l. c. τὸ εἶδος displicuit: maluit τὸ αἶσχος. Etsi non mala, non tamen necessaria emendatio. Itidem scriptor saepius vocem istam ad notionem amplificandam adhibet: cc. 14 (τῆς ἁμαρτίας τὰ εἴδη), 17 (τῆς κακίας εἶδος), alibi. Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 29.

5. ἄλλον τε ἀ. δαίμονα] Non solum Iovi et Dianae sed Saturno quoque sacrificabatur humano sanguine, potissimum in Latio. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Al-*

cruore humano et sanguine ex homicidiis delectari, Dianam autem non procul magna urbe similes actiones profiteri, et alium alibi daemonem malorum facinorum auctorem fieri: in me ipsum descendens inquisivi quomodo verum invenire possem. Quum autem animum per optima quaeque versarem, contigit mihi ut in quosdam libros barbaricos inciderem, antiquiores quam ut cum Graecorum placitis, diviniores quam ut cum eorum errore conferri possint; et mihi evenit ut his fidem haberem propter dictionis humilitatem et scriptorum simplicitatem et universi creationis explicationem captu facilem et futurorum praecognitionem et praeceptorum excellentiam et singularem universorum principatum. Itaque animâ meâ divinitus edoctâ intellexi ista quidem ad condemnationem ducere, hanc autem servitutem quae in mundo est dissolvere, et a multis principibus et infinitis tyrannis nos abstrahere, et nobis dare non quidem novum quoddam, sed quod acceptum retinere per errorem nequivimus.

30. Horum igitur cognitione initiatus et instructus statui errorem tamquam nugas infantium abiicere. Nequitiae enim

terthumswiss. Tom. VI. p. 431 et 835. Maranus sic transtulit: *et aliorum alibi daemonum molitione multa nefarie fieri.*

6. *δύνωμαι*] Sic Stephani (l. c.) monitu edidi pro vulg. *δύναμαι.*

7. *Περινοοῦντι* etc.] Iustinus Dial. c. Tr. c. 8. n. 3. — De formula *γραφαὶ βαρβαρικαὶ* c. 1. n. 1 consulas.

8. *τὰ μὲν ... τὰ δὲ*] H. e. scripta Gentilium...sacra scripta Christianorum. Illa ad damnationem nos ducunt, haec liberant a praestigiis daemonum. Cf. c. 8 sqq..

9. *δίδωσι δὲ* etc.] Necesse enim est ut anima cum spiritu divino coniungatur: qua quidem coniunctione pristinus revocatur protoplastorum status. C. 12. n. 1 et alibi. C. 15: *Δυνατὸν δὲ παντὶ τῷ νενικημένῳ πάλιν νικᾶν.* Id quomodo fieri possit, docent sacrae Christianorum (Vet. Test.) scripturae. — Pro *ἐλάβομεν* Aet., Par. 2, Fris. *ἐλαύνομεν.* Hoc Gesner. quoque et Herold. habent, sed ille veram lectionem coniectatione assecutus est. Scholion in marg. Par. 1 ad hunc locum: *Τοῦτο τοῦ θεσπεσίου Παύλου καὶ οὗτος συνηγορεῖ, λέγοντος* [Rom. 1, 18] *τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν ἀδικίᾳ κατέχειν Ἕλληνας.*

1. *πεποιημένος*] Morell., Duc., Worth. *πεπεισμένος*, quae est con-

Τὴν γὰρ τῆς πονηρίας σύστασιν ἐοικυῖαν τῇ τῶν βραχυτάτων
σπερμάτων ἴσμεν· ἅτε διὰ μικρᾶς ἀφορμῆς [2] τούτου κρατυνθέν-
τος, πάλιν δὲ αὖ λυθησομένου, ἡμῶν πειθομένων [3] λόγοις θεοῦ D
καὶ μὴ σκορπιζόντων ἑαυτούς. [4] Διά τινος γὰρ ἀποκρύφου θη-
σαυροῦ τῶν ἡμετέρων ἐπεκράτησεν, ὃν ὀρύττοντες [5] κονιορτῷ
μὲν ἡμεῖς ἐνεπλήσθημεν, [6] τούτῳ δὲ τοῦ συνεστάναι τὴν ἀφορμὴν
παρέχομεν. Τὸ γὰρ αὐτοῦ πᾶν ἀποδεχόμενος κτῆμα τοῦ πολυ-
τιμοτέρου πλούτου τὴν ἐξουσίαν ἐχειρώσατο. Ταῦτα μὲν οὖν
πρὸς τοὺς ἡμῶν οἰκείους εἰρήσθω. Πρὸς δὲ ὑμᾶς τοὺς Ἕλλη-
νας τί ἂν ἕτερον, ἢ τὸ μὴ τοῖς κρείττοσι λοιδορεῖσθαι, μηδὲ εἰ
[7] βάρβαροι λέγοιντο ταύτην λαμβάνειν τῆς χλεύης τὴν ἀφορμήν;
Τοῦ γὰρ πάντας ἀλλήλων ὑπακούειν τῆς διαλέκτου μὴ δύνασθαι 166
τὴν αἰτίαν εὑρεῖν, [8] ἣν ἐθέλητε, δυνήσεσθε· ἐξετάζειν γὰρ [9] βου-
λομένοις τὰ ἡμέτερα ῥᾳδίαν καὶ ἄφθονον ποιήσομαι τὴν διή-
γησιν.

iectura Gesneri. Sed cf. c. 13: τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θεοῦ πεποιημένη. Sensus: Sacris institutus scripturis (c. 29. n. 9) istum errorem gentilem, a daemonibus inductum (c. 29. n. 8), ceu pueriles nugas abieci; arcet enim a societate cum spiritu dei ineunda. Antea (c. 29): ὅπερ λαβόντες ὑπὸ τῆς πλάνης ἔχειν ἐκωλύθημεν. Comp. paullo supra: συνέβη γραφαῖς τισιν ἐντυχεῖν... θειοτέραις δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐκείνων (Gentilium) πλάνην. Sic ἀποδύεσθαι metaphorice Lucianus (τρυφήν) Cat. 16 usurpavit. Worthus, supplendo ἐκεῖνα, interpretatus est: *animum induxi Gentilium libros tamquam nugas pueriles abiicere.* Prorsus falso Gesnerus: *improbitatem pristinam exuere volo ut nudus et infantibus similis reddar.* Pariter Maranus, quocum interpres Campid. facit: *volo instar puerorum infantium exui et nudari.*

2. τούτου] Sic codd. msti, Gesner., Herold., Maran.. Par. 1 in marg.: λείπειν δοκεῖ. Gesnerus pro τούτου coniecit τοῦ πονηροῦ, id quod Morell., Duc., Worth. textui inseruere. Inde Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 212), omnino contra codices, effecit τούτου πονηροῦ. Illud autem τούτου, quum τῆς πονηρίας praecedat, negligenter dictum est pro τοῦ πονηροῦ, quod quidem non de diabolo (Maran., Daniel l. c.) sed de nequitia interpretor, cuius isti daemones (μύριοι τύραννοι c. 29) sunt auctores. Vult enim scriptor dicere: Religionem sum christianam amplexus, nequitiâ Gentilium abiectâ; quam nequitiam, quamvis in me altius radices ceperit, radicitus tamen evelli. Etenim nequitia similis est semini: radices quidem im-

naturam minimorum seminum naturae similem esse scimus: quippe quum ex parvis momentis ista corroborata sit, rursus tamen dissolvetur, si fidem habeamus verbis dei neque nos ipsi dissipemus. Ope enim cuiusdam *occulti thesauri* deus bona nostra sibi asserit, quem dum fodimus pulvere quidem impleti sumus, ut autem fixus nobis maneat efficimus. Qui enim totum hunc thesaurum possidet pretiosiores divitias nactus est. Atque haec quidem nostris dicta sint. Vobis autem Graecis quid aliud dicam, nisi ut ne melioribus convitium faciatis, neve, si barbari dicuntur, inde ansam arripiatis cavillandi? Nam cur alii aliorum linguam invicem intelligere non possint, causam, si cupitis, cognoscere poteritis; vobis enim, nostra inquirere si velitis, facilem et copiosam narrationem instituam.

pulsu daemonum in nobis agit et crescit; sed rursus potest tolli, dummodo omnibus viribus verba dei (*λόγους θεοῦ*) amplectamur. Deus enim thesaurum (in agro) reconditum nobis in scripturis sacris (cf. n. 4) offert: quem ut accipiamus, requirit omnia quae habemus. Nec sine magno labore egregius ille thesaurus effoditur; sic vero consequimur ut firmiter eum obtineamus: et qui integram eius possessionem adepti sunt divitias in manu habent multo pretiosiores istis quas reliquerunt.

3. *λόγοις θεοῦ*] Aet. et Fris., Gesner. et Herold. *λόγων θεοῦ*. Ille autem editor veram (Par. 1. 2) scripturam coniecit.

4. *Διά τ. γ. ἀποκρύφου θησαυροῦ* etc.] Haec verba spectant ad parabolam ap. Matth. 13, 44 narratam. Quae quidem solis Christianis cognita erat; sed paullo post admonet: *Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἡμῶν οἰκείους* (christianae religionis consortes) *εἰρήσθω*. — Maranus verba inepte ad diabolum retulit, „qui nostra invasit et omnia possessionem suam esse ducit, cuique (*τούτῳ δὲ*) consistendi copiam damus, dum thesaurum occultum fodimus.“

5. *κονιορτῷ*] Aet. et Fris. *κονιορτῶν*. Similiter editores praeter Maranum, qui ex Par. 1. 2 *κονιορτῷ* dedit. Fris. in marg. *κώνιον τοῦ*.

6. *τούτῳ*] Ita Maranus ex Par. 1. 2 reposuit pro *τούτων*, quod editi habebant. Idem mox *παρέσχομεν* commendavit.

7. *βάρβαροι*] Cf. c. 1. n. 1.

8. *ἦν*] Gesner., Herold., Morell., Duc. *ἥν*.

9. *βουλομένοις*] Codd. msti et editi *βουλόμενος*. Quod quum vix ferri possit, iam Maranus illam emen-

31. [1] *Νῦν δὲ* [2] *προσῆκον μοι νομίζω παραστῆσαι πρεσβυ-* 48
τέραν τὴν ἡμετέραν φιλοσοφίαν τῶν παρ' Ἕλλησιν ἐπιτηδευμά-
των. Ὅροι δὲ ἡμῖν κείσονται [3] *Μωυσῆς καὶ Ὅμηρος,* [4] *τῷ ἑκά-*
τερον αὐτῶν εἶναι παλαιότερον, [5] *καὶ τὸν μὲν ποιητῶν καὶ ἱστο-*
ρικῶν εἶναι πρεσβύτερον, τὸν δὲ πάσης [6] *βαρβάρου σοφίας ἀρ-*
χηγόν. Καὶ ὑφ' ἡμῶν [7] *νῦν εἰς σύγκρισιν παραλαμβανέσθωσαν·*
εὑρήσομεν γὰρ οὐ μόνον τῆς Ἑλλήνων παιδείας τὰ παρ' ἡμῖν
[8] *ἀλλὰ ἔτι καὶ τῆς τῶν γραμμάτων εὑρέσεως ἀνώτερα. Μάρ-* B
τυρας [9] *δὲ οὐ τοὺς οἴκοι παραλήψομαι, βοηθοῖς δὲ μᾶλλον Ἕλλησι*
[10] *χρήσομαι· τὸ μὲν γὰρ ἄγνωμον, ὅτι* [11] *μηδὲ ὑφ' ὑμῶν παρα-*
δεκτέον, τὸ δ' ἂν ἀποδεικνύηται θαυμαστόν, ὅταν ὑμῖν διὰ τῶν
ὑμετέρων ὅπλων ἀντερείδων ἀνυπόπτους παρ' ὑμῶν τοὺς ἐλέγ-

dationem proposuit. Hic sensus est: Paratus sum vobis, si excutere volueritis quae ad nos pertinent, causam illius linguarum diversitatis diligenter exponere.

1. *Νῦν δὲ ... ἀληθεύειν δυνατόν*] Haec verba Eusebius in Praeparat. evang. X. c. 11 transtulit, ex edit. Heinichen. Tom. II (Lips. 1843) p. 92—94 et ex edit. Gaisford. Tom. II (Oxon. 1843) p. 514—517.

2. *προσῆκον*] Aet., Par. 2, Eus. *προσήκειν*. — Mox Aet. *νομίζων*. — Tum Eus. in edit. Vigero-Heinicheniana *ἐπιτηδευτῶν* (Eus. Par. 3 et Ven.) habet pro *ἐπιτηδευμάτων*, id quod recte Gaisford. recepit. — Scriptor christianam religionem *φιλοσοφίαν* nominavit (comp. *φιλοσοφεῖν* cc. 32. 33. 42), ut alii Patres: cf. c. 1. n. 1 et Suicer. Thes. eccl. s. v.. Iustinus Dial. c. Tr. c. 8: *ἔρως εἶχέ με τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵ εἰσι Χριστοῦ φίλοι· διαλογιζόμενός τε πρὸς ἐμαυτὸν τοὺς λόγους αὐτοῦ ταύτην μόνην εὕρισκον φιλοσοφίαν ἀσφαλῆ τε καὶ σύμφορον. Οὕτως δὴ καὶ διὰ ταῦτα φιλόσοφος ἐγώ.*

3. *Μωυσῆς*] Sic scribo pro vulg. *Μωσῆς*. Illa forma, quippe praeferenda, infra quoque cc. 36. 37. 38. 40 in codd. exstat; de qua si plura cupias scire adeas Iustini Apol. I. c. 32. n. 1. — Paullo ante Eus. *δ' ἡμῖν* pro *δὲ ἡμῖν*.

4. *τῷ*] Aet. et Fris. *τοῖς*, id quod etiam Gesner. (hic autem veram coniecit lectionem) et Herold. praebent. Fris. in marg. *τό*. Eus. *τῷ γὰρ* (Eus. Par. 1. 2 et Oxon. *τὸ γὰρ*) etc., ita ut a verbis *καὶ ὑφ' ἡμῶν* apodosis incipiat. — Deinde Eus. *παλαίτατον* (Eus. Oxon. *παλαιότατον*, Ven. transpositis verbis *εἶναι παλαίτατον αὐτῶν*) effecit ex *παλαιότερον*, qui quidem comparativus offensionem non habet: uterque in sua natione *vetustior est quam caeteri scriptores*; Homerus scilicet aetate superat scriptores gentiles, sacros (barbaros sapientes: c. 1. n. 1) Moses. Cf. Winer *Gramm.*

31. Nunc autem convenire arbitror ut philosophiam nostram Graecorum disciplinis antiquiorem esse demonstrem. Termini nobis erunt Moses et Homerus, quod uterque sit vetustissimus, ac hic quidem poetis et historicis antiquior, ille autem totius barbarae sapientiae princeps. Eos ergo in comparationem vocemus: reperiemus enim nostra non solum Graecorum disciplinis sed etiam literarum inventione antiquiora. Testes autem non domesticos assumam, sed potius Graecis utar adiutoribus; illud enim insulsum est, quia prorsus non potest a vobis admitti, hoc vero ostenditur admirabile, si vestris vobiscum armis pugnans non suspecta

d. neutest. Sprachidioms (ed. 4) p. 220 sq..

5. καὶ τὸν μὲν etc.] Scholion in marg. Par. 1: *Καὶ μὴν Μουσαῖον* (sic — pro *Μωυσῆν*, quod recte in textu habetur) *πρὸ Ὁμήρου φησίν.* — Demonstravit Tatianus (cc. 31. 36 sqq.), quemadmodum Iustinus (cf. librum meum De Iustini Mart. scriptis et doctr. p. 105 sq.) aliique Patres (Theophil. ad Autol. II. c. 30. III. c. 20 sqq., Clem. Alex. Strom. I. c. 15. §. 72. c. 21. §. 101, Tertull. Apolog. c. 19, Lactant. Institt. div. IV. c. 5), remotissimam religionis christianae antiquitatem, ut novitatis crimen ab illa amoveret et Gentiles, quorum sacris honorem antiquitatis eripuisset, ad amplectendam Christi causam commoveret; huc accedit quod illo argumento adversarios, qui Christianos novitiolos optima quaeque ex graecis scriptoribus hausisse contenderent, non modo refutare sed (c. 40), ut alii Apologetae (Iustin. Apol. I. cc. 44. 54. 59, Theophil. l. c. I. c. 14. II. c. 37, Tertull. l. c. c. 47), ipsum crimen in eos detorquere poterat.

6. βαρβ. σοφ.] Eus. *σοφίας βαρβάρων*. Paullo ante *πρεσβύτερον* in *πρεσβύτατον* mutavit; sed Eus. Par. 2 recte *πρεσβύτερον*.

7. νῦν] Deest apud Euseb. in edit. Vig.-Heinich., ut in Eus. Par. 3; sed Gaisford. restituit. — Antea pro *ἡμῶν* Duc. *ὑμῶν*, ac postea Herold. et Morell. *παραλαμβανέσθωσαν*.

8. ἀλλὰ ἔτι καὶ] Maran. non *ἀλλὰ* (sic codd.) sed *ἀλλ'*. Eus. *ἔτι δὲ καί*. — Paullo ante Eus. Par. 3 *οὐ μόνον* omisit; idem cod. *τῆς τῶν Ἑλλήνων*.

9. δὲ] Eus. *τε*. Sed Eus. Flor. 1. 2 *δέ*.

10. χρήσομαι] Eus. *καταχρήσομαι*.

11. μηδὲ ὑφ' ὑμῶν] Sic Par. 1: unde Maran. repetiit. Caeteri codd. msti et editi *μηδὲ ὑφ' ἡμῶν*. Eus. *μηδ' ὑφ' ὑμῶν* (Eus. Par. 2 et Flor. 1 *ἡμῶν*) *παράδεκτον*. — Tum omnes Tatiani codices msti *τόσῳ δ' ἂν* (ita Gesner. quoque et He-

χους λαμβάνω. Περὶ [12] γὰρ τῆς ποιήσεως τοῦ Ὁμήρου, γένους
τε αὐτοῦ καὶ χρόνου καθ' ὃν ἤκμασεν, προηρεύνησαν οἱ πρεσβύ-
τατοι, [13] Θεαγένης τε ὁ Ῥηγῖνος κατὰ Καμβύσην γεγονώς, [14] Στη-
σίμβροτός τε ὁ Θάσιος καὶ [15] Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος, Ἡρόδο-
τός τε ὁ Ἁλικαρνασσεὺς καὶ [16] Διονύσιος ὁ Ὀλύνθιος· [17] μετ' C
ἐκείνους Ἔφορος ὁ Κυμαῖος καὶ Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, [18] Με-
γακλείδης τε καὶ Χαμαιλέων οἱ Περιπατητικοί· ἔπειτα γραμμα-
τικοὶ [19] Ζηνόδοτος, Ἀριστοφάνης, Καλλίμαχος, Κράτης, Ἐρατοσθέ-
νης, Ἀρίσταρχος, Ἀπολλόδωρος. Τούτων δὲ [20] οἱ περὶ Κράτητα 49

rold.) pro τὸ δ' ἄν, quod Gesnerus legendum recte observavit et editores inde a Morello receperunt; pro ἀποδεικνύηται, quod Par. 1 et Fris. habent, Aet. et Par. 2 ἀποδείκνυται offerunt, idque Morell., Duc., Worth., Galland. (postquam Gesnerus coniecit) reposuerunt. Worthus transtulit: *Hoc vero si demonstretur, mirum sane, ubi vestris* etc.. Eus. τὸ δέ, ἂν ἀποδεικνύηται (Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. ἀποδείκνυται, Par. 2 ἀναδείκνυται), θαυμαστόν, ὁπότ' ἂν (Eus. Oxon. ὁπόταν) ὑμῖν (Eus. Par. 2 ἡμῖν et mox ἡμέτερον) etc.. — Dein pro ὅπλων ἀντερείδων (sic Par. 1. 2, Aet., Eus.) Fris. ὅλων ἀντεῤῥείδων exhibet, id quod Gesner. et Herold. retinuerunt; Morell. et Duc. ὅλων ἀναντιῤῥήτων (ex coniectura Gesneri) dederunt. — Denique Eus. καθ' ὑμῶν τ. ἑ. παραλαμβάνω. — Sententia facile perspicitur; τὸ μὲν scil. domesticos testes afferre, τὸ δὲ scil. auctoritate vestrorum scriptorum uti. Interpres Campid.: „Denn das Eine wäre thöricht, weil es von euch nicht zugegeben werden kann; das Andere hingegen ist bewunderungswürdig.“

12. γὰρ] Ab Aet. abest. Eus. τῆς Ὁμήρου ποιήσεως. Mox idem pro οἱ πρεσβύτατοι dedit πρεσβύτατοι μέν.

13. Θεαγένης τε ὁ Ῥηγῖνος] Sic, Eusebium secutus, dedi pro vulg. Θεαγένης τε ὁ Ῥήγιος. Idem visum est Ionsio De scriptt. hist. philos. (Ien. 1716) P. I. p. 23, Clintoni Fast. Hellen. (ed. Krüger) p. 381, Nauckio Aristoph. Byz. Fragmm. (Hal. 1848) p. 24. De Theagene illo, antiquissimo Homeri interprete (c. 21. n. 12), adeas Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. VI. p. 1752. —

14. Στησίμβροτος] Eus. in edit. Vig.-Heinich. Στησύμβροτος, ut Eus. Par. 3 et Flor. 1; sed veram scripturam Gaisford. reposuit. Cf. de hoc Homeri interprete (c. 21. n. 12) Pauly l. c. p. 1421.

15. Ἀντίμαχος] Eus. corrupte Καλλίμαχος. Genuinam ei lectionem Gaisfordus ex Tatiano restituit. Cf. de illo Stesimbroti discipulo Ionsium l. c. p. 36.

16. Διονύσιος ὁ Ὀλύνθιος] Eus. ὁ omisit. De hoc Dionysio „Olynthio“ nihil apud antiquos occurrit, ut monuit Ionsius l. c. p.

a vobis argumenta sumam. Ac de poesi quidem Homeri, eiusque genere et tempore quo floruit, investigarunt antiquissimi, Theagenes Rheginus qui Cambyse regnante fuit, Stesimbrotus Thasius et Antimachus Colophonius, Herodotus Halicarnasseus et Dionysius Olynthius; post illos Ephorus Cumanus et Philochorus Atheniensis, Megaclides et Chamaeleon Peripatetici; deinde grammatici Zenodotus, Aristophanes, Callimachus, Crates, Eratosthenes, Aristarchus, Apollodorus. Ex his autem Crates Homerum ante

42. Meursio (in libro de Dionysiis) videtur ille ipse esse cuius *Χρονικὰ* citat Suidas in *Εὐριπίδης*. Sed quum Olynthus urbs Macedoniae seu Thraciae fuerit, colligi potest hunc Dionysium Olynthium eumdem esse atque „Thracem.“ Is cognomento *Θρᾷξ*, patria Alexandrinus, Rhodius quoque dictus quia Rhodi habitaret, scripsit de Homero (cf. Fabricii Biblioth. gr., ed. Harles., Vol. I. p. 511) eumque putavit Atheniensem fuisse. Cf. Voss De histor. gr. ed. Westermann p. 192 et Pauly l. c. Tom. II. p. 1086 sq..

17. *μετ' ἐκείνους*] Eus. *μετὰ δὲ ἐκείνους*. — De Ephoro et Philochoro (Gellius III. c. 11) cf. Vossium l. c. p. 65 sqq. 154 sqq. et Ionsium l. c. p. 50. 190.

18. *Μεγακλείδης τε καὶ Χαμαιλέων*] Sic Maranus: caeteri editores *Μεγακλείδης τε ὁ Χαμαλαιέων* ex Fris. (is in marg. recte *Χαμαιλέων*) dederunt. Par. 1 et Aet. *Μεγακλείδης τε ὁ Χαμαιλέων* (Par. 2 *Χαμαλέων*). Eus. vulgo *Μεγακλείδης τε καὶ Χαμελέων*, sed Heinichenus et Gaisfordus *Χαμαιλέων* (quod Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Ven., Oxon. probatur) restituerunt. Pariter Ionsius l. c. (P. II) p. 259: *Μεγ. τε καὶ ὁ* (sic) *Χαμαιλέων*. Pro *Μεγακλείδης* frustra maluerunt legi Reinesius (cf. Westermann. ad Voss. l. c. p. 465. n. 6) *Ἡρακλείδης* et Fabricius (Biblioth. gr. cur. Harles. Vol. I. p. 321) *Μετακλείδης*. Nam Megaclidis *τὰ περὶ Ὁμήρου* citat Suidas s. v. *Ἀθηναίας;* coll. Athenaeum XII. p. 512 sq. (ed. Casaub.) et Eustathium ad Il. I. p. 84. Chamaeleon Heracleota autem a scholiasta Apollonii Rhodii Argon. II. p. 904 laudatur: *ὡσαύτως δὲ καὶ Χαμαιλέων ἱστόρησεν ἐν πέμπτῳ περὶ Ἰλιάδος*. Cf. Voss. l. c. p. 414.

19. *Ζηνόδοτος* etc.] Schoell *Gesch. d. griech. Litteratur* Tom. I (Berol. 1828) p. 105 sqq.. — Callimachum quod attinet, haud dubie respicit Tatianus eius *Πίνακας τῶν ἐν πάσῃ παιδείᾳ διαλαμψάντων*. Cf. Ions. l. c. (P. I) p. 159 sqq.. De caeteris scriptoribus (grammaticis) hic memoratis vide notas quae sequuntur.

20. *οἱ περὶ Κράτητα*] Eus. *οἱ μὲν περὶ Κράτητα*. — Crates scripsit *διόρθωσιν Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας* novem libris, teste Suida.

πρὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου φασὶν αὐτὸν ἠκμακέναι, μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐνδοτέρω τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν· [21] οἱ δὲ περὶ Ἐρατοσθένη μετὰ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἁλώσεως· [22] οἱ δὲ περὶ Ἀρίσταρχον κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν, ἥ ἐστι μετὰ ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Ἰλιακῶν· [23] Φιλόχορος δὲ μετὰ τὴν D Ἰωνικὴν ἀποικίαν, ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθήνῃσιν Ἀρχίππου, τῶν Ἰλιακῶν ὕστερον ἔτεσιν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα· [24] οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον μετὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν ἔτεσιν ἑκατόν, ὅπερ γένοιτο ἂν

Pseudo-Plutarchus de vita Homeri (ed. Wyttenb. Tom. V) p. 1070: *Οἱ δὲ περὶ Κράτητα καὶ πρὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου λέγουσιν αὐτὸν* (Homerum) *γενέσθαι, ὡς οὐδὲ ὅλα ἔτη ὀγδοήκοντα ἀπέχειν τῶν Τρωϊκῶν.* Paullo aliter atque Tatianus refert Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 117: *Κἂν ἕπεσθαί τις βουληθῇ τῷ γραμματικῷ Κράτητι καὶ λέγῃ περὶ τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον Ὅμηρον γεγονέναι μετὰ ἔτη ὀγδοήκοντα τῆς Ἰλίου ἁλώσεως* etc.. Igitur Clemens num ista ex Tatiano desumserit, ut Heyne ad Apollod. fragm. p. 410 suspicatur, an ex eodem fonte cum Tatiano hauserit, ut Clinton Fast. Hell. I. p. 145 iudicat, prorsus incertum est. Cf. Fischeri et Soetbeeri *Griech. u. röm. Zeittafeln* (Alton. 1840. 4°) p. 25 et 43. — Quae autem sequuntur omnia Eusebius in Chronicis circa annum mundi 4090 ex Tatiano mutuatus est: Hieronymus tamen nonnulla male transtulit, quae (Worth.) hinc emendari possunt.

21. *οἱ δὲ περὶ Ἐρατοσθένη*] Eus. *οἱ δὲ περὶ τὸν Ἐρατοσθένην.* — Suidas Eratosthenem dicit *συχνὰ γραμματικὰ* scripsisse, ex eoque Athenaeus I. p. 24 Homericam emendationem citat. Sed quae a Tatiano producuntur, quippe ad aetatem Homeri spectantia, petita sunt ex illius *περὶ χρονογραφιῶν* commentario, in quo, ut ex Harpocrat. in *Εὔηνος* patescit, non solum rerum gestarum sed etiam hominum literatorum mentio erat facta eorumque aetas constituta. Plura dedit Westermann ad Voss. l. c. p. 149. n. 6. Clemens Alex. l. c.: *Ἐρατοσθένης δὲ μετὰ τὸ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἁλώσεως τὴν Ὁμήρου ἡλικίαν φέρει.* Cf. Fischer l. c. (*Griech. Zeittafeln*) p. 43 sq..

22. *οἱ δὲ περὶ Ἀρίσταρχον*] Eus. *οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀρίσταρχον.* Idem *καὶ* ante *τεσσαράκοντα* praetermisit. — Clemens Alex. l. c.: *Ἀρίσταρχος δὲ ἐν τοῖς Ἀρχιλοχείοις ὑπομνήμασι κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν φησὶ φέρεσθαι αὐτόν, ἥ ἐγένετο μετὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Τρωϊκῶν.* Cf. Fischer l. c. p. 44 sq..

23. *Φιλόχορος*] Eus. post *ἀποικίαν* addit *ἔτεσι* (Eus. Par. 3 et Ven. *ἔτη*) *μ'*, quod Tatiano censet Fischer l. c. p. 31 fortasse restituendum esse: quod quidem non est omnino necessarium, ut quisque con-

Heraclidarum reditum sit floruisse, intra annos post bellum Troianum octoginta; Eratosthenes post annum centesimum ab Ilio capto; Aristarchus circa Ionicam migrationem, quae post Iliaca annis centum et quadraginta contigit; Philochorus post Ionicam migrationem, archonte Athenis Archippo, post Iliaca annis centum et octoginta; Apollodorus post Ionicam migrationem annis centum

cedet; ille videlicet numerus ex proxime sequentibus et antecedentibus (180—140=40) facile computatur. Clemens Alex. l. c.: *Ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν ἐπὶ τὴν Ὁμήρου γένεσιν κατὰ μὲν Φιλόχορον* (qui a Gellio inter scriptores de Homeri aetate numeratur: n. 17) *ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἔτη γίνεται, ὕστερον τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας.* — Lectionem *Ἀρξίππου* (sic Eus. quoque) Ducaeus et Maranus in *Ἀρχίππου* mutarunt; etiam Eusebius in Chron. II. p. 314 ed. Mai. Rom.: „sub Archippo Atheniensium magistratu."

24. *οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον*] Huius *Χρονικὰ* citat Clemens l. c. §. 105. — Pro *ὅπερ γένοιτο* Aet. et Fris. (Gesner. et Herold.) *ὃ γὰρ γένοιτο* habent, Eus. *ὃ γένοιτ'*. Illud *ὅπερ* iam Gesner. suspicatus est reponendum: Par. 1. 2 firmatur. Tum pro *ἔτεσι διακοσίοις τεσσαράκοντα*, quam lectionem Par. 1 et Eusebius suppeditant, editores ante Maranum, aeque ac caeteri codd. msti, exhibent (omisso *ἔτεσι*) *διακοσίων πεντήκοντα* (Fris. in marg. *τεσσαράκοντα*), unde fecit Maranus *διακοσίων τεσσαράκοντα*. Diversitas orta est ex similitudine literarum *μ'* et *ν'* in codicibus. Iam Ducaeus recte admonuit: „Quae vera lectio sit, ex ipso Tatiani loco liquet qui praecessit, cum de Aristarcho verba faceret. Dixit enim Aristarchum scripsisse Homerum floruisse circa Ionicam migrationem, quae annis centum et quadraginta res Iliacas secuta est. Iam ergo si velit Apollodorus eundem Homerum floruisse annis centum post illam migrationem, addendi erunt hi centum anni aliis centum quadraginta, quibus Ionica illa migratio Troiano bello posterior fuit, atque ita summa consurget ducentorum quadraginta annorum." Eamque, ut supra memoravi, Par. 1 exhibet. Etiam Eusebius in Chron. l. c.: „Apollodorus Atheniensis [scil. Homerum ponit] ducentesimo quadragesimo anno eversionis Ilii." Apollodorum vero illa descriptione non, ut Tatianus refert, indicasse tempus quo Homerus floruerit, sed quo natus sit, Fischer l. c. p. 46 sq. exposuit. Clemens Alex. l. c. §. 117: *Ἀπολλόδωρος δὲ μετὰ ἔτη ἑκατὸν τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου Λακεδαιμονίων βασιλεύοντος, ὥστε ἐπιβαλεῖν αὐτῷ Λυκοῦργον τὸν νομοθέτην ἔτι νέον ὄντα.*

ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίοις τεσσαράκοντα. [25] Τινὲς
δὲ πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔφασαν αὐτὸν γεγονέναι ἔτεσιν ἐνενή-
κοντα, τουτέστι μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν ἔτεσι τριακοσίοις ἑπτακαί-
δεκα· [26] ἕτεροι δὲ κάτω τὸν χρόνον ὑπήγαγον, σὺν Ἀρχιλόχῳ γε-
γονέναι τὸν Ὅμηρον εἰπόντες· ὁ δὲ Ἀρχίλοχος ἤκμασε περὶ
ὀλυμπιάδα τρίτην καὶ εἰκοστήν, [27] κατὰ Γύγην τὸν Λυδόν, [28] τῶν 167
Ἰλιακῶν ὕστερον ἔτεσι πεντακοσίοις. Καὶ περὶ μὲν [29] τοῦ χρό-
νου τοῦ προειρημένου ποιητοῦ, λέγω δὲ Ὁμήρου, συστάσεώς τε
καὶ τῶν εἰπόντων [30] περὶ αὐτοῦ ἀσυμφωνίας τοῖς ἐπ᾽ ἀκριβὲς
ἐξετάζειν δυναμένοις [31] αὐτάρκως ἡμῖν ὡς ἐπὶ κεφαλαίων εἰρή-
σθω. [32] Δυνατὸν γὰρ ψευδεῖς ἀποφήνασθαι καὶ τὰς περὶ τοὺς
λόγους δόξας. Παρ᾽ οἷς γὰρ ἀσυνάρτητός ἐστιν ἡ τῶν χρόνων

25. *Τινὲς ... τριακοσίοις ἑπτακαίδεκα*] Codd. msti et editi *Τινὲς δὲ πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔφασαν αὐτὸν γεγονέναι, τουτέστι μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν ἔτεσι τετρακοσίοις ἐνενήκοντα*. Unus Morellus pro *ἔ. τετρ. ἐνεν.* dedit (ex coniectura Gesneri) *ἔ. τετρ. ἑπτά.* Eus. simpliciter *ἔ. τετρακοσίοις.* (Eus. Par. 3 et Ven. non *πρὸ τ. ὀλυμπ.* sed male *περὶ τ. ὀλυμπ.* offerunt; pro *γεγονέναι* Eus. Par. 1 *εἶναι.*) Sed illa codicum scriptura est vitiosa, ut Maranus scite animadvertit. „Primum peccatum occurrit in verbis *τινὲς δὲ πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔφασαν αὐτὸν γεγονέναι.* Quos enim hactenus nominaverat Tatianus ii omnes natu maiorem olympiadibus Homerum dixerant. Cur ergo nunc, velut in singulari quadam opinione, dicit: *Quidam autem illum ante olympiades exstitisse dixerunt?* Huc accedit aliud peccatum. Nam si ante olympiades exstitit, neque annis 490 neque 407 post Iliaca exstitit: siquidem annos ipsos 407 ab Iliacis rebus ad olympiades [cum Eratosthene] numerat Tatianus. Utrumque vulnus sanabitur, si post voces *αὐτὸν γεγονέναι* addamus *ἔτεσιν ἐνενήκοντα.* Nititur haec emendatio pluribus rationum momentis. 1°. Favent codd. msti, in quibus paullo post, sed loco non suo, legitur vox illa *ἐνενήκοντα.* 2°. Manca erit, ut iam dixi, sententia, si Homerus ante olympiades collocari dicatur, non addito annorum numero. 3°. Accedit testimonium Clementis Alex., qui Homerum a Sosibio Lacone annis 90 ante olympiades collocatum narrat. [L. c.: *Σωσίβιος δὲ ὁ Λάκων ἐν χρόνων ἀναγραφῇ κατὰ τὸ ὄγδοον ἔτος τῆς Χαρίλλου τοῦ Πολυδέκτου βασιλείας Ὅμηρον φέρει ... ὡς εἶναι ἐνενήκοντά που ἐτῶν πρὸ τῆς τῶν ὀλυμπίων θέσεως Ὅμηρον.*] Ex his autem alterum erratum sanatur. Ait enim sub finem Orationis, c. 41, Tatianus [cf. Fischer l. c. p. 6 et 8] se iam numerasse annos 407 ab Iliacis re-

tum, hoc est post Iliaca annis ducentis et quadraginta. Quidam autem eum dixerunt ante olympiades vixisse annis nonaginta, hoc est post Ilium captum annis trecentis septemdecim; alii tempus infra deduxerunt, Homerum Archilocho aequalem fuisse dicentes: floruit autem Archilochus circa olympiadem vigesimam tertiam, tempore Gygis Lydi, post Iliaca annis quingentis. Atque haec quidem a nobis de praedicti poetae, hoc est Homeri, aetate et eorum qui de eo locuti sunt dissensione, satis multa iis qui diligenter investigare possunt, compendiose dicta sint. Falsi enim argui possent et quae de rebus feruntur opiniones. Nam ubi temporum descriptio non cohaeret, ibi neque historia vera

bus ad olympiades; locus autem, in quo ita numeraverit, alius afferri non potest praeter eum qui nunc in manibus est. Quare, pro annis 490 aut 407 aut (ut apud Eusebium) 400, apponendus est eiusmodi numerus ex quo sequatur Tatianum numerare annos 407 ab Iliacis rebus ad olympiades, ac proinde [407 — 90 = 317] legendum τιζ' sive 317." Itaque vulgatum textum emendavi.

26. ἕτεροι δὲ] Nempe Theopompus et Euphorion, teste Clemente Alex. l. c.; cf. Fischer. l. c. p. 94 sq..

27. κατὰ] Sic Eus.; Gesner., Herold., Morell., Duc. καί. — Scholion in marg. Par. 1: Ὁ μέντοι Θηβαῖος Πίνδαρος Ἡρακλέα τὸν Ἀλκμήνης στῆσαι τὰ ὀλύμπια [suppl. φησί], ἤτοι ὀλύμπια μὲν ἔστησεν Ἡρακλῆς φάσκων. Cf. c. 41. n. 29.

28. τῶν Ἰλ. ὕστ.] Vocem ὕστερον Maranus ex Par. 1 restituit (est etiam in marg. Par. 2): ceteri omiserunt. Eus. ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν, quod Vossius l. c. p. 8 probavit; sed supra quoque: τῶν Ἰλιακῶν ὕστερον.

29. τοῦ χρόνου] Eus. τῶν χρόνων. — Mox λέγω δὲ (de qua formula c. 7. n. 14 inspicias) ex Eus. pro vulg. λέγω δὴ rescripsi. Solus Eus. Par. 1 δὴ agnoscit, unde Gaisford. recepit. Tum Eus. non συστάσεως sed στάσεως offert: „quod melius mihi (Maran.) videtur."

20. περὶ αὐτοῦ] Eus. τὰ περὶ αὐτόν.

31. αὐτάρκως] Sic Maran. ex Par. 1. 2 (et Eus.) reposuit pro αὐταρκέως, quod reliqui habent. — Tum Eus. ἐπὶ κεφαλαίῳ pro ἐπὶ κεφαλαίων, sed Eus. Flor. 1. 2 et Oxon. consentiunt cum Tatiano.

32. Δυν. γὰρ] Eus. addidit παντί. Dein ἀποφαίνεσθαι scripsit. Pro λόγους Gesnerus χρόνους coniecit: idque Morell., Duc., Worth. temere receperunt.

ἀναγραφή, παρὰ τούτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν [33] δυνατόν. Τί γὰρ τὸ αἴτιον τῆς [34] ἐν τῷ γράφειν πλάνης, εἰ μὴ τὸ συντάττειν τὰ μὴ ἀληθῆ;

32. Παρ᾽ ἡμῖν δὲ τῆς μὲν κενοδοξίας ὁ ἵμερος οὐκ ἔστι, B
δογμάτων δὲ ποικιλίαις οὐ καταχρώμεθα. [1] Λόγου γὰρ τοῦ δημοσίου καὶ ἐπιγείου κεχωρισμένοι, καὶ πειθόμενοι Θεοῦ παραγγέλμασι καὶ νόμῳ πατρὸς ἀφθαρσίας ἑπόμενοι, πᾶν τὸ ἐν δόξῃ κείμενον ἀνθρωπίνῃ παραιτούμεθα. Φιλοσοφοῦσί τε οὐ μόνον [2] οἱ πλουτοῦντες, ἀλλὰ καὶ οἱ πένητες προῖκα τῆς διδασκαλίας ἀπολαύουσι· τὰ γὰρ παρὰ Θεοῦ τῆς ἐν κόσμῳ δωρεᾶς [3] ὑπερπαίει τὴν ἀμοιβήν. Τοὺς δὲ ἀκροᾶσθαι βουλομένους πάντας οὕτως προσιέμεθα, κἂν πρεσβύτιδες ὦσι κἂν μειράκια, πᾶσά τε ἁπαξαπλῶς ἡλικία παρ᾽ ἡμῖν τυγχάνει τιμῆς· [4] τὰ δὲ τῆς ἀσελγείας πόῤῥω κεχώρισται. Καὶ ἡμεῖς μὲν λέγοντες οὐ ψευδόμε- C
θα. [5] Τὰ δὲ τῆς ὑμετέρας περὶ τὴν ἀπιστίαν ἐπιμονῆς καλὸν μὲν εἰ λαμβάνοι περιγραφήν· εἰ δ᾽ οὔ, τὰ ἡμέτερα ἔστω Θεοῦ γνώμῃ βεβαιούμενα. [6] Γελᾶτε δὲ ὑμεῖς, ὡς καὶ κλαύσοντες. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον [7] Νέστορα μὲν καθ᾽ ὑμᾶς, τῶν ἵππων 51
τὰς παρηορίας βραδέως ἀποτέμνοντα διὰ τὸ [8] ἄτονον καὶ νωθὲς τῆς ἡλικίας, θαυμάζεσθαι πειρώμενον ἐπ᾽ ἴσης τοῖς νέοις πολεμεῖν, τοὺς δὲ παρ᾽ ἡμῖν [9] τῷ γήρᾳ παλαίοντας καὶ τὰ περὶ Θεοῦ πραγματευομένους γελᾶσθαι; Τίς δὲ οὐκ ἂν γελάσειεν Ἀμαζόνας μὲν καὶ Σεμίραμιν καί τινας ἄλλας πολεμικὰς φασκόν- D

33. δυνατόν] Eus. δύναται.

34. ἐν τῷ γράφειν] Scil. τοὺς χρόνους.

1. Λόγου] Aet. et Fris., Gesner. et Herold. λόγον. Sed λόγου (Par. 1. 2) Fris. in marg. habet. — De sententia cf. Epist. ad Diogn. c. 5 (n. 4).

2. οἱ πλουτοῦντες] Gesner., Herold., Morell., Worth., pariter ac Aet. et Fris, οἱ πληροῦντες. Genuinam vero scripturam (Par. 1) Fris. in marg. et Par. 2 ex emendatione praebent.

3. ὑπερπαίει] Morell. mutavit in ὑπεραίρει absque necessitate.

4. τὰ δὲ τῆς ἀσ. π. κεχ.] Iustinus Apol. I. c. 26 (n. 29): τὰς ἀνέδην μίξεις ... οὐ γινώσκομεν.

5. Τὰ δὲ etc.] Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 247. — Particulam μὲν post καλὸν Morell., Duc., Worth. male expunxerunt. Mox pro εἰ δ᾽ οὖν (codd. msti) Duc. et Ma-

esse potest. Quid enim causae est cur in scribendo erratur, nisi quia non vera componuntur?

32. Apud nos autem inanis gloriae cupiditas non est, neque variis dogmatibus utimur. Remoti enim a vulgata ac terrena doctrina, et dei praeceptis parentes et legem patris incorruptionis sequentes, quidquid humanis continetur opinionibus reiicimus. Philosophantur non solum divites, sed etiam pauperes gratis doctrina perfruuntur; maiora enim sunt quae a deo proficiscuntur quam ut mundi muneribus rependi possint. Quicunque autem audire voluerint omnes hoc modo admittimus, etiamsi anus vel adolescentes fuerint, et omnis prorsus aetas apud nos honore afficitur: longe vero abest lascivia. Atque dicendo non mentimur. Praeclarum autem fuerit si vestra in incredulitate perseverantia modum accipiat; sin minus, res nostrae dei sententia confirmatae maneant. Vos autem ridete, ut et ploraturi. Quomodo enim non absurdum est Nestorem, equorum lora tarde abscindentem ob infirmam et gelidam aetatem, admirationi apud vos esse quod se iuvenibus in bello adaequare conetur, eos autem qui apud nos cum senectute luctantur et res divinas tractant rideri? Quis non rideat quando Amazones et Semiramin et nonnullas alias dicitis bellico-

ran. bene *εἴ δ' οὐ* induxerunt. Ad *ἔστω* notavit Gesnerus: „Forte *ἔστι.*“ Idque Morell., Duc., Worth. textui temere inseruerunt.

6. *Γελᾶτε . . . κλαύσοντες*] Coll. Luc. 6, 25. — Sensus: Vos interim, si lubet, ridete; olim sane tempus erit lugendi.

7. *Νέστορα μὲν*] Iliadis Homeri libro IX equo Nestoris in pugna a Paride sagitta vulnerato Nestor lora, quibus utrinque trahitur currus, abscindebat, ut relicto curru facilius evaderet. Interpres graecus in citatum Homeri locum verbum *ἀπέταμεν* de industria positum scribit in tempore imperfecto, ut tarditas in abscindendo Nestoris senectâ languidi, quamvis animo promti, indicaretur. *Gesnerus.*

8. *ἄτονον*] Morell. vitiose *ἄτοπον*.

9. *τῷ γήρᾳ παλαίοντας*] H. e. (Stephan. in edit. Epist. ad Diogn. p. 110) vim afferentes senectui, quae alioqui haud apta est ad discendum.

των ὑμῶν γεγονέναι, τὰς δὲ παρ' ἡμῖν παρθένους [10]λοιδορούντων; Μειράκιον ἦν ὁ Ἀχιλλεύς, καὶ γενναῖος εἶναι πεπίστευται σφόδρα· καὶ ὁ Νεοπτόλεμος νεώτερος, ἀλλὰ ἰσχυρὸς ἦν· Φιλοκτήτης ἀσθενής, ἀλλ' ἔχρῃζεν αὐτοῦ κατὰ Τροίας τὸ δαιμόνιον. Ὁ Θερσίτης ὁποῖος ἦν; Ἀλλ' ἐστρατήγει· [11]τὸ δ' ἀμετροεπὲς εἰ μὴ προσῆν αὐτῷ διὰ τὴν ἀμαθίαν, οὐκ ἂν ὡς φοξὸς καὶ ψεδνὸς διεβάλλετο. Πάντες οἱ βουλόμενοι [12]φιλοσοφεῖν 52
παρ' ἡμῖν ἄνθρωποι οὐ τὸ ὁρώμενον δοκιμάζομεν, οὐδὲ τοὺς
προσιόντας ἡμῖν ἀπὸ σχήματος κρίνομεν· τὸ γὰρ τῆς γνώμης 168
[13]ἐῤῥωμένον παρὰ πᾶσιν εἶναι δύνασθαι λελογίσμεθα, κἂν ἀσθενεῖς ὦσι τοῖς σώμασι. Τὰ δὲ ὑμέτερα φθόνου μεστὰ καὶ βλακείας πολλῆς.

33. Διὰ τοῦτο προεθυμήθην ἀπὸ τῶν νομιζομένων παρ' [1]ὑμῖν τιμίων παριστᾶν ὅτι τὰ μὲν ἡμέτερα σωφρονεῖ, τὰ δὲ ὑμέτερα ἔθη [2]μανίας ἔχεται πολλῆς. [3]Οἱ γὰρ ἐν γυναιξὶ καὶ μειρακίοις, παρθένοις τε καὶ πρεσβύταις φλυαρεῖν ἡμᾶς λέγοντες, καὶ διὰ τὸ μὴ σὺν ὑμῖν εἶναι χλευάζοντες, ἀκούσατε τῶν παρ' [4]Ἑλλήνων πραγμάτων τὸν λῆρον. Ληραίνει γὰρ διὰ δόξης μᾶλλον πολλῆς τῶν παρ' [5]ὑμῖν θεῶν τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ B

10. λοιδορούντων] Fris. in marg. λοιδορεῖσθαι.

11. τὸ δ' ἀμετρ.] Cf. c. 27. n. 10.

12. φιλοσοφεῖν π. ἡμῖν] Cf. c. 31. n. 2.

13. ἐῤῥωμένον] Sic Par. 1 et in marg. Par. 2, Duc., Worth., Maran.; reliqui (c. Fris.) ἐρωμένην. Vult Gesner. legi ἐῤῥωμένων, quod improbandum.

1. ὑμῖν] Ita Duc. et Maran.; caeteri ἡμῖν, sed in translatione: *quas vos in magno pretio ducitis.* Verba παριστᾶν ὅτι interpretati sunt: *recedere* (= ἀφιστᾶν) *quoniam.* At παριστᾶν, ut c. 1. n. 25 observavi, est i. q. ἀποδεικνύναι.

2. μανίας] Haec vox in Aet., Par. 2, Fris. disideratur: inde abest quoque ab editt. Gesner., Herold., Morell., Worth.. Censuerunt Gesnerus supplendum ἀφροσύνης vel ἀσελγείας, et Henr. Stephanus (in edit. Epist. ad Diogn. p. 109) ἀκολασίας vel ἀκρατείας sive ἀκρασίας. Omnibus vero coniecturis supersedemus. Par. 1 enim suppeditat μανίας, quod quidem Duc. et Maran. receperunt. Par. 2 in marg. μέθης.

3. Οἱ γὰρ ἐν γυναιξὶ etc.] Hoc probri genere utebatur Celsus in

sas exstitisse, nostris autem virginibus convitium facitis? Adolescens erat Achilles, et admodum generosus fuisse creditur; et iunior Neoptolemus, sed fortis erat; infirmus Philoctetes, sed eo egebat adversus Troiam daemonium. Qualis fuit Thersites? Tamen ductor erat agminis: ac nisi immoderata in eo loquacitas ob imperitiam exstitisset, non sane ei acutum et calvum caput exprobratum fuisset. Quicunque philosophari apud nos volunt eos ex vultu non probamus, nec de accedentibus iudicium ex habitu facimus; nam robur animi omnibus inesse posse censemus, quamvis infirmis sint corporibus. Vestra autem invidiae plena sunt ac multae socordiae.

33. Quapropter ex iis rebus quas vos in pretio habetis demonstrare decrevi instituta quidem nostra temperantiam servare, vestra vero insaniâ referta esse. Nam qui nos inter mulieres et adolescentes, inter virgines et anus nugari dicitis, et quia vobiscum non sumus irridetis, quid nugarum ferant res Graecorum audite. Nugantur enim eorum instituta dum maiore in pretio sunt quam vestri dii,

Christianos, quod lanificos, sutores, fullones in suis aedibus et illiteratissimos quosque, pueros et mulierculas, ad christianam religionem adducere conentur, ac pueris dicant debere eos relicto patre et praeceptoribus ire cum mulierculis et collusoribus pueris in conclave mulierum aut officinam sutoriam fulloniamve, ut mysteriis initientur (*ἵνα τὸ τέλειον λάβωσι*). Digna est quae perlegatur Origenis praeclarissima responsio l. 2. p. 145. Quod autem ethnici Christianis ut probrum obiiciebant id religionis defensores magnae laudi esse ducebant, ut paullo antea [c. 32] Tatianus, Iustinus Apol. II. c. 10, Athenagoras Apol. c. 11, Clemens Alex. Strom. IV. p. 497 [ed. Par.], Lactantius Instt. div. VI. c. 4. Vide Iuliani impia dicteria apud Cyrillum VII. p. 229 et responsionem Cyrilli. *Maranus.* — Cf. etiam Semisch. *Justin d. Märt.* P. I. p. 32.

4. Ἑλλήνων] Fris. in marg. ἕλλησι. — Mox ad τὸν λῆρον Par. 1 in marg.: Γρ. [= γράφεται, scil. in alio codice] τὸν ὕθλον.

5. ὑμῖν] Gesner et Herold. ἡμῖν, ex Fris., qui tamen in marg. ὑμῖν habet. Aet. ἡμῶν. Voce ἐπιτηδεύματα scriptor ad statuas respi-

διὰ τῆς γυναικωνίτιδος ἀσχημονεῖτε. [6] Πράξιλλαν μὲν γὰρ Λύ-
σιππος ἐχαλκούργησεν, μηδὲν εἰποῦσαν διὰ τῶν ποιημάτων χρή-
σιμον, Λεαρχίδα δὲ Μενέστρατος, [7] Σιλανίων δὲ Σαπφὼ τὴν
ἑταίραν, Ἤρινναν τὴν Λεσβίαν [8] Ναυκύδης, [9] Βοΐσκος Μυρτίδα,
[10] Μυρὼ τὴν Βυζαντίαν Κηφισόδοτος, Γόμφος [11] Πραξιγορίδα
καὶ Ἀμφίστρατος Κλειτώ. Τί γάρ μοι περὶ Ἀνύτης λέγειν, Τε-
λεσίλλης τε καὶ Μυστίδος; Τῆς μὲν γὰρ Εὐθυκράτης τε καὶ
Κηφισόδοτος, τῆς δὲ Νικήρατος, τῆς δὲ Ἀριστόδοτός εἰσιν οἱ C
δημιουργοί· [12] Μνησιαρχίδος τῆς Ἐφεσίας Εὐθυκράτης, Κο-
ρίννης Σιλανίων, Θαλαρχίδος τῆς Ἀργείας Εὐθυκράτης. Ταύ-
τας δὲ εἰπεῖν προυθυμήθην, ἵνα μηδὲ παρ' ἡμῖν ξένον τι πράτ-
τεσθαι νομίζητε, καὶ συγκρίναντες [13] τὰ ὑπ' ὄψιν ἐπιτηδεύματα
μὴ χλευάζητε τὰς παρ' ἡμῖν φιλοσοφούσας. Καὶ ἡ μὲν Σαπφὼ 53
γύναιον πορνικὸν ἐρωτομανές, καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀσέλγειαν ᾄδει·
πᾶσαι δὲ αἱ παρ' ἡμῖν σωφρονοῦσι, καὶ περὶ τὰς ἠλακάτας αἱ
παρθένοι τὰ κατὰ θεὸν λαλοῦσιν [14] ἐκφωνήματα τῆς παρ' ὑμῖν
παιδὸς σπουδαιότερον. Τούτου χάριν αἰδέσθητε, μαθηταὶ μὲν D
ὑμεῖς τῶν γυναίων εὑρισκόμενοι, τὰς δὲ σὺν ἡμῖν πολιτευομέ-
νας σὺν τῇ μετ' αὐτῶν [15] πανηγύρει χλευάζοντες. Τί γὰρ ὑμῖν

cit, quas statim recenset. — Mox Par. 2 ἀσχημονεῖται.

6. *Πράξιλλαν*] Enumerat poetrias aliquot, quarum statuae per Graeciam celebres fuerunt. *Gesnerus.* — Nicolaus le Nourry (Apparat. ad Biblioth. max. vett. Patrum P. I, de Tatiano c. II. §. 10) censet statuas, de quibus scriptor noster disputat quasque se Romae vidisse testatur (c. 35), eas aut plerasque saltem fuisse quas Plinius Hist. nat. VII. c. 3 a Pompeio Magno in theatro positas esse refert. De statuariis autem hic (usque ad finem capitis) memoratis fusius agit Sillig Catalog. artificum (Dresd. 1827) p. 42. 93. 109. 110. 144 sq. 187. 210 sqq. 220. 230. 252 sqq. 265. 270 sq. 281. 290 sq. 294. 379 sqq. 399 sqq. 417 sqq..

7. *Σιλανίων*] Par. 1. 2 *Σειλανίων.* — Cf. quae Sillig, Tatianum respiciens, l. c. p. 419 contra Viscontium (Iconograph. gr. Vol. I. p. 69 sqq.) monuit.

8. *Ναυκύδης*] Aet. *Ναυκίδης.*

9. *Βοΐσκος*] Gesnerus legendum coniecit *Βοηθός*, de quo Sillig. l. c. p. 108 sq. adeas.

10. *Μυρὼ*] Par. 2 *Τυρώ.*

11. *Πραξιγορίδα*] Aet. *Πραξηγορίδα.*

et circa gynaeceum indecore vos geritis. Praxillam enim, quae nihil utile carminibus dixit, aeneam fecit Lysippus, Learchidem Menestratus, Sappho meretricem Silanion, Erinnam Lesbiam Naucydes, Myrtidem Boiscus, Myro Byzantiam Cephisodotus, Praxigoridem Gomphus et Clito Amphistratus. Quid enim dicam de Anyta, Telesilla et Mystide? Primae enim Euthycrates et Cephisodotus, secundae Niceratus, tertiae Aristodotus opifices fuerunt: Mnesiarchidis Ephesiae Euthycrates, Corinnae Silanion, Thalarchidis Archivae Euthycrates. Has recensere volui, ne quid novi apud nos existimetis fieri, atque ut, obversantia oculis instituta comparantes, eas quae apud nos philosophantur non irrideatis. Ac Sappho quidem est meretrix et impudica muliercula, ac suam ipsius lasciviam canit; at omnes pudicae apud nos sunt, et circum cola virgines, multo praeclarius quam vestra illa puella, divina oracula pronuntiant. Quapropter pudere vos debet, quod ipsi quidem muliercularum discipuli sitis, mulieres autem nostro instituto addictas cum solemnibus quas obeunt conventibus exagitetis. Qualem

12. *Μνησιαρχίδος*] Praemittitur in Par. 1. 2 et Aet. *Κλειτοῦς δὲ Ἀμφίστρατος*. Sed iam antea: *Ἀμφίστρατος Κλειτώ*.

13. *τὰ ὑπ' ὄψιν ἐπιτηδεύματα*] H. e. statuas illas. — Ad verba *τὰς παρ' ἡμῖν φιλοσοφούσας* cf. c. 32. n. 12.

14. *ἐκφωνήματα*] Aet. et Fris. (cum eoque Gesner. et Herold.) *ἐκφρονήματα*, quem errorem (cf. c. 3. n. 17) iam Gesnerus et Stephanus l. c. p. 110 notarunt. Editores inde a Morello veram lectionem receperunt. — Ad verba *τῆς παρ' ὑμῖν παιδὸς* Par. 1 in marg.: *Γλαυκίππην λέγει*. Male. De Sappho enim sermo est. Gesnerus: „Quodsi cui non placet Sappho *γύναιον* simul et *παῖδα* nominari, h. e. *muliercalam* et *puellam*, is pro *παιδὸς* legat *παιδείας*.“ Sed mutatione non est opus: etiam puellam licebat *γύναιον* (Luc. 22, 56 sq.) appellare. Pape *Handwörterb. d. gr. Spr.* Tom. I. p. 425: „*Γύνη* [ut Latinorum *mulier*] das Weib, zunächst als Gegensatz des Mannes (Il. XV. 683 u. sonst), ohne Rücksicht auf Alter und darauf ob sie verheirathet ist oder nicht.“

15. *κατηγύρει*] Fris. in marg. *ὁμηγύρει*.

ἡ Γλαυκίππη σεμνὸν εἰσηγήσατο [16]*παιδίον, ἥτις τεράστιον ἐγέννησεν, καθὼς δείκνυσιν αὐτῆς ἡ εἰκών, Νικηράτου τοῦ Εὐκτήμονος Ἀθηναίου τὸ γένος χαλκεύσαντος; Εἰ γὰρ ἐκύησεν ἐλέφαντα, τί τὸ αἴτιον τοῦ* [17]*δημοσίας ἀπολαύσαι τιμῆς τὴν Γλαυκίππην; Φρύνην τε τὴν ἑταίραν ὑμῖν Πραξιτέλης καὶ Ἡρόδοτος πεποιήκασι, καὶ Παντευχίδα συλλαμβάνουσαν ἐκ φθορέως Εὐ-* 169
θυκράτης ἐχαλκούργησεν. Βησαντίδα, τὴν Παιόνων βασίλισσαν, ὅτι παιδίον μέλαν ἐκύησε, Δεινομένης διὰ τῆς ἑαυτοῦ τέχνης μνημονεύεσθαι παρεσκεύασεν. Ἐγὼ καὶ Πυθαγόρου κατέγνωκα, τὴν Εὐρώπην ἐπὶ τοῦ ταύρου καθιδρύσαντος, καὶ ὑμῶν, οἵτινες [18]*τοῦ Διὸς τὸν κατήγορον διὰ τὴν ἐκείνου τέχνην τετιμήκατε. Γελῶ καὶ τὴν* [19]*Μύρωνος ἐπιστήμην ποιήσαντος μόσχον, ἐπὶ* 54
δὲ αὐτοῦ Νίκην, ὅτι τὴν Ἀγήνορος ἁρπάσας θυγατέρα μοιχείας καὶ ἀκρασίας βραβεῖον ἀπηνέγκατο. [20]*Τὴν Γλυκέραν τὴν ἑταίραν καὶ Ἀργείαν τὴν ψάλτριαν ὁ Ὀλύνθιος Ἡρόδοτος κατεσκεύασεν. Βρύαξις Πασιφάην ἔστησεν, ἧς τὴν ἀσέλγειαν μνημονεύσαν-* B
τες μονονουχὶ καὶ τὰς γυναῖκας τὰς νῦν τοιαύτας [21]*εἶναι προῄρησθε. Μελανίππη τις ἦν σοφή· διὰ τοῦτο ταύτην ὁ Λυσίστρατος ἐδημιούργησεν.* [22]*Ἢ ὑμεῖς δὲ εἶναι παρ' ἡμῖν σοφὰς οὐ πεπιστεύκατε.*

34. *Πάνυ γοῦν σεμνὸς καὶ ὁ τύραννος Φάλαρις, ὅς,* [1]*τοὺς ἐπιμαστιδίους θοινώμενος παῖδας, διὰ τῆς Πολυστράτου τοῦ Ἀμπρακιώτου κατασκευῆς μέχρι νῦν ὥς τις ἀνὴρ θαυμαστὸς δείκνυται·*

16. *παιδίον, ἥτις*] Sic emendavi lectionem vulgatam: ... *παιδίον; ἤ τίς* etc.. — Observarunt Harduinus ad Plin. Tom. II. p. 113 et Nourrius l. c. Alcippen, quam Plinius VII. 3 elephantum genuisse narrat, a Glaucippa illa vix diversam esse.

17. *δημοσίας*] Par. 2 *δημοσίου.*

18. *τοῦ Διὸς τὸν κατήγορον*] Iuppiter nimirum, in taurum conversus, rapuit Europam, Agenoris filiam.

19. *Μύρωνος*] Codd. msti, Gesner. et Herold. *Μήκωνος* habent. Gesnerus aut *Μύκωνος* (rectius *Μίκωνος*, cf. Sillig l. c. p. 275) aut *Μύρωνος* coniecit legendum: uterque inter statuarios numeratur. Recte autem editores Morello praeeunte *Μύρωνος* praetulerunt: quem, ut Plinius XXXIV. c. 8. §. 19 ait, „bucula [*μόσχος*] maxime nobilita-

enim vobis Glaucippe et quam praeclaram prolem edidit: quae quidem monstrum peperit, quemadmodum demonstrat eius statua, a Nicerato Atheniensi Euctemonis filio fabricata? Si enim elephantum enixa est, quid causae est cur publico honore fruatur? Phrynen meretricem vobis Praxiteles et Herodotus fecerunt, et Pantheuchidem e scortatore gravidam Euthycrates ex aere fabricavit. Besantidem, Paeonum reginam, quod infantem nigrum enixa esset, Dinomenes arte sua hominum memoriae commendavit. Ego et Pythagoram condemno, qui Europam tauro imposuit, et vos, qui Iovis accusatorem honore ob ipsius artem afficitis. Rideo etiam Myronis artem, qui buculam effinxit eique Victoriam imposuit, quod raptâ Agenoris filiâ adulterii et incontinentiae praemium reportasset. Glyceram meretricem et Argivam psaltriam Herodotus Olynthius expressit. Bryaxis Pasiphaen statuit, cuius lasciviam commemorantes tantum non studio habetis ut tales sint mulieres nostri temporis. Melanippe quaedam sapiens erat: idcirco eam Lysistratus effinxit. At profecto vos sapientes esse apud nos mulieres non creditis.

34. Prorsus certe honestus fuit quoque tyrannus Phalaris, qui, lactentes vorans pueros, Polystrati Ampraciotae arte etiamnunc tamquam vir aliquis admirandus monstratur;

vit, celebratis versibus laudata." Cf. Sillig l. c. p. 281 et 287. — Cum ἁρπάσας subaudias μόσχος h. e. Iuppiter.

20. Τὴν Γλ.] Codd. msti διὰ τὴν Γλ., quem errorem perspiciens Gesnerus edidit: (διὰ) τὴν Γλ. Sic etiam Herold.; caeteri διὰ recte expunxerunt.

21. εἶναι] Deest in Aet..

22. Ἤ] Hoc ex Par. 1 repo-sui; reliqui omiserunt. — Caeterum illa de Menalippe verba ironice prolata sunt. Hanc enim mulierem Neptunus ᾔσχυνεν ὑδρευομένην, ut legitur in Iust. Orat. ad Gentt. c. 2.

1. τ. ἐπιμαστ. θοινώμενος παῖδας] Idem testatur Clearchus ap. Athenaeum IX. c. 12. Phalaris, tyrannus Agrigentinus, crudelitate notus erat: inde φαλαρισμός et φαλαρίζειν.

καὶ οἱ μὲν Ἀκραγαντῖνοι βλέπειν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον τὸ προειρη-
μένον διὰ τὴν ἀνθρωποφαγίαν ἐδεδίεσαν, οἷς δὲ μέλον ἐστὶ παι-
δείας αὐχοῦσιν ὅτι δι' εἰκόνος αὐτὸν θεωροῦσι. Πῶς γὰρ οὐ C
χαλεπὸν ἀδελφοκτονίαν παρ' ὑμῖν τετιμῆσθαι, οἱ Πολυνείκους
καὶ Ἐτεοκλέους ὁρῶντες τὰ σχήματα, καὶ μὴ σὺν τῷ ποιήσαντι
Πυθαγόρᾳ [2] καταβοθρώσαντες; Ἐναπόλλυτε τῆς κακίας τὰ ὑπο-
μνήματα. Τί μοι διὰ τὸν Περικλύμενον [3] γύναιον, ὅπερ ἐκύησε 55
τριάκοντα παῖδας, ὡς θαυμαστὸν ἡγεῖσθαι καὶ κατανοεῖν ποίη-
μα; Πολλῆς γὰρ ἀκρασίας ἀπενεγκαμένῃ τὰ ἀκροθίνια βδελύτ-
τεσθαι καλὸν ἦν, τῇ κατὰ Ῥωμαίους συῒ παρεικαζομένῃ, ἥτις
καὶ αὐτὴ διὰ τὸ ὅμοιον μυστικωτέρας, [4] ὥς φασιν, ἠξίωται θε- D
ραπείας. Ἐμοίχευσε δὲ Ἄρης τὴν Ἀφροδίτην, καὶ τὴν ἀπ' αὐ-
τῶν Ἁρμονίαν [5] Ἄνδρων ὑμῖν κατεσκεύασε. [6] Λήρους καὶ φλυα-
ρίας Σώφρων διὰ συνταγμάτων παραδοὺς ἐνδοξότερος χάριν τῆς
χαλκευτικῆς, ἣ μέχρι νῦν ἔστι. Καὶ τὸν ψευδολόγον Αἴσωπον
ἀείμνηστον οὐ μόνον τὰ [7] μυθολογήματα ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ τὸν
Ἀριστόδημον πλαστικὴ περισπούδαστον ἀπέδειξεν. Εἶτα πῶς οὐκ
αἰδεῖσθε, τοσαύτας μὲν ἔχοντες ποιητρίας οὐκ ἐπί τι χρήσιμον,
πόρνας δὲ ἀπείρους καὶ μοχθηροὺς ἄνδρας, τῶν παρ' ἡμῖν γυ- 170
ναικῶν διαβάλλοντες τὴν σεμνότητα; Τί μοι σπουδαῖον μανθά-
νειν Εὐάνθην ἐν Περιπάτῳ [8] τεκεῖν, καὶ πρὸς τὴν Καλλιστρά-

2. καταβοθρώσαντες] Ita Par. 1 et Aet.; ita Duc. quoque et Maran. recte. Par. 2 (in marg. καταβορβώσαντες) et Fris. καταβορθώσαντες, quod quidem verbum corruptum reliqui editores retinuerunt. Illo solus Tatianus usus est. — Maranus male sic distinxit: . . . καταβοθρ., ἐναπόλλυτε τ. κ. τὰ ὑπομνήματα; Pro ἐναπόλλυτε Fris. in marg. ἐναπόλλοιτο et Duc. ἐναπόλοιντο.

3. γύναιον] Haec mulier, quam Periclymenus (cf. Sillig Catalog. artificum p. 330) expressit arteque sua memoriae commendavit, vocatur Eutychis a Plinio Hist. nat. VII. c. 3. — Daniel (*Tatian. d. Apol.* p. 74) legit: *Τί μοι τὸ διὰ Περικλυμένου γύναιον*. Sed cave a mutatione. Imago mulieris istiusmodi, licet ab artifice celebrato facta sit, indigna est admiratione. — Pro καὶ (ante κατανοεῖν), quod omnibus codd. mstis firmatur, Morell., Duc., Worth. τὸ admiserunt; neque Daniel (l. c.) errorem sustulit.

4. ὥς φασιν] Scholion in marg. Par. 1 manu itala (cf. c. 10. n. 11): „Virgilius [Aen. III. 390 et VIII.

et Agrigentini quidem talem illius vultum ob humanae carnis esum intueri reformidabant, at qui eruditioni operam dant gloriantur quod eum per imaginem adspiciant. Quomodo non flagitiosum est fraternam caedem apud vos honorari, qui Polynicis et Eteoclis imagines adspicitis, ac non potius eas cum opifice Pythagora defodistis? Perdite nequitiae monumenta. Cur propter Periclymenum mulierculam, quae quidem triginta pueros enixa est, velut admirandum quidpiam intuear et contempler? Nam eam, quae multae incontinentiae fructus tulit, praeclarum erat detestari, utpote illi apud Romanos scrofae assimilatam, quae et ipsa sacrum aliquem cultum ob similem partum assecuta fertur. Moechatus est Mars cum Venere, et natam ex illis Harmoniam Andron vobis expressit. Sophron, qui nugas et ineptias literis mandavit, clarior evasit ob aerariam fabricam, quae etiamnunc exstat. Itidem fabulatori Aesopo perpetuam memoriam non solum fabulae sed Aristodemi quoque plastice celebritatem conciliavit. Ergo quomodo non pudet vos, qui tot poetrias ad nullum finem utilem, innumeras meretrices et improbos viros habetis, mulierum apud nos honestatem calumniari? Quid mihi operae pretium fuerit si discam Evanthen in Peripato peperisse, et Callistrati

44]: Inventa sub ilicibus sus Triginta capitum fetus enixa iacebit." Haec scrofa, triginta porcellos uno partu enixa, Romanis in honore erat. Cf. Lobeck Aglaopham. Tom. I. p. 52. Ibi etiam locum Tatianeum laudavit, sed pro *θεραπείας* errore *τιμῆς* scripsit.

5. *Ἄνδρων*] Gesner. et Herold. cum Fris. *ἀνδρῶν*. Caeteri *Ἀνδρὼν* scripserunt. Iam Sillig (l. c. p. 45) errorem correxit.

6. *Λήρους καὶ*] Aet. *λήρους τε καί*. — De Sophrone c. 10. n. 16 adeas.

7. *μυθολογήματα*] Fris. in marg. *ψευδολογήματα*. — De Aristodemo statuario cf. Sillig l. c. p. 93.

8. *τεκεῖν*] Aet. et Fris. *τέκνων*. Sic etiam editores, praeter Duc. et Maran., qui ex Par. 1 et 2 *τεκεῖν* restituerunt. Mallet Worthus *τεκοῦσαν*. Evanthe est femina nobis ignota. *Μανθάνειν*, scil. in statua. — De duobus statuariis,

του κεχηνέναι τέχνην, καὶ πρὸς [9] τῇ Καλλιάδου Νεαίρᾳ παρέχειν
τοὺς ὀφθαλμούς; [10] Ἑταίρα γὰρ ἦν. Λαῒς ἐπόρνευσε, καὶ [11] ὁ
Τοῦρνος αὐτὴν ὑπόμνημα τῆς πορνείας ἐποίησεν. Διὰ τί τὴν
Ἡφαιστίωνος οὐκ αἰδεῖσθε πορνείαν, καὶ εἰ πάνυ Φίλων [12] αὐ-
τὸν ἐντέχνως ποιεῖ; Τίνος δὲ χάριν διὰ Λεωχάρους Γανυμήδη 56
τὸν ἀνδρόγυνον, [13] ὥς τι σπουδαῖον ἔχοντες κτῆμα, τετιμήκατε;
Καὶ [14] σπιλούμενόν τι γύναιον Πραξιτέλης ἐδημιούργησεν. Ἐχρῆν B
δὲ πᾶν [15] τὸ τοιοῦτον παραιτησαμένους τὸ κατὰ ἀλήθειαν σπου-
δαῖον ζητεῖν, καὶ μηδὲ [16] Φιλαινίδος μηδὲ Ἐλεφαντίδος τῶν ἀῤ-
ῥήτων ἐπινοιῶν ἀντιποιουμένους τὴν ἡμετέραν πολιτείαν βδε-
λύττεσθαι.

35. Ταῦτα μὲν οὖν οὐ παρ' ἄλλου μαθὼν ἐξεθέμην, πολλὴν ἐπιφοιτήσας γῆν, καὶ [1] τοῦτο μὲν σοφιστεύσας τὰ ὑμέτερα, τοῦτο δὲ τέχναις καὶ ἐπινοίαις ἐγκυρήσας πολλαῖς, ἔσχατον δὲ

quos modo nominabit Noster, audias Sillig. l. c. p. 121 et 129.

9. τῇ] Codd. msti et editi τά.

10. Ἑταίρα γ. ἦν] Demostheni attributa oratio contra Neaeram etiamnum exstat. *Gesnerus.*

11. ὁ Τοῦρνος] De hoc statuario nihil habet Sillig in Catalogo artificum.

12. αὐτὸν] Pat. 2 et in marg. Fris. αὐτήν. — De Philone, qui Hephaestionem Alexandri Magni amicum fecit, et de Leochare, qui Ganymedem expressit, plura dedit Sillig l. c. p. 350 sq. et 258 sqq..

13. ὥς τι] Aet. ὥστε. —

14. σπιλούμενον] Codd. msti ὀψελιούμενον. Sic etiam Gesner. et Herold.; sed ille suspicatus est scribendum σπιλούμενον, idque editores et Sillig l. c. p. 381 receperunt. Nam a Plinio XXXIV. c. 8. s. 19 Praxiteles praeter Stephusam et Oenophorum dicitur effinxisse *Spilumenen*, h. e. maculatam seu contaminatam: quae quidem huic loco optime convenit ubi exempla statuarum impudicitiae proferuntur. Gesnerus per Spilumenen (maculatam) intelligit Venerem Praxitelis Cnidiam, de qua Plinius XXXVI. c. 5. s. 4: „Ferunt amore captum quendam, cum delituisset noctu, simulacro cohaesisse, eiusque cupiditatis esse indicem maculam.“ Idem in aliis accidisse statuis Praxitelicis Plinius l. c. testatur, e. g. in Cupidine; „adamavit enim eum Alchidas Rhodius, atque in eo quoque simile amoris vestigium reliquit.“ Fortasse ad Floram contaminatam respicit Tatianus. Romae statuarii illius nobilissimi opus inter alia erat (teste Plinio l. c) Flora: quam quidem Romani meretricem fuisse putabant (Lactant. Institt. div. I. c. 20. §. 6); quare in Floralibus me-

arti inhiem, et in Calliadae Neaera oculos defigam? Meretrix enim erat. Lais scortata est, et Turnus eam scortationis monumentum statuit. Cur non vobis pudori est Hephaestionis scortatio, etsi eum Philo affabre exprimat? Quare propter Ganymedem Leocharis cynaedum, velut praeclarum quippiam possidentes, honore afficitis? Et contaminatam quamdam mulierculam Praxiteles effinxit. Atqui oportebat vos omnibus eiusmodi rebus amandatis quae vere praeclara sunt quaerere, nec Philaenidis et Elephantidis nefanda inventa adsciscentes nostrum vivendi genus detestari.

35. Haec equidem non ab alio accepta exposui, qui multas invisi regiones, et partim professus sum vestra studia rhetorica, partim in artes et inventa multa incidi, et

retrices prae caeteris solebant apparere. Cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. III. p. 489. — Worthus mallet: ... *τετιμήκατε· καὶ ὃ ψελλιούμενόν (? armillis ornatam) τι γύναιον, ὃ Πραξιτέλης ἐδημιούργησεν;* — quae emendatio calculo critico indigna est. Quid? Ut alias quas in animo habeo coniecturas taceam, sunt fortasse quibus persuadere possem Tatianum scripsisse *ἐψιλωμένον* seu *ψιλούμενον*, mulierem *nudatam* seu *nudam*. Legunt quidam apud Plinium XXXIV. c. 8 *Psilumenen* pro *Spilumenen*.

15. *τὸ τοιοῦτον*] Codd. editi addunt *εἶδος*. In sola editione Marani omissum est, quum absit a Par. 1: in quo alia manus ad marg. apposuit.

16. *Φιλαινίδος ... Ἐλεφαντίδος*] Utraque de rebus impudicis scripsit. Cf. Iustin. Apol. II. c. 15. n. 6 et Pauly l. c. p. 79. — Suidas s. v. *Ἀστυάνασσα: ... ἥτις* (Astyanassa) *πρώτη τὰς ἐν τῇ συνουσίᾳ κατακλίσεις εὗρεν καὶ ἔγραψε περὶ σχημάτων συνουσιαστικῶν, ἣν ὕστερον ἐζήλωσαν Φιλαινὶς καὶ Ἐλεφαντίνη* (= *Ἐλεφαντίς*), *αἱ τὰ τοιαῦτα ἐξορχησάμεναι ἀσελγήματα.*

1. *τοῦτο μὲν σοφιστεύσας τὰ ὑμέτερα*] C. 1: *ἀπεταξάμεθα τῇ παρ' ὑμῖν σοφίᾳ, κἂν εἰ πάνυ σεμνός τις ἦν ἐν αὐτῇ.* Utrumque locum (coll. c. 42: *παιδευθεὶς πρῶτον τὰ ὑμέτερα*) respexit Eusebius Hist. eccl. IV. c. 16 dicens: *Τατιανὸς ἀνὴρ τὸν πρῶτον αὐτοῦ βίον σοφιστεύσας ἐν τοῖς Ἑλλήνων μαθήμασι καὶ δόξαν οὐ σμικρὰν ἐν αὐτοῖς ἀπενηνεγμένος.* Illud *σοφιστεύειν*, Tatiano et Eusebio usitatum, duce Valesio (ad Eus. l. c.) Longuerue (Dissert. de Tatiano p. V sq.), Ceillier (Hist. gén.

τῇ Ῥωμαίων ἐνδιατρίψας πόλει, καὶ τὰς ἀφ' ὑμῶν [2] ὡς αὐτοὺς ἀνακομισθείσας ἀνδριάντων ποικιλίας καταμαθών· [3] οὐ γάρ, ὡς ἔθος ἐστὶν τοῖς πολλοῖς, ἀλλοτρίαις δόξαις τἀμαυτοῦ κρα- C τύνειν πειρῶμαι, πάντων δὲ ὧν ἀποποιήσομαι αὐτὸς τὴν κατάληψιν τούτων καὶ τὴν ἀναγραφὴν [4] συντάττειν βούλομαι. Διόπερ χαίρειν εἰπὼν καὶ τῇ Ῥωμαίων μεγαλαυχίᾳ καὶ τῇ Ἀθηναίων ψυχρολογίᾳ, δόγμασιν ἀσυναρτήτοις, τῆς [5] καθ' ἡμᾶς βαρβάρου φιλοσοφίας ἀντεποιησάμην· ἥτις ὃν τρόπον ἐστὶν τῶν παρ' ὑμῖν ἐπιτηδευμάτων ἀρχαιοτέρα γράφειν μὲν ἀρξάμενος, διὰ δὲ τὸ κατεπεῖγον τῆς ἐξηγήσεως ὑπερθέμενος, νῦν ὅτε καιρὸς περὶ τῶν κατ' αὐτὴν δογμάτων λέγειν πειράσομαι. Μὴ γὰρ δυσχεράνητε 57 τὴν ἡμετέραν παιδείαν, μηδὲ φλυαρίαις καὶ βωμολοχίαις μεστὴν D ἀντιλογίαν καθ' ἡμῶν πραγματεύησθε, λέγοντες· Τατιανὸς ὑπὲρ τοὺς Ἕλληνας, ὑπὲρ τὸ ἄπειρον τῶν [6] φιλοσοφησάντων πλῆθος, καινοτομεῖ τὰ βαρβάρων δόγματα. Τί γὰρ χαλεπὸν ἀνθρώπους πεφηνότας ἀμαθεῖς ὑπὸ ἀνθρώπου νῦν ὁμοιοπαθοῦς συνελέγχεσθαι; Τί δὲ καὶ ἄτοπον [7] κατὰ τὸν οἰκεῖον ὑμῖν σοφιστὴν γηράσκειν ἀεὶ πάντα διδασκομένους;

des auteurs sacr. et ecclés. Tom. II. Par. 1730. p. 123 sqq.), Walch (Histor. haeres. Tom. I. p. 426), alii, ad studia philosophiae retulerunt. Licet quidem illud verbum transferre interdum *argutari* (coll. c. 25: ὁ κατ' Ἐπίκουρον σοφιστεύσας), sed potissimum (vid. Steph. Thes.) significat *sophisticam artem docere* vel *rhetoricam profiteri*. Itaque Rufinus σοφιστεύσας Eusebianum interpretatus est: „magistrum egit eloquentiae.“ Etiam Hieronymus de vir. illustr. c. 29: „Tatianus qui primum oratoriam docens non parvam sibi ex arte rhetorica gloriam comparaverat.“ Theodoretus Haer. fab. I. c. 20: σοφιστὴς ἐγεγόνει τὸ πρῶτον. Ac nescio quo iure Valesius notiones rhetoris et sophistae (philosophi) tam anxie seiunxerit. Sane sophistae erronei, imperium romanum illo tempore peragrantes, rhetoricam passim docebant. Cf. Cresollii Theatrum vett. rhetorum l. III. c. 3 sq.. Etiam verba, quae Tatianus addit, τέχναις καὶ ἐπινοίαις ἐγκυρήσας πολλαῖς aperte de rhetoricis sophistarum artificiis accipienda sunt. Comp. c. 12: Ταῦτα δὲ ἡμῶν λεγόντων οὐκ ἀπὸ γλώττης οὐδὲ ἀπὸ τῶν εἰκότων ἐννοιῶν, συντάξεώς τε σοφιστικῆς (ut prius), θειοτέρας δέ τινος ἐκφωνήσεως λόγοις καταχρωμένων. Inde Maranus quoque (Prolegg. p. XCVIII) non assentitur „eruditis viris Euse-

tandem in Romanorum commoratus sum urbe, et statuarum varietates a vobis ad illos delatas inspexi; non enim, ut plerique solent, alienis opinionibus mea confirmare aggredior, sed quaecunque ipse vidi ea literis mandare volo. Vale igitur dicto et Romanorum iactantiae et Atheniensium vaniloquentiae, dogmatibus male sartis, barbaram nostram philosophiam complexus sum: quae quomodo vestris institutis antiquior sit quum scribere inceperim, sed propter instantem narrationem distulerim, nunc, quum tempus est, de illius dogmatibus disserere aggrediar. Ne aegre feratis nostram disciplinam, nec refertam nugis et scurriliter dictis confutationem in nos elaboretis, dicentes: „Tatianus supra Graecos, supra infinitam eorum qui philosophati sunt multitudinem, nova barbarorum dogmata sequitur.“ Quid enim incommodi est homines, quorum imperitia monstrata est, nunc ab homine eiusdem naturae argui? Aut quid absurdi est more vestri sophistae semper senescere omnia discêntes?

bii locum ita ad philosophiam referentibus, ut non solum rhetoricae professionem sed etiam eloquentiae laudem Tatiano abiudicent.“ Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 17 sqq..

2. *ὡς αὐτοὺς*] Sic codd. msti praeter Par. 2, qui *ὡςαύτως* errore habet. Illam lectionem recte servarunt Gesner., Herold., Maran.; sed reliqui editores *αὐτοὺς* admiserunt: unde Pearson. frustra coniecit *πρὸς αὐτούς*. Pro *ποικιλίας* Morell. inepte *ποικιλίαις*. Caeterum adi c. 33. n. 6.

3. *οὐ γάρ, ὡς*] Sic Par. 1 et Maran.; caeteri codd. msti et editi *οὐχ ὡς*. — Tum *ἐστὶν* (codd. msti) pro *ἐστὶ* reposui, quod Morell. induxit. Pariter paullo post *ἐστὶν τῶν* comparet.

4. *συντάττειν*] Vulgo *συντάσσειν*. Cf. c. 1. n. 15.

5. *καθ' ἡμᾶς*] Henr. Stephanus (in edit. Epist. ad Diogn. p. 107) praeter necessitatem putavit *καθ' ὑμᾶς* legendum. Cf. c. 1. n. 1. — De antiquitate religionis (philosophiae) christianae exponere incepit c. 31; sed expositionem propter aliud argumentum necessarium, c. 32 — 34, non absolvit.

6. *φιλοσοφησάντων*] Suppeditarunt Par. 1 et Aet.; caeteri, ut editi, *φιλοσοφούντων*. In Par. 1 scriba *πλῆθος*, quod in textu errore omisit, adscripsit margini: Maran. male expunxit.

7. *κ. τὸν οἰκ. ὑμῖν σοφιστὴν*] Scriptor per sophistam non se, ut visum est Tentzelio in Miscell. ec-

36. [1] Πλὴν Ὅμηρος ἔστω [2] μὴ ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν, ἀλλὰ
κατ' ἐκεῖνον αὐτὸν [3] ὑπειλήφθω τὸν τοῦ πολέμου καιρόν, ἔτι 171
δὲ καὶ τοῖς περὶ τὸν Ἀγαμέμνονα [4] συστρατεύεσθαι, καὶ εἰ βούλε-
ταί τις πρὶν καὶ τῶν στοιχείων γεγονέναι τὴν εὕρεσιν. [5] Φανή-
σεταί γὰρ ὁ προειρημένος Μωυσῆς αὐτῆς μὲν τῆς Ἰλιακῆς ἁλώ-
σεως πρεσβύτερος πάνυ πολλοῖς ἔτεσι γεγονώς, τῆς [6] δὲ Ἰλίου
κτίσεως καὶ τοῦ Τρωὸς καὶ Δαρδάνου λίαν ἀρχαιότερος. Ἀπο-
δείξεως δὲ [7] ἕνεκεν μάρτυσι χρήσομαι Χαλδαίοις, Φοίνιξιν, Αἰγυ-
πτίοις. Καὶ [8] τί μοι λέγειν πλείονα; Χρὴ γὰρ τὸν πείθειν ἐπαγ-
γελλόμενον συντομωτέρας ποιεῖσθαι τὰς περὶ τῶν πραγμάτων
πρὸς τοὺς ἀκούοντας διηγήσεις. [9] Βηρωσὸς ἀνὴρ Βαβυλώνιος, 58

cles. P. I. p. 219, sed Solonem intelligit. Cf. Fabricius Biblioth. gr. ed. Harles. Vol. VII. p. 88. Sophistam, nomen olim honestum, eum vocat quia unus erat ex numero septem sapientium: qui quidem apud Herodotum (e. g. Hist. I. c. 29) *σοφισταὶ* appellantur. Pentameter in Elegiis Solonis, a veteribus non semel laudatus, sic habet:

Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος.

Cf. Solonis Carm. ed. Bach (Bonn. 1825) p. 22. — Worthus pro *ἀεὶ* mallet *αἰεί*. Pro *πάντα*, quod est in codd. mstis, Fris. in marg. offert *πολλά*, idque Stephanus (l. c. p. 110) commendavit et Ducaeus posuit in textu. Non muto.

1. *Πλὴν* etc.] Haec omnia usque ad finem Orationis (cc. 36—42) Eusebius transscripsit in Praeparat. evang. X. c. 11, ex edit. Heinichen. Tom. II p. 94—98 et ex edit. Gaisford. Tom. II. p. 517 — 525. Cf. c. 31. n. 1. — Iam Tatianus post longam digressionem ad id redit quod sibi proposuerat demonstrandum: Mosen Homero vetustiorem esse. Est autem (Gesner.) locus per concessionem *ἐκ περιουσίας*. „Licet enim dissentiant scriptores omnes, tamen Troiano bello inferiorem statuunt Homerum; sed concedatur in ipso bello Troiano fuisse, aut etiam eo tempore quo literae apud Graecos primum inventae sunt, neque enim ante illarum inventionem poema suum scribere potuisset, deprehenderetur tamen Mose posterior."

2. *μὴ ὕστερον*] Sic ex Par. 1 reposui. Caeteri codd. msti negationem non agnoscunt; neque editores eam praebent, excepto Marano, qui Eusebium (*μὴ μόνον ὕστερος*) secutus dedit *μὴ μόνον ὕστερον*.

3. *ὑπειλήφθω*] Eus. addit *γεγονέναι*. Mox articulum *τὸν* ante *Ἀγαμέμνονα* omittit.

4. *συστρατεύεσθαι*] Ita Par. 1. 2 et in marg. Fris.; hic vero (ut Gesner. et Herold.) cum Aet. in textu habet *συνιστρατεύεσθαι*. Eus. in edit. Vig.-Heinich. *συνεκστρατεῦσαι* (Eus. Ven. *συνεστρατεῦσαι*), in edit. Gaisf. (Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2) *συνεκστρατεῦσθαι*. Eus.

36. Caeterum Homerus sit non iunior Iliacis rebus, sed ipsi bello aequalis, immo etiam sub Agamemnone militasse, et, si quis vult, ante ipsas literas inventas exstitisse existimetur. Perspicuum enim erit praedictum Mosen ipso Ilii excidio omnino antiquiorem fuisse multis annis, vel potius Ilii constructionem et Trois ac Dardani aetatem antecedere. Cuius rei demonstrandae causa testibus utar Chaldaeis, Phoenicibus, Aegyptiis. Et quid plura dicam? Oportet enim ut qui persuadendi operam profitetur res quasque audientibus quam brevissime enarret. Berosus vir

Par. 3 et Oxon. συνεστρατεῦσθαι. — Pro καὶ εἰ βούλεταί τις etc. Eus. legit: κἂν βούληταί (Eus. Par. 1 et Flor. 1 βούλεται) τις καὶ πρὶν τῶν στοιχείων τὴν εὕρησιν γεγονέναι.

5. Φανήσεται γὰρ etc.] Cf. c. 31. n. 5. — Apud Herold. τῆς ante Ἰλιακῆς et apud Euseb. γεγονὼς post πολλοῖς ἔτεσι excidit.

6. δὲ] Hanc voculam, quum abesset a codd. mstis et editis, Maranus desumsit ex Eusebio, qui sic habet: τῆς δὲ γεγονυίας Ἰλίου. Herold. κτήσεως pro κτίσεως. Mox Eus. Par. 2 Πανδάρου pro Δαρδάνου.

7. ἕνεκεν] Eus. ἕνεκα. Sed Eus. Par. 2 et Flor. 1. 2 ἕνεκεν.

8. τί μοι λέγειν] Eus. in edit. Vig.-Heinich. τί με λέγειν δεῖ. Sed in edit. Gaisf. (Eus. Par. 1. 3 et Oxon.) cum Tatiano consentit. Eus. Par. 2, Flor. 1. 2, Ven. τί μοι λέγειν δεῖ. — Infra in Eus. Par. 2 περὶ ante τῶν πραγμάτων excidit.

9. Βηρωσὸς] Eus. hîc et paullo infra Βηρωσσός, quae forma (Iust. Cohort. ad Gent. c. 37. n. 4) magis frequentata est. Cf. I. D. G. Richter De Beroso Chaldaeorum historiae et astronomiae veteri scriptore (Lips. 1825) p. 1. — Eusebius pro κατ' Ἀλ. γεγονὼς (*qui fuit:* cf. c. 31 κατὰ Καμβ. γεγονώς, c. 39 κατὰ Ἴναχον γεγονώς) habet eodem sensu κατὰ Ἀλ. γενόμενος. Tum vero verba Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν (h. e. Alexandrum Magnum) τρίτῳ, interpretis vel emendatoris personam suscipiens, mutavit in Ἀντιόχῳ τῷ μετὰ Σέλευκον τρίτῳ. Sed, id quod viros doctos valde vexavit, quinam est ille Antiochus, cui Berosus suam Chaldaeorum historiam dicavit? Etenim postquam Alexander e vita decessit, anno a. Chr. 323, duces eius diu dimicarunt de summo imperio. Seleucus (Nicanor) tandem praeter Babyloniam, rebus apud Ipsum a. 301 feliciter gestis, Syriam obtinuit. Huic successit a. 281 filius Antiochus (I) cognomine Σωτήρ. Quo mortuo Antiochus (II) Θεὸς coepit a. 262 imperare. Itaque censent Perizonius (Origg. Babyll. c. 1. p. 16) Berosum Antiocho Σωτῆρι et Gallandius Antiocho Θεῷ librum nuncupasse. Vos-

ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου, κατ' Ἀλέξανδρον γεγονώς, Ἀντιό- B
χῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ τὴν Χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλί-
οις κατατάξας καὶ τὰ περὶ τῶν βασιλέων [10] ἐκθέμενος, ἀφηγεῖ-
ταί τινος αὐτῶν ὄνομα Ναβουχοδονόσορ, τοῦ στρατεύσαντος ἐπὶ
Φοίνικας καὶ Ἰουδαίους· ἅτινα διὰ τῶν καθ' ἡμᾶς προφητῶν
ἴσμεν κεκηρυγμένα, γεγονότα μὲν πολὺ τῆς Μωυσέως ἡλικίας
[11] κατώτερα, πρὸ δὲ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκοντα.
Βηρωσὸς δέ ἐστιν ἀνὴρ ἱκανώτατος· καὶ τούτου τεκμήριον Ἰό-
βας, [12] ὅς, Περὶ Ἀσσυρίων γράφων, παρὰ Βηρωσσοῦ [13] φησι

sius autem (De histor. gr. ed. Westermann. p. 121 sq.), Worthus (qui illius verba in edit. suam transscripsit), Richterus (l. c. p. 5 sq.) rem relinquunt in incerto. Quid? Si Eusebio credere velimus, Antiocho *Θεῷ* Berosus historiam obtulit; videlicet Seleucus primus est, secundus Antiochus Soter, tertius Antiochus Deus. Sed apud Tatianum quoque, quum Antiochus nominatur qui tertius est ab Alexandro, licet intelligere Antiochum *Θεόν;* ab Alexandro enim proximus est Seleucus, alter Antiochus Soter, tertius Antiochus Deus. Quodsi Berosus, quum Alexander obiret, fuerit annorum circiter viginti (cf. fragm. Alexandri Polyhist. ap. Richter. p. 47 et ibid. n. 1), necesse est eum, quum imperium ad Antiochum Deum pervenisset, fuisse octogenarium. Nil sane prohibet quo minus statuamus senem historiam scripsisse aut antea scriptam misisse regi. At scrupulus (cf. Bähr in Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. I. p. 1101 et Bunsen *Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte* Lib. III, Hamb. 1845, p. 93) tollitur, si verba Tatiani ita interpretemur ut ipse in rationem veniat Alexander, secundus sit Seleucus, tertius Antiochus *Σωτήρ*: ad quem ab obitu Alexandri sunt tantummodo anni XLII; unde Berosus fere sexagenarius ac paullo senior historiam obtulerit regi Antiocho Soteri. Utut est, Syncello teste Berosus librum suum edidit aetate Ptolemaei Philadelphi, qui in Aegypto inde ab anno 284 per 38 annos regnavit: et anno quidem eius tertio imperium Syriae suscepit Antiochus Soter, anno autem demum vigesimo secundo Antiochus Deus. Aliter etiam aetatem Berosi Vossius l. c. adstruit. „Siquidem Plinius Hist. nat. VI. c. 55 refert Berosum tradere memoriam quadringentorum annorum et octoginta: qui sine dubio sunt anni Nabonassaris. At caput aerae Nabonassareae surgit Olympiadis VIII anno 2. A quo tempore si annos numeres 480, incidemus in extrema tempora Antiochi *Σωτῆρος*. Quare vel huic vel filio eius Antiocho *Θεῷ* historiam suam dicaverit Berosus.“ Idem V. D. Gesnerum refutat, „qui per Alexandrum intelligi putat non Philippi filium cognomento Magnum, sed eum qui in Syriae regno Deme-

Babylonius, Beli apud Babylonios sacerdos, qui, Alexandro aequalis, tertio post eum Antiocho historiam Chaldaeorum tribus libris inscripsit et res gestas regum exposuit, quemdam ex iis commemorat nomine Nabuchodonosor, qui expeditionem suscepit in Phoenices et Iudaeos: quae a prophetis nostris praedicata scimus, ac multo quidem Mosis aetate serius contigisse, annis videlicet ante Persarum imperium septuaginta. Berosus autem est vir fide dignissimus; et huius rei argumentum est, quod Iuba, De rebus

trio Soteri successit successoremque habuit Demetrium Nicanorem, per Antiochum vero capit Antiochum Sidetem, qui post Demetrium Nicanorem regnavit. Haec enim si vera essent, Berosus saeculo toto esset iunior Manethone. Atqui Manethos floruit sub Philadelpho. Philadelphus obiit anno tertio Olympiadis CXXXIII. At Antiochus Sidetes Syriam invasit anno primo Olympiadis CLX. Quomodo tum demum vixisse Berosus potest, qui paulo antiquior est ipso Manethone? Quod disertim dicit Georgius Syncellus." Temere Io. Fr. Schroeerus (Imperium Babylonis et Nini, Francof. 1726, p. 37) suspicatur verba *Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ* ab aliena manu adiecta esse.

10. *ἐκθέμενος*] Eus. *ἐκτιθέμενος*. Eus. Par. 2 *ἐκτεθέμενος*, Par. 3 *ἐντιθέμενος*. — Mox *ὄνομα* in Aet. deest. — Tum Eus. Par 2 *ἃ* pro *ἅτινα*.

11. *κατώτερα, πρὸ δὲ τῆς*] Sic ex Eusebio iuxta edit. Gaisf. emendavi lectionem in codd. mstis et editis conspicuam *κατώτερα, πρὸ τῆς*. Maranus ex Eusebio secundum edit. Vig., quacum Heinich. facit, dedit *κατώτερον, πρὸ δὲ τῆς*. Sed omnes quoque Eus. codd. msti *κατώτερα* suppeditant. — Clemens Alex., Tatiani vestigiis, Strom. I. c. 21. §. 121: *Ἐν δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς Σεδεκίου βασιλείας Ναβουχοδονόσορ, πρὸ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκοντα, ἐπὶ Φοίνικας καὶ Ἰουδαίους ἐστράτευσεν, ὥς φησι Βήρωσσος ἐν ταῖς Χαλδαϊκαῖς ἱστορίαις.*

12. *ὅς*] Hanc voculam, ob similem syllabam nominis *Ἰόβας* a librariis praetermissam, ante me Maranus ex Eusebio reposuit. — Clemens Alex. l. c.: *Ἰούβας* (vulg. *Ἰοάβας*) *δέ, περὶ Ἀσσυρίων γράφων, ὁμολογεῖ τὴν ἱστορίαν παρὰ Βηρώσσου εἰληφέναι μαρτυρῶν τἀλήθειαν τἀνδρί.* Designatur Iuba II, Mauritaniae rex, qui praeter alia permulta (cf. Pauly l. c. Tom. IV. p. 345) etiam *περὶ Ἀσσυρίων* scripsit. Legas quae hac de re disserit Sevin: Mémoires de l'Academie Royale des Inscriptions Tom. IV. p. 143 sqq..

13. *φησι*] In Eus. Par. 3 excidit.

μεμαθηκέναι τὴν ἱστορίαν. Εἰσὶ δὲ αὐτῷ βίβλοι Περὶ Ἀσσυρίων δύο.

37. Μετὰ δὲ [1]τοὺς Χαλδαίους τὰ Φοινίκων οὕτως ἔχει. C
[2]Γεγόνασιν παρ' αὐτοῖς τρεῖς ἄνδρες, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μῶχος· τούτων τὰς βίβλους εἰς ἑλληνίδα κατέταξεν φωνὴν [3]Χαῖτος, ὁ καὶ τοὺς βίους τῶν φιλοσόφων ἐπ' ἀκριβὲς πραγματευσάμενος. Ἐν [4]δὲ ταῖς τῶν προειρημένων δηλοῦται ἱστορίαις κατά τινα τῶν βασιλέων Εὐρώπης ἁρπαγὴν γεγονέναι, Μενελάου τε εἰς τὴν Φοινίκην ἄφιξις, καὶ τὰ περὶ [5]Χείραμον, ὅστις Σολομῶνι τῷ Ἰουδαίων βασιλεῖ πρὸς γάμον δοὺς [6]τὴν θυγατέρα καὶ ξύλων παντοδαπῶν ὕλην εἰς τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν ἐδωρήσατο. Καὶ Μένανδρος δὲ [7]ὁ Περγαμηνὸς περὶ τῶν αὐτῶν D
τὴν ἀναγραφὴν ἐποιήσατο. Τοῦ δὲ Χειράμου ὁ χρόνος ἤδη 59
που τοῖς Ἰλιακοῖς ἐγγίζει· Σολομὼν δὲ ὁ κατὰ Χείραμον πολὺ κατώτερός ἐστι τῆς Μωυσέως ἡλικίας.

1. τοὺς Χαλδαίους] Ita Par. 1. 2 et Maranus. Fris., Aet., Gesner., Herold τοὺς Χαλδαίων. Fris. in marg. τὰ Χαλδαίων, id quod Morell., Duc., Worth. textui inseruere.

2. Γεγ. etc.] Eus. Γεγόνασι παρ' αὐτοῖς ἄνδρες τρεῖς, Θεόδ. etc.. De Theodoto, Hypsicrate et Mocho cf. Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. III. p. 1560, V. p. 122, VI. p. 1847.

3. Χαῖτος] Eus. ex edit. Vig.-Heinich. Ἄσιτος. Sed Eus. Par. 1. 3, Flor. 1. 2, Ven., Oxon. habent Ἄδιτος. Ex quo fecit Gaisfordus Λαῖτος. Clemens enim Strom. I. c. 21. §. 114 (vide infra n. 5), ubi Tatianum respexit, Λαῖτος dedit: id quod apud Tatianum quoque substituendum censuit Reinesius (Ἱστορουμενα linguae punicae, in Graevii Synt. varr. Dissertt. Ultrai. 1702. 4º, p. 50), assentientibus Ionsio (De scriptt. histor. philos., Ien. 1716. 4º, P. II. p. 257), Nourrio (Appar. ad Biblioth. Max. vett. Patrr. P. I. p. 547), Wortho, Marano, Westermanno (ap. Voss. De histor. gr. p. 504. n. 15), aliis. At neque Laetus rerum phoeniciarum scriptor alibi memoratur. Quare retineo Χαῖτος, lectionem codicum Tatianeorum, quae etiam Moversio (*Das phoenizische Alterthum* P. I, Berol. 1849, p. 337) placet. Causa mutationis facile cognoscitur; Χαῖτος enim in Λαῖτος et Ἄδιτος, ob literarum ΧΑ ΛΑ ΑΔ similitudinem, facile abire poterat. — Pro ὁ καὶ τοὺς βίους, quod quidem Gesnerus et Pearsonus legendum coniecerunt et Maranus (ope Eusebii) restituit, codd. msti et editi καὶ ὁ τοὺς βίους praebent. Ionsius l. c. asterisco (Χαῖτος, * καὶ ὁ τοὺς βίους) deceptus, quo non

Assyriorum scribens, historiam se a Beroso didicisse dicit. Scripsit autem libros De rebus Assyriorum duos.

37. Post Chaldaeos sic se habent res Phoenicum. Exstiterunt apud eos tres viri, Theodotus, Hypsicrates, Mochus: horum libros in graecam convertit linguam Chaetus, qui etiam vitas philosophorum accurate conscripsit. In his autem historiis narratur sub quodam rege raptum Europae contigisse, et Menelai in Phoeniciam adventus, et id quod pertinet ad Chiramum, qui filiam suam Salomoni Iudaeorum regi in matrimonium dedit et omne lignorum genus ad templi constructionem suppeditavit. Menander etiam Pergamenus eadem scripsit. Chirami autem aetas iam Iliacis rebus vicina est: ac Salomo Chiramo aequalis multo recentior est Mosis aetate.

defectus aliquis sed Gesneri coniectura in margine collocata indicatur, temere legit *Λαῖτος καὶ Φίλων ὁ τοὺς βίους* etc..

4. *δὲ*] Eus. *δή*. Idem paullo infra *ἁρπαγὴ* pro *ἁρπαγήν*. Deinde *ἄφιξις* (Par. 1. 2 et Eus.) cum Marano scripsi pro vulg. *ἄφιξιν*.

5. *Χείραμον*] Eus. hîc et infra *Εἵραμον*. Pearsonus vult *Εἵρωμον*. Hic rex varie scribitur apud veteres: חִירֹם (ap. Phoen.), *Ἱέρωμος* (Theophil.), *Εἵρωμος* (Ioseph.), חִירָם (ap. Hebr.), *Χιράμ* (LXX), *Εἵραμος* (Ioseph., Clem.). *Χείραμος* (iuxta LXX) apud solum Tatianum, quod sciam, hîc et infra audit. Plura dabit Movers l. c. p. 327 sq.. — Clemens Alex., nostrum secutus scriptorem, l. c. (vide supra n. 3) ait: *Εἵραμος τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Σολομῶνι δίδωσι καθ' οὓς χρόνους μετὰ τὴν Τροίας ἅλωσιν Μενελάῳ εἰς Φοινίκην ἄφιξις, ὥς φησι Μένανδρος ὁ Περγαμηνὸς καὶ Λαῖτος ἐν τοῖς Φοινικικοῖς*. Pariter in Anecd. gr. Paris., a Cramero editis, Tom. II. p. 229 legitur: οὗ (Hieromi) *τὴν θυγατέρα ἔγημε Σολομών, ὡς ἱστορεῖ Τατιανός*.

6. *τὴν θυγατέρα*] Eus. *τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα*. Mox idem *τοῦ νεὼ* pro *τοῦ ναοῦ*. Herold. articulum errore omisit.

7. *ὁ Περγαμηνός*] Praetermisit Herold. articulum mendose. — Caeterum hic Menander Pergamenus non diversus est a Menandro Ephesio. Cf. Meziriac. ad Ovid. Heroid. Tom. II. p. 147 sqq. et Ebert. Diss. Sicul. p. 145 sqq.. Scripsit opus de rebus gestis regum graecorum et barbarorum, cuius pauca tantum fragmenta supersunt.

38. *Αἰγυπτίων* [1] *δέ εἰσιν αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνων ἀναγραφαί·*
καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς [2] *πραγμάτων ἑρμηνεύς ἐστι Πτολεμαῖος, οὐχ*
ὁ βασιλεύς, ἱερεὺς δὲ Μένδητος. [3] *Οὗτος τὰς τῶν βασιλέων*
πράξεις ἐκτιθέμενος κατ' [4] *Ἄμωσιν βασιλέα Αἰγύπτου γεγονέναι*
Ἰουδαίοις φησὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, εἰς ἅπερ [5] *ἦλθον χω-*
ρία, Μωυσέως ἡγουμένου. [6] *Λέγει δὲ οὕτως· Ὁ δὲ Ἄμωσις*
ἐγένετο κατ' Ἴναχον βασιλέα. Μετὰ δὲ [7] *τοῦτον Ἀπίων ὁ γραμ-* 172
ματικός, ἀνὴρ δοκιμώτατος, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Αἰγυπτιακῶν
(πέντε δέ εἰσιν αὐτῷ γραφαί) πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, φησὶ δὲ ὅτι
[8] *Κατέσκαψε τὴν Αὔαριν Ἄμωσις κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος*
Ἴναχον, ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος.

1. *δέ ε. αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνων ἀναγραφαί*] Sic Duc. et Maran., quibus accedunt Bunsen *Aegyptens Stelle in der Weltgeschichte* Lib. III. p. 53 et Boeckh („Manetho und die Hundssternperiode") in Ad. Schmidtii *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* Tom. II (Berol. 1844) p. 578. Pro *ἐπ' ἀκριβὲς* (Fris. in marg.) Gesner., Herold., Morell., Worth. (ut codd. msti) habent inepte *ἐπ' ἀκριβεῖς*. Formula *ἐπ' ἀκριβὲς* etiam in c. 37 legitur. Pro *χρόνων* (Fris. in marg., Par. 1. 2, Aet.) Gesner., Herold., Morell. male *χρόνῳ* (ut Fris.) exhibent. Cf. c. 1: *αἱ παρ' Αἰγυπτίοις τῶν χρόνων ἀναγραφαί*. Cf. ibid. n. 12. — Euseb. sic mutavit: *Αἰγυπτίων δ' εἰσὶν ἀκριβεῖς χρόνων ἀναγραφαί*.

2. *πραγμάτων*] Eus. *γραμμάτων*, id quod Boeckh. l. c. p. 445 et 578 recepit. Sed praestantius est *πραγμάτων*, quippe cui magis congruat *κατ' αὐτούς*. Tum Eus. *ἐστι* omisit, ut apodosis a verbis *οὗτος τὰς τῶν βασ.* etc. inciperet. Eus. Par. 2 *ἐκ Μένδητος*. — De Ptolemaeo Mendesio adeas Bunsen l. c. Lib. I. p. 126 et Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. VI. p. 238.

3. *Οὗτος ... ἡγουμένου*] Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 101 ita transscripsit: *ὁ δὲ Πτολεμαῖος οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν, τὰς δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων πράξεις ἐν τρισὶν ὅλαις ἐκθέμενος βίβλοις κατὰ Ἄμωσίν φησιν, Αἰγύπτου βασιλέα, Μωυσέως ἡγουμένου γεγονέναι Ἰουδαίοις τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν.*

4. *Ἄμωσιν*] Fris. in marg. *ἄμασιν*. De Amosi cf. Boeckh. l. c. p. 669. — Mox pro *Ἰουδαίοις* Eus. Par. 2. 3 *Ἰουδαίους*.

5. *ἦλθον*] Eus. in *ἤθελον* male mutavit. — Bunsen. l. c. lib. III. p. 53 verba *Μωυσέως ἡγουμένου* omisit.

6. *Λέγει δὲ οὕτως*] Haec verba expungenda censet Vigerus. Sed Moses et Amosis aequales Inacho putabantur: Boeckh. l. c. p. 578. Clemens verbis supra n. 3 allatis

38. Aegyptiorum autem exstant commentarii temporum accurate scripti; et rerum quidem apud eos gestarum interpres est Ptolemaeus, non rex ille, sed sacerdos Mendetis. Is regum res gestas exponens Iudaeos dicit sub Amose Aegypti rege ex Aegypto, in ea quae occuparunt loca, duce Mose profectos esse. Loquitur autem sic: *Amosis fuit tempore Inachi regis.* Post hunc Apion grammaticus, vir doctissimus, in quarto Aegyptiacorum (sunt enim quinque eius libri) quum alia multa, tum hoc dicit: *Evertit Avarin Amosis qui tempore fuit Argivi Inachi, ut in Annalibus scripsit Ptolemaeus Mendesius*, Tempus autem,

addit: *ἐξ ὧν συνῶπται κατὰ Ἴναχον ἠκμακέναι τὸν Μωυσέα.* — Pro *κατ' Ἴναχον βασιλέα* Eus. *κατὰ τὸν* (Eus. Par. 2 et Flor. 2 *τὸν* omittunt) *Ἴναχον τὸν βασιλέα.*

7. *τοῦτον*] Sic Par. 2 in marg., Maran., Boeckh. l. c. p. 444 et 578. Etiam Pearson. *τοῦτον* legendum coniecit. Caeteri editores una cum codd. mstis *τούτων*. Dein pro *Ἀπίων*, quod dedi, vulgo *Ἀππίων* perperam legitur. Veram scripturam Eusebius suppeditat. Etiam supra c. 27 (n. 5) *Ἀπίωνος*, per unum *π*, comparet. Cf. Bunsen l. c. Lib. I. p. 126 sqq.. — Caeterum verba *Ἀπίων . . . Πτολεμαῖος* Clemens Alex. l. c. exscripsit: *Ἀπίων τοίνυν ὁ γραμματικός, ὁ Πλειστονίκης ἐπικληθείς, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἱστοριῶν . . . Ἀμώσιος τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως μεμνημένος καὶ τῶν κατ' αὐτὸν πράξεων μάρτυρα παρατίθεται Πτολεμαῖον τὸν Μενδήσιον, καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ ὧδε ἔχει· „Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀθυρίαν* (legas *Αὔαριν*, quod cod. aliquis mstus Clementis praebet, nisi velis *Ἀούαριν*, ut Eusebii Praepar. ev. X. c. 12 in loco Clementis offert) *Ἄμωσις, κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἴναχον, ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος.*"

8. *Κατέσκαψε*] Eus. Par. 1. 2, Flor. 1. 2, Oxon. *κατέστρεψε*. Pro *τὴν* Eus. Oxon. *τε*. Paullo ante Eus. non *δ'* sed *δέ*. — Tum pro *Αὔαριν* Gesner. et Herold., aeque ac Fris., Aet., Par. 2, habent *μάριαν*, ex quo Morell., Duc., Worth. *Μαρίαν* fecerunt. Existimavit inde Ducaeus *Μαρείαν* legi posse, ut sensus sit: „Amosin effodisse Mariam, id est Euripo ducto commisisse Mariam cum Nilo vel cum ipso mari Mediterraneo." Fris. in marg. *λυαρία*, Par. 1 *Λυαρίαν*. Maranus lectionem *Αὔαριν* in textum recipere non dubitavit, „tum quia ei favent msti codices [Fris. in marg. et Par. 1: nam *Αυ* et *Λυ* facile commutantur: c. 37. n. 3] et Clemens [vide n. 7] ac Eusebius, tum quia consentit cum historiae monumentis. Nam rex ille, sub quo

Ὁ δὲ [9] ἀπ' Ἰνάχου χρόνος ἄχρι τῆς Ἰλίου ἁλώσεως ἀποπληροῖ γενεὰς εἴκοσι. Καὶ τὰ τῆς ἀποδείξεως [10] ἔχει τοῦτον τὸν τρόπον.

39. [1] Γεγόνασιν Ἀργείων βασιλεῖς οἵδε· Ἴναχος, Φορωνεύς, Ἆπις, [2] Κρίασις, Τριόπας, Ἀργεῖος, Φόρβας, Κροτώπας, [3] Σθενέλαος, Δαναός, Λυγκεύς, [4] Προῖτος, Ἄβας, Ἀκρίσιος, Περσεύς, B
[5] Σθενέλαος, Εὐρυσθεύς, Ἀτρεύς, Θυέστης, Ἀγαμέμνων, οὗ κατὰ τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας Ἴλιον ἑάλω. Καὶ χρὴ τὸν 60
νουνεχῆ [6] συνεῖναι μετὰ πάσης ἀκριβείας ὅτι κατὰ [7] τὴν Ἑλλήνων παράδοσιν οὐδ' ἱστορίας τις ἦν παρ' αὐτοῖς ἀναγραφή. Κάδμος γάρ, ὁ τὰ στοιχεῖα τοῖς προειρημένοις παραδούς, μετὰ πολλὰς γενεὰς τῆς Βοιωτίας ἐπέβη. Μετὰ δὲ Ἴναχον [8] ἐπὶ Φορωνέως μόγις τοῦ θηριώδους βίου καὶ νομάδος περιγραφὴ γέγονεν, μετεκοσμήθησάν [9] τε οἱ ἄνθρωποι. Διόπερ [10] εἰ κατὰ

egressi sunt ex Aegypto Israelitae, apud Manethonem Tethmosis, apud Apionem, ut non solum ex Tatiano patet sed etiam ex Iustino Cohort. c. 9, Amasis dictus est. Is autem cum bellum gesserit cum Israelitis, non mirum si urbem Avarim evertisse dicitur, quae praecipua videtur Israelitarum fuisse, teste Manethone apud Iosephum c. Ap. I. p. 1052.“ Eamdem probavit lectionem Boeckh. l. c. p. 576 et 579. Sed idem dedit Ἄμασις pro Ἄμωσις contra codd. mstos.

9. ἀπ'] Eus. ἀπό. Mox Eus. Par. 3 Ἰδίου pro Ἰλίου. — Clemens Alex. l. c. §. 102 sic transscripsit: εἰς δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωϊκῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἴκοσι ἢ πλείους διαριθμοῦνται, ἔτη δὲ ὡς ἔπος εἰπεῖν τετρακόσια καὶ πρόσω.

10. ἔχει τοῦτον] Eus. τοῦτον ἔχει.

1. Γεγόνασιν Ἀργείων βασιλεῖς etc.] De hoc loco adeas Petavium De doctrina temporum (Par. 1627. Fol.) P. II. p. 43 sq..

2. Κρίασις ... Κροτώπας] Aet. Ἀργεῖος, Κρίασις, Φόρβας, Τριόπας, Κροτώπας. Sic etiam Eusebius, nisi quod habet Κρίασος et Κροτωπός. Illud Κρίασος forsan Tatiano quoque (Mythogrr. ed. Muncker. p. 184) restituendum est. Pro Τριόπας Par. 2 Θριόπας.

3. Σθενέλαος] Fris. in marg. σθένελος. Cf. n. 19. A Pausania Σθενέλας dicitur; cf. Pape *Wörterb. d. gr. Eigennamen* p. 350. — Eus. Oxon. nomina Σθενέλαος ad Ἀκρίσιος usque, Ven. Δαναὸς usque ad Περσεὺς omisit.

4. Προῖτος, Ἄβας] Eus. Ἄβας, Προῖτος.

5. Σθενέλαος] Abest errore a Par. 1. 2. C. 38: ὁ δὲ ἀπ' Ἰνάχου χρόνος ἄχρι τῆς Ἰλίου ἁλώσεως ἀποπληροῖ γενεὰς εἴκοσι. Neque legitur in Eusebio excuso: agnosci-

quod ab Inacho ad Ilii excidium effluxit, implet aetates viginti. Atque id hoc modo demonstratur.

39. Fuerunt Argivorum reges hice: Inachus, Phoroneus, Apis, Criasis, Triopas, Argius, Phorbas, Crotopas, Sthenelaus, Danaus, Lynceus, Proetus, Abas, Acrisius, Perseus, Sthenelaus, Eurystheus, Atreus, Thyestes, Agamemnon, cuius regni anno decimo octavo Ilium captum est. Iam oportet ut quisquis sapit diligentissime intelligat prorsus nullum historiae monumentum apud Graecos, quemadmodum ipsi perhibent, literis consignatum fuisse. Nam Cadmus, qui literas iis tradidit, post multas generationes in Boeotiam venit. Post Inachum autem sub Phoroneo vix ferinae vagaeque vitae modus fuit, et ad liberaliorem cultum traducti sunt homines. Quare si Moses deprehenditur

tur vero ab Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon.. Est igitur reponendum. Plerumque rex ille, filius Persei et Andromedae, pater Eurysthei, *Σθένελος* dicitur; cf. Pape l. c..

6. *συνεῖναι*] Hunc aoristum II verbi *συνίημι* ex Par. 1 et 2, Ducaeo praeeunte, rescripsi. C. 20: *Καὶ χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς... παραιτήσασθαι* etc.. Eamdem lectionem indicant Fris. et Aet., qui *συνῆναι* offerunt, id quod Gesner., Herold., Morell., Worth. receperunt. Literae *H* et *EI* saepe a librariis commutantur. Maranus vero in *συνιέναι* temere mutavit. Idem Eusebii editores admiserunt: sed Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. *συνεῖναι* testantur legendum esse. Pariter *συνεῖναι* apud Iustinum saepe tentatum est ab editoribus: Apol. I. c. 14. n. 1, c. 60. n. 12, Dial. c. Tr. c. 55. n. 8, c. 69. n. 7, c. 121. n. 10.

7. *τὴν Ἑλλήνων*] Eus. Par. 2 et Flor. 1. 2 *τὴν τῶν Ἑλλήνων*. — Mox Tatiani editores pro *οὐδ'* dederunt *οὐ δι'* (Fris., Aet.). Unus Maranus meliorem scripturam illam textui inseruit.

8. *ἐπὶ Φ. μόγις*] Eus. *ὑπὸ Φ. μόλις*.

9. *τε*] Sic Eus.; editi vulgo *δέ*. Illud *μόγις* animo repetendum est. Tum pro *οἱ ἄνθρωποι* (Par. 1 et in marg. Fris.) Gesner., Herold., Morell. (ut caeteri codd. msti) inepte exhibent *οἱ οὐρανοί*. Error ex contracta scriptione ($\overline{ανοι}$, $\overline{ουνοι}$) profluxit: cf. Epist. ad Diogn. c. 10. n. 15 et Confut. dogm. Arist. c. 11. n. 5. Habes similem commutationem supra c. 5. n. 3. Comp. c. 7. n. 4. — Phoroneum primum leges et bonos mores Argivis tradidisse etiam Clemens in Protr. et Eusebius in Chron. referunt.

10. *εἰ*] Sic Par. 2 et Fris., uterque in marg.; in textu codd. msti habent *οἱ*, id quod Gesner., Herold., Morell. non mutarunt. —

Ἴναχον πέφηνεν ὁ Μωυσῆς γεγονώς, πρεσβύτερός ἐστι τῶν C
Ἰλιακῶν ἔτεσι [11] τετρακοσίοις. Ἀποδείκνυται δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχον
ἀπό [τε] τῆς τῶν Ἀττικῶν βασιλέων διαδοχῆς [[12] καὶ Μακεδονι-
κῶν καὶ Πτολεμαϊκῶν, ἔτι δὲ καὶ Ἀντιοχικῶν]. Ὅθεν εἰ [13] με-
τὰ τὸν Ἴναχον αἱ διαφανέστεραι πράξεις παρ' Ἕλλησιν ἀνεγρά-
φησάν τε καὶ γινώσκονται, δῆλον ὡς καὶ μετὰ Μωυσέα. [14] Κα-
τὰ γὰρ Φορωνέα, τὸν μετ' Ἴναχον, μνημονεύεται παρ' Ἀθηναίοις
Ὤγυγος, ἐφ' οὗ κατακλυσμὸς ὁ πρῶτος· [15] κατὰ δὲ Φόρβαντα
Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ [16] καὶ Ἀκταία ἡ Ἀττική· [17] κατὰ δὲ Τριόπαν
Προμηθεὺς καὶ Ἐπιμηθεὺς καὶ Ἄτλας καὶ ὁ διφυὴς Κέκροψ
καὶ ἡ Ἰώ· [18] κατὰ δὲ Κροτώπαν ἡ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις D
καὶ ἡ ἐπὶ Δευκαλίωνος ἐπομβρία· [19] κατὰ δὲ Σθένελον ἥ τε 61

Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 οὐ μετὰ pro εἰ κατά. — Tum vulgo Μωσῆς legitur. Paullo infra Μωσέα. Cf. c. 31. n. 3.

11. τετρακοσίοις] An ἑπτακοσίοις? *Pearsonus*. Non muto. Cf. Des-Vignoles Chronologie de l'histoire sainte (Berol. 1738. 4) Tom. I. p. 608.

12. καὶ Μακεδονικῶν] Eus. Μακεδονικῶν τε. Sed haec verba pariter atque καὶ Πτολεμαϊκῶν, ἔτι δὲ καὶ Ἀντιοχικῶν (et praec. τε) ego, a Wesselingio (Probabil. c. 35. p. 315) monitus, pro antiquissimo glossemate habeo: id quod iam Eusebius in suo Tatiani codice invenit indeque descripsit. „Nimirum a veritate videtur alienissimum, adeoque Tatiano indignum, ostendi posse, ut hic adstruitur, Mosem quadringentis annis Troianum bellum praecessisse, ex successionibus eorum regum, si Atticos excipias. Quis enim e Macedonicorum, Lagidarum et Seleucidarum successionibus Mosem quadringentis annis Troiano bello superiorem esse probabit: quum illi eo tempore nulli essent, ne fando quidem cogniti? Quomodo igitur ex illis, sibi invicem succedentibus, Mosis aetatem Troiana clade antiquiorem statuere quis poterit?" Atque haec de glossemate suspicio, ut Gallandius iam advertit, ex eo firmatur „quod de his regibus sileat Clemens Alex., longe antiquior Eusebio, quin et suppar Tatiano, Strom. I. c. 21 ubi ferme Tatianum ipsum exscribit." Quapropter uncis inclusi: quibus, ut video, interpres quoque Campid. usus est.

13. μετὰ] Eus. codd. msti, praeter Venetum, κατὰ praebent, ex quo Heinichen. et Gaisford. μετὰ fecerunt. Dein Eus. διαφανέστατοι et ἐγράφησαν.

14. Κατὰ ... πρῶτος] Haec Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 102 repetiit sic: Ἦν δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ μὲν Φορωνέα τὸν μετὰ Ἴναχον, ὁ ἐπὶ Ὠγύγου κατακλυσμός. — Pro κατὰ γὰρ Eus. κατὰ μὲν γὰρ (a Par. 3 γὰρ abest).

15. κατὰ δὲ ... ἑάλω τὸ Ἴλιον]

Inacho aequalis fuisse, annis quadringentis rebus Iliacis est antiquior. Id autem demonstratur ex successione regum Atticorum [et Macedonicorum et Ptolemaicorum et Antiochenorum]. Unde si post Inachum clariores quaeque res gestae apud Graecos scriptae ac notae fuerunt, patet etiam post Mosen id contigisse. Nam tempore Phoronei, qui successit Inacho, memoratur apud Athenienses Ogygus, sub quo primum diluvium contigit: tempore Phorbantis Actaeus, a quo etiam Actaea dicta est Attica: tempore Priopae Prometheus et Epimetheus et Atlas et duplicem naturam habens Cecrops et Io: tempore Crotopae Phaëthontis incendium et Deucalionis diluvium: tempore Stheneli

Haec omnia mutuatus est Clemens l. c. §. 103 sq..

16. καὶ] Clem. et Eus. non habent. — Paullo ante Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 ὁ Ἀκταῖος.

17. κατὰ δὲ Τριόπαν] Particulam δὲ vulgo omissam, quum etiam in caeteris membris compareat, ex Clem. et Eus. restitui. Aet. et Par. 2 in marg. κατὰ Πριόπαν. — Tum Clem. inverso ordine καὶ Ἄτλας καὶ Ἐπιμηθεύς. Eus. Par. 1 et Oxon. omiserunt καὶ Ἄτλας. — Clem. non καὶ ἡ Ἰὼ sed καὶ Ἰνώ. Ex HIΩ facile INΩ effici poterat. Io, Inachi filia, in iuvencam et rursus in Isidem mutata est. — Eusebius in Chron. c. ann. mundi 3650: „Dicebatur Cecrops διφυής, id est *duabus naturis praeditus*, sive ob longitudinem corporis, sive idcirco quod, cum esset Aegyptius, utramque linguam sciebat, graecam et aegyptiacam.“ Comp. n. 22.

18. κατὰ δὲ Κροτώπαν] Codd. msti et editi κατὰ δὲ Κέκροπα. Male. Recensuit enim scriptor Argivorum reges, qui post Inachum regnarunt, et post Triopam et Phorbantem Crotopam posuit; dixit igitur tempore Triopae vixisse Cecropem: iam addit tempore Crotopae incendium Phaëthonteum accidisse. Errorem librariorum iam Ducaeus notavit, qui cum Clem. et Eus. κατὰ δὲ Κροτωπὸν (coll. n. 2) legendum putavit. — Clem. et Maran. articulum ἡ ante ἐπὶ Δευκ. non habent. Praepositio ἐπὶ ante Δευκ. in Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. deest.

19. κατὰ δὲ Σθένελον] Morell., Duc., Maran. vitiose κατὰ δὲ Στένελον. Eus. κατὰ δὲ Σθενέλαον. Cf. n. 3. — Eus. Par. 3 et edit. Vig.-Heinich. articulum τοῦ nomini Ἀμφικτ. praeponit. Eus. Par. 2 Πανδάρου pro Δαρδάνου. Eus. Par. 1 Δαρδανείας pro Δαρδανίας. Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 (et Oxon. ?) ἐπὶ Κρήτης pro εἰς τὴν Κρήτην. — Clem. ἡ ante ὑπὸ Δαρδάνου omisit. Idem pro ἥ τε ἐκ Φοι-

Ἀμφικτύονος βασιλεία καὶ ἡ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία καὶ ἡ ὑπὸ Δαρδάνου τῆς Δαρδανίας κτίσις ἥ τε ἐκ Φοινίκης τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Κρήτην ἀνακομιδή· κατὰ δὲ Λυγκέα τῆς Κόρης ἡ ἁρπαγὴ καὶ ἡ τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι τεμένους καθίδρυσις [20]καὶ ἡ Τριπτολέμου γεωργία καὶ ἡ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία Μίνωός τε ἡ βασιλεία· κατὰ δὲ Προῖτον ὁ Εὐμόλπου πρὸς Ἀθηναίους πόλεμος· κατὰ δὲ Ἀκρίσιον [21]ἡ Πέλοπος ἀπὸ 173
Φρυγίας διάβασις καὶ Ἴωνος εἰς τὰς Ἀθήνας ἄφιξις [22]καὶ ὁ δεύτερος Κέκροψ, αἵ τε Περσέως καὶ Διονύσου πράξεις, καὶ Ὀρφέως μαθητὴς Μουσαῖος· [23]κατὰ δὲ τὴν Ἀγαμέμνονος βασιλείαν ἑάλω τὸ Ἴλιον.

40. Οὐκοῦν [1]πέφηνε Μωυσῆς ἀπό γε τῶν προειρημένων πρεσβύτερος ἡρώων παλαιῶν, πολέμων, δαιμόνων. Καὶ χρὴ [2]τῷ πρεσβεύοντι κατὰ τὴν ἡλικίαν πιστεύειν, ἤπερ τοῖς ἀπὸ [3]τῆς πηγῆς ἀρυσαμένοις Ἕλλησιν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν τὰ ἐκείνου δόγματα· πολλοὶ γάρ οἱ κατ' αὐτοὺς σοφισταί, κεχρημένοι περιεργίᾳ, B
[4]τὰ ὅσα παρὰ τῶν κατὰ Μωυσέα καὶ τῶν ὁμοίως αὐτῷ φιλο-

νίκης ... ἀνακομιδή vitiose ἥ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀνακομιδή.

20. καὶ ἡ Τρ. γεωργία] Clem. Τρ. τε γεωργία. — Mox articulum ἡ ante βασιλεία Clem. et Eus. praetermiserunt.

21. ἡ] Apud Clem. et Eus. deest. Mox ille τὰς ante Ἀθήνας non agnoscit.

22. καὶ] Sic solus Par. 1 et Maran.: caeteri omnes ὡς. Clem. et Eus. illud firmant. Secundus Cecrops apud Eusebium in Chron. septimus Atheniensium rex ponitur ab isto Cecrope qui διφυὴς (n. 17) appellabatur. — Mox καὶ Διονύσου ap. Eus. desiderantur. — Deinde pro verbis καὶ (ὁ Duc.) Ὀρφέως μαθητὴς Μουσαῖος, quae Euseb. prorsus neglexit, Clem. praebet Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος.

23. κατὰ δὲ etc.] Clem. κατὰ δὲ τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἔτος (hunc numerum Tatianus supra indicavit) τῆς Ἀγαμέμνονος βασιλείας Ἴλιον ἑάλω. — Pro ἑάλω τὸ Ἴλιον Eus. Ἴλιον ἑάλω, ut supra exstat.

1. πέφηνε Μωυσῆς] Eus. πέφηνεν ὁ Μωσῆς. — Pro γε (Eus.) codd. msti et editi (excipias Marani editionem) τε habent, id quod Pearsonus eiiciendum putavit. Literae TE et ΓE saepe confunduntur in codicibus: Iustin. Dial. c. Tr. c. 123. n. 11, Expos. rect. fid. c. 4. n. 17, Confut. dogm. Arist. c. 44. n. 4. — Τῶν προειρημένων, scil. c. 39, ubi heroes, bella et daemones (ut Proserpina — coll. c. 7. n. 10) memorantur. — Pro πρεσβύτερος ἡρώων παλαιῶν Eus. πρεσβύτατος ἡρώων, omisso παλαιῶν. — Dein

regnum Amphyctionis et Danai in Peloponnesum adventus et Dardania a Dardano condita et Europae ex Phoenicia in Cretam reditus: tempore Lyncei Proserpinae raptus et templi in Eleusine constructio et Triptolemi agricultura et Cadmi Thebas adventus et Minois regnum: tempore Proeti bellum Eumolpi adversus Athenienses: tempore Acrisii descensus Pelopis ex Phrygia et Ionis Athenas adventus et secundus Cecrops, et Persei Bacchique res gestae, et discipulus Orphei Musaeus: tempore Agamemnonis regni captum est Ilium.

40. Ergo ex praedictis patet Mosen esse antiquiorem heroibus vetustis, bellis, daemonibus. Atque ei, quum antiquitate praestet, potius credendum est quam Graecis, qui dogmata illius, ea minime agnoscentes, ex fonte hauserunt; multi enim apud eos sophistae, inducti curiositate, quaecunque a Mose et ab iis qui similiter atque ille philoso-

equidem ex Par. 1. 2 et Aet. dedi: *πολέμων, δαιμόνων.* Maran. ex Eus.: *πόλεων, δαιμόνων.* Reliqui editores (c. Fris.): *ἀπό τε πολέμων δαιμόνων*, commate non interposito, unde Pearson. suspicatus est reponendum *πολλῶν τε δαιμόνων.* — Quid? Fortasse Tatianus scripsit: ... *πρεσβύτερος ἡρώων, πόλεων* (antiquior civitatibus), *πολέμων, δαιμόνων.*

2. *τῷ πρεσβεύοντι*] Eus. Ven. *τῷ πρεσβυτεύοντι.* — Verbo *πιστεύειν* Gesnerus vult addi *μᾶλλον*, quum *ἤπερ* sequatur. C. 13: *θεομάχοι μᾶλλον ἤπερ θεοσεβεῖς.* Sic (*μᾶλλον ἤπερ*) etiam Par. 2 in marg. et excusus Eusebius. Huius vero plerique fere omnes codices (Par. 2, Flor. 1. 2, Ven., Oxon.) illud omittunt. Cf. Winer *Gramm. d. neutestam. Sprachidioms* (ed. 4) p. 218.

3. *τῆς*] Eus. non habet. Idem *τἀκείνου* pro *τὰ ἐκείνου.* Maranus verba *οὐ κατ' ἐπίγνωσιν*, quoad sensum, interpretatus est: *non grato animo.* Totum hunc locum Clemens Alex. Strom. I. c. 17. §. 87 respexit: *Ταῦτα δ' ἂν εἶεν κλέπται καὶ λησταὶ οἱ παρ' Ἕλλησι φιλόσοφοι, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κυρίου παρουσίας παρὰ τῶν Ἑβραϊκῶν προφητῶν μέρη τῆς ἀληθείας οὐ κατ' ἐπίγνωσιν λαβόντες, ἀλλ' ὡς ἴδια σφετερισάμενοι δόγματα, καὶ τὰ μὲν παραχαράξαντες, τὰ δὲ ὑπὸ περιεργίας ἀμαθῶς σοφισάμενοι.* Cf. Redepenning *Origenes* P. I. p. 141; inspicias insuper quae c. 31. n. 5 observavi.

4. *τὰ ὅσα ... ἐπειράθησαν*]

σοφούντων ἔγνωσαν καὶ παραχαράττειν ἐπειράθησαν, πρῶτον μὲν ἵνα τι λέγειν ἴδιον [5] νομισθῶσι, δεύτερον [6] δὲ ὅπως, τὰ ὅσα μὴ συνίεσαν διά τινος ἐπιπλάστου ῥητολογίας παρακαλύπτοντες, [7] ὡς μυθολογίαν τὴν ἀλήθειαν παραπρεσβεύωσι. Περὶ μὲν οὖν 62 τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας, ἱστορίας τε τῆς κατὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους, ὅσα τε εἰρήκασιν οἱ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν λόγιοι καὶ πόσοι καὶ τίνες [8] εἰσὶ μνημονεύσαντες, ἐν τῷ [9] πρὸς τοὺς ἀποφηναμένους τὰ περὶ θεοῦ δειχθήσεται. C

41. Τὸ δὲ [1] συνέχον σπευτέον μετὰ πάσης ἀκριβείας σαφηνίζειν, ὡς οὐχ Ὁμήρου μόνον πρεσβύτερός ἐστιν ὁ Μωυσῆς, [2] ἔτι δὲ τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων, [3] Λίνου, Φιλάμμωνος, Θαμύριδος, [4] Ἀμφίωνος, Μουσαίου, Ὀρφέως, Δημοδόκου, Φημίου,

Codd. msti et editi τὰ ὅσα (eadem formula c. 20 legitur) περὶ τῶν κατὰ Μωσέα (paullo supra recte Μωυσῆς: cf. c. 39. n. 9) καὶ etc. ἔγνωσαν, ἃ καὶ παραχαράττειν ἐπειράθησαν (Worth. ἐπειράσθησαν). Eus. οἳ ὅσα παρὰ τῶν (ita Clem. quoque) κατὰ Μωσέα καὶ etc. ἔγνωσαν παραχαράττειν ἐπειράθησαν (Eus. Par. 1, Flor. 1. 2, Oxon. ἐπεχείρησαν). Et hunc monitu Marani in nonnullis, ut vides, secutus sum. — Pro κεχρημένοι περιεργίᾳ (= *in ihrem Vorwitze;* interpr. Campid.: *bei ihrer vorwitzigen Untersuchung)* Clem. ὑπὸ περιεργίας.

5. νομισθῶσι] Codd. msti νομίζωσι, quod quidem Daniel retinuit: *Tatian. d. Apol.* p. 123. Gesner. quoque ac Herold. illud praebuere. Sed commendavit Gesnerus νομίζωνται, idque Morell., Duc., Worth. incautius in textum receperunt. Melius Maranus νομισθῶσι, quemadmodum Eusebius. Eumdem sustuli errorem c. 16. n. 9.

6. δὲ] Eus. δ'. Pro ῥητολογίας, quae vox est Tatiano peculiaris, Par. 2 in marg. ῥητορολογίας.

7. ὡς μυθολ. τ. ἀλήθ. παραπρ.] H. e. (Maran.) *fabulae speciem veritati affingerent.* Illud ὡς μυθολογίαν Maran. ex Par. 2 (et Eus.) textui inseruit; caeteri editores c. Fris. ταῖς μυθολογίαις. Par. 1 ὡς μυθολογίαις, Aet. ὡς μυθολογίας. Pro παραπρεσβεύωσι Eus. παραβραβεύσωσι. — Etiam Iustinus (Apol. I. c. 54) fabulas inventas fuisse dicit ut veritas pro fabula haberetur. Cf. Semisch *Justin d. Märtyr.* P. II. p. 179.

8. εἰσὶ] Eus. εἰσὶν οἱ. — Paullo ante Eus. Par. 2 περὶ τῶν ἡμετέρων νόμων pro κατὰ τοὺς ἡμετέρους νόμους, et περὶ τ. Ἑλλ. pro παρὰ τ. Ἑλλ..

9. πρὸς τοὺς ἀποφηναμένους τὰ περὶ θεοῦ] Gesnerus reddit: *in libro ad eos qui rebus divinis simplicem fidem detrahunt;* h. e. „in libro ad eos qui de deo et rebus divinis demonstrationibus agunt."

phati sunt cognoverunt etiam adulterare conati sunt, primum quidem ut proprium aliquid dicere viderentur, deinde ut, quaecunque non intellexerunt ea ficta quadam sermonis compositione involventes, fabulae instar veritatem vitiarent. De nostro igitur instituto, ac de legum nostrarum historia, quaecunque eruditi apud Graecos dixerint, et quot et quales meminerint harum rerum, in libro *adversus eos qui de rebus divinis asseverarunt* demonstrabitur.

41. Quod autem ad rem maxime pertinet demonstrandum est diligentissime: non Homero solum antiquiorem esse Mosen, sed insuper vetustioribus Homero scriptoribus, Lino, Philammone, Thamyride, Amphione, Musaeo, Or-

Existimat ille editor Tatianum idem sensisse atque Apellem (Euseb. Hist. eccl. V. c. 13): non oportere omnino fidei discuti rationem, sed unumquemque debere in eo quod credat permanere. Contra vero Maranus haec monet: 1°. „Verbum *ἀποφαίνεσθαι* non idem valet ac *demonstrationibus agere*. 2°. Si religionem Tatianus argumentis defendi debere non putabat, cur in promisso illo opere statuerat exquisitis argumentis et ex remotissima antiquitate comportatis uti? Ante *ἀποφηναμένους* supplendum *παρὰ τοῖς Ἕλλησιν*, quae quidem verba, cum paullo ante praecedant, repeti necesse non fuit.“ Tum addit editor ille Benedictinus: „Erant tunc apud Gentiles plurimi, et ii quidem eruditione insignes viri, qui de christiana religione plurima sibi ignota et inexplorata effutire non dubitabant. Talis erat Crescens, cuius temeritatem Iustinus convicerat (Apol. II. c. 3). Statuerat Tatianus veterum testimonio novos refellere. Neque enim alio videtur spectare potuisse meditata illa tot rerum collectio.“ Hanc explicationem assensu suo comprobarunt Baumgarten-Crusius *Lehrb. d. chr. Dogmengesch.* P. I. p. 149 et Daniel l. c. p. 113.

1. *συνέχον*] Eus. *νῦν ἔχον*. Cf. c. 15. n. 7. Fortasse Tatianus *νῦν συνέχον*, ut l. c., scripsit. — Pro *σπευτέον*, quod apud alium scriptorem non legi, Eus. *σπευστέον* (Eus. Par. 1 et Ven. *πευστέον*, Flor. 1. 2 *πευστέων*), quod veteribus interdum usitatum est.

2. *ἔτι δὲ*] Eus. *ἔτι δὲ καί*.

3. *Λίνου* etc.] De Lino, Philammone eiusque filio Thamyride consulas Pauly *Real-Encyclopaedie d. class. Alterthumswiss.* Tom. IV. p. 1100, V. p. 1464, VI. p. 1746.

4. *Ἀμφίωνος*] Eus. *Ἀμφίονος*. Cf. Pauly l. c. Tom. I. p. 437. — Tum Eus. melius: *Ὀρφέως, Μουσαίου*.

[5] *Σιβύλλης, Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητός,* [6] *ὅστις εἰς τὴν Σπάρτην ἀφίκετο,* [7] *Ἀρισταίου τοῦ Προκοννησίου, τοῦ τὰ Ἀριμάσπια συγγράψαντος,* [8] *Ἀσβόλου τε τοῦ Κενταύρου καὶ* [9] *Ἰσάτιδος, Δρύμωνός τε καὶ* [10] *Εὔκλου τοῦ Κυπρίου καὶ* [11] *Ὥρου τοῦ Σαμίου καὶ* [12] *Προναπίδου τοῦ Ἀθηναίου.* [13] *Λίνος μὲν γὰρ Ἡρακλέους ἐστὶ διδάσκαλος, ὁ δὲ Ἡρακλῆς μιᾷ τῶν Τρωϊκῶν προγενέστερος πέ-* D
φηνε γενεᾷ· τοῦτο δέ ἐστι φανερὸν ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Τληπολέμου, στρατεύσαντος ἐπὶ Ἴλιον. Ὀρφεὺς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν

5. *Σιβύλλης*] Clemens Alex. Strom. I. c. 21. §. 108. Quamnam intelligat Tatianus, incertum est. Fortasse Herophilen, quae ante bellum Troianum fertur vixisse? Cf. Pauly l. c. Tom. VI. p. 1148 sq..

6. *ὅστις εἰς τὴν Σπάρτην ἀφίκετο*] Tatianus forsan hîc perstrinxit Graecos. Lacedaemonii siquidem, dum bellarent cum Cnosiis, Epimenidem vivum ceperunt et, quod eis minime secunda vaticinatus esset, interfecerunt. Vid. Pausan. II. c. 21, Diogen. Laert. I. §. 114, Plutarch. prope initium libri De defectu oraculorum. *Worthus.*

7. *Ἀρισταίου*] Fris. in marg. *ἀριστέα.* Mox Eus. *καὶ τοῦ Δριμώσπια* (Eus. Par. 2 *δρυμώσπια* — eiusd. Par. 1, Flor. 1. 2, Ven. *δριμάσπια* — unde Gaisford. *Ἀριμάσπια* effecit) *συγγράψαντος* (Eus. Par. 2 *γράψαντος*). Worth. mavult *Ἀριμάσπεια.* — Aristaeus inter Homeri praeceptores numerabatur teste Eustathio in Hom. Il. II (ed. Rom.) p. 331. Carmine, quod tribus libris constabat, composuit historiam Hyperboreorum Arimasporum. Cf. Bode *Geschichte d. episch. Dichtkunst* (I) p. 472 sqq..

8. *Ἀσβόλου τε τοῦ Κεντ.*] Huius ex Centaurorum genere poetae meminit Philostratus in imagine Neoptolemi, quod post Gyraldum De hist. poetar. dial. 2. p. 47 notavit Worthus.

9. *Ἰσάτιδος, Δρύμωνος*] De his, si lectio vera est, nihil veteres memoriae tradiderunt. De Isatide infra n. 11 inspicias. Pro *Δρύμωνος* Worthus coniecit *Δρόμωνος* legendum esse. Frustra. Nam Dromon, cuius psaltriam Athenaeus VI. p. 240 et IX. p. 409 laudat, comicus fuit longe iunior, „quem Homero ut praeponeret aetate, non facile potuit Tatiano in mentem venire,“ ut scite monet Fabricius Biblioth. gr. cur. Harles. Vol. I. p. 29 sq..

10. *Εὔκλου*] Codd. msti et editi *Εὐμίκλου.* Recte Eus. *Εὔκλου* (Eus. Par. 1, Flor. 2, Oxon. *εὔπλου*), id quod iam Voss. De histor. gr. (ed. Westerm.) p. 11 et Fabricius l. c. p. 35 Tatiano restituerunt. *Εὔκλοος* s. *Εὔκλους*, vates Cyprius (Suidas s. v. *ἄλφα*), scriptoribus qui ante Homerum fuerunt adnumeratur a Pausania (X. 12, 6 et 14, 3), qui eius quoque vaticinium de illo (X. 24, 3) profert.

pheo, Demodoco, Phemio, Sybilla, Epimenide Cretensi, qui Spartam venit, Aristaeo Proconnesio, qui Arimaspia conscripsit, Asbolo Centauro, Isatide, Drymone, Euclo Cyprio, Horo Samio, Pronapide Atheniensi. Nam Linus Herculis est magister: Hercules autem una aetate res Troianas antecedit; hoc planum est ex filio eius Tlepolemo, qui adversus Ilium militavit. Orpheus aequalis est Herculi:

11. *Ὥρου τοῦ Σαμίου*] Nescio an alibi usquam occurrat iste Horus Samius. Hori poetae meminit Galenus De Antidotis II. c. 7. Verum ille erat Mendesius. Meminit etiam Hori cuiusdam Eustathius in Hom. Od. *μ'* (ed. Rom.) p. 1713 ex Alexandro quodam Paphio, qui historiae prodidit Homerum Aegyptiis Dmasagora et Aethra natum, a vate quadam Hori Isidis sacerdotis filia enutritum, e cuius uberibus mel quandoque in os pueri instillatum. *Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Πάφιος ἱστορεῖ τὸν Ὅμηρον υἱὸν Αἰγυπτίων Δμασαγόρου καὶ Αἴθρας, τροφὸν δὲ αὐτοῦ προφῆτίν τινα θυγατέρα Ὥρου ἱερέως Ἴσιδος, ἧς ἐκ τῶν μαστῶν μέλι ῥεῦσαί ποτε εἰς τὸ στόμα τοῦ παιδίου.* Nescio an per verba *προφῆτίν τινα* eadem designetur vates, quam Plato De legg. II vocat *Ἴσιδα* et Tatianus hoc loco [cf. n. 9] *Ἰσάτιδα*. *Worthus.*

12. *Προνακίδου*] Codd. editi cum Fris. et Aet. *Προσναντίδου*. Errorem ope Par. 1 et 2 correxi, qui proprius ad genuinam scripturam accedentes (*Π* facile abiit in *ΤΤ*) *Προναντίδου* offerunt. Eus. Par. 3, Flor. 1. 2, Ven., Oxon. *Προναιτίδου* (eiusd. Par. 1 *Προαιτίδου*), unde Gaisfordus vulgatam Eusebii lectionem *Προταινίδου* in *Προναπίδου* mutavit. Gyraldus l. c. p. 48, sine ulla codd. auctoritate, *Προσμαντίδου* commendavit, quam coniecturam Voss. l. c. probavit. Pronapides Atheniensis inter Homeri magistros refertur a Diodoro Sic. III. c. 66 (coll. Tzetz. Chil. XIII. 634), qui eum vocat *εὐφυῆ μελοποιόν* eumdemque literis Pelasgicis, Orphei et Lini exemplo, usum testatur. Cf. Bode l. c. p. 281. Fabricius l. c. p. 217 observavit isti Pronapidi in scholiis ineditis Theodosii grammatici ad Dionysium Thracem attribui inventionem scribendi a sinistra ad dextram.

13. *Λῖνος* etc.] Clemens Alex. l. c. §. 107: *Λῖνον τὸν Ἡρακλέους διδάσκαλον.* Idem §. 104: *τοῦ γοῦν Τληπολέμου, ὃς ἦν υἱὸς Ἡρακλέους, Ὅμηρος μέμνηται ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντος.* — Pro *πέφηνε* Eus. Par. 1. 2 et Flor. 1. 2 *γέγονε*. Pro *ἐστι φανερὸν* Eus. Par. 2 *φανεροῦται*. Tum Eus. *τοῦ* ante *στρατεύσαντος* collocavit. — *Γενεὰν* autem Graeci mox annos triginta, mox centum, mox quantamcunque unius hominis aetatem interpretantur. Et hoc ultimum valet in nostro scriptore; nam Lynceum, undecimum Argivorum regem post Inachum, ait (infra) undecim aetates post eum vixisse.

χρόνον Ἡρακλεῖ γέγονεν, ἄλλως τε καὶ τὰ εἰς αὐτὸν [14] ἐπιφερό-
μενά φασιν ὑπὸ Ὀνομακρίτου τοῦ Ἀθηναίου συντετάχθαι, γενο-
μένου κατὰ τὴν Πεισιστρατιδῶν ἀρχὴν [15] περὶ τὴν πεντηκοστὴν
ὀλυμπιάδα. Τοῦ [16] δὲ Ὀρφέως μαθητὴς Μουσαῖος. [17] Ἀμφίων 63
δὲ δυσὶ προάγων γενεαῖς τῶν Ἰλιακῶν τοῦ πλείονα πρὸς τοὺς
φιλομαθεῖς συντάττειν ἀπείργει ἡμᾶς. [18] Δημόδοκος δὲ καὶ Φή-
μιος κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Τρωϊκῶν πόλεμον γεγόνασι· διέτρι-
βον γὰρ ὁ μὲν παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς Φαίαξιν.
[19] Ὁ Θάμυρις δὲ καὶ ὁ Φιλάμμων οὐ πολὺ τούτων εἰσὶν ἀρ- 174
χαιότεροι. Περὶ μὲν οὖν τῆς καθ' ἕκαστον λόγον πραγματείας,
χρόνων τε [20] καὶ ἀναγραφῆς αὐτῶν, ὡς οἶμαι, σφόδρα μετὰ πά-

14. *ἐπιφερόμενα*] Fris. in marg. *ἀναφερόμενα*, Clem. (loco statim citando) *φερόμενα*, Eus. *ἐπεισφερόμενα*. Scaliger (De emend. tempp.) *ἔπη φερόμενα* emendavit. Tum Fris. in marg. *γεγονότος* pro *γενομένου*. — Clemens Alex. l. c. §. 131 hunc locum transscripsit sic: *Ὀνομάκριτος ὁ Ἀθηναῖος, οὗ τὰ εἰς Ὀρφέα φερόμενα ποιήματα λέγεται εἶναι, κατὰ τὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχὴν περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα εὑρίσκεται.* Sed Tatianus non satis distincte locutus est; nam, ut iam Lobeckius (Aglaopham. Tom. I. p. 331) advertit, plures fuerunt libri Orphici, quam ut ab uno auctore repeti possint. Suidas s. v. *Ὀρφεὺς* nonnisi duo carmina quae pro Onomacriteis habeantur commemorat, *χρησμοὺς* et *τελετάς*.

15. *περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα*] Hunc Tatiani locum in mendo cubare contendit Io. Bouherius: Recherches et Dissertations sur Herodote p. 155. Nam, inquit, annus primus olympiadis quinquagesimae incidit in annum 4134 periodi Iulianae. At si eo tempore florebat Onomacritus, quomodo tandem Xerxem assectari potuisset anno 4230, ut quidem testatur Herodotus VII. 6? Hinc, ut huic loco medelam ferret, G. I. Vossius De poett. graec. p. 23 legendum censuit apud Tatianum *ἑξηκοστὴν* pro *πεντηκοστήν*. Quae tamen emendatio Bouherio minus placet; id enim habet incommodi, quod hac semel admissa, si nempe dicatur Onomacritus floruisse olympiade sexagesima, cuius annus postremus incidit in annum 4177, tunc adhuc inverisimile sit ipsum admodum senem in Persidem perrexisse anno 4230. Itaque subductis rationibus locum sic restituendum putat V. D.: *περὶ τὴν πέμπτην καὶ ἑξηκοστὴν ὀλυμπιάδα*. Verum quominus viri eruditi sententiae subscribam, obstat inprimis Clemens Alexandrinus, qui haec eadem, ut alia plura [vide n. 17 sq. 23. 25 — 28. 31, c. 40. n. 3, c. 39. n. 14 sq., c. 38. n. 3. 9, c. 37. n. 5, c. 36. n. 11 sq., c. 31. n. 20 sqq., c. 1. n. 3 sqq.], paene *κατὰ λέξιν* e

nam quae sub eius nomine feruntur ab Onomacrito Atheniensi composita dicuntur, qui Pisistratidis regnantibus circa olympiadem quinquagesimam degebat. Orphei discipulus est Musaeus. Amphion, quum duabus aetatibus res Iliacas antecedat, plura discendi cupidis proferre prohibet. Demodocus et Phemius ipsius belli Troiani tempore fuerunt; versabatur enim alter apud procos, alter apud Phaeaces. Thamyris et Philammon non multo his sunt antiquiores. Sane de singulorum quidem in quolibet genere studiis, et de temporibus temporumque descriptione, ut arbitror, sa-

Tatiano desumsit: Strom. I. c. 21 [vid. n. 14]: quod sane non latuit ipsum Bouherium. Esto: erraverit Tatianus in supputandis temporibus atque in errorem traxerit Clementem; vix tamen crediderim mendum in eius verba librariorum culpa irrepsisse, eo inprimis nomine, quod sic item legerit eidem ferme σύγχρονος Clemens Alexandrinus. [Pariter Eusebius in suo Tatiani codice πεντηκοστὴν invenit.] Neque nobis demum hic inquirendum quid scribere debuerit auctor, sed quid scripserit. His ita iam enarratis forte deprehendi Corsinum Fast. Attic. Tom. III p. 87 in Vossii sententiam concessisse. *Gallandius.*

16. δὲ] Eus. δ'. Mox inverso ordine *Μουσαῖος μαθητής.*

17. Ἀμφίων etc.] Sensus: Non opus est plura de Amphione proferre, quum constet duabus eum aetatibus ante bellum Troianum floruisse. Pro Ἰλιακῶν Eus. Τρωϊκῶν. Pro πλείονα Eus. Par. 3 πλείονος, quod quidem Vigerus in πλείονας mutandum opinatur, quasi dicat scriptor: Amphionem tam antiquum esse, ut alium praeterea φιλομαθῆ neminem quaeri patiatur. — Pro ἀπείργει ἡμᾶς (Par. 1, Par. 2 in marg., Fris. in marg.) codd. editi praeter Maran. (cum Fris, Par. 2, Aet.) habent ἀπείργειν ἡμᾶς et Eus. ἡμᾶς ἀπείργει. — Clemens Alex. l. c., Tatianum respiciens: Ἀμφίων γὰρ δυσὶ προάγει γενεαῖς τῶν Ἰλιακῶν.

18. Δημόδοκος δὲ καὶ Φήμιος] Clemens Alex. l. c.: Δημόδοκος δὲ καὶ Φήμιος μετὰ (Worth. coniecit κατὰ) τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Φαίαξιν (Hom. Od. VIII. 44. XIII. 27), ὁ δὲ παρὰ τοῖς μνηστῆρσι (l. c. I. 154. XVII. 263. XXII. 331), κατὰ τὸ κιθαρίζειν εὐδοκίμουν. — Pro Δ. δὲ Eus. Δ. τε. Sed Eus. Flor. 1. 2 (et Clem.) cum Tatiano consentiunt. Postea Eus. κατ' αὐτὸν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον.

19. Ὁ Θάμυρις δὲ καὶ ὁ Φιλάμμων] Par. 2 Φιλάμων. Eus. Καὶ ὁ Θάμυρις καὶ ὁ Φιλάμμων. Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 φιλήμων, Par. 2 φιλάμνων. Cf. n. 3.

20. καὶ] Deest in vulg. Eusebii textu (Vig.-Heinich.), sed Gaisford. (Eus. Par. 2, Flor. 1. 2, Ven.) re-

σης ἀκριβείας ὑμῖν ἀνεγράψαμεν. Ἵνα δὲ καὶ [21] τὸ μέχρι νῦν ἐνδέον ἀποπληρώσωμεν, ἔτι καὶ περὶ τῶν νομιζομένων σοφῶν [22] ποιήσομαι τὴν ἀπόδειξιν. Μίνως γάρ, [23] ὁ πάσης προὔχειν νομισθεὶς σοφίας ἀγχινοίας τε καὶ νομοθεσίας, ἐπὶ Λυγκέως τοῦ μετὰ Δαναὸν βασιλεύσαντος γέγονεν, ἑνδεκάτῃ γενεᾷ μετὰ Ἴναχον. Λυκοῦργος δέ, [24] πολὺ γεννηθεὶς μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, [25] πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν νομοθετεῖ Λακεδαιμονίοις. B
[26] Δράκων δὲ περὶ ὀλυμπιάδα τριακοστὴν καὶ ἐννάτην εὑρίσκεται γεγονώς· [27] Σόλων περὶ μς΄· [28] Πυθαγόρας περὶ ξβ΄. [29] Τὰς 64
δὲ ὀλυμπιάδας ὕστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι ἀπεδείξαμεν γεγονυίας

stituit. In Oxon. desideratur *αὐτῶν*. Mox inversis verbis Eus. *μετὰ πάσης ὑμῖν ἀκριβείας*.

21. *τὸ*] Eus. Oxon. *τὰ* et dein *δέον ἀναπληρώσομεν*. Gesner. (c. Fris.) et Herold. *ἀποπληρώσομεν*.

22. *ποιήσομαι*] Eus. (Par. 3 et Ven.) vulgo *ποιήσωμεν* (eiusd. Par. 2 *ποιήσωμαι*): demum Gaisford. veram scripturam in textu posuit.

23. *ὁ*] Videtur addendum *διά*. *Gesnerus*. — Antea Eus. *μὲν γάρ*. Postea ap. Tatian. vulgo *ἀγχινοίᾳ τε καὶ νομοθεσίᾳ*, id quod Maran. emendavit auxilio Eusebii. Porro pro *Λυγκέως* Eus. Flor. 1 *γλυκέως*. Tum Eus. Par. 2 *τὸν Δαναόν*. — Clemens Alex. l. c. c. 16. §. 79: *οἱ δὲ Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκέως· οὗτος μετὰ Δαναὸν γίνεται ἑνδεκάτῃ ἄνωθεν ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωυσέως γενεᾷ*.

24. *πολὺ ... ἅλωσιν*] Eus. *πολὺ μετὰ τὴν Ἰλίου γεννηθεὶς ἅλωσιν*. Verba *ἅλωσιν* usque ad *Λακεδαιμονίοις* Eus. Par. 1 omisit. — Pro *γεννηθείς*, quod Tat. Par. 1 et 2 mihi suppeditarunt, codd. editi (c. Fris.) *γενηθεὶς* exhibent.

25. *πρὸ τῶν ὀλυμπ. ἔτεσιν ἑκατὸν*] Fischer (u. Soetbeer) *Griech. (u. Röm.) Zeittafeln* p. 36: „Hiernach würde Lycurg 100 Jahre vor Ol. 1, in v. C. 876 [= v. C. 776 + 100] fallen. Allein da Tatianus in der Trojanischen Aera vollkommen mit Eratosthenes übereinstimmt, so können wir annehmen, dass er demselben auch in der Zeitrechnung für Lycurg gefolgt sei, diesen jedoch statt 108 Jahre in runder Zahl nur 100 Jahre vor Ol. 1 gesetzt habe.“ Prius Lycurgum floruisse refert Clemens Alex. l. c.: *Λυκοῦργος δὲ μετὰ πολλὰ τῆς Ἰλίου ἁλώσεως γεγονὼς ἔτη πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν πεντήκοντα* (= 926 a. Chr.) *νομοθετεῖ Λακεδαιμονίοις*. Clemens locum Tatianeum ante oculos habuit (cf. n. 25—28; coll. n. 14): quapropter aut ipse numerum annorum mutavit aut librarius.

26. *Δράκων ... γεγονώς*] Clemens Alex. l. c. §. 80: *Δράκων δέ, ὁ καὶ αὐτὸς νομοθέτης, περὶ τὴν τριακοστὴν καὶ ἐννάτην ὀλυμπιάδα γεγονὼς εὑρίσκεται* — h. e.

tis multa diligentissime vobis scripsimus. Sed ut ea etiam quae hactenus supersunt expleamus, adhuc de iis quoque qui existimati sunt sapientes instituam demonstrationem. Minos enim, qui in omni sapientiae genere et sollertia et legum institutione praeire existimatus est, sub Lynceo Danai successore exsistit, undecima post Inachum aetate. Lycurgus, multo post Ilii excidium natus, annis centum ante olympiades dat leges Lacedaemoniis. Draco circa olympiadem trigesimam nonam reperitur exstitisse: Solon circa quadragesimam sextam: Pythagoras circa sexagesimam secundam. Olympiades autem post res Iliacas annis quadrin-

intra annos a. Chr. 624 et 620. Cf. Fischer. l. c. p. 104. — Pro *ἐννάτην* Eus. Par. 3 et Ven. *ἕκτην*. In Eus. Ven. verba *εὑρίσκεται* ad *μϛ'* usque exciderunt.

27. *Σόλων περὶ μϛ'*] H. e. *τεσσαρακοστὴν* (*καὶ*) *ἕκτην*, = a. Chr. 596 — 593. Eus. *Σόλων δὲ περὶ μϛ'*. Eus. Flor. 1 *Σόλων περὶ μ̄ κ̄ ϛ*, quocum Flor. 2 facit, nisi quod *καὶ* pro *κ̄* praebet. Pariter Eusebius in Chronico ad annum 1422. Sic etiam Diogenes Laertius I. 62: *Ἤκμαζε μὲν οὖν Σόλων περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην ὀλυμπιάδα, ἧς τῷ τρίτῳ ἔτει* (Ol. 46, 3 = a. Chr. 594) *ἦρξεν Ἀθηναίων*. Cyrillus c. Iulian. I. p. 12: *τεσσαρακοστῇ ἕκτῃ ὀλυμπιάδι Σόλων νενομοθέτηκε*. Male igitur dederunt Gesner., Herold., Morell., Duc., Worth. ex Fris. *Σόλων περὶ μ'*, *circa quadragesimam*, et Maran. ex Par. 2 et Aet. *περὶ μζ'*, *circa quadragesimam septimam*. Equidem vero cum Par. 1 *περὶ μϛ'* scripsi, praesertim quum Clemens quoque Alex., qui sua a Tatiano saepe (vid. n. 25) mutuatus est, l. c. c. 14. §. 65 sic dicat: *ἤκμασεν οὖν ὁ Σόλων κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην ὀλυμπιάδα*. Videlicet in duobus codicibus illis vitio librariorum *ϛ'*, id quod facile fieri poterat, in *ζ'* abiit. Eadem emendatio placuit non Gallandio tantum, sed etiam Meursio De Archont. Athen. (Lugd. Bat. 1622. 4º) p. 43 et Fischero l. c. p. 114.

28. *Πυθαγόρας περὶ ξβ'*] H. e. *ἑξηκοστὴν* (*καὶ*) *δευτέραν*, = a. Chr. 532 — 529. Ita etiam Clemens Alex. l. c. (comp. ibid. c. 21. §. 129), nostrum scriptorem secutus: *Πυθαγόρας δὲ κατὰ Πολυκράτη τὸν τύραννον περὶ τὴν ἑξηκοστὴν δευτέραν ὀλυμπιάδα εὑρίσκεται*. Cyrillus l. c. p. 13: *ἑξηκοστῇ δευτέρᾳ ὀλυμπιάδι Πυθαγόρας γενέσθαι λέγεται*. Cf. Clintonis Fasti Hellenici (ed. Krüger) p. 13. — Eus. *Πυθαγόρας κατὰ τὴν ἑξηκοστὴν δευτέραν*.

29. *Τὰς ... ἑπτὰ*] Cf. c. 31. n. 25. — Scholion in marg. Par. 1: *καὶ μὴν Πίνδαρος ὁ λυρικὸς οὖ-*

τετρακοσίοις ἑπτά. Καὶ δὴ τούτων οὕτως ἀποδεδειγμένων, διὰ βραχέων ἔτι καὶ περὶ τῆς τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἡλικίας [30] ἀναγράψομεν. Τοῦ γὰρ πρεσβυτάτου τῶν προειρημένων Θάλητος γενομένου [31] περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα, καὶ τὰ περὶ τῶν μετ' αὐτὸν σχεδὸν ὑμῖν συντόμως εἴρηται.

42. Ταῦτα ὑμῖν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες, [1] ὁ κατὰ βαρβάρους C φιλοσοφῶν Τατιανὸς συνέταξα, γεννηθεὶς μὲν ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων γῇ, παιδευθεὶς δὲ πρῶτον μὲν [2] τὰ ὑμέτερα, δεύτερον δὲ ἅτινα νῦν [3] κηρύττειν ἐπαγγέλλομαι. Γινώσκων δὲ λοιπὸν τίς ὁ θεὸς καὶ τίς [4] ἡ κατ' αὐτὸν ποίησις, ἕτοιμον ἐμαυτὸν ὑμῖν πρὸς τὴν ἀνάκρισιν τῶν δογμάτων παρίστημι, μενούσης μοι [5] τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας ἀνεξαρνήτου.

τως φησίν· ἤτοι ὀλύμπια μὲν ἔστησεν Ἡρακλῆς. Πῶς οὖν Ἡρακλῆς [cod. Ἡρακλέους] μιᾷ γενεᾷ τῶν Ἰλιακῶν προὔχων, ὁ κατὰ Πίνδαρον τὰ ὀλύμπια στήσας, ὕστερον εὑρεθήσεται τῶν Ἰλιακῶν υ' ἔτεσιν, εἴγε αὐτὸς ἔστησε τὰ ὀλύμπια; Cf. c. 31. n. 27. — Eus. Par. 2 γεγονέναι pro γεγονυίας.

30. ἀναγράψομεν] Morell. ἀναγράψωμεν. Sic etiam Eus. Par. 2.

31. περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλ.] Clemens Alex. l. c. c. 21. §. 129: τοῦ πρεσβυτάτου τῶν παρ' Ἕλλησι σοφῶν Θαλοῦ περὶ τὴν πεντηκοστὴν ὀλυμπιάδα γενομένου. Cf. Hermann De philosoph. Ionicc. aetatibus p. 7 sq.. — Sensus verborum καὶ τὰ περὶ τῶν etc.: non est quod de reliquis sex sapientibus, quippe aetate iunioribus, plura vobis exponantur. Eus. Par. 2 καὶ τὰ περὶ ταυτόν. Pro μετ' Fris. (Gesner., Herold.) μέν, sed recte in marg. habet. Eus. ex edit. Vig.-Heinichen. κατ' αὐτὸν (Eus. Par. 2. 3 et Ven.): quae ad suppares illi (Thaleti) pertinent. Pro ὑμῖν, quod ferri potest ideoque debet, Maranus cum Eus. ἡμῖν legi iubet.

1. ὁ κατὰ βαρβάρους φιλοσοφῶν] Cf. c. 1. n. 1. — Paullo ante deest Eus. ὦ.

gentis et septem institutas demonstravimus. Atque his ita demonstratis, iam breviter de septem quoque sapientium aetate scribemus. Nam quum antiquissimus eorum quos modo memoravi Thales circa olympiadem quinquagesimam fuerit, simul ea quoque quae ad minores natu pertinent fere compendio vobis dicta sunt.

42. Haec vobis, Graeci, ego barbarae philosophiae addictus Tatianus composui, natus in Assyriorum terra, ac imbutus primum vestris disciplinis, deinde iis quas me nunc praedicare profiteor. Iam vero quum noverim quis sit deus et quod eius opus, paratum me vobis ad examen dogmatum exhibeo, manente mihi citra inficiationem colendi dei ratione.

2. τὰ] Apud Herold. excidit. — Antea δὲ (ante πρῶτον) Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 omiserunt.

3. κηρύττειν] Sic Par. 1 et Eus.; sic etiam Duc., Worth., Maran.. Caeteri editores aeque ac Fris., Par. 2, Aet., Bon. (cf. Possev. Apparat. sacr. Tom. II. p. 440) admiserunt κρύπτειν, id quod Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 17 perperam probavit, qui interpretatus est sic: „Später wandte ich mich zu dem was schon lange als von mir in's Geheim festgehalten das Gerücht genannt hat." Ipse Tatianus c. 17 τὸν κήρυκα τῆς ἀληθείας sese appellat.

4. ἡ] Haec vox (Par. 1 et Eus.) vulgo non legitur. — Mox pro αὐτὸν Eus. Par. 1 et Ven. αὐτό. Tum Eus. ex edit. Viger.-Heinichen. (Eus. Par. 1 et Ven.) ἑαυτόν, ex quo Gaisford. (reliquorum ope codicum) ἐμαυτὸν effecit.

5. τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας] Quippe quae apud Christianos (βαρβάρους) inveniatur. — Articulum τῆς, qui a codd. mstis et editis abest, monitu H. Stephani (in edit. Epist. ad Diogn. p. 111) ex Eusebio reposui. Etiam Daniel l. c. p. 143 tacite eum admisit. Caeterum Eus. Par. 1 et Flor. 1. 2 κατὰ τὸν θεόν exhibent.

APPENDIX.

FRAGMENTA

OPERUM TATIANI DEPERDITORUM.

I.

Γράφει . . . ἐν τῷ Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ· [1]*Συμφωνία μὲν οὖν ἁρμόζει προσευχῇ,* [2]*κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν. Πάνυ γοῦν δυσωπητικῶς διὰ τῆς συγχωρήσεως εἴργει· πάλιν γὰρ ἐπὶ ταὐτὸ συγχωρήσας γενέσθαι* [3]*διὰ τὸν σατανᾶν καὶ τὴν ἀκρασίαν, τὸν πειθησόμενον*

I. *Γράφει...διαβόλῳ*] Ex Clementis Alex. Strom. III. c. 12. §. 81 (ed. Klotz. Vol. II) p. 258. — Videtur Tatianus in hoc De perfectione seu absoluta instructione secundum servatorem libro (Ledermann Examen des hérésies de Tatien p. 4 et 9 temere exhibuit *Περὶ τοῦ κ. τ. σ. καθαρισμοῦ*) normam praescripsisse vitae asceticae, ita quidem, ut Christum exemplar perfectissimum proponeret ad imitandum. Quodsi nuptias ibi inprimis reprobavit, haud dubie ad coelibatum quoque illius provocavit. Hic autem contra hanc „*ἐπιπλοκὴν τῆς σαρκὸς πρὸς τὴν φθοράν*“ verbis Pauli apostoli utitur. — Irenaeus: *τὸν γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν παραπλησίως Μαρκίωνι καὶ Σατορνίνῳ ἀναγορεύσας.* Vide Fragm. IV (n. 2). Inde Epiphanius: *Ἐγκράτειαν δὲ οὗτος κηρύττει· τὸν δὲ γάμον πορνείαν καὶ φθορὰν ἡγεῖται, φάσκων μηδὲν διαλλάττειν πορνείας τὸν γάμον ἀλλὰ τὸ αὐτὸ εἶναι.* Pariter Philastrius, Augustinus, Theodoretus referunt. Cf. Daniel *Tatian. d. Apol.* p. 259 sqq., Neander *Allg. Gesch. d. chr. Rel. u. Kirche*, Tom. II. Sect. 1 (ed. 2), p. 788 sq..

1. *Συμφωνία...διαβόλῳ*] 1 Cor. 7, 5. — Addit Clemens l. c.: *Ταῦτα δέ φησι* (Tatianus) *τὸν ἀπόστολον ἐξηγούμενος, σοφίζεται δὲ τὴν ἀλήθειαν, δι' ἀληθοῦς ψεῦδος κατασκευάζων.* — Vulgo (ab ipso Klotzio) legitur *Συμφωνίαν* pro *Συμφωνία.* Sed hoc equidem

APPENDIX.

FRAGMENTA OPERUM TATIANI DEPERDITORUM.

I.

Scribit ... in libro *De perfectione secundum salvatorem:* Consensus quidem aptus est ad precationem, coniunctio autem corruptelae solvit orationem. Omnino sane concessa ab eo licentia prohibitio est pudorem incutiens; nam dum concedit *ut revertantur in idipsum propter satanam et intemperantiam*, eum qui parebit *duobus dominis*

dedi, commation ut melius responderet sequenti: *κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν.* Maranus (p. 600) mallet: *Συμφωνία μὲν οὖν ἁρμόζει προσευχήν*, reddens: *Consensus praeparat precationem.* Tatianus, consilium ab apostolo coniugatis datum ad suam doctrinam trahens, „consensum vocat continentiam ad tempus ex mutuo consensu servatam, ut vacent orationi, communionem vero corruptelae, si, ut concedit apostolus, in idipsum revertantur.“ Inde concludit continentiam aptos facere ad precandum, usum coniugii avertere ab oratione.

2. *κοινωνία*] Hanc vocem usu haereticorum contritam fuisse iam Maranus notavit. Illi, ut Clemens l. c. III. c. 4. §. 27 refert, *τὴν ὁποίαν δήποτ' οὖν ἀφροδισίων συμπλοκὴν κοινωνίαν ἀσεβῶς κεκλήκασιν.* Et paullo post: *οἵ γε τρισάθλιοι τήν τε σαρκίνην κατὰ τὴν συνουσιαστικὴν κοινωνίαν ἱεροφαντοῦσι.* Nonnulli enim, ut idem l. c. testatur, *κοινωνίαν μυστικὴν* appellabant promiscuos concubitus.

3. *διὰ τ. σατανᾶν καὶ τ. ἀκρασίαν*] Quod Paulus permittit id Tatianus eum prohibere dicit: quod permittit ob eam causam, ne detur ansa diabolo ad tentandum, id negat posse observari quin diabolo serviatur. Non solum enim sententiam apostoli pervertit sed ipsa etiam verba; pro eo quod est apud Pau-

[4] *δυσὶ κυρίοις μέλλειν δουλεύειν ἀπεφήνατο, διὰ μὲν συμφωνίας θεῷ, διὰ δὲ τῆς ἀσυμφωνίας ἀκρασίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ διαβόλῳ.*

II.

Κατατρέχει δέ τις γενέσεως, φθαρτὴν καὶ ἀπολλυμένην λέγων· καὶ βιάζεταί τις, ἐπὶ τεκνοποΐας λέγων εἰρηκέναι τὸν σωτῆρα [1]*Ἐπὶ γῆς μὴ θησαυρίζειν ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει. Καὶ τὰ τοῦ προφήτου προσπαρατιθέναι τούτοις οὐκ αἰσχύνεται·* [2]*Πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σὴς βρώσεται ὑμᾶς.*

Ὁμοίως δὲ κἀκεῖνο [3]*κομίζουσι τὸ ῥητόν (τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως)·* [4] *Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται.*

III.

Tatianus, qui, [1] putativam carnem Christi introducens, omnem coniunctionem masculi ad feminam immundam arbitratur, Encratitarum vel acerrimus haeresiarches, tali... usus est argumento: [2] *Si qui seminat in carne, de carne*

---

hum, *ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν*, legebat *διὰ τὸν σατανᾶν καὶ τὴν ἀκρασίαν*. *Maranus.*

4. *δυσὶ . . . δουλεύειν*] Matth. 6, 24.

II. *Κατατρέχει . . . γαμίζονται*] Ex Clementis Alex. l. c. §. 86 sq. p. 262. — Olshausen *Die Aechtheit d. vier kanon. Evangg.* (Regiom. 1823) p. 337: „Hier, *Κατατρέχει . . . ἀφανίζει*, steht freilich nicht ausdrücklich, dass Tatianus dieses anführe, denn ein *τις* soll es gesagt haben; allein es ist aus dem ganzen Zusammenhange deutlich, dass niemand als er gemeint sein kann." Idem valet de verbis *Ὁμοίως . . . γαμίζονται*. Cf. Kirchhofer *Quellensamml. z. Gesch. d. neutest. Canons* (Tur. 1842) p. 107. Hoc igitur fragmentum est eiusdem libri, *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ*, unde Fragm. I originem habet.

1. *Ἐπὶ . . . ἀφανίζει*] Matth. 6, 19.

2. *Πάντες . . . ὑμᾶς*] Iesai. 50, 9.

3. *κομίζουσι*] Nempe Tatianus

servituram declaravit, deo quidem per consensum, intemperantiae autem et fornicationi et diabolo, dum consentire desinit.

II.

Insectatur autem aliquis generationem, dicens in eam interitum cadere eamque perire; et vi detorquet aliquis, dicens de liberorum procreatione pronuntiasse salvatorem *In terra non oportere thesauros colligere ubi tinea et rubigo eos perdunt.* Neque erubescit his addere verba prophetae: *Omnes vos sicut vestimentum veterascetis, et tinea vos exedet.*

Similiter vero etiam illud afferunt dictum (de mortuorum resurrectione): *Filii saeculi illius neque uxores ducunt neque nubunt.*

III.

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *

quique cum eo faciunt. — Mox vulgo: ...τὸ ῥητόν· „οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου“ τὸ περὶ νεκρῶν ἀνάστασιν „οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται.“

4. *Οἱ...γαμίζονται*] Matth. 22, 30.

III. Tatianus...corruptionem] Ex Hieronymi Commentar. in Epist. ad Galat. cap. 6 (Opp. ed. Vallars. Tom. VII. P. I, Venet. 1769) p. 526. — Cf. Fragmm. I et II. Haec procul dubio ex eodem fonte fluxerunt, nempe ex libro *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ.* Cf. notam ad Fragm. IX. Pro „Tatianus“ neutiquam „Cassianus“ (Vallars.) legendum esse docuit Niemeyer De Docetis (Hal. 1823) p. 42, quem adeas.

1. putativam carnem Christi introducens] Daniel l. c. p. 265: „In Hieronymus Worten finden wir nur die Ueberzeugung ausgesprochen, dass Tatian's ketzerische Ansicht von der Ehe, und der Sinnenwelt im Allgemeinen, consequenter Weise zum Doketismus führe.“

2. *Si . . . corruptionem*] Gal. 6, 8.

metet corruptionem; in carne autem seminat qui mulieri iungitur: ergo et is qui uxore utitur et seminat [3] in carne eius de carne metet corruptionem.

IV.

Ἀποστὰς τῆς ἐκκλησίας, οἰήματι διδασκάλου ἐπαρθεὶς καὶ τυφωθείς, ὡς διαφέρων τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλείου συνεστήσατο· [1] Αἰῶνάς τινας ἀοράτους ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντίνου μυθολογήσας, [2] τὸν γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν παραπλησίως Μαρκίωνι καὶ Σατορνίνῳ ἀναγορεύσας, [3] τῇ δὲ τοῦ Ἀδὰμ σωτηρίᾳ παρ' ἑαυτοῦ τὴν ἀντιλογίαν ποιησάμενος.

V.

Tatianus... tentans et subinde uti huiusmodi a Paulo as-

3. in carne eius] Recte monuit Hieronymus non dixisse apostolum: *qui seminat in carne*, sed: *in carne sua*, *εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ.* „Nemo autem secum ipse concumbit et in carne sua seminat.“

IV. *Ἀποστὰς ... ποιησάμενος*] Ex Irenaei adv. haeres. I. c. 28. §. 1 (ed. Stieren. Tom. I) p. 259 (ap. Euseb. Hist. eccl. IV. c. 29). — Tres hic attribuit Tatiano commenta haeretica.

1. *Αἰῶνας ... μυθολογήσας*] Inde Epiphanius: *Κακῇ διανοίᾳ περιπεσὼν* (Tatianus) *αἰῶνάς τινας κατὰ τοὺς μύθους Οὐαλεντίνου καὶ ἀρχάς τινας καὶ προβολὰς καὶ αὐτὸς εἰσηγήσατο.* Similiter alii (Philastrius, Augustinus, Theodoretus, Ioannes Dam.) referunt qui pendent ab Irenaeo.

2. *τὸν γάμον ... ἀναγορεύσας*] Vide Fragm. I. — Stierenus Irenaeum pro *τὸν γάμον τε* scripsisse putat *τοῦ δὲ γάμου.* Epiphanius (cf. Fragm. I) magis ad illam accedit lectionem. Clemens l. c. §. 89, ubi de Tatiano loquitur: *Εἰ δὲ πορνείαν τὸν γάμον τολμᾷ τις λέγειν πάλιν ἐπὶ τὸν νόμον καὶ τὸν κύριον ἀνατρέχων βλασφημεῖ.*

3. *τῇ ... ποιησάμενος*] Paullo ante: *Ἀντιλέγουσί τε τῇ τοῦ πρωτοπλάστου σωτηρίᾳ· καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ' αὐτοῖς, Τατιανοῦ τινος πρώτως ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν βλασφημίαν.* Vide Fragm. V. — Pro *ἀντιλογίαν* vulgo *αἰτιολογίαν* vitiose comparet.

V. Tatianus... *gratia*] Ex Irenaei adv. haeres. III. c. 23. §. 8. — Cf. Fragm. IV (n. 3). In contrariam discedit sententiam auctor libri Sap. 10, 1 — et ecclesia, ut Tertullianus de poenit. c. 12: „ipse quoque et stirpis humanae et offen-

IV.

Absistens [Tatianus] ab ecclesia, praesumtione magistri [Iustini] elatus et inflatus, quasi prae caeteris esset, proprium characterem doctrinae constituit: dum Aeonas quosdam invisibiles pariter atque ii qui a Valentino sunt commentus est, nuptias corruptelam et fornicationem similiter ut Marcion et Saturninus dixit, Adami autem saluti ex se contradictionem fecit.

V.

sae in dominum princeps Adam exomologesi restitutus in paradisum suum.“ Adde August. ad Evod. 99. Cf. S. Andreae De salute Adami, Marp. 1678. — Daniel l. c. p. 257: „Ungern vermisst man die nähere Motivirung der tatianschen Paradoxe. Nach der angezogenen Beweisstelle aus 1 Cor. 15 lässt sich vermuthen, Tatian habe nach seiner Weise aus allgemein anerkannten Wahrheiten befremdende Consequenzen gezogen. Sind alle Menschen — so mochte er folgern — von Natur Kinder des Zorns und des ewigen Todes, so muss doch wohl natürlich der noch weit strafbarer und von der Seligkeit des Himmels ausgeschlossen sein, durch den die Sünde in die Welt kam, und in dem Alle ewigen Strafen unterworfen sind. Für diese Weise der Deduction sprechen auch die Worte bei Tertullianus De praescr. c. 52:...*adiiciens illud Adami nec salutem consequi posse, quasi non, si rami salvi fiunt, et radix salva sit.* Epiphanius sucht die Verkehrtheit des tatianschen Satzes darzuthun, ohne nähere Details über denselben beizubringen.“ Idem valet de Philastrio, Augustino et auctore Chronici Alexandrini. Ledermann l. c. p. 13: „Les dogmes de la gràce divine, de la justification par le mérite d'autrui, de la mort des Jésus-Christ, comme dernière victime agréée par son père pour l'expiation des péchés du genre humain, étaient étrangers à ses idées, d'après lesquelles l'homme ne peut être sauvé qu'en se rendant digne du retour de l'esprit divin par une vie sainte et dévouée à dieu.“ Comp. Neander l. c. p. 787. n. 3. Aliter Baumgarten-Crusius *Lehrb. d. christl.*

sidue dictis, [1]quoniam [2]*In Adam omnes morimur*, ignorans autem, quoniam [3]*Ubi abundavit peccatum*, *superabundavit gratia*.

VI.

Πρός δὲ Τατιανόν, [1]*λέγοντα εὐκτικὸν εἶναι τὸ* [2]*Γενηθήτω φῶς, λεκτέον· Εἰ τοίνυν εὐχόμενος* [3]*ἤδη τὸν ὑπερκείμενον θεόν, πῶς λέγει·* [4]*Ἐγὼ θεὸς καὶ πλὴν ἐμοῦ ἄλλος οὐδείς;*

[5]*Εἶπε μὲν ὡς κολάσεις εἰσὶ βλασφημιῶν, φλυαρίας, ἀκολάστων ῥημάτων, λόγῳ κολαζομένων καὶ παιδευομένων. Ἔφασκεν δὲ καὶ διὰ τὰς τρίχας κολάζεσθαι καὶ τὸν κόσμον τὰς γυναῖκας ὑπὸ δυνάμεως τῆς ἐπὶ τούτοις τεταγμένης, ἣ καὶ* [6]*τῷ Σαμψὼν δύναμιν παρεῖχε ταῖς θριξίν,* [7]*ἥ τε κολάζει τὰς διὰ κόσμον τριχῶν ἐπὶ πορνείαν ὁρμώσας.*

VII.

Μὴ συνιδὼν δὲ ὁ Τατιανὸς [1]*τῷ Γενηθήτω οὐ πάντοτε συμβαίνειν τὸ εὐκτικόν, ἀλλ' ἔσθ' ὅπου καὶ προστακτικόν, ἀπο-*

Dogmengesch. P. I. p. 149: „Die tatiansche Meinung, dass Adam nicht zum Heile gelangen könne, scheint Adam als Allegorie, von der bösen Neigung, genommen zu haben."

1. quoniam ... quoniam] Respondent particulae ὅτι, ex consuetudine veteris interpretis.

2. *In ... morimur*] 1 Cor. 15, 22.

3. *Ubi ... gratia*] Rom. 5, 20.

VI. *Πρὸς ... ὁρμώσας*] Ex Clementis Alex. Fragmm. (Ecll. ex scriptt. prophett.) §. 38 sq. (Vol. IV) p. 44.

1. *λέγοντα ... φῶς*] Cf. Fragm. VII. — Tatianus haec docet: Mundus non est summi dei opus sed demiurgi. Initio Genesis narratur historia creationis per demiurgum: cuius vero voces „*Γενηθήτω*" minime iussa continent sed preces summo deo propositas. Quum enim demiurgus in tenebris versans precaretur „Fiat lux", summus deus preces eius ratas habuit: et facta est lux. Cf. Daniel l. c. p. 255, Ledermann l. c. p. 22 sq., Neander l. c. p. 788. Aliter Baumgarten-Crusius *Comp. d. christl. Dogmengesch.* P. I. p. 48 explicuit.

2. *Γενηθήτω φῶς*] Genes. 1, 3.

3. *ἤδη*] Cum hoc verbo et *λέ-*

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * *

VI.

Adversus Tatianum, qui dicit precantis esse illud *Fiat lux*, dicendum: Si precans noverat superiorem deum, quomodo dicit: *Ego deus et praeter me nullus alius?*

Dicebat poenas infligi blasphemiis, nugis, lascivis verbis, quae logo puniuntur et castigantur. Dicebat etiam ob capillos et ornamenta mulieres puniri a potestate his rebus praeposita, quae etiam Samsoni robur praebuit per capillos, et quae eas punit quae per ornamenta capillorum in fornicationem feruntur.

VII.

Non intelligens autem Tatianus illud *Fiat* non semper precantis esse, sed interdum etiam imperantis, impiissime

γει, quod sequitur, subaudias ὁ δημιουργός. Pro ᾔδη, quod dedi, vulgo ἤδη *(iam)* inepte legitur. Dicitur illa forma pro usitatiori ᾔδει, quam quidem Semler ad Baumgartenii *Untersuchung theol. Streitigkk.* Tom. I (Hal. 1762) p. 198 commendavit, paullisper recedens a vestigiis scripturae vulgatae. Cf. Matthiae *Ausf. gr. Gramm.* (ed. 2) p. 360. Sylburgii coniectura ᾔτει prorsus displicet.

4. Ἐγὼ ... οὐδείς] Iesai. 44, 6.

5. Εἶπε ... παιδευομένων — Ἔφασκεν ... ὁρμώσας] Haec, si coniecturae locus dandus, ex libro Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ desumta sunt. Caeterum cf. Orat. ad Graec. c. 13. — Pro Εἶπε μὲν vulgo εἴπομεν. Emendationem Marano debemus.

6. τῷ Σαμψὼν] Cf. Iudicc. 16, 17.

7. ᾗ τε] Vulgo ἥτις.

VII. Μὴ ... θεός] Ex Origenis De oratione c. 24 (Opp. ed. Lommatzsch. Tom. XVII) p. 188 sq.. — Cf. quae ad Fragm. VI. n. 1 dicta sunt.

1. τῷ] Vulgo τό. Bentleius coniecit legendum τὸ Γεν. τοῦ π. σημαίνειν etc.. Hanc probavit coniecturam Delaruaeus et in textu posuit Lommatzschius.

βέστατα ὑπείληφε περὶ τοῦ εἰπόντος [2] Γενηθήτω φῶς θεοῦ, ὡς εὐξαμένου μᾶλλον ἤπερ προστάξαντος γενηθῆναι τὸ φῶς, ἐπεί, ὥς φησιν ἐκεῖνος ἀθέως νοῶν, ἐν σκότῳ ἦν [3] ὁ θεός.

VIII.

Χωρίζει δὲ καὶ τὸν παλαιὸν ἄνδρα καὶ τὸν καινὸν ὁ Τατιανός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς φαμεν, παλαιὸν μὲν ἄνδρα τὸν νόμον, καινὸν δὲ τὸ εὐαγγέλιον. Συμφωνοῦμεν αὐτῷ καὶ [1] αὐτὰ λέγοντες, πλὴν οὐχ ᾗ βούλεται ἐκεῖνος, [2] καταλύων τὸν νόμον ὡς ἄλλου θεοῦ.

IX.

Non solum nuptias [Tatianus] sed cibos quoque, quos deus creavit ad utendum, damnat et reprobat.

X.

[1] *Et propinabatis Nazaraeis vinum, et prophetis mandabatis dicentes: Ne prophetetis....* De hoc loco haeresim suam Tatianus, Encratitarum princeps, struere nititur, [2] vinum asserens non bibendum, quum et lege praeceptum sit ne Nazaraei bibant vinum, et nunc accusentur a propheta qui propinent Nazaraeis vinum.

2. *Γενηθήτω φῶς*] Genes. 1, 3.

3. *ὁ θεός*] Nempe ὁ δημιουργός.

VIII. *Χωρίζει ... θεοῦ*] Ex Clementis Alex. Strom. III. c. 12. §. 82 (Vol. II) p. 259. Fortasse haec sententia ad librum *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν σωτῆρα καταρτισμοῦ* referenda est. — Daniel l. c. p. 256: „Schon der Umstand, dass Tatianus den δημιουργός nicht in directe Opposition sondern in ein Verhältniss der Abhängigkeit zu dem höchsten Gott gestellt [vide Fragmm. VI et VII], lässt vermuthen, er habe auch zwischen der Offenbarung des alten und neuen Testaments keinen absoluten Gegensatz angenommen, sondern nur das erste als unter dem Einfluss des Demiurgen verfasst angesehen.“ Cf. Ritter *Gesch. d. christl. Philos.* P. I. p. 334.

1. *αὐτὰ*] Vulgo *αὐτοί*.

2. *καταλύων*] Nescio cur Daniel l. c. et Ledermann l. c. p. 14

sensit de deo qui dixit *Fiat lux*, eum precatum magis esse quam iussisse lucem fieri, siquidem, ut ait ille impie cogitans, in tenebris erat deus.

VIII.

Separat autem veterem quoque hominem et novum Tatianus, sed non ut nos dicimus, veterem quidem hominem [intelligens] legem, novum autem evangelium. Assentimur ei quippe qui ea quoque dicamus, sed non eo sensu quem ille sequitur, dissolvens legem ut alterius dei.

IX.

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * *

X.

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * *

καταλύειν admiserint, deleto commate.

IX. Non...reprobat] Ex Hieronymi adv. Iovinian. I. c. 3 (Tom. II. P. I) p. 239. — Haec ciborum aliquot reprobatio videtur etiam ad Tatianeum *Περὶ τοῦ κ. τ. σ. καταρτισμοῦ* librum pertinere. Non autem dicit Hieronymus unde hauserit. Fortasse usus est libro aliquo contra Tatianum eiusque sectatores scripto. Nam ipse fatetur suo tempore ex omnibus Tatianeis scriptionibus non superesse nisi Orationem ad Graecos. Augustinus de haeres. c. 25: „Tatiani non vescuntur carnibus easque omnes abominantur.“

X. *Et*...vinum] Ex Hieronymi Commentar. in Amos. cap. 2 (Tom. VI. P. II) p. 247. — Cf. notam ad Fragm. IX.

1. *Et...prophetetis*] Amos. 2, 12.

2. vinum asserens non bibendum] Epiphanius adv. haeres. 46:

XI.

Tatianus, Encratitarum patriarches, qui et ipse [1]nonnullas Pauli epistolas repudiavit, [2]hanc vel maxime, hoc est ad Titum, apostoli pronuntiandam credidit, parvi pendens Marcionis et aliorum, qui cum eo in hac parte consentiunt, assertionem.

Μυστηρίοις δὲ ὡσαύτως κέχρηται, κατὰ μίμησιν τῆς ἁγίας ἐκκλησίας, ὕδατι δὲ μόνῳ χρώμενος ἐν τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις. Cf. Theodoret. Haer. fabb. I. c. 20.

XI. Tatianus...assertionem] Ex Hieronymi Praef. in Commentar. in Epist. ad Titum (Tom. VII. P. I) p. 686. — Cf. notam ad Fragm. IX.

1. nonnullas P. epistolas repudiavit] Repudiavit certe epistolas ad Timotheum (paullo ante memoratas ab Hieronymo), rationibus ductus dogmaticis, maxime ob effata quae ipsius sententiae de matrimo-

XI.

* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * * * * * * *
* * * * * * * * * *
* * * * * *

nio repugnabant: 1 Tim. 2, 15. 3, 2. 12. 4, 3. 5, 14. 23. Coll. 4, 8: ἡ σωματικὴ γυμνασία (talem commendasse dicitur Tatianus) πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος. Videtur potissimum Tatianos indicare Clemens Alex. l. c. II. c. 11. §. 52: ὑπὸ ταύτης ἐλεγχόμενοι τῆς φωνῆς (1 Tim. 6, 20 sq.) οἱ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων τὰς πρὸς Τιμόθεον ἀθετοῦσιν ἐπιστολάς.

2. hanc... apostoli pronuntiandam credidit] Epistolam ad Titum Tatianus propterea videtur non repudiasse, quod in ea haeretici distinctius, quam in epistolis ad Timotheum, designantur iudaici: 1, 10. 14. 3, 9.

INDICES.

I. Index verborum.

Numerus paginam et n. notam designat.

Α.

II. Index rerum.

A.

E.

I.

T.

U.

V.

Z.

III. Index locorum.

1. Scriptorum sacrorum.

2. Scriptorum profanorum.

3. Loci quibus alii scriptores usi sunt.

Addenda et emendanda.

P. 18. n. 4 ad sententiam comp. c. 11: Δοῦλος ἐὰν ᾧ, δουλείαν ὑπομένω. — P. 23. n. 3. v. 8 verbo προπηδᾶν adde: cui mox respondet χωρεῖν atque infra προέρχεσθαι et γεννᾶσθαι. — P. 40. v. 1 p. μυστηρια l. μυστήρια. — P. 48. n. 13. v. 1 p. c. 10 l. supra. — P. 53. v. 10 sq. p. constructionem et universum opus l. machinam et quodvis [in ea] opus. — P. 57. n. 16. v. 10 p. (cf. c. 7. n. 7) l. (cf. c. 7. p. 146. D, σὺν αὐτῷ, coll. n. 7). — P. 77. v. 1 p. igni l. igni aeterno. — Ibid. v. 15 sq. p. quidquam efficiunt l. efficaces sunt. — P. 84. v. 11 p. τηv l. τήν. — P. 86. v. 13 dele comma post μαίνεται. — P. 93. v. 1 p. convicium l. convitium. — P. 98. v. 11 verba διὰ σχημάτων Maranus perperam interpretatus est „per gestus.“ — P. 115. v. 14 p. hanc l. haec. — P. 135. v. 8 p. pueros l. liberos. — P. 151. v. 10 p. Priopae l. Triopae. — P. 157. v. 1 p. Sybilla l. Sibylla.

TATIANUS, 2d cent.
Oratio ad Graecos.

